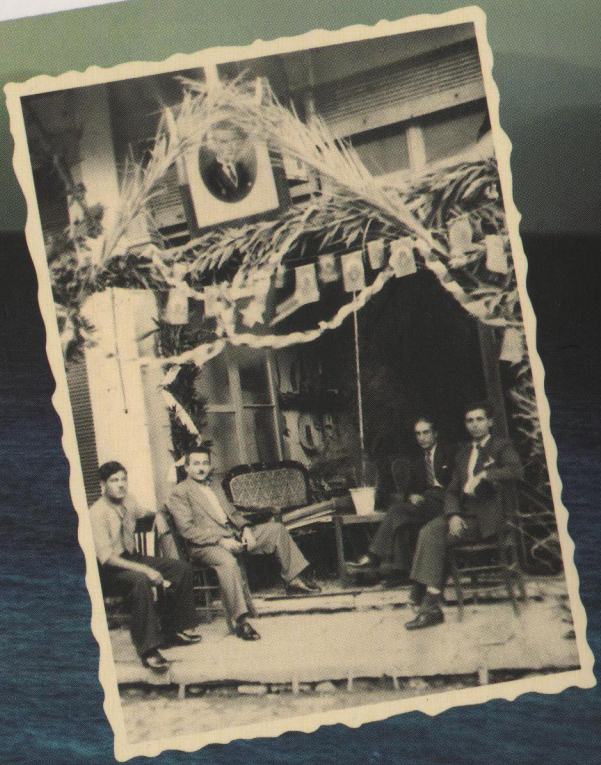
BAHADIR SELİM DİLEK

EGE'NİN UNUTULAN TÜRKLERİ

Cumhuriyet Kitapları
İnceleme

YAYIN KURULU
Doğan HIZLAN (Başkan), Turhan GÜNAY, Emre KONGAR, Egemen BERKÖZ, Ataol BEHRAMOĞLU, Deniz SOM, Erdal ATABEK, Fazilet KUZA

YAYIN YÖNETMENİ
Zeynep ATAYMAN

GÖRSEL YÖNETMEN
Haydar BEY

GRAFİK TASARIM
Ahmet SUNGUR

DİZGİ/SAYFA DÜZENİ
Serpil ÜNAY

BASKI
Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

DAĞITIM
Cumhuriyet Kitapları

1. Baskı: Haziran 2008

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Prof. Nurettin Mazhar Öktel Sk.
No:2 34381 Şişli - İstanbul
Tel : (0212) 343 72 74
Faks: (0212) 343 72 65
ckk@cumhuriyet.com.tr
www.cumhuriyetkitaplari.com

Yayın Hakları Cumhuriyet Kitapları'na aittir.
Tanıtım amacı dışında izinsiz alıntı yapılamaz.

Bahadır Selim Dilek

Ege'nin Unutulan Türkleri

BAHADIR SELİM DİLEK, 1968'de Ankara'da doğdu. Bursa Anadolu Lisesi'ni, SBF Basın Yayın Yüksekokulu'nu bitirdi. 1991'de stajyer muhabir olarak işe başladı. Daha sonraları *Türk Haberler Ajansı*, *BRT TV*, *Akşam* ve *Tercüman* gazetelerinde dış politika muhabiri olarak çalıştı.
ABD işgali öncesi Irak'ta bulundu. Kürt devletinin kurulma sürecini izledi. 2004 yılında Annan Planı'nın halkoylamasına sunulmasından önceki süreçte Kıbrıs'ta bulundu. İsrail'in 2006'daki Yaz Yağmurları operasyonunun sonlarına doğru Lübnan'a gitti; gelişmeleri haber ve söyleşilerle Türkiye'ye duyurdu.
"Çekiç Güç'ün Gölgesinde Kürt Devleti", "Ortadoğu'nun Kanayan Yarası Lübnan", "Kardak Krizinin Perde Arkası" ve daha birçok yazı dizisi yayınlandı.
TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda, "Değişen Dünya ve Türkiye, Diplomasi Gündemi" programlarının yapımcılığını üstlendi. Halen *Cumhuriyet*'te dış politika muhabiri olarak çalışan Bahadır Selim Dilek'in, Lübnan, İran, Tunus, Cezayir, Afganistan, Fas ve Pakistan'ın rejimlerinin küresel güçler tarafından siyasal İslam'a doğru evirilmesini inceleyen *Küresel Tuzak Ilımlı İslam* adında bir kitabı bulunmaktadır.
Bahadır Selim Dilek, Irak Türklerine ilişkin yazıları nedeniyle 2000 yılında Irak Türkmen Cephesi'nin verdiği Onur Ödülü'nün sahibidir.

Adını Ege türkülerinden koyduğum kızıma,
Elifim'e...

Kitabıma kişisel arşivlerinden ve aile albümlerinden gönderdikleri fotoğraflar ve belgelerle önemli katkı sağlayan Şansel Karakaya, Macit Külür ve Sadi Nasuhoğlu'na teşekkür ederim.

Bahadır Selim Dilek

İçindekiler

ÖNSÖZ 9
SUNUŞ 11
SÖZÜN BAŞINDA 21
Görmezden Gelinen Azınlıklar 22
Yok Olan Türk Vakıfları 24

1. "DODECANESOS" 29
5000 Yılık Tarih 32
Sezar Yanlısı Rodos 34
Fatih'in Başarısız Girişimi 37
Cem Sultan Sıkıntısı 40
Kanlı Kuşatma 44
Rodos'un Alınışı 47

2. UNUTULAN TÜRKLER 51
390 Yıl 51
İşgal Telgrafları 53
Türkiye'nin İlgisi 67
Baskı Artıyor 75
Göç Hızlanıyor 79
Okul Krizi 82
Göçmen Sorunu 93
Onikiada'da Yunan Yönetimi 96
"Dolma Yerken Bir Baktım ki
Yunan Askeri Çıkmış İstanköy'e" 100
Öncelikli Sorun: Eğitim 102

Yavuz Hırsız 110
1974 Yılı 119
"Giritli ve Yerli" 121
İmam mı, Hoca mı, Müftü mü? 124
Müftü Krizi 131

3. YOK OLAN TARİH 137
Çağdaş Vandalizm 137
AB Ne İstiyor? 138
Mum Gibi Eriyen Tarihi Miras 145
Üç Vakıf 146
Evkaf'ın Makûs Talihi 153
"Kırk Yalan" 154
Yunan Basını Yunanistan'ı İhbar Etti 159
Vakıf Parasıyla Yunan Bayrağı 161
Rüşvet Çarkı 163
"İtiraf" 167
Klima Skandalı 169
Dernek ile Vakıf Karşı Karşıya 170
"Cenazeleri Kim Yıkayacak?" 172
Amerikalı Araştırmacı Devrede 175
Göçmenlerden Yakın Takip 180

SÖZÜN BİTTİĞİ YER 185
EKLER 195
Ek-1: Onikiada 195
Ek-2: Lozan Antlaşması'nın İlgili Maddeleri 215
Ek-3: Saint-Jean Şövalyeleri 217

BELGELER 219
KAYNAKÇA 261

Önsöz

Küreselleşmenin desteklediği yerelleşme ile çokuluslu şirketlerin siyasal temsilcileri, küresel sermaye baronlarının çıkarlarının olduğu bölgelerde etnik ve dini azınlıkları ön planda tutmaktadırlar. Bugün Irak'ta Kürtler, Balkanlar'da Arnavutlar, Rusya'da Çeçenler, Çin'de Uygur Türkleri, büyük güç odaklarının kendi çıkarlarını korumak için ilişki içinde olduğu azınlıklardır.

Ancak, küresel sermayenin çıkarının olmadığı bölgelerdeki azınlıklar, istikrarsızlık unsuru olarak görülmektedir. Bu azınlıklar ya tamamen görmezden gelinir ya yok sayılır ya da unutulur, unutturulur. Tıpkı Rodos ve İstanköy'de bugün sayıları 3-5 bin arasında olduğu tahmin edilen Türk azınlık gibi...

Onikiada Türkleri Rodos ve İstanköy'ün 1947 yılında Yunanistan'a verilmiş olmasından dolayı, 1923 yılında imzalanmış olan Lozan Antlaşması'nın bu ülkedeki Türk azınlığa sağlamış olduğu haklardan da yararlanamamaktadır.

Onikiada Türkleri önce 1912'den 1943 yılına kadar İtalya'nın, 1947 yılından sonra da Yunanistan'ın baskıları sonucu bugün tamamen yok olma noktasındadırlar. Anadillerinde eğitim hakkından yoksun bulundukları gibi bilinçli olarak yürütülen Yunanlaştırma politikaları sonucunda ulusal kimliklerini yitirmeye de başlamışlardır.

Üstelik, Onikiada Türklerinin bugüne kadar özgün kimliklerini korumasında, toplumsal dayanışmasının sağlanmasında çok büyük bir rolü olan Rodos ve İstanköy'deki Osmanlı vakıfları da

adeta yağmalanmaktadır. Yunanistan'ın atadığı kişilerce yönetilen vakıfların milyarlarca Avro'luk mal varlığı çeşitli oyunlarla el değiştirmiştir.

Önsözünü Onikiada Türkleri Derneği Başkanı Prof. Mustafa Kaymakçı'nın yazmış olduğu bu kitapta, Onikiada Türklerinin yaşamakta olduğu trajedi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1960'lı yılların sonuna kadar olan döneme ilişkin resmi yazışmalara dayanılarak anlatılmıştır.

Rodos Başkonsolosluğu ile Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ile Başbakanlık ve ilgili diğer bakanlıklar arasında yapılmış olan resmi yazışmalar, Onikiada Türklerinin nasıl baskı altında tutulduğunu, tarihi mirasın nasıl yok edildiğini, vakıflar üzerinde oynanmakta olan oyunları gözler önüne sermektedir. (Kitapta bu belgelerin tıpkıbasımı ek olarak sunulmuştur.)

Aynı zamanda yine Yunan basınına yansıyan ve Türk devlet arşivlerindeki belgelerle, Osmanlı vakıflarının nasıl yağmalandığı anlatılmaktadır. İstanköy'ün son Türk öğretmeni Remziye Kunelaki ve Rodos Müftüsü İsmail Çakıroğlu ile söyleşilerin de yer aldığı kitaptaki belgelerin büyük çoğunluğu, ilk kez tıpkıbasımları ile birlikte Türk kamuoyunun bilgisine sunulmaktadır.

Bahadır Selim Dilek
Ankara, Haziran 2008

Sunuş

Gazeteci-yazar arkadaşım Bahadır Selim Dilek'in *Ege'nin Unutulan Türkleri* adlı kitabına, Rodos İstanköy ve Onikiada Türkleri adına teşekkür ederek söze başlamak istiyorum. Dilek'in kitabı birçok konuyu aydınlatıyor. Birincisi şu; Anadolu doğumlu birçok Türk yurttaşı, yakın zamanlara kadar, hatta günümüzde bile Onikiada Türklerinin varlığından bile habersiz bir durumdadır. Adalara gezgin olarak giden Türkler, burada yaşayan Türklerle karşılaşınca hayretler içinde kalıyor. Hele, Rodos ve İstanköy'de Osmanlı Türklerinden kalan cami, okul ve kütüphane gibi mimari eserleri gördüklerinde şaşkınlıkları daha da artıyor. Kitabın kanımca en önemli yararlarından birisi bu olacak. Birçok kişi adalarda yaşayan Türklerin varlığını, onların kültürel kimliğinin korunması yanında atalarından kalan eserlerinin nasıl, ne şekilde vandalca tahrip edildiğini öğrenerek Türk kimliklerine sahip çıkılması gereğinin önemini de kavrayacaktır. Neden Ege'deki Türkler unutuldu? Dilek, bunun yanıtını kuramsal olarak şöyle açıklıyor;

"Küreselleşmenin[1] –kendi çıkarlarını en üst noktaya taşımak için– desteklemekte olduğu yerelleşme, mikro milliyetçiliği, etnik ve bölgesel ayrımcılıkları körükledi. Küresel sermayenin çıkar-

(1) Küreselleşme, kimilerince zenginliğin ve teknolojinin eşit paylaşılmasına yönelik bir hareket olarak benimsetilmeye çalışılıyor, bu anlamda olumlu bir çağrışım da yapıyor. Oysa işin aslının böyle olmadığı ortaya çıkmış bulunuyor. Yaşadığımız günlerde, özellikle fakir ülkelerde gıda fiyatlarında meydana gelen olağanüstü artışlar, küreselleşmenin

larının olduğu bölgelerdeki azınlık unsurları destekledi. Küresel sermayenin çıkarlarının bulunmadığı bölgelerdeki azınlıklar ise yok sayıldı, unutuldu, unutturuldu. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi evrensel kavramlar, küresel sermayenin çıkarlarını ilgilendiren bölgelerdeki azınlıklar için geçerliliğini sonuna kadar korurken, hatta söz konusu bölgelerde askeri müdahalede bulunmak için en önemli gerekçiyi oluştururken; bu evrensel (!) kavramlar diğerleri için tamamen yok sayıldı," diyor ve ekliyor;

"Bugün, Yunanistan'a ait Onikiada'da varlığını korumaya çalışan bir avuç Türk de istikrarsızlık unsuru olarak görülen, susturulan ve hakları gasp edilen, unutulan, unutturulan, azınlıklar arasında yer alıyor. Her ne kadar Avrupa Birliği'ne üye olan bir ülkenin eşit birer vatandaşı olsalar da Batı'nın gözünde onlar kara kafalı birer Türk olmaktan öte geçemiyorlar. Onlar, ne Türkiye'nin, ne de Avrupa Birliği'nin gündemindeler. Avrupa Birliği'nin toplantılarında da, Ankara-Brüksel arasındaki temaslarda da ne yazık ki konu başlığı bile olamıyorlar. Kelimenin tam anlamıyla yok sayılıyorlar."

Bahadır Selim Dilek'in çözümlemesine yürekten katılıyorum. Ancak konu Onikiadalar'da yaşayan Türkler kadar, Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğini ve güvenliğini de doğrudan ilgilendirmektedir. Bu açıdan, Türkiye'nin aymazlıktan kurtulma zamanı

---

sonuçlarından birisidir. Bu anlamda küreselleşme; özünde gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını egemenliği altına almak, çalışan kesimin haklarını geriletmek için Batı (merkez ya da zengin Kuzey) ülkelerinde üretilen yeni-liberal politikalara verilen bir addır; buna yeni dünya düzeni de deniliyor. Bu politikalar, Dilek'in de belirttiği gibi, işgal dahil farklı yaptırımlarla gelişmekte olan ülkelere kabul ettiriliyor. Burada, anılan ülkeler için bir edilgenlik vardır. Uygun terimin küreselleşme değil, küreselleştirme olduğu kanısındayım.

gelmiştir, hatta geçmek üzeredir. Türkiye'de konunun ayrımında olan çevreler de vardır. Son olarak, Genelkurmay Başkanlığı'nın 18 Aralık 2007 tarihli gazetelerde yer alan "Rodos ve Onikiada'yı Yunanistan'ın antlaşmalara aykırı olarak silahlandırdığı konusundaki açıklaması" ile Türkiye'deki kamuoyu, Rodos ve İstanköy'de Türklerin yaşadığını, onların insanlık sorunları olduğu kadar Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı düşüncelerini öğrendi. Yunanistan Türkiye'ye karşı silahlanmada, milis güçlerini de kullanıyor. Bu konuda 2000'li yılların başında Rodos'a gezgin olarak giden bir Türk'ün başından şöyle bir olay geçer; Rodos kalesini dolaşırken eli silahlı sivil adamlar görür ve merakla yanındaki Yunan rehbere "Bunlar kim?" diye sorar. Rehber ise bu soruyu hayretle karşılar, ne kadar da safsınız bakışları altında "Gördüklerin Anadolu'dan gelebilecek tehlikeye karşı silahlandırılmış milis güçlerdir," der.

Bununla birlikte Türkiye'de kimileri de, Yunanistan ile ilişkilerde ticaretin ön plana çıkartılması gereğinden bahsediyor, ticaretin artırılmasıyla sorunların giderilebileceğine inanıyor ve inandırmaya çalışıyor. Bu bağlamda günümüzde, Türk-Yunan hükümetleri arasında ilişkilerin iyileştirilmesi çabaları gözlemleniyor. İş çevreleri ticaret ve bankacılık konularında hareketlilik içindedir. Bunlar olurken, bir yandan da Selanik'te açılan "Sözde Soykırım Anıtı"nın açılışına Yunan Cumhurbaşkanı Papulyas, Başbakan Karamanlis ve Dışişleri Bakanı Bakoyanni destek mesajları gönderiyorlar. Ana muhalefet PASOK lideri Papandreu da geri kalmıyor, uluslararası toplumun sözde Pontus soykırımını tanımak zorunda olduğunu ileri sürüyor. Türkiye ise yetersiz bir tepki ile yetiniyor. Görüleceği üzere Türkiye-Yunanistan arasında inişli çıkışlı bir dostluk var. İki ülkenin halkları arasında kardeşçesine bir yakınlık duyulurken, bir süre sonra Yunanlılar düşmanca bir tavır içine girebiliyorlar. Yunanlıların düşmanca ta-

vırlarının kökeninde, yüzlerce yıl Osmanlı egemenliğinde kalmaları var. 9 Eylül 1922'de İzmir'de noktalanan bozgun da, bunu beslemiş. Öyle bir düşmanlık ki, Ege Denizi'ndeki adalarda yüzlerce yıl birlikte yaşayan Türkler ile Yunanlılar arasında bile yaşanmış ve yaşanıyor. Bu doğrultuda Adalı bir Türk'ün anlattığı olayı unutmak olası değil.[1] Yıl 1921. Yer Rodos. Dimitri arkadaşı Abdurahman ile şakalaşırken aniden kulağını yakalar ve çekmeye başlar. Ardından nedenini açıklar; "Bre Türko, Yunan orduları şimdi Polatlı önlerinde. Ankara yakında düşecek. Kemal'in (Atatürk) kulağına yapışacağız ve işini bitireceğiz. Sıra sonra size de gelecek. Haberin ola," der. Kimilerine göre bu uç bir olay gibi gelebilir. Ancak tipik bir Yunanlı'nın Türklere bakış açısının çelişkilerle dolu olduğunu da gösterir. Öyle ki, Türklere karşı hayranlık, nefret, kardeşlik, düşmanlık, üstünlük ve aşağılık kompleksi gibi duygular ve düşünceler, Yunanlıların kafasında harman olmuş durumdadır. Burada her iki ülkenin aydınlarına ve siyaset adamlarına önemli görevler düşüyor. Ancak, Türkler hep ödün veren ve görmezlikten gelen olmamalıdır. Kalıcı dostluğun karşılıklı olabileceğini Yunanlılara bildirmelidir. Günümüzde Yunanistan'da yaşayan Türkler ne durumdadır? Yunan hükümet-

(1) Bu olay, babam rahmetli Abdurahman Kaymakçı'nın başından geçmiş. Rodos'un 1947'de Paris Antlaşmasıyla Yunanistan'a verilmesinden sonra Türkler üzerinde kültürel ve ekonomik baskılar giderek arttı. On binlerce Rodos ve İstanköy Türkü gibi, ailem de kimliğini yitirmemek için 1952 yılında Türkiye'ye çiftini, çubuğunu satarak göç etmek zorunda kaldı. İyi ki göç ettiler. Eğitimsiz kalacak, belki de kimliğimizi kaybedecektik. Ancak göçerken, babamın gözlerinde gördüğüm tarifsiz üzüntüyü çok küçük olsam bile hiç unutmadım. Yıllar sonra, aynı gözleri Gökçeada'daki (İmroz) bir Rum köylüsünde de gözlemlemiştim. İnsan doğduğu, ana-babasının ve atalarının mezarlarının olduğu yurdundan hiç kopmamalı. Şovenizme, ayrımcılığa ve onları besleyen küresel kapitalizme, bir başka deyişle emperyalizme karşı açık tavır almamın kökeninde, bu zorunlu göçün olduğunu söyleyebilirim.

leri, Batı Trakya, Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türkleri, Türk kimliğiyle kabul etmiyor. Etmediği için de bu kimliklerini öne çıkaranları değişik araçlar kullanarak cezalandırıyor ve korkutuyor. Türkçe öğrenim hakları da ellerinden alınmış. Avrupa Birliği yurttaşları olan Türkler anadillerini öğrenemiyor.

Osmanlı Türklerinden kalan kültür miraslarının korunması amacıyla kurulan vakıflar, Yunan hükümetlerince yozlaştırılmış. Eserlerin bakım ve onarımlarına izin verilmiyor. Onarımı yapılıyor diye gösterilenler ise aslında tam bir göz boyama.

Türkler, doğrudan iş yeri açamıyorlar. Mutlaka Yunan ortak bularak iş yapma zorundalar. Bu durumun bugünlerde kolaylaştırıldığı bildiriliyor.

Yunanistan'da yükseköğrenim yapmış Türklere, yedek subaylık hakkı verilmiyor, belediyeler dışında kamu görevlisi olamıyorlar. Yunanistan'dan Türkiye'ye gelip de bir yıl süre ile dönemeyenler, Yunan vatandaşlığından siliniyor. Bu şekilde Yunanistan, Türklerin mallarına el koyuyor.

Şimdiki halde doksan bin civarında Türk ıskat edilmiş durumda.[1]

---

(1) Bir gazete haberi: 18 Mart 2008 tarihli gazete haberlerine göre, Batı Trakya Türklerine bu konuda bir ayrıcalık tanınmış. Yunanistan Rodos ve İstanköy'de olduğu gibi, yaklaşık 150 bin Türk'ün yaşadığı Batı Trakya'da da Türkleri kültürel kimliğiyle kabul etmiyor, onları Müslüman azınlık olarak kabul ediyordu. Batı Trakya Türkleri de örgütlenmelerinde Türk sözcüğünü kullanamıyorlardı. Bu nedenle Batı Trakya Türkleri Yunanistan'daki iç hukuk yollarını tüketince Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurdular. AİHM başvuru üzerine Türklerin kültürel kimlikleriyle örgütlenmeleri lehine karar çıkarmış bulunuyor. Ancak kararın ne ölçüde Yunan hükümetlerince uygulanabileceği tartışmaya açık. Henüz bu doğrultuda bir gelişme yok. Buna karşılık Yunan hükümetleri, 1923'te Lozan Antlaşması imzalandığında Onikiadalar İtalya'ya ait olduğu için, bu adalarda yaşayan Türklerin azınlık haklarından asla yararlanamayacaklarını bildiriyorlar.

Bu anımsatmaları, düşmanlığı körüklemek için değil, tam tersine kalıcı bir dostluğu oluşturmak amacıyla, gerçeklerin bilinmesi için yapıyoruz. Bu anlamda, Bahadır Selim Dilek'in kitabı da dostluğa bir çağrı olarak kabul edilmelidir. Ancak saflığa değil. Aksi durumda, "Türk-Yunan Dostluğu" sözde kalabilir.

Kalıcı dostluğun oluşturulabilmesi için, öncelikle aradaki sorunların ortaya konulması ve bunların kamuoylarınca tartışılması zorunludur. Bunlar yapılmazsa, kimi zamanlar ilişkiler birdenbire geriliyor. Yine taze bir örnek verelim. Geçtiğimiz aylarda, Ege Denizi'nin Uluslararası Hava Sahası'nda Türk ve Yunan uçakları çarpıştı. Türkiye, bu uçuşların NATO'nun bilgisi kapsamında olduğunu bildirdi. Buna karşın Yunanistan, ortada suçlu arıyor.

Aradaki sorunları gidermek için, Türk-Yunan ilişkileri konusunda İstikşafi (keşif amaçlı) görüşmeler, bilindiği gibi sürdürülüyor. Konular arasında; Ege Denizi ile bağlantılı olarak, Kıta Sahanlığı, Karasuları ve Hava Sahanlığı sorunları, adalardaki silahlanma sorunları, aidiyeti belli olmayan adacıklar gibi konular var. Bunlara her an yenileri ekleniyor. Örneğin, sözde Pontus soykırımının uluslararası topluma götürülmesi de yine Yunanistan tarafından gündeme getiriliyor.

Ancak, sorunların kökeni daha derinlerde düğümleniyor. Yunan çocuklarına aile ortamı ve anaokullarından başlayarak Türk düşmanlığı aşılanıyor. Yunan tarihi ve ders kitaplarında, Türklüğe karşı kin ve garez var. Bu ortamda yetişen insanları, Yunan egemen güçleri kullanıyor. Yunanistan'daki bütün siyasal partilerin Türk düşmanlığı yapmalarının manevi tabanı buradan kaynaklanıyor. Yunan Ortodoks kilisesi de düşmanlığı körüklüyor.

Kalıcı dostluk için ne yapılmalıdır? Öncelikli önerim şu; Yunan kamuoyunda Türkler için var olan yanlış ve tutarsız bilgiler ortadan kaldırılmalı. Bunun için Yunan tarihi ve ders kitapları,

nesnel olarak yeniden yazılmalıdır. Bu konuda, özellikle Yunan aydınlarına büyük görevler düşmektedir.

İkinci önerim, Yunanistan ve Türkiye arasında öğrenci değişiminin yapılmasıdır. Bu değişim, yakın sınır kentlerinden başlayarak geliştirilebilir. Öğrenci değişiminin başarısı için, tarafların dillerini öğrenmelerinde yarar vardır.

Üçüncüsü, yerel yönetimler arasında kurulacak bağlantıdır. Ancak, kardeş kentler ilan edilirken bile, düşmanlıkları körüklemekten kaçınmayan Yunanistan'a büyük görevler düşüyor. Bilindiği üzere, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Selanik'i kardeş şehir olarak kabul edeceği sırada, Selanik Belediyesi "Pontus Soykırımı Anıtı"nı dikiverdi. Bunun üzerine haklı olarak, kardeş şehir konusu İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından askıya alındı.

Dördüncü önerim daha da pratik; Türk-Yunan halkları birbirlerini yeterince tanımıyor. Bu amaçla, turizmi geliştirmekte yarar var. Bu konudaki kısıtlar da yine Yunanistan'dan geliyor. Vize almada önemli güçlükler var. Özellikle, Yunanistan doğumlu olan, ancak Türkiye'ye göç etmiş Türklerin vize alması kimi zamanlar neredeyse olanaksız. Vize sorununun çözülmesi ile gidiş-gelişler hızlanabilir. Böylelikle Yunanlılar, Türkleri yakından tanıyabilirler ve herhangi bir kötülüğün ya da saldırının gelmeyeceğini görebilirler.

Kısaca, Türk-Yunan dostluğu nasıl kalıcı olabilir sorusunun, birbiriyle bağlantılı birçok yanıtı var. Burada en önemli konu, Yunan halkının Türklere karşı beslediği duygular ve düşüncelerdir. Bunların, zaman süreci içersinde düşmanlıktan dostluğa dönüşmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, tekrarlayalım ve gerçekçi olalım; düşmanlığı siyasetçilere bağlamak ve halklar arasında düşmanlık yoktur yaklaşımı, havada kalıyor. Yunan siyasetçileri, Yunan halkında var olan duygu ve düşünceleri kullanıyor.

Ancak, Türkler ve Yunanlılar arasındaki kavgayı, emperyal güçler de olabildiğince besliyor. Bahadır Selim Dilek'in *Ege'nin Unutulan Türkleri* kitabı, Türk-Yunan ilişkilerine ve bu kapsamda Onikiada Türklerinin sorunlarına, değinmeye çalıştığım gibi, doğru bir tanı ve tavır koyuyor. Bu nedenle küresel sermayenin, Türkiye ve Yunanistan üzerindeki çıkarları kadar Yunanistan'ın Türkiye üzerine beslediği emellerini soyutlayarak çözüm yolları aramak beyhude bir yaklaşım olarak görülmelidir. Örneğin, ayrılıkçı terör örgütüne yataklık yapması, terör örgütü başının bir Yunanistan Büyükelçiliği'nde saklanması rastlantısal mıdır?

Yunanistan 19. asırdan beri küresel sermayenin, o zamanki deyişle düvel-i muazzamanın gözdesi bir ülke olmuştur. Yunanistan, emperyal güçler tarafından geçmişte Osmanlı devletine karşı olduğu gibi, bugün de Türkiye'ye karşı kullanılmak istenmektedir. Bu konunun Türkiye'deki bütün güçler, siyasal partiler ve toplumsal sınıflar açısından kabul edilmesi gerekmektedir. Yunanistan ile sağlıklı ilişkiler ancak bu gerçeğin ışığı altında gerçekleştirilebilir. Türk-Yunan ilişkilerinin bu gerçeğin ışığı altında geliştirilmesi, öncelikle Rodos ve İstanköy Türklüğü için önemlidir. Dostluğun geliştirilmesi, Rodos ve İstanköy'de yaşayan binlerce Türk'ün kültürel kimliklerinin ve Osmanlı Türklerinden kalan mimari eserlerin korunmasını sağlayacak, aynı zamanda Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan ve sayıları yüz binleri geçen Rodos ve İstanköy kökenli Türklerin de mutluluklarını artırarak, oralarda kalan akrabalarına karşı görevlerini yerine getirmenin huzuruna da katkıda bulunacaktır. Bu kitabın özetle, Türk-Yunan halkları arasında kalıcı dostluğa hizmet edeceğine inanıyorum. Çünkü kitap salt Türkiye'deki Türklere değil, Yunanistan'da yaşayan Yunanlılara da Rodos ve İstanköy Türklerinin sorunlarını bir kez daha hatırlatıyor. Yunanlı insan hakları

savunucularının Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türklerin azınlık sorunlarına sahip çıkması bu açıdan önem kazanıyor. Bahadır Selim Dilek'in *Ege'nin Unutulan Türkleri* kitabını bir dostluk kitabı olarak kabul ediyorum. Böyle bir kitabı yazdığı için kendisine yeniden teşekkür ediyorum, emeğine saygı duyuyorum.

Prof. Dr. Mustafa Kaymakçı,
Rodos, İstanköy ve Onikiada Türkleri
Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı
1 Mayıs 2008

Sözün Başında

21. yüzyıla kan ve gözyaşı ile girdik. Tek kutuplu dünyanın süper gücü olan ABD soğuk savaş sonrasındaki dünya düzenini belirlemekle kalmayıp, temsil etmekte olduğu çokuluslu şirketlerin küresel çıkarlarını koruyup kollamada, kendi silah endüstrisinin 'muhteşem savaş araçlarını' kullanmaktan da kaçınmayınca, dünya yeni binyılı acılar içinde karşıladı.

Sosyalist blokun ortadan kalkmasından sonra 'Yeni Dünya Düzeni'ni kurup, küresel sermaye baronlarının çıkarları doğrultusunda işlemesini sağlamak üzere, emperyalist müdahaleler gerçekleştirilmeye başlandı. Somali, Irak, Afganistan, Bosna ve Kosova'ya askeri operasyonlar birbirini izledi.

Çokuluslu şirketleri temsil eden güçlerin ortak çıkarı enerji kaynakları ve enerji güzergâhlarının denetiminin sağlanmasıydı. İşte bu nedenle küresel enerji rekabeti, 21. yüzyılın en önemli konu başlığı durumuna geldi. Petrol ve doğalgaz zengini olan az gelişmiş ülkeler, küresel sermaye baronlarının hedefi oldu.

Kafkaslar'da, Balkanlar'da ve özellikle de Ortadoğu'daki sıcak çatışma ortamı, dünya kamuoyunun bütün dikkatini bu bölgelere yöneltti. Hedefte yer alan ülkelerin siyasal yapıları, etnik ve dini azınlıkların 'kullanımına' göre şekillendirildi. 11 Eylül 2001'de dünya kapitalizminin merkezi sayılan New York'taki İkiz Kulelere saldırılar ise yeni döneme geçişte en önemli kırılma noktasını oluşturdu.

Terörizme karşı güvenlik adına demokratik haklar, özgürlükler kaldırılmaya başlandı, 'Ortadoğulu görünüşlü' kara kafalılara ve diğerlerine karşı ırkçılığın giderek azmasına göz yumuldu. 'Haçlı savaşıyla Batı uygarlığının Doğu'yu fethetme zorunluluğu' dünya kamuoyuna neoklasik sömürgeciliğin tarihsel dayanağı olarak sunuldu.

Görmezden Gelinen Azınlıklar

Küreselleşmenin –kendi çıkarlarını en üst noktaya taşımak için– desteklemekte olduğu yerelleşme, mikro milliyetçiliği, etnik ve bölgesel ayırımcılıkları körükledi. Küresel sermayenin çıkarlarının olduğu bölgelerdeki 'azınlık' unsurları desteklendi. Küresel sermayenin çıkarının bulunmadığı bölgelerdeki azınlıklar ise yok sayıldı, unutuldu, unutturuldu. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi evrensel kavramlar, küresel sermayenin çıkarlarını ilgilendiren bölgelerdeki azınlıklar için geçerliliğini sonuna kadar korurken, hatta söz konusu bölgelere askeri müdahalede bulunmak için en önemli gerekçeyi oluştururken, bu evrensel (!) kavramlar diğerleri için tamamen yok sayıldı.

Küresel güçlerin, neoklasik sömürgeciliğin, emperyalizmin maşası olmak istemeyen azınlıklar 'istikrarsızlık unsuru' olarak görüldü, haklarının ortadan kaldırılması görmezden gelindi.

Bütün bunlar yapılırken de Batı dünyası sessiz kalmayı tercih etti. Batı dünyasında 'öteki' kavramının zihinlere damgasını vurmakta olduğu bir dönemde, işbirlikçi olmayan azınlıklara gözler sımsıkı kapatıldı.

Küresel sermaye baronlarına göre, çokuluslu şirketlerin küresel çıkarlarına hizmet etmeyen azınlıkların hakkının, hukukunun savunulması çok da önemli değildi (!)

Tıpkı Ege Denizi'ndeki Onikiada'da bir avuç Türk'ün yaşadığı trajedide olduğu gibi...

Bugün, Yunanistan'a ait Onikiada'da varlığını korumaya çalışan bir avuç Türk de, 'istikrarsızlık unsuru' olarak görülen, susturulan ve hakları gasp edilen, unutulan, unutturulan azınlıklar arasında yer alıyor.

Her ne kadar Avrupa Birliği'ne üye bir ülkenin eşit birer vatandaşı olsalar da Batı'nın gözünde onlar 'kara kafalı' birer Türk olmaktan öte geçemiyorlar.

Onlar ne Türkiye'nin ne de Avrupa Birliği'nin gündemindeler. Avrupa Birliği'nin toplantılarında da Ankara-Brüksel arasındaki temaslarda da ne yazık ki konu başlığı bile olamıyorlar. Kelimenin tam anlamıyla yok sayılıyorlar.

Oysa Ortadoğu'nun önce istikrarsızlaştırıp sonra da küresel sermayenin siyasal ve askeri temsilcilerinin egemenliği altına sokulmasında en büyük rolü üstlenen Irak'ın Kürt azınlığı şimdi ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiki konumunda.

Avrupa Birliği de ilgisini Iraklı Kürtlerden esirgemiyor. Washington yönetiminin Balkanlar'daki en yakın müttefiki de doğal olarak Kosovalı Arnavutlar. Ortadoğu'daki tablonun bir benzeri Balkanlar için de söz konusu. Gerek Kürtler gerekse Arnavutlar, jeopolitik ve jeostratejik açıdan kritik olan bölgelerde çokuluslu şirketlerin çıkarlarının korunmasında kullanılıyorlar.

Ne Batı Trakya Türkleri ne de Onikiada Türkleri bu küresel çıkar denkleminin içindeler. Çünkü yüzlerce yıldır yaşadıkları topraklara yönelik olarak küresel sermaye baronlarının şimdilik herhangi bir beklentisi söz konusu değil.

Üstelik bu topraklar, çokuluslu şirketlerin öngördüğü siyasal ve ekonomik projelerin içinde yer alan bir ülkenin egemenliğinde bulunuyor. Çok uluslu şirketler ve onların yerel/bölgesel temsilcileri ekonomik pastadan yeterince pay alıyorlar. Durum böy-

le olunca da küresel sermayenin çıkarına odaklanmış olan istikrarın korunması için yoğun bir çaba gösteriliyor.

Kimsenin bu ülkeyi bölüp parçalama veya istikrarsızlaştırma gibi bir niyeti olmadığından ötürü Onikiada Türklerini doğal olarak kimse hatırlamıyor.

Onikiada Türkleri, 21. yüzyılın başında kelimenin tam anlamıyla var olma mücadelesi veriyor. Kâğıt üzerinde Avrupa Birliği üyesi bir ülkenin eşit vatandaşları olan Onikiada Türkleri ne yazık ki, bu 'Medeniyet Projesi'nin nimetlerini sadece gazete sayfalarında okuyabiliyorlar. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlıkların korunması gibi kavramlar ne yazık ki onlar için çok fazla bir anlam taşımıyor.

Onikiada 1947 yılında İtalyanlardan Yunanistan'a devredildiği için bu topraklarda yaşayan Türkler, Lozan Antlaşması'nın –kâğıt üzerinde kalmış olsa da– sağladığı azınlık haklarından mahrum kalmış durumdalar. Yunanistan'a göre onlar sadece "Müslüman Yunan vatandaşı".

Bu insanların Türkçe konuştuklarını duymayan Yunan hükümeti, Batı Trakya'da da uyguladığı politika gereği, Onikiada Türklerinden de etnik kimliği esirgemiş, Türk kimliğini yok saymış. Onikiada Türkleri, ne kendi dilinde eğitim görebiliyor, ne de kültürel kimliğini koruyabiliyor. Varlıkları tehdit altında...

Toplam nüfusları iyimser tahminlerle sadece birkaç bin olarak gösteriliyor.

Yok Olan Türk Vakıfları...

Ege'nin güneyindeki bu bir avuç Türk gibi, Osmanlı yönetiminin bu adalarda kurduğu vakıflar da adeta mum gibi eriyor.

Evrensel kültürel miras olarak kabul edilen vakıf malı han-

lar, hamamlar, camiler, dükkânlar, araziler, akla hayale gelmeyecek oyunlarla el değiştiriyor.

Onikiada'da Türkler ise adeta korku çemberinde. Ağızlar kilitli, gözler kapalı. Kimsede çok fazla ses çıkaracak cesaret kalmamış. Yunan hükümetinin çeşitli yollarla uyguladığı baskılar yılgınlığı da beraberinde getirmiş.

Değeri belki de milyarlarca Avro ile ölçülebilecek vakıf malları hibe yoluyla elden çıkarılmış. Yunan Hükümeti'nin atamasıyla gelen vakıf yöneticileri uzun yıllar oturdukları koltuklarında peşkeş çektikleri Osmanlı mirası ile zenginleşirken, tarihi camiler, hanlar, hamamlar, okullar bir bir kapanmış, kaderine terk edilmiş. Elde kalan dükkânlar ise komik denecek miktarlarla uzun vadeli olarak kiraya verilmiş. Tabii yeterince hava parası karşılığında...

Aslında, yapılan bütün bu hukuka aykırı uygulamalar, Yunan halkının gündeminin çok uzağında değil. Hemen hepsi, Yunan ulusal ya da yerel basınının gündemine yansıtılıyor.

Ancak ne yazık ki, Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ve Türk medyası konuyla ilgilenmiyor. Küçük birkaç haber dışında, konu gazete manşetlerine taşınmıyor.

Türkiye'de birçok insan, Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi internet sitesinde –hükümetin gündeminde olmamasına karşın– Onikiada Türklerine ilişkin 17 Aralık 2007'de yaptığı ayrıntılı değerlendirmenin gazete sayfalarına yansımasından sonra Rodos'ta ve İstanköy'de Türklerin yaşadığını öğrenmiş oldu.

Genelkurmay Başkanlığı'nın değerlendirmesi aslında Onikiada'ya ilişkin yaşanan gerçekleri net bir dille özetliyordu:[1]

---

(1) http://tsk.mil.tr/8_TARIHTEN_KESITLER/8_8_Turk_Tarihinde_Onemli_Gunler/rodosun_fethi/rodosun_fethi.html

"Yunanistan, 1923 Lozan Antlaşması ve 1947 Paris Antlaşması'nın şartlarına aykırı olarak Türkiye'nin güvenliği açısından hayati öneme sahip olan Rodos Adası'nı ve On İki Ada'yı dünyanın gözü önünde silahlandırmaktadır. Aslında Yunanistan bu davranışıyla, temeli 1850 yılında atılmış olan ve bugüne kadar da türlü oyunlarla başarı ile yürüttüğüne inandığı 'Megali idea' politikasının gereğine uygun hareket etmekte ve bunu yaparken de gayet kurnazca, dünya kamuoyunu, bu 'Adalara karşı yayılmacı emeller besleyen hayali Türk tehlikesine' inandırmaya çalışmaktadır. Tabiatıyla bu tarz bir politikanın başarı sağlayabilmesi için de buralardaki Türk varlığı eritilmeye çalışılmaktadır. Bu da hızlandırıcı bir etken olmaktadır. Dolayısıyla Rodos'ta Yunanlılar tarafından yapılan baskı ve tehditler sonucu Türklerin, sahibi bulundukları geniş arazilerini ve sair mülklerini yok pahasına satarak veya bırakarak doğdukları yerleri terk etmek zorunda bırakılması adalardaki Türk varlığının hızla erimesine sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlı dönemine ait birçok kıymetli eser 'Fethi Paşa Saat Kulesi, Türk Kütüphanesi, Türk Şehitliği vs.' Rodos'ta Vakıflar İdaresinde bakıma muhtaç bir durumdadır. Bu eserler bilinçli olarak ya harap edilmekte ya da çeşitli bahanelerle ortadan kaldırılmaktadır."

Bu kitapla, uygar dünyanın gözünün önünde yok edilmekte olan bir azınlığın geçmişten bugüne yaşamakta olduğu trajediye belgeleriyle ışık tutmayı amaçladık. Avrupa Birliği'nin sağlamakta olduğu katkıyla ortadan kaldırılmakta olan kültürel mirasa dikkat çekmeyi hedefledik.

Kitapta akademik bir yaklaşım ortaya koymak yerine, gazeteci gözüyle "yerinden izlenimler" aktarmayı, bugüne kadar gün ışığına çıkmamış tarihi belgeleri, bir dönemin siyasal ve toplumsal fotoğrafını çeken yazışmaları tıpkıbasımları ile birlikte kamuoyunun önüne koymayı tercih ettik. Bunu yaparken de dönemin Türk-

çesi'ni aynen korumaya da özen gösterdik. Rodos'un ve İstanköy'ün ileri gelenleri ile yaptığımız görüşmeleri söyleşi biçimiyle aktardık. Onların gözünden onların sözleriyle İtalyan ve Yunan yönetimlerinin uygulamalarını kaleme aldık.

Bu kitabın içerdiği bilgi ve belgelere ulaşmamda büyük katkısı olan Rodos Başkonsoloslarımızdan Nilüfer Feyizoğlu'na ayrıca teşekkür etmek isterim.

1. BÖLÜM

"Dodecanesos"

Onikiada Türklerinin, yüzlerce yıldan bu yana yaşadıkları topraklarda var olma mücadelesinin ayrıntılarına geçmeden önce, Onikiada'yı tarihiyle ve coğrafyasıyla biraz daha yakından tanımakta yarar var.

Onikiada, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan Anadolu ile Yunanistan Yarımadası arasındaki Ege Denizi'nin, Anadolu kıyılarına yakın güneydoğu bölümünde yer almaktadır.

Ege Denizi ise irili ufaklı 3000 kadar ada, adacık ve kayalıkları içine alan yarı kapalı bir denizdir. Anadolu Yarımadasının batı kıyılarının çok fazla girintili ve çıkıntılı olması ve bu kıyılara çok yakın konumda çok sayıda ada bulunması, Ege Denizi'nin daha önce büyük bir kara parçası olduğunu düşündürmektedir.

Ege Denizi, başka yerlerde çok az görülen, girintili çıkıntılı kıyılara, bu kıyılarda bulunan çok sayıdaki koy, körfez, boğaz ve yarımadaya sahiptir. Bu özellikleri ile dünya üzerinde özgün bir coğrafi bölge olarak nitelendirilmektedir.

Jeolojik alanda yapılan bilimsel çalışmalar Ege Denizi'nin, yakın geçmişte bir kara parçasının büyük bölümünün sular altında kalmasıyla oluştuğunu göstermektedir. Su üstündeki adaların çokluğu nedeniyle "Adalar Denizi" diye de adlandırılır. Onikiada da, Ege Denizi'ndeki adalar grubunun bir tanesidir.

Bu adalar topluluğunun adının kökeni konusunda özellik-

le Batı kaynaklarında çeşitli bilgiler bulunur. Genel olarak bu adalar topluluğuna Onikiada'nın yanı sıra *Güney Sporatlar* ve *Menteşe Adaları* da denir. Ancak Meis Adası'nın bu adalar grubu içinde olup olmadığı tartışma konusudur. Genel olarak Meis, Onikiada grubu içinde değerlendirilmemektedir. O nedenle söz konusu ada grubuna ilişkin, özellikle teknik açıdan yapılan değerlendirmelerde 'Onikiada ve Meis' denilerek, Onikiada'nın ve Meis'in ayrı olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Onikiada isminin asıl kökeni Yunanca'dır. Bu isim Batı dillerine de yine Yunanca'dan geçmiştir. Yunanca "oniki" anlamına gelen "dodeca" ve "adalar" anlamındaki "nesos" kelimelerinin birleşiminden oluşur ve "Dodecanesos" şeklinde söylenir.(1)

Osmanlılar ise önceleri bu coğrafi biçimlenimlere "Ege Adaları" adını vermişti. Ancak "Ege Adaları" kavramı Sisam ve Sakız gibi Onikiada'nın dışındaki adaları da kapsıyordu. Osmanlı yöneticileri, o dönemde Ege'deki adaları ayrı ayrı gruplandırmaya gerek görmemişti.

Ege'nin Türk gölüne dönüşmesinden sonra Osmanlı'nın bu adalarda yeni yönetsel düzenlemeye gitmesi zorunluluk olmuştur. Çünkü Ege'deki her ada grubunun siyasal, stratejik ve askeri açılardan farklı özellikleri bulunuyordu.

O dönemde yalnızca deniz gücüyle korunabilen bu adalar, uzun bir süre Gelibolu Sancakbeyi de olan derya beyleri eliyle yönetilmiştir.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın donanma komutanlığına getirilmesinden sonra adalar 1533 yılında "Cezayir-i Bahr-i Sefid" adıyla yönetsel açıdan birleştirildiler.(2) 1867 yılında çıkarılan Vi-

---

(1) *The Columbia Encyclopedia*, 2. basım, New York, 1956, syf: 49
(2) Kurumahmut, Ali; *Ege'de Temel Sorun,* Türk Tarih Kurulu, Ankara, 1998, syf: 74

layetler Nizamnamesi'ne göre yeniden düzenlenen adalar "Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti" adını aldı. Bu nizamnamede İstanköy ve Rodos sancak merkezi oldu.[1]

Onikiada'yı oluşturan adaların her birinin kendi ismi de bulunmaktadır. Aslında bu gruptaki adalar, yüzlerce yıldır sadece kendi adlarıyla anılagelmiştir. Üstelik uzun yıllar Osmanlı yönetiminde kalmış olmasına karşın bu adların çoğu Yunanca'dır. Bazıları ise zaman içinde ses benzerlikleri kullanılarak Türkçeleştirilmiş, bazılarına ise Türkçe isim verilmiştir. Onikiada'nın en büyüğü olan Rodos'un ismi ise aynı kalmıştır.[2] Diğer yandan Rodos'un Yunanca 'Gül' anlamına gelen 'Rodon'dan geldiği ileri sürülmektedir.

Adı bir sayıya işaret eder gibi algılansa da aslında Onikiada, Güney Ege'de ada görünümünde 14'ü büyük 20 kadarı küçük olmak üzere irili ufaklı çok sayıda kara parçasını kapsamaktadır.[3] Yani, söz konusu adalar grubunun adının, kapsadığı ada sayısıyla ilgisi bulunmadığı açıktır.

Sayılarının fazla olmasına karşın bu ada ve adacıklardan oluşan kara parçaları topluluğunun neden Onikiada olarak anıldığı sorusuna cevap ise İngiliz kaynaklarında ortaya çıkar.[4]

İngilizlere göre Osmanlılar, adaların yönetiminde "12 üyeli yerel meclis" sistemini uygulamışlardı. Dolayısıyla, "Onikiada" ismi de bu sistemin uygulanmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Bu yaklaşıma göre adaların ismindeki "oniki" ibaresi sayıya değil yönetim biçimine işaret ediyordu.

---

(1) age, syf: 74

(2) Kasos, Kaşot olmuş; Karpethos, Kerpe; Aliminya, Limoniye; Simi, Sömbeki; Tilos, İlyaki; Nisiros, İncirli; Mandraki, Yalı; Kos, İstanköy; Astropalya, Koçbaba; Kalimnoz, Kilimli; Kharki, Herke olmuş; Patmos, Meis, Chalke, Lipos, Leros ise olduğu gibi söylenmiştir.

(3) Bkz: Ek-1 Onikiada.

(4) *Encyclopedia Britannica,* Cilt. 7, syf: 492.

1523 yılında padişahın yayınladığı bir fermanla, savaşla alınan Rodos ve İstanköy hariç diğer on ada için idari, mali, hatta adli ayrıcalık tanındığı ilan edilmişti. Adaların yönetimi, halk tarafından seçilen ve genellikle on iki üyesi bulunan ve bugünkü köylerdeki ihtiyar heyetine benzemekte olan *Demogerontia* meclisine bırakılmıştı.(1)

Bugün söz konusu adalar grubuna bu nedenle Onikiada denildiği görüşü ağırlıklı olarak benimsenmiştir. Ancak Onikiada tabirinin Yunanlılar tarafından, Balkan Savaşı öncesinde, adaların İtalyanlar tarafından işgalinden sonra kullanılmaya başlanmış olması da dikkat çekicidir.

Onikiada'nın toplam yüzölçümü 1244 kilometrekare, toplam nüfusu ise ortalama 200.000 civarında bulunmaktadır. Yoğun turizm faaliyeti nedeniyle, adaların nüfusunun yaz aylarında 1 milyona kadar çıktığı tahmin edilmektedir.

5000 Yıllık Tarih...

Tarihin tozlu sayfaları karıştırıldığında, Onikiada'da yerleşimin MÖ 3000'li yıllara kadar uzandığı görülmektedir. Yani bu adalarda yaklaşık 5000 yıllık bir tarih söz konusudur.

Öte yandan 'Onikiada tarihi, Rodos ve İstanköy gibi iki büyük adanın tarihidir' değerlendirmesini ortaya koymak hatalı olmaz. Çünkü bu iki ada binlerce yıldır bölge tarihinde sürekli ön planda olmuştur. Homeros *İlyada* adlı eserinde Rodos'un dokuz tekne ile Truva savaşlarına katıldığını yazmaktadır.

Onikiada'nın Anadolu coğrafyasını Ege Denizi üzerinden Batı'ya bağlaması, bu adaların binlerce yıldan bu yana yerleşim

(1) Batsıyalı, Mehmet; *Rodos ve Onikiadalar Tarihi,* İzmir, 1999, syf: 58

merkezi olmasının en önemli nedenidir. Tarihi kayıtlar Onikiada'nın yerli halkını ise Anadolu'dan ve Girit'ten gelen kavimlerin oluşturduğunu da yazmaktadır.

Ege adalarında MÖ 2000-1200 yıllarında kavimler göçü sonucu Akalar ve Dorların varlığı görülür. Tarihi kaynak-lara göre Akaların Ege adalarındaki varlığı 300 yıl kadar sürmüştür.

Bu dönemde Rodos, İstanköy ve Kilimli adaları, Akaların Ege Denizi'ndeki önemli birer üssü konumuna gelmiş, Rodos Adası'nda Lindos, Kamiros ve İlalisos olmak üzere üç kent inşa edilmiştir.

Söz konusu üç kent, Kos (İstanköy), Knidos (Datça) ve Halikarnasos (Bodrum) ile birlikte *Doriki Exapolis*[1] olarak anılır olmuştur. Rodos'un bu üç kentinin halkı MÖ 408 yılında birleşerek ortak başkent olarak Rodos'u inşa etmişlerdir.[2] Kent o dönemden başlayarak MÖ 2. yüzyıla kadar gelişimini hızla sürdürmüştür. MÖ 7. ve 6. yüzyıllara doğru Yunanistan anakarasındaki kent devletlerinden Atina ve Sparta'nın öne çıkması ve Peleponnes Birliği'ni kurması, Ege adalarının tarihi için önemli bir dönüm noktası olmuştu. 5. yüzyılda ise Ege adalarında Pers egemenliği başlamış, Doğu'nun bu büyük devleti, Makedonyalı Büyük İskender'in ortaya çıkışına kadar bu bölge üzerindeki etkisini sürdürmüştü. Ünlü Pers savaşlarında Rodoslular Perslerin yanında savaşmışlar ve MÖ 478 yılında ise Atina ittifakına katılmışlardır. Ege adaları, adeta o dönemin 'bilim merkezi'ydi. Çeşitli tarihi kaynaklarda tıbbın bilim olarak ilk kez Onikiada'nın ikinci büyük yerleşim merkezi olan İstanköy'de ortaya çıktığı

(1) Altı Dor şehri.
(2) Rodos kenti Miletli mimar Hippadamos'un planlarına göre inşa edildi.

kabul edilmektedir. Tıbbın babası olarak kabul edilen Hippokrates de İstanköylü'dür.[1] Hippokrates İstanköy'de bir tıp okulu kurmuş ve resmen eğitim vermiştir.[2]

O dönemde Onikiada başta heykeltıraşlık olmak üzere sanatın birçok alanında önemli gelişme göstermişti. Onikiada, özellikle de merkez konumda bulunmasıyla Rodos, o dönemde Akdeniz ticaretinde yine önemli bir konumdaydı. Rodos adına bastırılan altın paralar, bütün Akdeniz havzasında yüzyıllarca değerini yitirmeden kullanılmıştır.

Sezar Yanlısı Rodos

MÖ 3. yüzyıl ortalarından başlayarak bölgede Roma İmparatorluğu'nun varlığı görülmeye başlanmıştır. Tarihi kaynaklara göre Onikiada'nın merkezi sayılan Rodos, Roma'da yaşanmakta olan iç çekişmeler sırasında Julius Sezar'ın tarafını tutmuştu. Sezar öldürüldükten sonra Cassius, Rodos'u cezalandırdı ve bölgedeki egemenliğine son verdi. Daha sonra da diğer adalarla birlikte Roma'ya bağladı. Rodos bu dönemde yine merkez konumda olma özelliğini korudu.

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Onikiada Doğu Roma'nın yani Bizans'ın sınırları içinde kaldı. Ancak bu

---

(1) Antik dönemin en ünlü hekimi Hippokrates'in (MÖ 460-370) yaşamı üzerine bilinenler neredeyse tümüyle Platon'a dayanır. Hippokrates'in İstanköy Adası'nın yerlilerinden olduğu ve bir *asklepiad*, yani kökenleri iyileştirme tanrısına uzanan bir ailenin ya da loncanın üyesi olduğu biliniyor. Hem bir hekim olarak hem de bir tıp öğretmeni olarak ünlüydü. Platon'un sözlerinden Hippokrates'in kentten kente dolaştığı ve büyük sofistler gibi sanatını uygulamak ve öğretmek için Atina'ya geldiği anlaşılır.

(2) *Büyük Larousse,* Cilt: 10, syf: 5319.

dönemde ortaçağın denizci uluslarından olan Cenevizlilerin tehdidi altına girdi. Onikiada sürekli olarak Cenevizliler ve Bizanslılar arasında el değiştirdi. MS 2. yüzyılda Rodos'ta bir piskoposluğun kurulması Onikiada'ya Hıristiyanlığın oldukça erken girmiş olduğunu göstermektedir. Hatta bazı Batılı kaynaklara göre Aziz Pavlos'un 1. yüzyılın hemen başlarında Rodoslulara Hıristiyanlığı benimsettiği bilgisi yer almaktadır.

Ortaçağın karanlığı, Ortodoks inancının baskısı altında, bu adalardaki canlı bilim yaşamı da sönmeye başladı. Ticaret azaldı, adalarda yaşayan halk yoksulluğun kıskacı içinde kaldı. Adalar ekonomik açıdan cazibesini yitirdi. Öyle ki, tarihi kaynaklar, bu dönemde Onikiada halkının göç ettiğini, hatta bazı adalarda tek bir insan bile kalmadığını yazmaktadır.(1)

Onikiada'da 7. yüzyıldan sonra ise Arapların denetimi başladı. İslam İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra Araplar Akdeniz'de önemli bir deniz gücü durumuna gelmişti. Dikkatlerini de Ege Denizi'ndeki adalara çevirmişlerdi. Araplar 645 yılında Onikiada'yı aldılar. Ancak ellerinde fazla tutamadılar. Onikiada yaklaşık yarım yüzyıllık bir aradan sonra yeniden Doğu Roma'nın egemenliği altına girdi.

Halife Muaviye 661'de Cünade bin Ebi Umeyya Al-Azdi komutasındaki bir filoya Rodos'u alması görevini verdi. Bu tarihte Araplar yeniden Rodos'a saldırdılar. Daha sonra ortaya atılan iddialara göre bu saldırı sonrasında Araplar ganimet olarak da ünlü Kolossos heykelini alıp götürdüler. Bizans tarihçilerine göre Araplar Kolossos heykelini tahrip ederek çıkan tunç madenini Yahudi bir tüccara sattılar. Ancak Yunan kaynaklarına göre Kolossos heykeli MÖ 222, MS 2. ve 4. yüzyıllardaki depremlerle zaten tahrip olmuştu. Bugün de ağırlıklı olarak Arapların, zaten

---

(1) Mısıroğlu, Kadir; *Lozan II,* İstanbul, 1973, s. 378

daha önce deprem nedeniyle parçalanmış olan heykelden artakalan bölümleri götürmüş olduğu görüşü benimsenmektedir.

Araplar bu seferden sonra Rodos'ta 21 yıl kaldılar. 679-680 yıllarında Halife Yezid'in emriyle adadan ayrıldılar. 14. yüzyıldan sonra da Onikiada, 1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'ya yerleşmiş olan Türk beylerinin hedefi durumuna geldi. 1096 yılında İzmir'i beyliğinin merkezi yapan ünlü Türk denizcisi Çaka Bey, Midilli ve Sakız'da egemenlik kurdu. Ancak ölümünden sonra beyliği de dağılınca bu adalardaki Türk egemenliği sona erdi. Bu dönemde Aydın'daki Menteşeoğullarından Mesut Bey, Onikiada'nın en büyüğü olan Rodos'a seferler düzenledi. Hatta adanın büyük bölümünü eline geçirdi. Göreceli olarak başarı elde etse de Rodos'taki Saint Jean Şövalyeleri karşısında geri çekildi.(1)

Onikiada, Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınana kadar Saint Jean Şövalyeleri'nin egemenliğinde kaldı. Adanın bir dönem tarihine de Saint Jean Şövalyeleri damgasını vurdu.

Rodos, ortaçağda Saint Jean Şövalyeleri sayesinde adını kısa sürede tüm Hıristiyan dünyasında duyurmuştu. Avrupalı Katolik derebeyleri, şövalyelere yardım etmek, onlara silahlı güç göndermek için adeta yarışır olmuştu. Macera peşinde koşan koyu Katolik Avrupalı gençlerin hayallerini Saint Jean Şövalyeleri süslüyordu.

Rodos, Şövalyeler sayesinde kısa süre sonra, Avrupa'daki Katolik dünyasının Ortadoğu ve Akdeniz'deki en güçlü karakolu durumuna gelecekti. Çünkü o dönemde Hıristiyan dünyasına göre

---

(1) 1291'de Müslümanların Kudüs'e girmesinden sonra, buradaki Saint Jean Şövalyeleri Rodos'a yerleşmişlerdi. 15 Ağustos 1309'da Rodos'u alan Saint Jean Şövalyeleri'nin adadaki egemenliği 213 yıl sürdü. Daha sonra Malta Adası'na yerleştiler.

kendileri için en büyük tehdit Türklerdi. Rodos'taki Şövalyeler ise bu tehdide karşı hem önemli bir erken uyarı sistemi hem de Türkler ile mücadele etmek için güçlü bir askeri yapılanma özelliği taşıyordu.

Adanın kendi içinde bütünleşmiş savunma sisteminin o dönemde aşılması olanaksız gibi görünüyordu. Bu sistemin belkemiğini çok iyi eğitilmiş, Hıristiyanlık ülküsüne bağlı savaşçı şövalyeler oluşturuyordu. Saint Jean Şövalyeleri, Onikiada'ya yerleştikten sonra kısa sürede büyük bir servetin sahibi oldular. Çünkü Hıristiyanlık adına gösterdikleri faaliyetlerin çoğu aslında korsanlıktı.(1)

Tarihi kaynaklara göre Saint Jean Şövalyeleri Anadolu kıyılarına yaptıkları baskınlarla, Ege ve Akdeniz'de Arap ticaret gemilerinden ele geçirdikleri ganimetlerle öyle zenginleşmişlerdi ki, kalenin depolarında altın sandıklarını güvenlik içinde saklayacakları yer kalmamıştı.

Fatih'in Başarısız Girişimi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Rodos'un alınması için en önemli girişim Fatih Sultan Mehmet döneminde yapıldı. Tarihi kayıtlar, Anadolu'nun beylik döneminden, Osmanlı İmparatorluğu'na geçiş sürecinde Onikiada bölgesine yönelik saldırıların çok da etkili olmadığını gösteriyor.

Tarihçi Hermes Balduci'ye göre kesin sonuç vermeyen bu saldırılar, Saint Jean Şövalyeleri'nin savunma olanaklarını daha güçlendirmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Hıristiyan tehdidini en aza indirmek, deniz ticaretini güvence altına almak ve Anadolu birli-

(1) Bkz: Ek-2 Saint Jean Şövalyeleri

ğini korumak için Ege adaları ile ilgilenmeye başladığı sıralarda bütün bölge çok parçalı bir siyasal-yönetsel yapı içindeydi. Ege'de üç ayrı ve önemli gücün denetimi söz konusuydu. Üç gücün denetimini sağlamakta olduğu askeri ve diplomatik denge, bölgede Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kazanmasıyla birlikte bozuldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasının öncesinde Cenevizliler, Venedikliler ve Saint Jean Şövalyeleri, Ege'yi adeta paylaşmışlardı. Çanakkale Boğazı civarındaki adalar, Karadeniz ticaretini denetim altında tutmak isteyen Cenevizlilerin elinde bulunuyordu. İstanbul'un bugün Karaköy olarak bilinen bölgesi dahil olmak üzere Karadeniz'in güney ve kuzey kıyılarındaki kolonilerin yaptığı ticaretin güven altında tutulması için Çanakkale Boğazı önündeki adaların kendi denetimleri altında olması stratejik bir zorunluluktu.

Yunanistan'a yakın olan adalar ise Venediklilerin elindeydi. Arnavutluk ile Mora sahillerinde ve bu sahillere yakın adalarda koloniler oluşturmuşlardı. Venediklilerin asıl amacı Doğu ticaret yollarında kendi kontrollerini sağlamak ve sürdürmekti.(1) Venedikliler hem ticaret hem de korsanlık yaparak önemli bir güç elde etmişlerdi. Hatta bu küçük kent devletinin gücü 15. yüzyılda öyle bir noktaya ulaşmıştı ki, Venedikli yöneticiler siyasal ve askeri açıdan Osmanlı İmparatorluğu ile çok rahat pazarlık yapabiliyordu. Gerek Cenevizlilerin gerekse Venediklilerin denizci ulus olmaları, o dönemin yüksek teknolojisini de geliştirmelerini sağlamıştı. 15 ve 16. yüzyılın yüksek teknolojisi, yüksek savaş gücü anlamına geliyordu. Cenevizliler, Venedikliler ve Saint Jean Şövalyeleri de bu gücü büyük ölçüde ellerinde tutuyorlardı.

---

(1) Kurumahmut, Ali; *Ege'de Temel Sorun,* Türk Tarih Kurulu, Ankara, 1998, syf: 33

Onikiada ise Saint Jean Şövalyeleri'nin denetimi altındaydı. Saint Jean Şövalyeleri, Onikiada'nın yanı sıra Bodrum'daki gibi Anadolu kıyısındaki bazı güçlü kaleler inşa ederek egemenliği altındaki bölgeleri Anadolu kıyılarını kapsayacak şekilde genişletmişlerdi.

Osmanlı'nın giderek güçlenmeye başlaması başta Rodos'taki Saint Jean Şövalyeleri olmak üzere Ege adalarını egemenlikleri altında tutan Cenevizliler ve Venediklilerde rahatsızlık yaratıyordu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesine çıkmasından önceki dengenin bozulmaması için her üç devlet de özen gösteriyordu. Ege adalarının bazıları ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimini tanımıştı. Sakız ve Midilli adaları da vergiye bağlanmıştı. Sıra Şövalyeler'in elinde bulunan Onikiada'ya gelmişti.

Fatih Sultan Mehmet, 1453'te İstanbul'u aldıktan sonra hedefine İtalya'yı koymuştu. Ancak bunun için öncelikle Ege adalarının alınması zorunluydu. Gedik Ahmet Paşa 1479 yılında Kefalonya, Zanta, Ayamavra adalarını aldı. Bir yıl sonra da Osmanlı Ordusu, Mesih Paşa komutasında güçlü bir donanma ile Rodos seferine çıktı.

Ancak 23 Mayıs-19 Ağustos 1480 tarihleri arasında yaklaşık üç ay süren kuşatma başarılı olamadı. 28 Temmuz 1480 günü Osmanlı ordusu 10 bin kadar kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı.

Rodos kuşatması, *İslam Ansiklopedisi*'nde şöyle anlatılmaktadır:[1]

> "16 yıl süren Osmanlı-Venedik savaşında Şövalyelerin Venediklileri desteklemeleri ve senelik vergilerini ödememeleri, 1480 ilkbaharında Vezir Mesih Paşa kumandasında kuvvetli toplarla teçhiz edilmiş bir donanmanın Gelibolu'dan Rodos'a

(1) *İslam Ansiklopedisi,* syf: 755

hareket etmesine sebep oldu. 23 Mayıs'ta Rodos'a varan Osmanlı kuvvetleri, kaleyi denizden ve karadan kuşatmış, iki aydan fazla süren kuşatmadan sonra 28 Temmuz'da genel taarruza geçmiştir. Topların açmış olduğu deliklerden surlara girilmişse de Mesih Paşa'nın yağmayı yasaklaması üzerine askerin şevki kırılmış, dışarıdakiler içeri girmek istememiş, içerdekiler de yalnız kaldıkları için imha edilmişlerdir. Bunun üzerine donanma geri dönmüştür."

Cem Sultan Sıkıntısı

Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına alınamayan Rodos, 42 yıl daha Şövalyeler'in elinde kalacaktı. Bu durum Ege'de 42 yıl boyunca sürekli bir gerginlik ortamını da beraberinde getirecekti. Osmanlı ordusunun Rodos önlerinden geri çekilmesi, aslında İstanbul gibi Hıristiyan dünyasının en önemli simgelerinden birini alarak dünya tarihine damgasını vurmuş olan bir sultan için kabul edilebilir bir durum değildi. Bizans İmparatorluğu'nu tarih sahnesinden silebilen bir hükümdar, Rodos Şövalyeleri önünde geri adım atmak zorunda kalmıştı.

Osmanlı'nın bu yenilgisi, Saint Jean Şövalyeleri'nin ününü artırdı. Şövalyeler Avrupa'da neredeyse aziz mertebesine yükseltildi. Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet karşısındaki başarıları, kitaplara, söylencelere konu oluyordu. Ortaçağın ünlü gezici tiyatrolarında Saint Jean Şövalyeleri'nin Fatih Sultan Mehmet'i nasıl geri çekilmeye zorladığı anlatılıyordu.

Daha sonraki dönemde ise Sultan Mehmet'in oğlu Cem Sultan'ın, ağabeyi II. Beyazıt ile girdiği taht kavgasında yenilerek Şövalyeler'e sığınması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rodos'a ilişkin sıkıntısını daha da ileri noktalara taşıdı.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Cem Sultan'ın, Karamanoğlu Kasım ile birlikte Rodos'a kaçma planlarını şöyle dile getirmektedir.[1]

> "Cem Sultan ile Karamanoğlu Kasım Bey, şayet muvaffak olamayıp kaçmak lazım gelirse ne tarafa gitmeleri icap ettiğini görüştükleri sırada Kasım Bey, şehzâdeyi deniz yoluyla Rumeli taraflarına sevk etmek arzusunu gösterdi. Bundan maksadı da Beyazıt Rumeli'de Cem'le meşgulken, o da padişah ile anlaşarak hiç olmazsa bir kısım Karaman ülkesine hâkim olmaktı. Hâlbuki Cem'in maksadı Akkoyunlu hükümdarının yanına gitmekti; fakat Kasım Bey'in teklifini arzusuna daha uygun buldu ve kendi adamlarından Frenk Süleyman adında birisini Rodos şövalyeleri reisine yollayarak yardımını istemişti. Cem Sultan daha evvel babasının sağlığında Karaman Valisi iken ve Rodos muhasarasından evvel şövalyelerle bilvasıta temas etmiş olduğundan dolayı aralarında tanışıklık vardı. Cem'in Rodos'a göndermiş olduğu Frenk Süleyman vasıtasıyla oradan haber gelmeden evvel yakalanmaktan korkarak, Kasım beyin tavsiyesiyle deniz sahiline çekilmeyi muvafık buldu. Filhakika Hersek zâde kuvvetlerinin tazyikiyle Cem Taş ili'nde durmaya muvaffak olamadı ve 16 Temmuz 1482'de otuz kadar maiyetiyle Kerküs veya Korkos[2] limanına inerek sahildeki bir gemiye bindi. Üçüncü günü Frenk Süleyman'ın şövalyelerden aldığı üç gemi Anamur limanına gelmiş olduğundan o gemilere geçerek üç gün sonra 26 Temmuz Pazar günü Rodos Adası'na geldi. Rodos Adası'nın şövalyelerinin reisi Pierre d'Aubusson, Cem Sultan'ı karşıladı ve lazım gelen ihtiramı gösterdi."

Uzunçarşılı tarihine göre Cem Sultan, Rodos Adası'nda yaklaşık beş hafta tutulduktan sonra yine Rodos'tan satın aldığı Türk esirlerle birlikte Fransa'ya yollandı.

---

(1) Uzunçarşılı, İ Hakkı; *Osmanlı Tarihi,* Cilt: 2, syf: 169
(2) Silifke'nin güneyindeki Akliman.

İslam Ansiklopedisi'ndeki "Cem" maddesine göre ise Cem Sultan, Rodos'tan ayrılırken şövalyelerin reisi Pierre d'Aubusson'a, hükümdar olduğu takdirde Şövalyelerle daimi olarak barış içinde yaşayacağı, onlara ticaret serbestisi vereceği, Osmanlı'nın almakta olduğu tuz vergisinden muaf tutulacakları garantisini verdi. Ancak bu garanti bile Cem Sultan'ın yaşayacağı trajediye engel olamayacaktı.

Fatih Sultan Mehmet'in ordusu karşısında kazanılmış olan bu başarı Şövalyelerin kendilerine olan güvenini çok fazla artırmıştı. Ancak, Şövalyelerin deneyimli yöneticileri, o dönemin jeopolitiği gereği Osmanlı İmparatorluğu'nun Rodos'u hedef tahtasından indirmeyeceğini biliyordu. İlerleyen dönemde adanın savunmasında askeri açıdan hiçbir zafiyet gösterilmesine izin verilmedi.

II. Beyazıt'ın ardından tahta geçen Yavuz Sultan Selim ise saltanatının ilk yıllarında yüzünü doğuya dönmüştü. Sekiz yıl süren hükümdarlığı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları Afrika kıtasında Habeşistan'a kadar dayanmıştı.

Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'ı ele geçirmesi önemli bir dönüm noktası oldu. Çünkü Hint ticaret yolu üzerinde bulunan Mısır'ın alınmasıyla Akdeniz'in güvenliğinin sağlanması konusu ön plana çıkmıştı. Gerek Hacca giden gerekse Doğu ile ticaret yapan Osmanlı tebaası, hem Kıbrıs Adası'nı elinde bulunduran Venedikli korsanların hem de Rodos'taki Saint Jean Şövalyeleri'nin tehdidi altındaydı.

Bu da birçok açıdan Osmanlı İmparatorluğu için yaşamsal bir önem taşıyordu. Ancak, Rodos ve Kıbrıs konularında gerekli adımlar atılmadan Yavuz Sultan Selim yaşamını yitirdi. Yerine oğlu, daha sonra "Kanuni" adıyla anılacak Sultan Süleyman geçti. Kanuni Sultan Süleyman tahta oturduğunda henüz 27 yaşındaydı. Dönemin ileri gelenleri, genç Sultan'ın böylesine önemli sorunlarla kolay kolay başa çıkamayacağını düşünüyordu.

Kanuni Sultan Süleyman Rodos'taki Saint Jean Şövalyeleri'nin varlığını ortadan kaldırmadan Suriye ve Mısır'ı barış içinde yönetmenin, tebaasının Doğu Akdeniz'de güven içinde seyahat etmesinin olanaksız olduğunu biliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yeni eyaletlerinin ve tebaasının güvenliğinin sağlanması için hem Doğu Akdeniz'in hem de Rodos'un kayıtsız koşulsuz Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunması gerekiyordu. Hilafetin de Yavuz Sultan Selim tarafından İstanbul'a getirilmiş olması, bu açıdan da Osmanlı İmparatorluğu'na sorumluluk yüklüyordu.

Kısacası, Kanuni Sultan Süleyman, siyasal ve stratejik birçok nedenden dolayı Rodos'u imparatorluğun egemenliği altına almak zorundaydı.

Ancak, Kanuni Sultan Süleyman önce Belgrad üzerine yürüdü. Rodos'a yapılacak seferde sıkıntı yaşanmaması için Avrupa'nın direncinin bu noktada kırılması gerekiyordu. Belgrad'ın alınması, Avrupa'da çok önemli yankı buldu. Fatih Sultan Mehmet'in Rodos'tan geri çekilmesine sevinen Avrupa'da şimdi sıkıntı baş göstermişti. Orta Avrupa'nın kapısını Belgrad'ı alarak açan Sultan Süleyman daha sonra Rodos'a yöneldi.

Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rodos'un alınışı öncesindeki gelişmeleri şöyle anlatmaktadır:(1)

> "Rodos'un alınması hususunda Divan-ı Hümayun'da yapılan müzakerede ekseriyet, Rodos seferine taraftar değildi. Şövalyelerin şöhreti, adanın müstahkem olup uzun müddet muhasaraya dayanması ve Avrupa'nın burasıyla yakından alakası cihetiyle adaya süratle yardım etmeleri düşünülerek tehlikeli ve muvaffakiyetsiz bir maceraya girişilmek istenmiyordu.
>
> Veziriâzâm Piri Mehmet Paşa ile İkinci Vezir Çoban Mus-

(1) *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, syf:313.

tafa Paşa ve korsanlardan Kurdoğlu Muslihiddin Reis Rodos seferine taraftar olup, Avrupa tarafından endişe edilmemesini ileri sürmekteydiler. Osmanlı hükümeti bir taraftan Rodos Başşövalyesi Villiers de l'Isle Adam ile mektuplaşarak ada hakkındaki maksadı ona sezdirmemek isterken, diğer taraftan da adaya gönderdiği ve adadan elde ettiği casuslar vasıtasıyla oradaki durum hakkında malumat almaktaydı.

Fakat başşövalye de bilmukabele İstanbul'daki hazırlığın kendi aleyhine olduğunu casuslarının bildirmesiyle öğrenmiş bulunduğundan o da tabii olarak ehemmiyetli surette müdafaa tertibatı alıyor ve Papa ile Fransa Kralı'ndan yardım istiyordu. Bununla beraber Veziriâzâm, başşövalyenin korkusunu giderecek surette muslihane mektuplarla Villiers de l'Isle Adam'ın şüphelerini gidermeye çalışıyordu. Fakat her ihtimale karşı başşövalye adaya bir sene idare edecek mühimmat ve erzak tedarikinden geri durmuyordu."

İstanbul'da ise sefer için hazırlıklar tamamlanmıştı. İkinci Vezir Mustafa Paşa seferin serdarlığına getirildi.(1) 300 savaş ve 400 nakliye gemisinden meydana gelen donanmanın sevk ve idaresi ise, Kaptan Paşa Kurdoğlu Muslihiddin'e verildi. Donanma 4 Haziran 1522'de İstanbul'dan ayrıldı ve 24 Haziran'da Rodos açıklarına geldi.

Kanlı Kuşatma

Kanuni Sultan Süleyman da, 16 Haziran'da kapıkulu ve eyalet askerleriyle birlikte İstanbul'dan ayrıldı. İlk olarak Avrupa'dan gelebilecek yardımlara karşı, Rodos limanının gereken yerlerine

(1) Başkomutan.

savunma gemileri konuldu ve Öküzburnu mevkiinden karaya asker çıkartıldı.[1] Saint Jean Şövalyeleri de boş durmamıştı. Seferin başlamasından önce, Rodos'un savunma hatları güçlendirilmişti.

Rodoslu Türk Yazar Mehmet Batsıyalı, Prof. Dr. Hüseyin Yurdaydın'ın eserine atıfla kuşatmayı şöyle hikâye etmektedir:[2]

> "Padişah Ramazan ayının başlarında Rodos'a ayak basıp Otak-ı Hümayun'u Kızıltepe üzerinde tam olarak Çakmakçı yokuşu başında kurmuştur. Padişahın adaya çıkışını ilan eden top ve tüfek sesleri bir meydan savaşını anımsattığından sebebini bilemeyen düşmanı bir korku ve heyecan sarmıştı. Yapılan ilk görüşmelerde hazır bulunan komutanlar kaleye beş noktadan saldırıya geçilmesi fikrini savunmuşlardır. Padişah'ın onayından sonra şu şekilde dizilmişlerdir. Veziriâzâm Mehmet Paşa Kızılkapı'ya, sol tarafında Kasım Paşa, onun da soluna Mustafa Paşa, Eğri Kapı'ya Ahmet Paşa ile Yeniçeri Ağası Bali Bey yerlerini aldıktan sonra Padişah da Kızıltepe'den harbe nezaret etmekteydi.
>
> Düşman kuvvetlerine gelince; 140' Fransız, 88'i İspanyol ve Portekiz, 47'si İtalyan ve 17'si İngiliz ve Alman olan Şövalyelerle birlikte 4500 kadar muhafız asker olmak üzere toplam 5000 bin kadar asker savunmayı üstlenmişti.[3] Kalenin imarı için Girit'ten gelen beş kişi ile meşhur mühendis Gabriel Martinengo kalenin zayıf görünen noktalarını hemen tahkim etmiş, sıçan yolları ve mahzenler inşa ederek, kaleyi gerçekten bir şahin yuvasına benzer hale getirmiştir. Kalenin bu özelliğini birçok tarihçi de vur-

---

(1) Rodoslu Türkler ise Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'a asker çıkardığı bölgenin, bugün havaalanının bulunduğu kıyılar olduğunu belirtmektedirler. Uzun süreli bir kuşatma için, Rodoslu Türklerin işaret ettiği bölge askerlerin çıkması ve adada konuşlanması için daha uygundur.

(2) Batsıyalı, Mehmet; age, syf: 43-44.

(3) Bazı Batılı kaynaklar Rodos'u savunan asker sayısının 7000 olduğunu ifade etmektedir.

guladığı gibi Bostan Çelebi de Süleymannamesi'nde bunun üzerinde durmuştur. Zira şövalyeler kalelerinin güvenli olduğuna, fethedilemez nitelikte olduğuna inanmaktaydılar."

Rodos şehrinin etrafına metrisler kazıldı ve büyük kuşatma topları yerleştirildi. 28 Temmuz günü Rodos'a çıkan Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı geleneklerine uygun olarak Saint Jean Şövalyeleri'ne "teslim olun" önerisi getirdi. Ancak Saint Jean Şövalyeleri, bu öneriye "hayır" yanıtı verdi. Bunun üzerine de Osmanlı ordusu 1 Ağustos'ta saldırıya başladı.

Rodos kuşatması çok kanlı geçti. Kale alınana kadar Rodos burçları, karşılıklı açılan lağımlar sonucu korkunç boğuşmalara sahne oldu. Korunması son derece kolay olan kale nedeniyle Şövalyeler Osmanlı askerlerine kolaylıkla zarar verebiliyorlardı. Kale burçlarından kaynar zift dökerek Osmanlı askerlerinin yaklaşmasına olanak tanımıyorlardı. Osmanlı'nın güçlü kuşatma toplarının Rodos kalesinde açtığı büyük gedikler düşman tarafından kısa sürede kapatılıyordu. Osmanlı ordusunun başarısızlığın eşiğine gelmişti. Osmanlı komutanları kalenin alınamayacağını düşünmeye başladılar. Ancak tam o sırada Mısır Valisi Hacri Bey, 24 parçalık bir donanma ile Rodos önlerine geldi. Bu destek hem Osmanlı askerine hem de komutanlarına moral destek sağladı. Ancak Şövalyeler adanın savunmasını bırakacak gibi görünmüyorlardı. Hatta düzenledikleri bir huruç harekâtı ile Mısır ve Osmanlı askerlerine önemli zayiat bile verdirdiler. Bunun yanı sıra, çevre adaları temizlemesi için görevlendirilen Osmanlı birlikleri de bozguna uğramıştı. Gün geçtikçe Osmanlı askerinin savaş isteği kırılmaktaydı.

Kanuni Sultan Süleyman bir ara Rodos'u bırakıp İstanbul'a dönmeyi bile düşündü. Ancak komutanlarının kendisini ikna etmesini sonucu kuşatmaya devam edilmesi kararı aldı.

Osmanlı ordusu, kış mevsimine girildiğinde savaş gücünü sürekli yenileyerek saldırılarının şiddetini sürekli artırdı. 10 Aralık tarihine kadar Osmanlı askerleri ile Saint Jean Şövalyeleri ağır kayıplar verdiler. Ancak Rodos'un müstahkem kalesi yoğun top ateşiyle büyük ölçüde yıpratılmıştı.

Rodos'un Alınışı

Artık kalenin düşmesine an meselesi olarak bakılıyordu. 18 Aralık'ta yapılan genel saldırıda Saint Jean Şövalyeleri, iç kaleye, yani büyük reisin şatosuna kadar geri çekilmek zorunda kaldılar. Kalenin tamamına yakını Osmanlı askerlerinin eline geçmişti. Sonunda Saint Jean Şövalyeleri, Kanuni Sultan Süleyman'a haber gönderip önce II. Beyazıt zamanında yürürlükte olan barış anlaşmasının yeniden imzalanmasını istediler. Gönderdikleri belgeler Osmanlı karargâhında yırtılıp atıldı. Bunun üzerine durumun ciddiyetini anlayan Şövalyeler teslim olma taleplerini ilettiler.

Savaşı yöneten komutanlar da daha fazla can kaybı olmaması için bu talebe olumlu baktılar ve Kanuni Sultan Süleyman'dan teslim koşullarının görüşülmesini istediler. 25 Aralık 1522'de Rodos teslim edildi ve barış anlaşması imzalandı.(1)

Anlaşmanın maddeleri ise şöyleydi:

— Şövalyeler'in üç gün içinde Rodos'u terk etmeleri,

— Bodrum, İstanköy, Lindos, Monolitos ve Heraclus'un 12 gün içinde Osmanlılara terk edilmesi,

— Şövalyeler'e yanlarındaki kılıçları, kutsal emanetleri ve yazılı evrakı yanlarında götürme izni verilmesi,

---

(1) Batılı kaynaklar, Rodos'un alınmasının Noel gününe denk geldiğini yazmaktadır. *İslam Ansiklopedisi* bu tarihi 20 Aralık, Şerafettin Turan ise 21 Aralık olarak vermektedir.

— Şövalyeler'in kendi gemilerinin mülkiyetleri kendi üzerlerinde kalma koşulunun yanında, şayet taşınmalarında ek gemi ihtiyacı olursa, bu gemilerin Sultan tarafından temini,

— Adadan ayrılmak isteyen yerli halkın hiçbir etki altında kalmadan üç yıl içinde kendi istekleri doğrultusunda adadan ayrılabilme olanaklarının sağlanması,

— Adada kalacak olan sakinlerin mal ve mülkiyetlerinin Sultan'ın koruması altında olacağı,

— Erkek çocukların zorla askere alınmamalarının güvence altına alınması,

— Dinsel serbesti içinde olmalarının sağlanması,

— Eski kiliselerin tamir edilmesi ve ihtiyaç duyulacak yeni kiliselerin inşasına müsaade edilmesi,

— Esir olarak tutulan herkesin serbest bırakılması,

— Şövalyeler'in adadan ayrılmalarından sonra azami 4000 kişilik bir Osmanlı asker gücünün ada koruması için bırakılması,

— 25'i şövalyelerden, 25'i de yerli halktan olmak üzere toplam 50 rehinenin garanti olarak bir müddet tutulması karşılıklı olarak imza altına alınmıştır.

Saint Jean Şövalyeleri Rodos'tan ayrılarak önce Girit'e gittiler. Ardından da İtalya'nın güneyindeki Malta Adası'na yerleştiler. Kanuni Sultan Süleyman 4 ay 23 gün süren bir kuşatmadan sonra 20 Aralık 1522'de Rodos'a girmeyi başarmıştı. Rodos'un alınmasıyla Onikiada'da 213 yıldır devam eden Şövalyeler dönemi de kapanmış oldu.

Rodos ile birlikte Onikiada'nın büyük bölümü ve Saint Jean Şövalyeleri'nin denetiminde bulunan Bodrum Kalesi de Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçti.

Kanuni Sultan Süleyman hiç zaman yitirmeden Rodos'a Anadolu'dan Türk nüfusun getirilerek, adanın iskân edilmesini istemiştir. Aynı zamanda Rodos, sancakbeyliği statüsüyle "Cezayir-i Bahr-i Sefid" eyaletine de bağlanarak, resmen Osmanlı yö-

netimi altına alınmıştır. Rodos'un Saint Jean Şövalyeleri'nin elinden çıkmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'de güvenliği sağlamasının önü açılmıştır.

Saint Jean Şövalyeleri'nin Rodos'tan çıkarılmasından sonra, Ege ve Doğu Akdeniz'de Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısında herhangi bir ciddi güç kalmamıştır. Sadece, Kıbrıs'ın Venediklilerin elinde bulunması sıkıntı yaratıyordu. Bu tarihten sonra Osmanlı İmparatorluğu Doğu Akdeniz'in en önemli gücü durumuna gelmiştir. Rodos'un Osmanlıların eline geçmesi, Avrupa'da ciddi bir şaşkınlık ve korkuya neden olmuştur.

Başta Rodos ve İstanköy olmak üzere Onikiada'nın büyük bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nun denetimi altına geçtikten sonra burada sivil bir yönetim benimsendi.[1] Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşımı askeri yönetimin ön planda olmasını gerektiriyordu.

Ancak Rodos ve İstanköy için askeri yönetim biçimi uygulanmamıştır. Rodos, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de ağırlıklı olarak Ege adalarının yönetim merkezi konumunu sürdürdü. Sadece konjonktürsel olarak yönetim merkezinin Sakız adasına taşındığı olmuştur.

Osmanlı yönetimi, Rodos ve Onikiada'nın yerli halkına tam bir dil ve din serbestisi sağladı. Hatta adaların İstanbul'daki yönetimle ilişkilerde kullandığı dil Rumca olarak kaldı.

Rodos ve İstanköy dışındaki adalara da Anadolu'dan Türk nüfus getirilmedi. Osmanlı yönetimi boyunca Rodos'taki Türk nüfusun yüzde 50'lere yaklaştığı tahmin edilmektedir.

Osmanlı yönetimi Onikiada'da ilk nüfus sayımını 1830 yılında yapmıştır. Sadece erkeklerin yazıldığı bu nüfus sayımında 7.420 kişiden 3.095'inin Türk olduğu anlaşılmıştır.[2] Türk olmayanların

---

(1) Onikiada grubu içindeki bazı adalar daha sonra Barbaros Hayrettin Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılacaktır.

(2) Batsıyalı, Mehmet; age, syf: 61.

içinde Yahudilerin de bulunduğu dikkate alındığında, Rodos'un 19. yüzyıldaki nüfusunun Türkler ve Rumlar arasında yarı yarıya olduğunu düşünmek hatalı olmaz.

Yine Rodoslu Yazar Mehmet Batsıyalı'nın anlatımına göre Onikiada'nın Rodos ve İstanköy dışında kalan diğer adalarının İstanbul ile bağları sadece verimliliklerine göre yılda bir kez ödedikleri vergilerle olmuştur. Bu vergiler aslında vilayet merkezi olan Rodos'ta kurulu bulunan bir vakıfta toplanıp tamamen İslami eserlerin yapımında kullanılmaktaydı. Nitekim Rodos'ta bugün bile birçoğu göz kamaştıran tarihi eserler, hep vakıf kaynaklarından sağlanan paralarla inşa edilmişti. Bir anlamda adaların geliri yine adaların bayındır olmasında kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrıcalıklı yönetim biçiminden birçok tarihçi övgüyle söz ederken, Yunan asıllı tarihçiler, bu kadar geniş kapsamlı özerk yönetimden de memnun kalmamışlardır. Hatta adalar yönetiminin İstanbul'da elçilik özelliği taşıyan resmi temsilcilik açmamış olmalarından ötürü de şikâyetçi olmuşlardır.

2. BÖLÜM

Unutulan Türkler

390 Yıl...

Rodos Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde fiili olarak 390 yıl kalmıştır.[1] Aslında tarihinin belki de en istikrarlı ve huzurlu bölümünü de yine Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde yaşamıştır.

Ancak 19. yüzyıl başında ortaya çıkan milliyetçilik akımları, bütün Avrupa'da olduğu gibi Ege'de de dengelerin değişmesine neden olmuştur. 18. yüzyılda, Rus donanmasının Ege'de Osmanlı donanması ile Çeşme Deniz Savaşı'nda karşı karşıya geldiği zaman Onikiada'nın Rum halkı donanma oluşturup bu savaşta Rusların yanında yer almıştır. 1821'deki Yunan isyanı Onikiada'yı çok yakından etkilemiştir. Adanın Rum halkı isyan etse de başarılı olamamıştır. Ancak bu durum büyük devletlerin devreye girmesine neden olmuştur. 1828 Londra Protokolü ile Onikiada, İngiltere-Fransa ve Rusya'nın himayesine alınmıştır. 18 Aralık 1897'de Avrupa ülkelerinin Girit'e özerklik vermesi ve ardından bu önemli adanın Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkması Onikiada'nın yine Rum halkı için de önemli bir örnek oluşturmuştur. Onikiada Rumları Girit örneğini dikkate alarak

(1) 1522-1912

Osmanlı'ya karşı ayaklanmışlar ancak bu ayaklanma bastırılmıştır. Avrupa devletlerinin karşı yöndeki bütün diplomatik çabaları başarısız kalmıştır. 19. yüzyılda yaşanan bütün sıkıntılara karşın Onikiada'daki fiili Osmanlı egemenliği, İtalya ile yapılan 1911-1912 yıllarındaki Trablusgarp Savaşı'na kadar sürdü. İtalya, 29 Eylül 1911 günü önce kesin uyarı vermiş, ardından da aynı gün İtalyan Donanması Trablusgarp sularında abluka uygulamaya başlamıştı. Güçsüz ve etkisiz donanmayı Trablusgarp Savaşı'nda kullanmayı düşünmeyen Osmanlı yönetimi, hazırlıksız yakalandığı bu savaş için Trablusgarp'a kara askeri de gönderememişti.

Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk), Binbaşı Enver, Binbaşı Fethi gibi bir avuç vatansever subay ticaret gemileriyle Mısır'a, oradan da Derne'ye ulaşmış, örgütledikleri Sinusilerle önemli bir cephe oluşturmuşlardı. Türk donanmasının ortada olmadığını gören İtalya'nın, Osmanlı devletini barışa zorlama konusundaki planlarından biri de Ege'deki Türk adalarını işgal etmekti. Gerekçesi ise Osmanlı'nın Ege Denizi yoluyla Trablus'a malzeme ve insan naklinin önünü kesmekti. Ancak İtalya'nın asıl niyeti daha sonra ortaya çıkacaktı.

İtalya 1912 yılının Nisan ayında harekete geçti. Donanmasını Onikiada bölgesine gönderdi. Sıra adaların işgaline gelmişti. İtalyan yönetimi Osmanlı'nın adalardaki askeri gücünün az olduğunu, çok fazla direnişle karşılaşmayacaklarını biliyordu. İtalyan askerlerinin başta Rodos olmak üzere Onikiada'ya çıkması, adalardaki Türk askerleri ile çatışmaları ve işgal süreci, dönemin Osmanlı valileri ile Babıâli arasında yapılan telgraf haberleşmelerinde ayrıntıları ile anlatılmıştır.[1]

---

(1) Bostan, İdris; Kurumahmut, Ali, *Trablusgarp ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*, Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi Araştırma Projesi Dizisi 3/2003, Ankara

İşgal Telgrafları...

İşgale giden süreçte ilk işaretler, 1912 yılının Nisan ayı sonunda ortaya çıkmıştı. Aydın Valisi Celal, 28 Nisan'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf Astropalya Adası'nın işgal edildiğini bildirmişti.

Günümüz Türkçesi ile telgraf şöyledir:[1]

> "Dahiliye Nezareti'ne,
>
> Bodrum'dan Astropalya Adası'na gönderilen kayığın şimdiye kadar dönmesi gerekirdi. Kayığın gelmemesi, söz konusu adanın işgal olunduğunu ortaya koyuyor. Kayığın dört Müslüman'dan oluşan tayfaları da esir edilmiş demektir. İstanköy Kaymakamından bahsi geçen ada hakkında şimdiye kadar doğru dürüst bir haber alınamamıştır. Kalimnoz'dan dün Bodrum'a gelen bir kayıkçı dört günden beri Kalimnoz ile Astropalya arasında posta kayıklarının işlemediğini ve Karyot Adası'ndan gelen diğer bir kayıkçı ise o civarda iki küçük yelkenlinin düşman tarafından gasp edildiğini haber veriyor.
>
> Fî 15 Nisan 1328 (28 Nisan 1912)
> Aydın Valisi
> Celal"

Osmanlı hükümetinin bölgedeki yöneticileri ile yaptığı telgraf haberleşmesi, İtalyanların Onikiada'yı işgal etmek için harekât üssü olarak Astropalya Adası'nı seçtiğini gösteriyordu. Dolayısıyla da İtalya, ilk aşamada Astropalya Adası'nı hedef almıştı. Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Subhi, Aydın Valisi Celal'in telgrafından iki gün sonra İstanbul'a gönderdiği mesajında, gelişmeleri özetlemiş ve tabloyu açıkça ortaya koymuştu:[2]

---

(1) Bkz: Belge-1
(2) Bkz: Belge-2

"Dâhiliye Nezareti'ne

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bağlı Astropalya Adası'nın düşman tarafından işgal edildiği haberinin duyulmasından itibaren araştırmaya girilmiş ise de vilayete bağlı adalar ile haberleşme vasıtalarının azlığı, havaların kötü gidişi ve elde başka bir aracın da bulunmamasından dolayı zamanında bilgi edinilmesi mümkün olmamıştır. Düşmanın oradaki kuvvetlerinin sayısı, ne yaptığı veya ne yapmak istediği ortaya çıkmamış ise de düşmanın adalar arasında dolaşan büyük ve küçük deniz vasıtalarını muayene ederek Astropalya'ya uğrayan kayıkların patentlerini de vize yapmaktadır. Astropalya Adası, idari bakımdan Sporat Adaları içinde yer alıp Sakız'ın Kalimnoz Kazası'na bağlı, 600 kadar hanesi ve 2000 yakın nüfusu bulunan küçük bir nahiyedir. Ada, Rodos'un 90 mil batı tarafında 36 derece 39 dakika kuzey enleminde, 26 derece 32 dakika doğu boylamında bulunmakta olup Maltizana adını taşıyan küçük bir limana sahiptir. Uzunluğu 10 mil kadar olan adanın vergisi senelik olduğu için 5094 kuruştur. Düşmanın bu adayı harekât üssü olarak kullandığına dair dolaşan haberlerin doğruluk derecesi kestirilemiyorsa da oradaki faaliyetlerine ve askeri kuvvetinin miktarına dair elde edilecek bilgiler muhakkak arz olunacaktır. Sahillerin muhafazasına mahsus vapurlardan iki direkli ve iki bacalı oldukça büyük bir geminin bir haftadan beri her gün bir defa Astropalya tarafından gelerek Sömbeki'den itibaren Anadolu sahilini takiple Mekri açıklarına ve oradan tekrar dönerek geldiği yere gitmekte olduğu ve bugün söz konusu vapurun Mekri ile Marmaris arasına kadar sahili takip ettikten sonra güzergâh değiştirerek adanın Lindoz Nahiyesi yönüne geçtiği arz olunur.

Fî 16 Nisan 1328 (29 Nisan 1912)
Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi
Subhi"

Astropalya Adası' harekât üssü olarak belirlense de İtalya'nın en önemli hedefi Rodos olmuştur. İtalyan gemileri 4 Mayıs'tan

itibaren Rodos'u abluka altına alır. Marmaris Kaymakamlığı, İtalyanların faaliyetleri konusunda daha sağlıklı bilgi alabilmek için Rodos'a bir posta kayığı gönderir. Ancak bir süre sonra Marmaris'e, kayığın Rodos'a gidemediği ve Dalaman civarında dolaştığı bilgisi ulaşır.

Marmaris Kaymakamlığı 5 Mayıs tarihinde de bir telgrafla Mürettep Kolordu Kumandanı Hilmi Bey'i gelişmeler konusunda bilgilendirir. Bu telgrafa göre Rodos, 20-30 İtalyan gemisi tarafından abluka altına alınarak bombalanmıştır. Bir gün sonra da Osmanlı güçlerinin Rodos kalesinden İtalyan gemilerine karşılık verdiği, düşmanın adaya asker çıkaramadığı bilgisi gelir. Ancak, İtalyanlar 6 Mayıs'ta Rodos'un doğusunda bulunan Kalakasi limanına asker çıkarmayı başarır. 7 Mayıs'ta ise İtalyan askerleri Rodos kent merkezine girer. Osmanlı'nın sivil memurları ve askeri güçleri adanın içlerine doğru çekilir. İlk çatışmalarda 10 İtalyan askeri öldürülürken, 35 Osmanlı askeri de esir düşer.

İtalyanların Rodos'a saldırısı, Ege adalarından Anadolu'ya yönelik ilk göç hareketinin de başlamasına neden olmuştur. Aydın Valisi Celal, 7 Mayıs tarihli telgrafında, dokuz kayıktan oluşan bir grup ailenin Çeşme'ye sığındığını bildirir. Rodos'ta ise çatışmalar devam etmektedir. Ancak çatışmalara ilişkin sağlıklı bilgi alınamamaktadır. Duyulmakta olan top seslerine göre tahminler yapılmaktadır.

Aydın Valisi Celal 18 Mayıs'ta İçişleri Bakanlığı'na, *"Mekri Kaymakamlığından verilen habere göre; evvelki gün sabahtan akşama kadar Rodos'ta savaşın devam ettiği ve top seslerinin işitildiği Kaya Köyü'nden gelen bir şahıs tarafından öğrenilmiştir. Ayrıca bu gece Rodos'tan gelen vapurlardaki yolcuların ifadesinin de bunu teyit ettiği arz olunur,"* diye yazar.

Aydın Valisi Celal yine Rodos'tan gelen bilgiler doğrultusunda

İtalyan askerlerinin Rodos'ta Osmanlı güçleri ile çatışmalarını İçişleri Bakanlığı'na şöyle bildirmiştir:[1]

"Babıâli
Dâhiliye Nezareti
Şifre Kalemi

Bu sabahki telgrafa ektir. Muhabir bugün Rodos'tan döndü. Kendisinden alınan bilgiye göre Rodos'a ve şehrin onar mil doğu ve batısında Kalifeyos ve Triyanda mevkilerine de asker çıkarmıştır. Düşman bu yolla Osmanlı kuvvetlerini adanın dahilinde sıkıştırmak istemişse de kumandan Abdullah Bey, zamanında çekilmeyi başarmıştır.

Ancak Osmanlı kuvvetlerinin artçıları düşmanla çarpışmaya girerek birçoğu gönüllülerden olmak üzere üç ölü elli yedi esir vermiştir. Bu şekilde planı başarısız kalmış olan düşman Salı ve Çarşamba günü atlıları ile birlikte şehir ve askeri mevkilerimize kadar olan yerleri tarayarak ilerlemektedir. Aynı zamanda mevkiimizin doğu ve batı yönünde gemilerden çıkardığı kuvvetlerle de ikinci bir kuşatma düzenine daha girişmiştir.

Bizzat düşman kumandanı Ameglio Perşembe günü sabahleyin saat altıda yaklaşık 2000 asker ve dört bataryadan oluşan sahra topu ve altı mitralyöz ile askeri mevkiimiz olan Psitos'a doğu ilerlemiştir. Düşmanın düşüncesi şiddetli top ateşi ile askerimizi bulundukları ana mevzileri terk ederek, vadilere inmeye mecbur bırakmak ve sayıca üstün olan kuvvetleriyle yenip esir almaktan ibarettir. Perşembe günü sabahtan akşama kadar şiddetli top ateşi devam etmiştir. Akşama doğru seslerin daha yakından gelmesi, düşmanın çekilmeye mecbur kaldığını göstermektedir.

Bahsi geçen muhabirin Rodos'a çıkmasına izin verilmeyerek Kuvatit zırhlısında ağırlandıktan sonra akşamüzeri savaşın neticesini anlayacağı sırada dönmeye mecbur edildiği anla-

(1) Bkz: Belge-3

şılmıştır. Muhabirin İtalyan subaylardan duyduğuna göre Osmanlı askerleri içinde bulunan gönüllülerin aralıklarla dağıldıkları, köylerdeki Hıristiyan halkın İtalyanlara yol gösterdikleri bildirilmiştir. Savaştan önce General Ameglio'nun Rodos'un teslimine dair Osmanlı kumandanına yaptığı teklif, kahraman kumandan tarafından, Osmanlı askeri birliklerinin merkezi olan Psitos'ta hava gayet iyi olduğundan İtalyanların cesareti varsa bir Türk kahvesi içmek üzere oraya gelmeleri tarzında nazik bir şekilde ve kahramanlara yakışır bir cevap ile yanıtlanmıştır. Bu cevap üzerine İtalyan subaylar Osmanlı askerinin aslanlar gibi dövüşeceğine kanaat getirdiklerini söylemişlerdir. Bununla beraber dünden beri helyosta aracılığıyla da Rodos'tan bilgi alınamamasının muhabirin bu ifadelerinden elde edilen sevinci giderdiği arz olunur.

Fî 5 Mayıs 1328 (18 Mayıs 1912)
Vali Celal"

Bu ayrıntılı mesajdan sadece iki gün sonra ise yine Vali Celal'in İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir başka telgrafta, Rodos'taki Osmanlı kuvvetlerinin esir düştüğü bildiriliyordu:(1)

"Babıâli
Dâhiliye Nezareti
Şifre Kalemi

Taşoz Vapuru süvarisinin söylediklerine dayanılarak Marmaris Kaymakamlığı'ndan bildirildiğine göre; Rodos'ta 14.000 düşman askeri ile on bir saat devam eden savaştan sonra 750 neferden ibaret olan askerimizin esir düştüğü üzüntüyle arz olunur.

Fî 7 Mayıs 1328 (20 Mayıs 1912)
Vali Celal"

(1) Bkz: Belge-4

Osmanlı'nın beş aydan fazla kuşatma altında tutarak, 60 bin askerinin canı pahasına topraklarına kattığı Rodos sadece 12 gün içinde elden çıkmıştı.

Mehmet Sadi Nasuhoğlu, babasının bizzat yaşadığı olayları yine babasının dilinden şöyle anlatmaktadır:[1]

> "Savaşın on üçüncü günü idi ve bütün ordu mevcudumuz artık Psitos Köyü ovasında toplanmış ve İtalyanlara karşı son savaşlarımızı veriyorduk. Bu köyün şöyle stratejik bir önemi vardı. Zaman zaman bizim bulunduğumuz yeri tespit eden İtalyanlar, gemilerdeki uzun menzilli toplarla bize mermi yağdırıyorlardı. Bu top ateşi neticesinde zaman zaman kayıplarımız oluyordu. Halbuki Psitos Köyü ovası etrafı yüksek dağlarla çevrili bir ova olduğu için gemilerden gelen mermiler üzerimizden geçiyor ve bize isabet etmiyordu. Bu arada askerlerimizin kumanyası bitmiş, yemek kazanları çoktan kenara atılmış, herkes bulduğunu yiyordu ve en kötüsü cephanelerimiz de artık tükenmişti. Aynı zamanda bütün etrafımız her taraftan sarılmış ve hiçbir kaçış yolumuz kalmamıştı. Gittikçe kötüleşen durumumuzu kontrol altında tutmaya çalışan gururlu komutanımız Binbaşı Abdullah Rıza Bey bu durum karşısında erkân zabitlerini topladı ve son çaremiz olan teslim olma ihtimalini ve şartlarını düşünmeye başladılar. İşte o sırada beklenmedik bir olay ile karşılaştık. Elinde beyaz bir bayrak tutan memleketimizin çok tanınmış bir hocası, sarık cübbesi ve yanında bir İtalyan subayı ile birlikte İtalyanların tarafından bize doğru ilerlemeye başladılar. Biz o tarafa doğru ateşi kestik ve onların yanımıza gelmelerine imkân verdik. Sonradan öğrendiğimize göre elindeki beyaz bayrağı salla-

(1) Nasuhoğlu, Mehmet Sadi; *Rodos, Anılar, Tarihçe,* Muğla 2008, syf: 32-33

ya sallaya bize gelen hoca efendinin tanıştığı ve bu arada dost bile olduğu İtalyanlardan bize teslim ol çağrısı getiriyormuş ve yanındaki İtalyan subayı da bize teslim olmamızın şartlarını bildirecekmiş. Biz bu arada o tarafa doğru ateşe ara verdiğimiz için yanımıza yaklaşan İtalyan subayı, komutanımızın yanına götürdük ve teslim olmamız halinde getirmekte olduğu şartları bize sunmasına imkân verdik. Bu arada bizim sarıklı hoca bizimle kalmıştı ve hiç beklenmedik bir şekilde askerlerin arasına otururak, İtalyanların ne kadar iyi insanlar olduklarını, halkımıza dokunmadıklarını, bizim orada dağın başında İtalyanlara karşı elimizdeki iptidai silahlarla savaşmanın bir mânâsı kalmadığını, bunun bir delilik, bir intihar olduğunu, şehirdeki ailelerimizin bizleri beklediklerini ve ellerimizdeki silahları bırakıp oradan kaçmamızı, hatta kendisinin giderken birkaç kişiyi beraberinde götürebileceğini söylemeye ve askerin maneviyatını bozmaya başladı. Sanki bu kadar söyledikleri yetmiyormuş gibi, askerlere hitaben, İtalyanların bir müddet sonra genel taaruza geçerek hepimizi katledeceklerini ve bütün bunların komutanımızın inat kafasından kaynaklandığını ve bizlere günah olacağını uzun uzun anlattıktan sonra bir grup askeri etrafına alarak sanki biraz sonra öleceklermiş gibi tövbe istiğfar ettirmeye başladı.

Hatta herkesi daha iyi etkilemek için de yüksek sesle kelime-i şehadet getirmeye, ilahiler okumaya başladı. Hocayı duyan askerlerin bir kısmı hoca ile şehadet getirmeye ve ilahiler okumaya başlarken bir kısmı da komutanımıza küfretmeye başladı. Hatta bir kısmının maneviyatı o kadar bozuldu ki çocuk gibi ağlayarak kendilerini kurtarması için çocuk gibi yalvarmaya başladılar. Hocanın bu hareketine çok kızan bazı askerlerimizce durum komutanımıza iletilince büyük bir hiddetle müzakereleri bırakıp yanımıza gelen binbaşımız çok sert bir ifade ile hocaya şun-

ları söyledi: 'Bre şerefsiz hoca, üç günde düşmanlarımızla dost olduğun yetmiyormuş gibi şimdi de vatanı ve bayrağı uğruna canını veren bu vatan evlatlarının maneviyatlarını mı bozmaya çalışıyorsun. Dua et ki teslim şartlarını görüşüyoruz. Olmasaydı, ben şimdi seni erkânı harpten geçirir ve hemen şuracıkta idam ettirirdim,' diyerek bizden uzaklaştılar. İçeride kendi subayları ve İtalyan elçi ile yapılan müzakereler bittikten sonra çok üzüntülü bir şekilde dışarıya çıkan komutanımız atının üzerine binerek mümkün olduğu kadar geniş bir kitle tarafından duyulabilecek şekilde şu konuşmayı yaptı:

'Kahraman askerlerim, evlatlarım! Görüyorsunuz ki 13 günden beri bizden kat kat üstün olan modern silahları haiz bir düveli muazzama ile dövüştük. Düşmana epey kayıplar verdirdik ve şerefimizle bugüne kadar adamızı koruduk. Artık etrafımız sarılmıştır. Bize sırtımızdaki şerefli asker elbisesini giydiren padişahımıza karşı vazifemizi yaptık. Elimizdeki silahların ve sırtımızdaki şu üniformanın namusunu şerefini koruduk. Askerlikte savaşmak da vardır, şehit olmak da vardır. Ama bu savaşın sonu mutlaka ölüm, sebepsiz bir intihar ise, teslim olmak da vardır. Görüyorsunuz anavatan ile her türlü temasımız kopmuştur. Ben şu anda sizin hem komutanınızım, babanızım, ananızım. Allahınızım. Ve mânâsız yere hayatınızı harcamanızı, ölmenizi istemiyorum. Hiç aşağılık hissi duymadan, paniğe kapılmadan, askerlik kurallarına uygun biçimde şerefimizle düşmana teslim olacağız ve savaş bitinceye kadar harp esiri sayılacağız. Allah hepimizi korusun. Hepimizin yardımcısı olsun.'

Komutanımız bu konuşmayı yaptıktan bir müddet sonra yaşlı gözlerle yanında duran borazana şu emri verdi: 'Asker, karşı tarafa teslim oluyoruz müziğini çal'. Asker biraz şaşkın biraz de mahcup bir şekilde yanıt verdi: 'Ama komutanım askerlik-

te öyle bir güfte yok ki!' Bunun üzerine komutan yine sorar: 'Peki savaşı durdurduğumuzu karşıdakilere nasıl haber verebiliriz?' Borazanımızın cevabı şu oldu: 'Ancak ateşkes borusu çalabilirim.' Komutanın emri üzerine asker ayağa kalkarak İtalyanların istikametine doğru ateşkes borusu çaldı.

Bir müddet sonra dağların tepesindeki İtalyan borazandan aynı boru sesi geldi ve artık silahlar sustu. Komutanımız bunun üzerine üç zabit seçerek birinin eline beyaz bayrak verdi ve teslim olma şartlarını görüşmek üzere İtalyanların tarafına gönderdi. Bu üç askerden biri Osmanlı ordusunda görev yapan Musevi asıllı biri idi. İspanyolca bildiği için İtalyanlarla anlaşabileceği düşünülmüştü. Bizim sarıklı hoca ve İtalyan askerler de onlarla birlikte gittiler. İtalyanlara giden heyet biraz sonra onların yanıtı ve mukabil şartları ile geri geldi. İtalyanların şartları şunlar idi: Bütün ordu elindeki silahları yere bırakacak ve o alandan yavaş yavaş geri çekilecekti.

Komutanımız İtalyanların bu şartını önce kendi subayları ile görüştükten sonra çok kederli bir şekilde askerlerin önüne gelerek bu gurur düşürücü şartı adeta utanarak açıkladığında büyük bir hüzün yaşandı ama mutlak yerine getirilmesi gereken bir askeri şart idi bu.

Komutanımızın bu emri üzerine askerler ellerindeki silahları istemeye istemeye ve yavaş yavaş yere bırakarak ve küfürler savurarak geri çekilmeye başlarken, ellerindeki silahları, düşmanın eline geçtiğinde işine yaramasın diye bozdukları veya parçaladıkları görülmeye başlandı. Bu olayların komutana bildirilmesi üzerine o gene hemen atına binerek, etrafımızda dolaşarak, elimizdeki silahların şanı ve şerefi bulunduğunu ve bu yüzden hiç bozulmadan olduğu gibi düşmana teslim edilmesini ve düşmanın da kaç günden beri Osmanlı ordusunun ne iptidai silahlarla çarpıştığını görmesinin gerekli olduğunu

ve neden teslim olmaya mecbur kaldığımızı anlamasının gerektiğini izah etti.

Verilen bu emir üzerine ellerimizdeki silahları vavaş yavaş yere bırakıp geri çekildikçe İtalyan askerleri de sürüne sürüne silahlarımızın olduğu yere doğru ilerlemeye devam ediyorlardı. Biraz sonra bütün askerlerimiz yerde bıraktıkları silahlardan uzaklaşmış ve İtalyan askerleri de bunlara ulaşmıştı....

Ordumuz tamamen silahsız kaldıktan sonra bir müddet geçti ve İtalyan tarafından 10 kadar yüksek rütbeli subay bize doğru ilerledi. Önümüze geldiklerinde aralarında bulunan en yüksek rütbelisi, Türkçe bilen biri aracılığı ile bize kendisinin İtalyan kuvvetleri kumandanı general Giovanni Ameglio olduğunu tanıttıktan sonra bizim komutanımızın kim olduğunu sordu. Bunun üzerine binbaşı Abdullah Rıza Bey, iki adım ilerleyerek Rodos'taki Osmanlı kuvvetlerinin komutanının kendisi olduğunu ve savaşmayı durdurup teslim olmak istediklerini ifade etti. Karşımızda yüksek rütbeli İtalyan subayların arasında İtalyan işgal kuvvetleri komutanı General Giovanni Ameglio da vardı. Hepsi karşımızda duruyor ve hayretle bize bakıyordu. Bu manzara karşısında Binbaşı Abdullah Bey, saygı ile ama aynı zamanda gururlu bir şekilde belindeki kılıcı çıkarıp İtalyan komutanı Giovanni Ameglio'ya uzattı. İtalyan general şaşkın bir şekilde bizim komutanımıza bakıyor bir de üzerimizde gözlerini gezdiriyordu...."

Rodos'un işgali, Onikiada'nın ikinci büyük yerleşim merkezi olan İstanköy'de de tedirginlik yaratmıştı. İstanköy Liman Reisi Edhem, adada askeri bir güç bulunmadığı için "esir düşmektense, başka bir yere geçmek için" İstanbul'dan izin istiyordu:[1]

(1) Bkz: Belge-5

"Suret

Bahriye Nezareti'ne

Rodos ve Astropalya'nın işgali arz edilmişti. Bugün Kerpe'nin de işgal edildiği haberi alındı. Bugün yarın burasının da işgal edilmesi muhtemeldir. Düşman geldiğinde burada hiçbir kuvvet bulunmayacağından korkakça kılıç teslim etmek ve namertçe boyun eğmektense, Osmanlı askeri gücünün tam bulunduğu bir yere geçişimin sağlanması iznini acele istirham ederim.

Fî 28 Nisan 1328 (11 Mayıs 1912)

İstanköy Liman Reisi Edhem"

Bu telgraftan iki gün sonra, İtalyanlar İstanköy'ü de işgal etti. İstanköy'ün işgal edildiğini İstanbul'a bildiren de yine Aydın Valisi Celal oldu. Vali Celal 18 Mayıs'ta İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği mesajda İstanköy'ün İtalyanların eline geçtiğini bildiriyordu:[1]

"Dâhiliye Nezareti'ne,

Marmaris Kaymakamlığı'ndan alınan telgrafa göre İlyaki Adası'nı işgal eden İtalyan subayının İtalya'nın bütün adaları işgal edeceğini İlyaki Müdürü Arif Efendi'ye beyan ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Nisan'ın otuzuncu günü (11 Mayıs 1912) İstanköy Adası'nın da işgal olunduğu ifade edilmektedir. Düşman tarafından Rodos'a vali tayin edilen şahıs tarafından İtalyanca ve Rumca olarak yayınlanıp Sömbeki'ye de gönderilen beyanname de; Sömbeki'nin Mayısın birinde (14 Mayıs 1912) işgal olunacağının yazılmış olduğu ve beyannamenin Sömbekili işbirlikçiler tarafından alkışlandığı, İlyaki'den gelen Müslüman

(1) Bkz: Belge-6

kadınlara yerli halk tarafından sözlü tacizde bulunulduğu, Sömbeki'nin işgal edilip edilmediği hakkında hiçbir bilgi alınamadığının haber verildiği arz olunur

Fî 3 Mayıs 1328 (18 Mayıs 1912)
Vali Celal"

Kısa süre içinde Onikiada İtalyanların eline geçti. İtalya Kerpe Adası'nı 11 Mayıs'ta, İncirli, İlyaki, Leros ve Kilimli adalarını 12 Mayıs'ta, İstanköy Adası'nı da 20 Mayıs'ta işgal etti. Ancak bu durum, dönemin önde gelen ülkeleri İngiltere, Fransa ve Rusya'nın tepkisine neden olmuştu. İtalya, büyük devletleri yatıştırmak için "Osmanlı devletini barışa zorlamak amacıyla Onikiada'yı işgal ettiğini, işgalin geçici olduğunu, barış yapıldıktan sonra adaların geri verileceğini" açıkladı. Amacı Onikiada'nın işgalini Arap halkına duyurarak Osmanlı devletine duyulan güveni sarsmaktı.(1)

Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı İmparatorluğu ile İtalya anlaşmak zorunda kaldı. İtalya ile 15-18 Ekim 1912 tarihlerinde Ouchy Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın ikinci maddesi doğrudan Onikiada'ya ilişkindi. Bütün Osmanlı askeri güçleri ile sivil memurları Trablusgarp ve Bingazi'den çekilmeden adaların Osmanlı İmparatorluğu'na verilmesi söz konusu olmayacaktı. Osmanlı bütün askeri gücü ile sivil memurlarını Trablusgarp'tan çekti. Ancak İtalya Onikiada'dan çıkmadı. Böylece, İtalya'nın asıl amacının Osmanlı İmparatorluğu'nu Trablusgarp'tan çıkmaya zorlamak değil, yayılmasını Ege Denizi'ne kadar sürdürmek olduğu ortaya çıktı. Anlaşma sonunda Meis ise Osmanlı İmparatorluğu'nda kaldı.

---

(1) Doç. Dr. Celalettin Yavuz, *Ege'de İskânsız Adacık ve Kayalıklar (EGEAYDAAK) Sorunu,* MİSAM, 15.5.2007

Birinci Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Osmanlı devletinin karşısında yer alan İtalya, Ouchy Antlaşması'nın geçersiz kaldığını bildirerek Onikiada'yı kendi topraklarına kattığını resmen duyurdu.

Savaştan sonra Yunanistan da adalar üzerinde hak iddia etmeye başlayınca, 1920 yılında Yunanlılar ile İtalyanlar arasında bu konuda yapılan görüşmelerde Onikiada'nın Yunanistan'a bıra-kılması karara bağlandı. Ancak, İtalya'da 1922'de Benito Mussolini'nin iktidara gelmesi, bu kararın uygulanmasını engelledi.

Bu noktada bir ayraç açarak, Onikiada ve Meis'in İtalyanlara devredilmesine ilişkin süreci ayrıntılandırmakta yarar var.

Lozan Barış Antlaşması, Ege Denizi'ndeki adaların hukuksal statülerini tespit eden bir temel belge özelliği taşıyordu. Bu antlaşmanın özellikle 12, 15 ve 16'ncı maddeleri, Ege adalarındaki Türk-Yunan uyuşmazlığını hukuki açıdan aydınlatabilecek verileri içermektedir.[1] Antlaşmanın 15'nci maddesi ile Onikiada bölgesinde bulunan adalardan ismen sayılan 13 ada ile Meis Adası İtalya'ya devredilmiştir.

Meis bölgesinde yer alan bir kısım adacık ve kayalıkların, Türkiye ile İtalya arasında sorun oluşturması nedeniyle, taraflar bu konuda anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla, Türk ve İtalyan teknisyenler, 18 Haziran 1931'de Ankara'da bir araya gelerek bir toplantı tutanağı hazırlamışlar ve anılan toplantı tutanağı, 4 Ocak 1932 tarihinde Türkiye ile İtalya arasında imzalanan Ankara Sözleşmesi'nin temelini oluşturmuştur.

Böylece, Meis bölgesindeki adacık ve kayalıkların hangi devlete ait olduğu sorunu da hukuken çözülmüştür.

---

(1) Bkz: Ek-3

Ankara Sözleşmesi'ni imzalayan Türk ve İtalyan yetkililer, Meis dışında kalan Onikiada bölgesi için de benzer bir çalışmanın yapılmasının yararlı olacağını öngörmüşlerdir. Bu amaçla, yine Ankara'da, 28 Aralık 1932'de bir araya gelen Türk ve İtalyan teknisyenler, çalışmalarını bir toplantı tutanağı ile somutlaştırmışlardır. Anılan "Toplantı Tutanağı"[1] Onikiada bölgesi ile Anadolu arasındaki deniz alanlarının paylaşımına ilişkin olarak Türk ve İtalyan teknisyenleri arasında Ankara'da yapılan ve yalnızca teknisyenler düzeyindeki bir görüş birliğini yansıtan müzakereleri ve sonuçlarını ortaya koyan bir zabıt olup, görüşmelere katılanların parafını içermektedir.

Bu görüşmelere katılan Türk ve İtalyan teknisyenler, kendi ulusal hukuk sistemlerine göre, tam bir yetki belgesine de sahip değildiler. Ayrıca, "Toplantı Tutanağı" ilgili devletlerce resmen imzalanmadığı gibi, onaylanmamasından ötürü de hukuken geçerlilik kazanmamıştır. Bu nedenle, imzalanmış, onaylanmış ve yürürlüğe girmiş bir hukuksal antlaşma metni değildir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İtalya ile Müttefik Devletler arasında yapılan 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması ile Onikiada bölgesinde bulunan ve İtalya'ya ait olan 14 ada ve bunlara bitişik adacıkların egemenliği, Yunanistan'a devredilmiştir. Bu Antlaşmanın 14'üncü maddesi, Onikiada bölgesinde Yunanistan'ın egemenliğine devredilen bu adaların hukuksal statüsünü düzenlemektedir.

1923'te Lozan Antlaşması imzalandığında Onikiada İtalya'ya ait olduğu için, bu adalarda yaşayan Türkler Lozan Antlaşması'ndaki Batı Trakya Türklerine verilen azınlık haklarından

---

(1) Proces Verbal.

mahrum kalmıştır. Bugün, Onikiada Türklerinin yaşamakta olduğu sorunların büyük bölümü, özellikle de anadilde eğitim konusunda ve dinsel inançlarının gereğini tam olarak yerine getirememelerine ilişkin yaşadıkları sıkıntılar, Lozan Antlaşması'nın dışında kalmalarından da kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin İlgisi

İkinci Dünya Savaşı'na kadar İtalya Onikiada'yı, "Ege denizi İtalyan adaları" adını verdiği özel bir sistemle yönetmiştir.[1] İtalyan yönetimi Onikiada'da egemenliğini kurduktan sonra nüfus ve vatandaşlık işleri bağlamında sorun çıkarmama eğiliminde görünse bile gerçekte durumun böyle olmadığı ilk birkaç yıl içinde ortaya çıkmıştır.

Onikiada Türkleri, işgalin ardından İtalyan yönetimi altında İtalyan tebaası olarak yaşamaya başlamıştır. Ancak dönemin yazışmalarından anlaşıldığı üzere İtalya, Onikiada'nın hem Rum hem de Türk halkına hemen vatandaşlık vermemiştir. Önce devlet memurlarına daha sonra da askerlik yapanlara İtalyan vatandaşlığı verilmesi yaklaşımı belirlenmiştir. Yani öncelik "sadakatle hizmet edenlere" verilmiştir.

Onikiada'nın İtalyan yönetimi Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim biçimini ana hatları ile korumayı tercih etmiştir. 1912 ile 1930'lu yılların başına kadar olan dönemde İtalyanların daha çok Rumlar üzerinde oluşturduğu baskıdan söz etmek hatalı olmaz. Bu dönemde Onikiada'daki Rum nüfus hızla azalmaya başlamıştır.

---

(1) İtalyanca: "lsole Italiana dell'Egeo"

İtalyan yönetiminin başladığı 1912'de yaklaşık 150 bin olan Rum nüfus İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen önce yaklaşık üçte iki oranında azalmıştır. İtalyan baskısı Rumların kitleler halinde göç etmesine neden oluyordu. Sıkıntıları o boyuta ulaşmıştı ki, göç etmeyip adalarda kalan Rumlar Türk yönetimini geri istemeye başlamışlardı.

Oysa bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmış olanlar da yine kendileriydi. Hatta 1912 yılındaki Osmanlı telgraflarında yer alan bilgilere göre Rodos işgal edilirken, yerli Rum halkı İtalyanlara yol gösterip destek veriyordu. Rumların Türk yönetiminin geri gelmesini istediği yönündeki bilgiler, dönemin Rodos Başkonsolosu ve Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan yazışmalarda bulunmaktadır.

Rodos'taki yerel İtalyan yönetimi 1930'lu yılların başından itibaren Türklere karşı tutumunu da değiştirmeye başlamıştır.

Rodos Başkonsolosluğu'nun 22.11.1933 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği, Dışişleri Bakanlığı'nın da, 49932 sayı numarası ile 20.12.1933'te Başbakanlığa ilettiği rapor, İtalyan yönetiminin Türklere karşı olan bu tutum değişikliğini açık bir dille anlatmaktadır.

Raporun satır araları dikkatle okunduğunda, o dönemde yaşanmakta olan Cumhuriyet coşkusunun Türkiye sınırları dışına da taşmış olduğu dikkat çekmektedir. Rapordan anlaşıldığı üzere, 1930'lu yıllarda Türkiye, Onikiada Türkleri ile ilerleyen yıllardaki yaklaşımlarına oranla, çok daha fazla ilgilenmektedir.

Hatta Türkiye o dönemde, Kızılay aracılığı ile Onikiada Türklerine doğrudan para yardımı bile yapmaktadır:[1]

---

(1) Bkz: Belge-7

"22.11.1933

Hariciye Vekâleti'ne

Birkaç vakitten beri Hükümeti mahalliyenin alelumum Türklere ve konsolosluğumuza karşı muamele tarzında bariz bir değişiklik hissedilmektedir.

Mayıs 1933'te Bakanlık yüksek makamı ile temas kurma emri ile gittiğim Ankara'dan dönüşümden sonra, bu durum daha önemli olmaya başlamış ve özellikle Cumhuriyetimizin 10. yılı nedeniyle yapılmış olan gösteriden sonra pek keskin bir şekil almıştır.

Hükümeti cumhuriyenin bilhassa bu son beş altı ay zarfında muhtelif vesilelerle adalardaki vatandaşlarımız hakkında gösterdiği alakanın adalar ahalisi üzerindeki fevkalade tesirleri, mahalli hükümetin şimdiye kadar görmediği ve tahmin etmediği bir şey olmuştur. Bu alakamız mahalli hükümette ne kadar asabiyetle karşılanmışsa alelumum Türkleri ve hatta Rumları o nispette lehimize imale etmiştir (lehimize çevirmiştir).

Malumu devletleri olduğu üzere İstanköy'de 23 Nisandaki hareket tarzımda Bodrum belediyesine yapılan ilk muaveneti müteakip Hilali Ahmerimiz tarafından konsolosluğumuz marifetiyle vatandaşlara para dağıtılmış ve nihayet Dahiliye Vekâletinin emriyle Konya vapuru İstanköy'e uğrayarak felaketzedeleri Çeşme'ye nakletmiştir. Bu alakamız ve Dahiliye Vekâletinin, Türk mülteciler hakkında gazetelere imtişar eden (dağıtılan) tamimi, İstanköy'deki İtalyan tebaası Türklerden birçoğunun Türkiye için pasaport almalarını ve memlekete geçmelerini muasıp olmuştur. Bu hal de hükümet tarafından infial ile karşılanmıştır.

Eylül iptidalarında Maarif Vekâleti, lise ve orta mekteplerimizde okutturulmak üzere müsabaka açmış ve konsolosluğumuzda yapılan imtihanlarda kazanan İtalyan tebaadan iki Türk çocuğu Adana Lisesi'ne yerleştirilmiştir. Hükümeti mahalliyenin Rodos'taki Türk mekteplerinin hükümete devri için cemaati İslamiye nezdinde yaptığı teşebbüs ve propaganda da bu sırada

akim (sonuçsuz) kalmış ve bu, konsolosluğumuzun bu bapta müessir olduğu yolunda bir sehaba yol açmıştır.

Bir müddet evvel muhtaç Türk çocuklarını giydirmek üzere konsolosluğumuzda yapılan teşebbüs Himayeyi Etfal Cemiyeti tarafından hüsnükabul ve itaf edilmiş ve muhtaç 45 Türk çocuğu bayramda giydirilmiş ve Himayei etfalimizin şefkatli yardımı bütün Türklerin Hükümeti cumhuriyetimize karşı minnet ve ıfti duygularını pek parlak bir surette izhara vesile olmuştur.

Yirmi aydan beri Rodos'a uğramayan Türk vapurları da eylül iptidasından itibaren muntazam sefer yapmaya başlamıştır. Cumhuriyet bayramını İzmir ve Ankara'da tes'id (tebrik) etmek için yüzlerce Türkün memleketimize gitmek ve Türk vapurlarını tercih etmek hususunda gösterdikleri telahük de dikkatle takip olunmuştur.

Türk-Yunan dostluk sıyaneti (dostluğun korunması), Rodos'ta Türk-Rum dostluğuna müsait bir saha hazırlamış, muhtelif suretlerle tazyik altında bulunan Rumlar da adalarda Türk idaresinin avdetini alenen temenni etmekte bulunmuşlardır. Bu sıralarda Korfu, Atina ve Pire hadiseleri de Adalarda mühim akisler uyandırmıştır. Hükümeti mahalliye o günlerde bir hayli telaş göstermiş ve Türkçe-Rumca gazeteleri memlekete koymamış ve hususi muhaberatı sahiplerine vermemek gibi tedbirler almış, bu meyanda namıma gelen gazetelerden bir kısmı ile birkaç hususi mektubumun ziyana uğratıldığı bilahare tahakkuk etmiştir.

Son altı ay içinde birbirini takip eden bu hadisatın halk ve hükümet üzerindeki tesiratını Cumhuriyet bayramı münasebetiyle ahalinin yaptığı tezahürat ve hükümetin gösterdiği telaş ve asabiyet ile ölçmek mümkündür.

1932 senesi Cumhuriyet bayramında konsolosluğa gelenlerin adedi 100 raddesinde iken bu sene İtalyan tebaası Türk ve Rumlardan pek çok kimseler ziyarette bulunmuş ve bunların miktarı bilmübalağa 1500 raddesine varmıştır. Gece yarılarına kadar devam eden teveccüh karşısında sivil memurlar konsolos-

luk dahiline gönderilerek birçok ziyaretçilerin isimleri tespit ettirilmiş ve bilahare karanbiyer kumandanının yanına çağırılarak Türk konsolosluğuna gitmiş olmalarından dolayı sorguya çekilmiş ve hareketlerinden dolayı muhafaza olunarak tehdidatta bulunulmuştur. Konsoloshane günlerce sıkı surette gizli ve aşikâr tarassuda tabi tutulmuş, harekâtı da ayrıca takip edilmiş ve edilmekte bulunmuştur.

Hükümetle münasebet ve temaslarımda hakkımda çok nâzikâne ve terviakar (safça) muamelede bulunulmakta devam edilmekle beraber şahsımı istihdaf eden bazı vaziyetler ihdasına çalıştıklarını da öğreniyorum; bu bapta ihtiyat ve teenni ile (ihtiyatlı ve akıllıca) hareket edilmesi tabii ise de gerek Türk ve Rumların tezahürat ve temayülatı ve gerekse hükümetin buna karşı aldığı vaz'u tavır ve takibe başladığı tazyik siyaseti ehemmiyetle mütalaaya layık olma gerektirir.

Bundan başka Adalar ahalisi İtalyan tebaası addedilmekle beraber şimdiye kadar vatandaşlık hukuk ve vesaifi noktasından istisnai muameleye tabi tutulmakta iken birkaç günden hükümet işlerinde çalışan İtalyan tebaasının vatandaşlığa kabul edilmelerini istida etmeleri lüzumu resmen bildirilmiş ve vatandaşlığa kabul edileceklerden 33 yaşına kadar olanların askere celbolunacaklar bunların çocuklarının da askere alınacakları ve tebligata riayet etmeyenlerin işlerinden çıkarılacakları resmen tebliğ edilmiştir. Bu tebligat bilumum ahaliyi heyecan ve tereddüte düşürmüştür.

Birkaç günden beri bu bapta konsolosluğumuza mütemadiyen müracaatlar vaki olmaktadır. Bunlar İtalyanlara askerlik yapmayacaklarını ve Anavatana ilticadan başka bir şey düşünmediklerini beyanla kendilerine bir yol gösterilmesini rica etmektedirler.

İtalyan vatandaşlığını iktisap için şimdilik yalnızca memurlara yapılan bu tebligatın alelumum İtalyan tebaası alanlara teşmil edildiği takdirde pek çok ailelerin yine hicrete kalkışacakları tabiidir.

Hükümeti mahalliyenin mektepleri kapatmak ve gençleri askere almak suretiyle .... İtalyanlaştırmak, terbiye ve duyguları buna müsait olmayanları da adaları terke mecbur etmeyi istihdaf ettiği tahmin olunabilir.

Diğer taraftan son zamanlarda Yunanistan ve Mısır'daki Oniki adalı Rumların faaliyete geçtikleri ve devletlere ve cemiyete akvama müracaatla adaların mukadderatının tayini için teşebbüs ve propagandaya başladıklarını gösteren haberler işitilmektedir. Adaların vatandaşlığa kabulü meselesinin otaya çıkarılmasının buna karşı ittihas edilmiş bir tedbir olması da mümkündür. Ahalinin ekseriyetinin vatandaşlığa kabul istidası verdirmeye muvaffak oldukları takdirde bir nevi reyiama müracaat edilmiş gibi bir vaziyet ihdas edilmiş olacaktır ve Adalar ahalisinin İtalyan vatandaşlığını kendi arzuları ile iktisap etmiş olduklarını ve binaenaleyh ortada bir Onikiadalılar meselesi mevcut olamayacağını müdafaa imkânını hazırlamış olacaklardır.

Keyfiyeti arz eder ve bu bapta takip edilmesi lüzumlu ve faideli görülecek hattı hareketin emir ve işarına müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim

Rodos Başkonsolosu"

Başkonsolosun tespitleri, 1930'lu yıllardaki Rodos ve İstanköy'deki tabloyu böyle ortaya koymaktadır. Türkiye'nin o dönemde adalar üzerinde yadsınamayacak kadar önemli bir etkisi söz konusudur. Ancak İtalyanlar da Onikiada'ya kendi damgalarını vurmaya kararlıdır.

Onikiada'da öncelikle eğitim sistemi değiştirilir. Özellikle Ortodoks Rumların direnç noktaları kırılmaya çalışılır. İtalyan yönetimi, Katolikleştirme ile Rumların direnç noktalarının kırılacağını düşünmektedir. Ancak, Rum toplumu gerek dışarıdan ve Yunanistan'dan aldıkları destekle, gerekse kendi içlerindeki katı yapıyla, Katolikleştirme politikasından çok fazla etkilenmez. Bu

katı yapının en önemli örneğini, Rum papazların İtalyanlar ile ilişkiye giren Rum kızlarını aforoz etmeleri oluşturur.

İtalyanların amacı, ister Rum ister Türk olsun, Onikiada'da bundan sonraki kuşakların İtalyan dilini ve kültürünü benimsemesidir. Belli ki, İtalyan yönetimi Osmanlı İmparatorluğu'nun yapmadığını yapmaya karar vermiş, adaların bir ya da en fazla iki kuşak sonrasında İtalyanlaştırılmasını amaçlamıştır.

İtalyan baskısı ağırlıklı olarak Rumları hedef alıyor gibi görünse de, bu baskı Türkler için de geçerlidir. Türklerin sıkıntısı 1930'lu yıllardan sonra giderek artmaya başlar.

Türkiye ise daha Kurtuluş Savaşı döneminde İtalyanların Onikiada'daki faaliyetlerini yakın takip altına almıştır. Özellikle askeri faaliyetleri dikkatle izlenmektedir. Gerek Sevres Antlaşması uyarınca Anadolu'ya asker çıkarmış olması, gerekse dönemin İtalyan hükümetinin yayılmacı tutumu, Ankara hükümetinin dikkatli olmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin batı ve güneybatı bölgelerinin savunması açısından İtalya'nın Onikiada'daki askeri varlığının yakın takip edilmesi, Türkiye için yaşamsal önemdedir.

Dahiliye Vekili Ahmet Ferit Bey (Tek) tarafından Başbakanlığa 1924 yılının Haziran ayında yazılan raporda, İtalyanların Onikiada'daki askeri hareketliliği konusunda önemli değerlendirmeler yapılmaktadır.

Rapordan anlaşıldığı üzere İtalya, Lipsos Adası'nı da hava üssü olarak kullanmaktadır:[1]

> "... 2-Ve bugün İtalyan Konsolos Vekili Ekbertaci'nin İtalyan tahdişatından (asker yığma) bahisle gazetelerin müheyyiç (heyecan veren) havadis neşretmekte oldukları ve hâlbuki mesele

(1) Bkz: Belge-8

oradaki taburu değiştirmek üzere bin kişilik efrad-ı cedidenin (yeni askerler) gönderilmesinden ibaret bulunduğunu İzmir Valisi'ne şifahen beyan eylediği ve mamafih kendisinin de katiyyen malumatının olmadığının anlaşıldığı vilayetten bildirilmiştir.

3-29/5/340 (29 Mayıs 1924) raporda Rodos'a geldikleri arz olunan asakirin (erler) efrad-ı cedide olduğu ve mütemadiyen talim ile iştigal etmekte bulundukları,

a) Bugünkü pazar gün İtalyanların büyük milli şenlikleri olduğu ve iki tabur askere resm-i geçidi (geçit töreni) yapılmak için ihrazatta (hazırlıklar) bulunulduğu ve bu akşam Rodos Valisi tarafından ada Rum muteberanına bir çay ziyafeti için davetnameler tastir kılındığı ve ziyafette vuku bulacak beyanatın bilahare arz edileceği,

b) Rodos'a gelen prensin bahriye yüzbaşısı olup süvar olduğu (bindiği) sefinenin (geminin) el yevm Rodos Limanı'nda bulunduğu,

c) Trablus'tan iki bin asker daha geleceği ve bunun için şehir dâhil ve haricinde yeniden haneler ve bahçeler isticar (kiralama) ve ihzar olduğu,

d) İtalyanların tayyare hangarı olan "Lipsos" Adası'na mütemadiyen tayyare ve cephane vürud etmekte ve adanın tahkim edilmekte bulunduğu Muğla Vilayeti'nden bildirilmiştir. –Bu haber dün akşamki raporla arz ettiğim Mersin Vapuru Kapudanı (Kaptanı) Selim efendinin de verdiği haberi kısmen müeyyiddir (doğrulanmıştır)–

4- 30.5.340'da ba'de'z-zeval (öğleden sonra) saat dört buçukta iki yelkenli kayığın Eşek Adası garbında Sisam Adası'na doğru gezinerek gaybubet ettiği (kaybolduğu),

5- 29.5.340 tarih ve 1982 arz olunan Rodos'a ait Muğla vilayeti istihbaratı itimat bulunduğu Muğla vilayetinden bildirilmiştir. Başvekâlet, Hariciye Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyaseti celîlerine arz edilmiştir. 1 Haziran 340 (1 Haziran 1924)

Dahiliye Vekili
Ahmet Ferit Bey (Tek)"

Sözün özü İtalyanların Onikiada'daki askeri hareketliliği Türkiye'yi ciddi anlamda rahatsız etmektedir. Askeri güçleri ve yayılmacı politikaları dikkate alındığında İtalyanların Anadolu'yu önemli ölçüde tehdidi söz konusudur. Gelen bilgiler Türkiye'nin İtalya açısından hedef ülke olduğunu göstermektedir. Dönemin Türk hükümeti, "İtalya Anadolu'da yeni bir maceraya mı atılacak" sorusunun yanıtını ararken, 22 Mart 1926 tarih, 2/1782 sayı numarası ile içişleri ve dışişleri bakanlıklarına Vali Hüsnü imzası ile yazılan telgraf, Türk hükümetinin kaygısının boşuna olmadığını ortaya koyar:(1)

"Menteşe Vilayeti'nden alınan telgrafname sureti

1- Rodos'ta İtalya Hükümeti'nin mürrevic-i efkârı (taraftarı) Mesareci gazetesinin müdürü bir mahfilde (toplantı yeri) 'Başvekil Mussolini dahili vaziyyeti takviye için bir sene varmaz hariçte bir hükümetle harbe mecbur kalacaktır' demişti. Mezkûr adada müzeyi ziyaret eden askeri kumandan Kurunel, muavini olmadığından dolayı istifa ederek, Anadolu'ya geçeceğini söyleyen Müze ressamı Hüsnü efendiye aynen 'Biz bu sene Anadolu'ya gidiyoruz. Esir olarak gelmek istemiyorsan şimdilik yerinde otur' demişti. Rodos Valisi Lâgosa'ya İngiltere tarafından verilen hanedan nişanını hamil birinin kont ve baronlardan mürekkep bir heyetin 25/3/ 1926 tarihinde Rodos'a geleceğinin istihbar kılındığı,

2- Dahiliye, Hariciye vekâletlerine yazılmıştır.

Vali
Hüsnü"

Baskı Artıyor

1930'lu yılların başından itibaren Rodos ve İstanköy'de Türklere karşı sürdürülen baskının sonuçları da yavaş yavaş ortaya

(1) Bkz: Belge-9

çıkmaya başlamıştır. Türkler gruplar halinde Türkiye'ye göç etmeye başlarlar.

Ellerindeki mallarını çok ucuza satışa çıkarırlar ve Türkiye'nin yolunu tutarlar. Binlerce dönüm toprak, değeri bugün milyonlarca Avro'ya ulaşan gayri menkuller, yok pahasına el değiştirmektedir.

Bu dönemde yaşananlar tam bir trajediyi anımsatmaktadır. Dönemin Türk hükümeti, Onikiada Türklerinin gayri menkullerini ellerinden çıkarmasına soğuk bakmaktadır. Türkiye'ye göre Onikiada'daki Türklerin mal varlıklarının korunması, Türk varlığının korunması için önemli bir dayanaktır. Ancak, İtalyan baskısı öyle boyutlara çıkmıştır ki, kimsenin gözü mal-mülk görmez olmuştur. Onikiada'nın Türk halkının hatırı sayılır bölümü, bir an önce Türkiye'ye göç etmek ve yerleşmek amacındadır.

Aslında Kurtuluş Savaşı'nın henüz devam etmekte olduğu 1921 yılında, bir kararname çıkarılarak, İstanköy'de ve Rodos'ta yaşamakta olan Türklerin mal varlıklarına ilişkin tapuların birer onaylı kopyası kendilerine verilmiştir. Onikiada'nın İtalyanların eline geçmesinden sonra, bütün tapu ve kadastro kayıtlarının Bodrum'a nakledilmiş olmasından dolayı, adaların İtalyan yönetimi, tapu kayıtlarına ilişkin sağlıklı bilgilere sahip değildir. Türklerin elinde geçerli belgelerin bulunmaması da, İtalyanların Türk mallarına el koymasını kolaylaştırmıştır. Türk hükümeti, Kurtuluş Savaşı'nın en hareketli döneminde bile Onikiada Türklerine desteğini esirgemez.

Söz konusu kararnamenin amacı, "İstanköy ahali-i İslamiyesinin muhafaza-i hukuku"dur. Yani İstanköy'de yaşayan Türklerin hakkının korunmasıdır:[1]

---

(1) Bkz: Belge-10

"Muamelesi ikmal edilmiştir

Kararname

İstanköy'e ait olup Bodrum'a nakledilmiş olan Defter-i Hakani kuydunun (Tapu ve kadastro kayıtlarının) İstanköy ahali-i İslamiyesi'nin muhafaza-i hukuku için Rodos'taki İtalyan valisi tarafından kendilerine verilmesi iltimas edildiğinden bahisle bu babda bir karar ittihazı (kabul etme, tasarlama) lüzumuna dair Menteşe Mutasarrıflığı'nın (Balat, Muğla) iş'arına ma'tuf Maliye Vekâleti'nin 14 Temmuz 37 (14 Temmuz 1921) tarihli ve Defter-i Hakani Müdüriyeti 1573/178 numaralı tezkeresi İcra Vekilleri Heyeti'nin 8/11/37 tarihli içtimaında kıraat olunarak alakadar Müslümanların müracaat ederek kuyûd-ı hakanî sureti mussadakalarının (tasdikli suretleri) almak suretiyle temin-i maksat edilmiş olacağı cihetle ol suretle muamele ifası karar-gir olmuştur (karara bağlanmıştır) 3/11/37"

Bu kararnamede Nafıa Vekili (Bayındırlık Bakanı) Ömer Lütfü Bey'in de imzasının bulunması dikkat çekicidir. Çünkü daha sonra Argeşo soyadını alacak olan Ömer Lütfü Bey'in dedesi Rodos'taki Fethi Paşa Vakfı'nın kurucusudur. Bugün Ömer Lütfü Argeşo'nun torunu 1916 doğumlu Semih Sait Argeşo, Fethi Paşa Vakfı'nın mütevellisidir.

Türkiye'nin aksi yöndeki bütün telkinlerine karşın Onikiada Türklerinin mallarını ellerinden çıkarmaya devam etmesi, dönemin Muğla Valisi Ömer Cevat'ın Dahiliye Vekâleti'ne yazdığı, 734/12479 sayı numaralı ve 13 Ağustos 1934 tarihli yazıya da konu olur.

Vali Ömer Cevat bu yazıda hem adanın güvenliğine ilişkin bilgi vermekte hem de Rodos'ta yaşayan Türklerin mallarını sattığına ilişkin istihbarata dikkati çekmektedir:[1]

(1) Bkz: Belge-11

"Dahiliye Vekâletine

1- Rodos Adası'nda askeri vaziyetlerde bir tebeddülat olmadığı ve yalnız umumi seferberlikte Avusturya'dan alınan ve kıymeti harbiyesi bulunmayan bir torpidonun ada muhafızı olarak bulunmakta olduğu,

2- Rodos'ta Türk ve İtalyan tebaalı Türklere karşı tatbik olunan muamelelerden dolayı hemen umumiyetle bunların Türkiye'ye hicret etmek istedikleri ve bir kısmının pek ucuz fiyatla mallarını satmakta oldukları Rodos'taki habercimiz Mustafa Efendi'nin iş'arına atfen Fethiye Kaymakamlığından bildirilmiştir."

O dönemi İstanköy'ün son Türk öğretmeni Remziye Kunelaki ise şöyle anlatmaktadır:

"Her gün yakınlarımızdan birilerinin Türkiye'ye kaçtığını duyuyorduk. Bir gün sokakta gördüğümüzün ertesi gün Türkiye'ye gittiğini söylüyorlardı. Bazı Türkler güvendikleri yakınlarına mallarını emanet etti. Bunların arasında Rumlar da vardı. Bazıları bu malları korudu, bazıları da çeşitli yollarla satıp parasını cebine attı. Kimin ne yaptığı belli değildi."

Ancak, Türkiye'nin resmi politikası, Onikiada Türklerinin yerlerinde kayıtsız koşulsuz kalmaları yönündedir. Hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu konu üzerinde bir komisyon bile kurulmuştur. Bu konuda 1929 yılında hazırlanan ve altında "Reisicümhur" olarak "Gazi Mustafa Kemal" imzası olan kararnamede şöyle denilmektedir:(1)

"Hariciye vekâletinden yazılan 30.1.929 tarih ve 57833/58 numaralı teskerede, Rodos'taki İtalyan muhacirlerin Muhacir Pasaportunu değiştirerek muntazam pasaport ile İzmir-Mersin arasındaki mıntıkalara gelmekte oldukları ve Adana sair hududa civar vilayetlerimizde de Suriye amele ve işçilerinin çoğaldığı anlaşıldığından sakıncalı olan bu yabancı çoğunluğun giriş ve yer-

(1) Bkz: Belge-12

leşme koşullarının bir kayda bağlanması olanaksız bulunduğundan diğer devletlerdeki gibi memleketimizin muhtelif iktisadi mıntıkalara taksimi ve bunlara ecnebi işçilerin ne suretle girip çıkabilecekleri hakkında umumi bir nizamname yapılarak duhul ve ikametin bazı kuyut vu şuruta tabi tutulmalarının faydalı olacağı bildirilmiş ve teahhüdat ve münesebatı hariciyemizi ihlal etmeyecek ve bir devlet tebaasına karşı ittihaz edilmiş tedabir cümlesinden görülmeyecek olan bu nizamnameyi hazırlamak için alakadar vekâletler selahiyettar memurlarından mürekkep bir komisyon teşkili hakkında karar ittihazı teklif olunmuştur.

Keyfiyet İcra Vekilleri Heyeti'nin 30.1.1929 tarihli içtimaında görüşülerek Dahiliye Müsteşarı beyefendinin riyasetinde Hariciye, Dahiliye, İktisat vekâletleri mütehassıslarından mürekkep bir komisyon teşkili ve bu komisyonun bir amele ve iktisadi ve idari tedbirler layihası hazırlaması münasip görülmüştür.

Reisicumhur"

Bu kararnameden de anlaşıldığı gibi, o dönemde Rodos'tan Türkiye'ye gelen Türklerin, çevre illerde çalışmaması için herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Konu, Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra çevre ülkelerde kalmış Türklerin stratejik açıdan yerlerinde korunmaları çerçevesinde henüz değerlendirilmiyordu. Çevre ülkelerdeki Türk kökenlilerin Türkiye'ye göç etmeleri 30'lu yılların başından sonra stratejik bir sorun olarak değerlendirilmeye başlanacaktı. Sadece ilk aşamada, çalışmaya gelen dış Türklerin, yeni kurulmuş cumhuriyetin ekonomik yapısını sıkıntıya sokmaması isteniyordu.

Göç Hızlanıyor...

Rodos Başkonsolosu da Onikiada Türklerinin göçünün önüne geçilmesi için 28 Şubat 1934'te Hariciye Vekâleti'ne bir yazı yazarak göçün nedenlerini dile getirmiştir.

Başkonsolosun yazısında ortaya koyduğu örnek olay, Türklerin nasıl bir sindirme ve yıldırma politikası ile karşı karşıya olduğunu da açıkça göstermektedir. Yazıdan da anlaşıldığı üzere, adaların İtalyan yönetimi, Türk esnafı da çeşitli yöntemlerle baskı altında tutmaktadır:[1]

"Hariciye Vekâleti'ne

Rodos'ta gerek Türk gerekse İtalyan tebaası ırkdaşlarımız arasında Türkiye'ye muhaceret umumi cereyanı vardır.

Evvelki emri devletleri veçhile bunların yerlerinde kalmaları için nasihat edilmekte ve İtalyan tebaası olanlara vize vermek hususunda müşkülat gösterilerek cereyanın önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Ağustostan beri hicret eden Türk tebaası 150 nüfusu geçmiştir. Bunlar Türk oldukları için işten çıkarılan veya kendilerine iş verilmeyen kimselerdir.

Bir taraftan işlerin bozuk gitmesi, İzmir'den gelen bazı İtalyanların aleyhimizdeki propagandaları zaten fena muamele gören Türklerin yaşayışlarını tahammül edilmez hale getirmektedir. Türk evlerinde muatecir bulunan İtalyanlar hemen umumiyetle bedeli icar vermemekte ve zabıta tarafından bu hususta teşvik ve yardım görmektedirler. Bundan başka Türklere birçok vesilelerle ceza tarh edilmekte, bu da vaziyetlerini büsbütün fenalaştırmaktadır.

Tebaamızdan Baylan Mustafa isminde bir şahıs kahvesini İtalyan tebaasından Mehmet isminde birine devretmek istemiş ve zabıtaca mumanaat edilmişti. Vuku bulan teşebbüsün üzerine kahvesini devretmekte serbest olduğu bildirildiği halde bilahare alıcı olan Mehmet Karabinyer dairesinde celbedilerek kahveyi devir aldığı takdirde yeni sene kahveyi işletmek için kendisine iş ruhsatiyesi verilmeyeceği tebliğ edilmiş ve bittabi devir keyfiyeti de akim kalmıştır.

---

(1) Bkz: Belge-13

Bu suretle el altından yapılmakta olan hareketlerin önüne geçmek imkânsızdır. Bu zabıta maksadı mahsusla ve yüksek makamların malumat ve emrile yapmaktadır. Bu şerait dairesinde muhaceretin önüne geçmek güç olacaktır.

Konsolosluğumuzdan vize alamayanlar, sahilde bulabildikleri kayıklarla Anadolu'ya kaçmaktadırlar.

Vaziyet nazarı dikkate arz olunur efendim."

Türkiye'ye kaçanların bir bölümünün amacı da para kazanıp, Onikiada'da bıraktıkları ailelerini geçindirmektir. Çünkü o dönemde Onikiada'da yaşam koşulları büyük ölçüde zorlaşmıştır. Üretim tamamen durduğu gibi ticaret de kesilmiştir. Bu da işsizliğin artmasına neden olmuştur. Esnaflıkla geçinenler de çeşitli baskılar sonucu işyerlerinin kapısına ya kilit vurmuş ya da İtalyanlara devretmiştir.

Sözün özü iki savaş arası dönemde Onikiada Türkleri tam bir yoksulluk ve yoksunluk içindedir.

Dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya –ki kendisi de kökence Onikiadalı olup, İstanköylü'dür– Onikiada Türklerinin İzmir, Aydın, Muğla gibi illerde geçici olarak çalışmasına göz yumulması taraftarıdır.

Şükrü Kaya Eski Osmanlı coğrafyasında Türk azınlık olarak yaşamanın nasıl olduğunu çok iyi bilmektedir. Eğer, asgari geçim koşulları sağlanamazsa, Onikiada Türklerinin, bu kez yaşadıkları topraklardan bir daha geri dönmemek üzere kaçması tehlikesi baş göstermiştir. Onikiada'daki Türk varlığı tamamen sona ererse, Türkiye'nin Ege'de stratejik açıdan tutunacağı en önemli dallardan biri kesilmiş olacaktır. Şükrü Kaya da bunun bilincindedir. Zaman yitirmeden de devreye girer.

Başvekâlete yazdığı 20 Ağustos 1938 tarihli ve 41987 sayılı yazıyla, Türkiye'ye kaçan Türklerin altı ay İzmir ve yöresinde

çalışıp, kazandıkları parayla da diğer altı ayı memleketlerinde geçirmeleri yönündeki isteklerini bildirir:[1]

"Başvekâlet Yüksek Makamına

1. Rodos ve İstanköy adalarında İtalyan tabiiyetinde bulunan Türk ırkdaşlarımızın orada bir taraftan muhitin ve geçim yollarının darlığı diğer taraftan İtalyanların tazyiki karşısında hayat darlığına dayanamayarak İzmir civarına geldikleri vilayetten bildirilmiş ve öteden beri bütün adalar sekenesinin yaptıkları gibi senenin altı ayında yurtta çalışmak ve kazandıkları para ile diğer altı ayını memleketlerinde geçirmek imkânlarına müsaade verilmesi ilaveten istenilmiştir.

Maişetlerini tedarik için anılan adalardan yurda gelecek ırkdaşlarımızın muvakkaten çalışmaları vekâletimizce de muvafık görülmüş ve keyfiyet anılan vilayete tebliğ edilmiştir.

Bilgi olarak saygılarımla arz ederim.

2. Başvekâlete ve Hariciye Vekâletine yazılmıştır.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya"

Okul Krizi

Yerlerinde kalan Türkler için ise o dönemde en önemli ve öncelikli sorun eğitimdir. Onikiada Türkleri, ulusal kimliklerinin korunması için eğitimin önemini bilmektedirler. Ancak çocuklarının geleceğini de adalarda değil Türkiye'de görmektedirler.

Bu nedenle de tercihlerini Türkiye'den yana kullanırlar. Birçok aile, İtalyan tebaası olmasına karşın çocuklarını İstanbul ve Ankara'daki okullara göndermektedir. Oysa özellikle Rodos ve İstanköy'de iyi eğitim veren İtalyan okulları da bulunmaktadır. Ancak Türklerin tercihi bu yönde olmaz.

Rodos Başkonsolosu'nun Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği 2 Ağustos 1934 tarih ve 2872/40 sayı numaralı "tahrirat sureti"

(1) Bkz: Belge-14

aslında Onikiada Türklerinin eğitim konusunda da ciddi bir İtalyan baskısı altında olduğunu göstermektedir. Bu baskı İtalyanlaştırma politikasının en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Bu yazıda sözü edilen görüşme, Onikiada'nın İtalyan yönetiminin Türklerin eğitimi ile yakından ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Anlaşılan odur ki, dönemin faşist yönetimi, İtalyanlaştırma politikasını sadece Ortodoks Hıristiyan Rumlar üzerinde değil, Müslüman Türkler üzerinde de uygulamaya çalışmaktadır.

Söz konusu tahrirat sureti 27 Ağustos 1934 tarihinde bir üst yazıyla Başvekâlete sunulmuştur:[1]

"Rodos Başkonsolosluğundan alınan
II.8,1934 tarihli ve 2872/40 numaralı
Tahrirat sureti

Rodos Valisi, Mr Marie Large geçen hafta, Rodos cemaati İslami heyetini makamına davet etmiş ve Türk çocuklarının İtalyan mekteplerine devam etmeyip tahsil için Türkiye'yi gitmekte olduklarından uzun uzadıya bahisle bu hali çirkin bulduğunu ve çocuk velilerini bu bapta ikaz etmelerini istemiştir. O kişinin cemaat heyetine yönelik söylediği sözler anlamına göre aşağıdaki gibidir.

'Sizi davetten maksadım bugünlerde tehaddüs eden bazı ufak tefek hadiseler dışında samimi suretti mudavelet efkâr eylemektir. Görüyorum ki birçok İslamlar evlatlarını tahsil için Türkiye'ye göndermektedirler. Bu sene de birçoklarının Türkiye'ye gitmeye hazırlanmakta olduklarını haber alıyorum.

Rodos'ta mükemmel mekteplerimiz vardır. Daha yüksek tahsil görmek isteyenleri de İtalya'ya göndermek hususunda hiçbir fedakârlıktan çekinmiyorum. Bu bapta azami kolaylık yapmaya hazırım. Çocuklarımızın mekteplerimize rağbet etmeyip Türki-

(1) Bkz: Belge-15

ye'yi tercih etmelerini hoş görmüyorum. Bu bapta halka ehemmiyetle nasihatte bulunmalısınız ve bu cereyanın önüne geçmelisiniz. Bunu sizden istiyorum.

Türkiye'de tahsil eden İtalyan tebaası Türk gençlerinin de bazı taşkın hislerle meşku (dolu) bulunduklarını ve hatta bazen çirkin hadiselere bile meydan vermekte olduklarını kemali teessüfle görmekteyim Bu babta dahi icap eden nesayihten geri kalmamanızı isterim.

Türkiye'den ihraç edilecek birçok İtalyanlar vardır. Bunlar Rodos'a gelerek yerleşmek istedikleri halde, Rodos ahalisini sıkıntıya düşürmemek için bunların Rodos'a gelmelerine müsaade etmiyorum. Bunları, Türkiye'de tatbik edilen herhangi bir usul ve muameleyi burada tenkit etmek maksadıyla söylemiyorum. Bu husus da bizi alakadar etmez. Bunlar Rodos ve Ankara arasında hal edilecek mesaildir. Bizi alakadar eden hususatı yukarıda anlattım.

Mekteplerinizde istediğiniz teceddüatı yapabilirsiniz. Mesela Türkiye'de olduğu gibi Latin harflerini kullanmanıza hiçbir mani yoktur. Mekteplerinizde tedrisatın tekemmülü için ne yapmak istiyorsanız söyleyiniz. Ne gibi noksanlarınız varsa, bildiriniz, icabını yapalım.

Size her türlü kolaylığı yapmaya hazırım. Elverir ki siz de hükümetin hoş görmediği ve görmeyeceği birtakım cereyanların önüne geçmeye gayret edesiniz.

Bugünlerde birtakım İtalyan gençleri taşkın hareketlerde bulunmuşlardır. Bunların tedibi (haddini bildirme) için şiddetle emir verdim. İslam gençlerinin de birtakım hadiselere sebebiyet vermemelerini tavsiye ederim. Hükümetimin, Rodos İslamlarına karşı teveccühü yüksektir. Bunun idamesi elinizdedir.

Rodos'un tatlı rüzgârlı havasının bu kabil çirkin hadiselerle ihlal edilmesini istemem. Siz de gençlerinize nasihatte bulununuz' demiştir

Cemaatı İslamiye Reisi Süleyman Aga cevaben, Türk genç-

lerinin iyi ahlakından bahisle bunların hiçbir hadiseye sebebiyet verecek tıynet ve terbiyede kimseler olmadığını söylemiştir.

Valinin bu hitabesinden, bu sene Türkiye'ye tahsile gidecek İtalyan tebaası Türk çocukların müşkülata maruz bırakılacakları ve pasaportlarının vize edilmeyerek hareketlerini mumanaat olunacağı istidlal olunabilir.

Cemaat ve Evkaf idaresinde Selam sahibi Mehmet Kadri ve Binbaşaki Galip efendiler gibi kimselere valinin bu ihtarına karşı icab eden kesinlikle birçok gençlerin tahsiline mani olacakları çok muhtemeldir. Mamaafih Mehmet Kadri kendi oğlunu Türk mekteplerine meccanen yerleştirebilmek maksadıyla şimdiden Ankara'ya göndermiştir.

Bu çocukların tahsillerinin devamlarının temini için Türkiye'de mektepler açılmadan evvel ve peyder gitmeleri hususunda münasip surette kolaylık göstermeyi düşünüyorum.

Geçen sene maarif vekâleti hesabına meccanen Türk mekteplerinde okutulmak üzere iki talebe gönderilmiş. Bu sene için de birkaç meccanen talebe alınması vaadedilmiştir. Bu alınacak çocuklar hakkında bir an evvel talimat ve emir verilmesi şayanı temennidir. Arz eylerim Efendim. Konsolos"

Onikiada Türkleri umudunu Türkiye'ye bağlamış durumdadır ve İtalyan valinin verdiği gözdağına karşı, önlem alma çabası içine girmişlerdir. Ancak bu çabaları fazla bir sonuç vermeyecektir.

Bütün bunların yanı sıra yerel İtalyan yönetimi Onikiada'yı İtalyanlaştırma politikası çerçevesinde 20 Nisan 1933 tarihinde yaşanan büyük depremi fırsat bilmiş ve eski kentte yıkılan bütün binaların arazisini kamulaştırmıştır.

Yıkılan binalar, Ege'nin özgün tarzında değil de İtalyan tarzında inşa edilmiştir. Böylece adaların geçmişle bağı koparılmak istenmiştir. Bugün özellikle İstanköy'deki hemen hemen bütün kamu binalarının İtalyan tarzında olmasının nedeni de budur.

1933 yılındaki deprem, İstanköy'deki Defterdar Camisi'ne de önemli ölçüde zarar vermiştir. Zarar görmüş olması aslında İtalyan yönetimi için caminin yıkılmasına da gerekçe oluşturmuştur. O nedenle Türk toplumu, caminin biran önce tamir edilmesi konusunda ısrarcıdır.

Bu caminin tamiri konusunda Onikiada ile Türkiye arasında bir dizi hem resmi hem de gayri resmi yazışma yapılır. Yazışmalardan, İtalyan yönetiminin Türk kültürünün ortadan kaldırılması için yapmış olduğu baskı açıkça anlaşılmaktadır:[1]

"İstanbul Defterdar Camii Şerife Mütevellisi
Necati Beyefendiye,
Muhterem Efendim,

İstanbul'da mukim hemşehrimiz Hacı Ömer oğlu zâde Ömer Beyefendinin vesatatı aliyeleriyle 20/Nisan/1933 zelzelesinden zedelenen Defterdar Camii şerifinin tamiri hususundaki alakanızı şehrimiz Müslümanları fevkalade bir memnuniyetle karşıladı. İşbu camii şerifin İtalya hükümetince ittihaz edilen tedabiri anlatmakla alakanızı daha ziyade uyandırmaya vesile olacağı ümidindeyiz. Bundan bir ay evvel hükümet Evkaf heyeti nezdinde yaptığı teşebbüste Defterdar camiinin zelzeleden harabiyetine mebni hükümet tamirini deruhte ederek yukarı kısmını Kütüphaneye irfağ ve aşağıdaki on dört dükkânı yine kemafissabık Evkaf'a terk edeceğini beyan etmiş ise de Evkaf heyeti hükümetin bu teşebbüsünü kat'iyyen reddetmiş ve camiimizin yine cami olarak tamirini talep etmiştir. Pek az bir müddet sonra Rodos Baş Mühendisi marifetiyle cami keşfettirilmiş ve hükümete takdim ettiği raporda caminin tehlikeli bir vaziyette maili inhidam olduğunu ve altındaki dükkân müstecirleri ve gelen geçen ahali için büyük tehlike teşkil ettiğini bildirmişti. Bunun üzerine İstanköy hareketi arz komiserliğinden Evkaf dairesine gelen bir emirde:

(1) Bkz: Belge-16

Camiin tehlikeli bir vaziyetten bahsile şimdiye kadar yerinde durması ancak binayı yekdigerine rapteden demirlerin mukavemeti sayesinde olduğunu ve fakat demirlerin tedricen çürümeye yüz tutmasile küçük bir ihtizazdan müteessiren yıkılması ki 'bu ihtizazlar şüphesizdir' binaenaleyh müstecirlerin dükkânları derhal tahliyesini ve acilen tamirini ve Evkaf İdaresi her tehlike karşısında mes'ul olduğunu ve sureti tamiri ise (50.000) elli bin İtalyan frangına vabeste olduğu bildiriliyordu. Bunun üzerine Evkaf ve cemaat heyetleri müttehiden biliçtima her ne bahasına olursa olsun camiinin tamirine karar verildi.

Hareketi arzdan sonra Evkaf'a ait musakkafat büsbütün tahrip edilmiş olduğundan Mali kuvveti büsbütün tenkis ettirildi. Ahalii İslamiye ise zaten felaketzede bir mevkiide bulunduğundan bu kadar mühim bir meblağı temin etmek mümkün olmuyor. Bugün mevkiimiz çok nazik ve mühimdir. Zira Mali kuvvetimiz ademi müsaadesine mebni hükümet bunu bir bahane addederek Evkafın ve Müslümanların birçok istinatgahları olan bu camii ortadan kaldırmak teşebbüsünde bulunması melzuhdur ki bu takdirde Müslümanlara indirilecek olan bu son darbe ile terki diyar etmek ve anavatana iltica etmek zaruretinde kalmış olurlar. Eğer Hükümeti cumhuriyemiz siyaseten Adalarda ikametimizi muvafık görüyorsa herhalde acilen camimizi tamir ve mahf olan mekteplerimizin de istikbalde inkişafına vesile olacak olan bu varidat menbaını ehya etmeye teşebbüsatta bulunması bilmumum şehrimiz Türkleri tarafından ehemmiyetle rica ve istirham olunur.

Öteden beri İtalya hükümetinin Adalarda takip ettiği hali hazır ve istikbale ait siyasi prensiplerin şamil olduğu netayiç şimdiden ehemmiyetle nazarı dikkate alınması icabeder. Şimdi ise hareketi arz fırsatından bilistifade daha vasi bir mıkyasta tatbik ila evvela mekteplerimizi yıktı. Saniyeden bu mektepleri idare eden Evkaf ve Maarif varidat menbaı mussafakat tahrip edildi. Salisen tatbik ettiği Yenişehir planından büsbütün hukuki tas-

sarufiyemizden tecrit edildik. Şehrimiz Türklerini idare eden Evkaf müessesesi bugün aciz bir mevkiide bulunmakta ve yegane ümidi bu camiin varidatından toplanmaktadır. Bugün bu iktisadi buhran zamanında senevi varidatı asgari on beş bin liret temin ediliyordu. Daha evvelleri ise 30-35 bin lirete kadar terfi ettiği Evkaf İdaresince müspet bir hakikattir.

Binaenaleyh mübeccel hükümetimiz Müslümanların ve arkadaşların adalarda ikameti ancak defterdar camiin tamirine ve bu yüzden varidat Evkaf ve Maarifin yeniden inkişafına vabeste olduğundan acilen tamiri hususunda yardım ve muavenetinizi bekleriz. Bilvesile hörmetlerimizi sunar ve zatıâlinizin hamiyet ve şefkatine müsteniden lazım gelen teşebbüsatın icrasını istirham eyleriz efendim.

İstanköy Türk ahalii İslamiye N.
Şekipzâde Faruk"

İstanköy'de yaşayan Türklerin temsilcisinin bu talebinin ardından, Defterdar Camisi'nin tamiri için devreye dönemin Rodos Başkonsolosu girer.

Başkonsolos, Şekipzâde Faruk'un yazdığı mektubun yaklaşık üç ay sonrasında, 30 Mayıs 1934'te Defterdar Camisi'nin tamiri için Türkiye'deki Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne başvurulup vurulmamasına ilişkin vakfın mütevelli heyetine resmi yazı gönderir:(1)

"Mütevellisi bulunduğunuzu istihbar ettiğim İstanköy'deki camiişerifin yıktırılması veya başka bir şekle ifrağ edilmesi (çevrilmesi) hakkındaki cemaati İslamiye nezdinde hükümeti mahalliye tarafından tazyikat yapıldığı söyleniyor.

Bu camiyi kurtarabilmek için mütevelli sıfatıyla, Cemaate ne dereceye kadar teshilatta bulunabileceğimizi (kolaylık gös-

(1) Bkz: Belge-17

terebileceğimizi) ve bu bapta Konsolosluğumuzca Ankara'da Evkaf Umum Müdürlüğü nezdinde teşebbüsatta bulunulmasına lüzum görürseniz bu ciheti de bildirmenizi rica ederim Efendim"

Bu iki mektubun ardından Defterdar Camisi Mütevellisi Necati, 17 Haziran 1934'te dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya bir yazıyla başvurur. Kendisine gönderilen mektupları da bu yazıya ekleyen Necati, caminin tamir edilip edilmeyeceğini sorar:[1]

"Muhterem Şükrü Kaya Beyefendi Hazretleri,

İstanköy'den ve Rodos Başkonsolosluğumuzdan gönderilen mektupların birer suretlerini leffen takdim ediyorum. Bu felaketzede memleketin Defterdar Camisi için bir muavenette bulunup bulunmayacağınızı Evkaf Müdürü Umumisinden bilistişare ve bu baptaki fikirlerinizden hürmetle istifade eylemeyi bir vecibei vicdaniye bilir ve en derin saygılarımı sunarım Efendim Hazretleri.

Şıkkı Evvel Defterdarı Hacı İbrahim Efendi Vakfı
Mütevellisi Kaymakamı
Necati"

Şükrü Kaya da 26 Haziran 1934 tarihli bir yazıyla konuyu Başvekâlete bildirir:[2]

"Başvekil Paşa Hazretlerinin yüksek huzurlarına,

İstanköy Defterdar vakfı mütevellisinden aldığım mektubu leffen yüksek huzurlarınıza takdim ediyorum.

İstanköy'de epey mühim iradı olan Defterdar Camii zelzelede harap olmuştur. Çabuk tamir edilmezse yıkılma tehlikesi vardır. Halbuki esasen zelzeleden perişan olan halkın bu işi ba-

(1) Bkz: Belge-18
(2) Bkz: Belge-19

şarmaya takatı yoktur. Mahalli hükümeti ise Adadaki Türk unsuruna tatbik ettiği siyaset icabı birçok emsali olduğu üzere bu camii de fırsattan istifade ile yıkmak niyetindedir. Rodos konsolosunun mütevelliye yazıp mütevellinin de bendenize yolladığı ve suretini leffen takdim ettiğim mektubu da bunu teyit etmektedir. Adanın bütün vakıfları zelzeleden harap olmuştur. Bu vaziyet karşısında anavatanın hemen yanıbaşında bir avuç kalmış Türkler şimdi hiç olmazsa bu caminin ve iratlarının kurtarılarak harap olan Türk mekteplerinin ihyasına imkân verilmesini Cumhuriyet hükümetinden dilemektedirler. Bu hususta yardım imkânının tetkik ve temini için Evkaf Umum Müdürlüğüne emir buyrulmasını tazimle arz ve istirham eylerim efendim.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya"

Konu, zaman yitirmeden Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bildirilir. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü kesin bir karara varamaz. Konunun Dışişleri Bakanlığı tarafından değerlendirilmesini ister ve bazı önerileri 17 Temmuz 1934 tarih ve 147337/76 sayı numaralı bir tezkere ile Dışişleri Bakanlığı'na iletir:[1]

"Dahiliye Vekâleti Celilesinden makamı devletlerine takdim kılınıp havale buyrulan merbut teskere ve merbutatı mündericatına nazaran Defterdar Vakfı hayratından olan İstanköy'deki Defterdar Camiişerifinin maili inhidam olduğu ve tamiri için takriben (5500)Türk lirasına ihtiyaç bulunduğu anlaşılmaktadır. Vakfın İstanbul Evkaf müdürlüğündeki nakit mevduu ise yalnız 108 liradan ibarettir. Bu ara ile bir şey yapmak imkânı bulunmadığı ve adada meskun Türkler için hususi bir ehemmiyeti haiz bulunduğu anlaşılan bu camiin idamesi de muvafık olacağı cihetle atiyen istihsal edilecek varidatından geri alınmak üzere Defterdar Hacı İbrahim Efendi vakfına reddiyat tertibinden

(1) Bkz: Belge-20

tavizen (5500) beş bin beş yüz lira verilerek bu tamiratın mütevelli tarafından yaptırılması.

Gerçi bu camii hududu Milli haricinde ise de vakfın muhasebesi İstanbul evkaf müdürlüğünce görülmekte olduğundan mevzuatı kanuniye dairesinde yapılması lazım gelen meskur tamiratın mahallindeki konsulun nezareti altında evkaf komisyonu marifetile ve müzayede, münakasa kanununun 18'nci maddesinin (z) fıkrasına tevfikan emaneten icrası ve (5500) beş bin beş yüz liralık döviz mübayaasile tamirat yapıldıkça bedelinin peyder pey tefsiye ettirilmesi düşünülmekte olduğundan tasvip buyurulduğu takdirde keyfiyetin heyeti vekilei celile kararına iktiran ettirilmesi maal ihtiram rica olunur Efendim Hazretleri.

Umum Müdür
Rüştü"

Dışişleri Bakanlığı da konuyu inceler, ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün önerisini benimsemez. Dışişleri Bakanlığı caminin tamir edilmesine onay vermiştir. Ancak tamirat için Rodos Başkonsolosunun direk olarak devrede olmasına soğuk bakar. Çünkü bu durumun Türkiye'deki yabancı temsilcilikler için örnek teşkil edebileceği düşünülür:[1]

"Yüksek Başvekâlete

20 Nisan 1933 zelzelesinde hasara uğramış olan İstanköy'deki Defterdar Camiinin tamirini mütedair olup müteala beyanı zımnında Vekâletimize havale buyrulan, Evkaf Umum Müdürlüğü'nün 7 Temmuz 1934 tarih ve I47337/76 numaralı teskeresi, mütalaa kılındı (değerlendirildi).

Rodos Konsolosluğumuzun meskur camiin tamirine resmen nezaret etmesi, yarın memleketimizdeki İtalyan ve diğer ecnebi konsoloslarının kilise ve saire tamiratında aynı suretle hare-

(1) Bkz: Belge-21

ketini intaç edecek bir emsal teşkiline mahal verebileceğinden; böyle nahoş bir vaziyet tahhadüsüne yol verilmiş olamamak için, Konsolosumuzun göstereceği emin bir zatın mütevelli tarafından tamirata tevkil kılınmasının ve bunun hesabat ve diğer hususatının Konsolos tarafından gayri resmi surette murakabe edilmesinin muvafık olacağı arz olunur.

Keyfiyete mütedair evrak, aynen ve ilişik olarak takdim edilmiştir, Efendim.

Hariciye Vekili
N. Kâtibi V."

Avrupa Birliği karşısında bugünkü hükümetlerin tavizkâr tutumu dikkate alındığında Dışişleri Bakanlığı'nın o dönemde gösterdiği bu hassasiyet dikkat çekicidir. Bir başka dikkat çeken nokta da yazışmaların tarihidir. Cumhuriyetin ilk yılları olmasına karşın belki de öncelikli olarak kabul edilmeyen böyle bir sorun bile 1933 yılının Mart ve Ağustos ayları arasında, yani sadece beş ay içinde çözüm yoluna kavuşturulmuştur.

Bu bağlamda yine bir ayraç açarak, daha Cumhuriyet kurulmadan 28 Haziran 1921'de çıkarılan ve TBMM Başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de imzasının bulunduğu bir kararnameye dikkat çekmekte yarar var.

Dönemin yönetimi, henüz savaşın kazanılmamış olmasına karşın yine de yabancıların Türklerin içişlerine karışmasına izin vermemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın en kritik günlerinde Isparta'da yerleşik Rum bir ailenin İtalyanların aracılık etmesiyle Rodos'a göç etme talebine olumsuz yanıt verilmiştir. Üstelik yabancıların bu tür aracılık girişimde bulunmaması için bir de kararname çıkarılmıştır:[1]

(1) Bkz: Belge-22

"Muamelesi ikmal edilmiştir

Kararname

Isparta'da altı nüfusluk bir Rum ailesinin Rodos'a azimeti (gidişi) için, Antalya'da bulunan Mösyö Karamelit'in müracaat ve iltimasta bulunduğu ve bu gibi müracaatlar tevali (aralıksız sürme) eylemekte olduğu ve filhakika (gerçekten, doğrusu) İtalya ile henüz sulh akdedilmemesine rağmen miyanede (ortada) mevcut ve idamesi şayan-ı arzü-ı münasebat-ı haseneye binaen Antalya'daki İtalya memuriyetinin kendisi tebaaları hakkında hukuk-ı beyne'l-düvel kavaidi (uluslararası hukuk kuralları) dairesinde vaki olacak müracaatların kabul ve is'afı tecviz (izin) edilebilirse de bu şerait haricinde baki ve tebaa-i Osmaniye'den olan gayrimüslimler hakkında yapacağı tavassut ve tahkikat mesail-i dahiliyeye (iç meseleler) müdahale etmek olacağından bu gibi müracaatların reddi ve ol vechle mutasarrıflık tarafından Mösyö Karlili'ye cevap verilmesi muvafık olacağı, hariciye vekaletinin 28 Mayıs 337 (28 Mayıs 1921) tarihli ve 1412 numaralı teskeresinde bildirilmiş ve vekalet-i müşarünileyhanın (adı geçen vekâletin) iş'arı İcra Vekilleri heyetinin 28.6.337 tarihindeki içtimaında takarrür (karar bulma) eylemiştir."

Göçmen Sorunu

1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı Onikiada halkının içinde bulunduğu zor koşulları, adeta içinden çıkılmaz duruma getirmiştir. Türkler bu sıkıntıyı daha fazla hissetmektedir ve Türkiye'ye göç de ciddi anlamda hız kazanır.

Hatta bu göç dalgası Türkiye'nin Onikiada'daki Türk varlığının korunması yönündeki politikalarını sıkıntıya sokacak noktaya ulaşır. Savaşın ardından Muğla sahillerine sığınmış Türklerin tamamına yakını, geldikleri yerlere geri gönderilir.

'Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin[1] "Geriye dönmek istemeyen Rodos ve İstanköy adalarından gelen mülteciler" konu başlığı ve 109669 sayı numarasıyla Başbakanlığa sunduğu 16 Ekim 1945 tarihli yazıda mültecilerin nasıl geri gönderildiği anlatılmıştır. Geri dönmek istemeyen mültecilere ilişkin yapılan değerlendirme ise dikkat çekicidir:[2]

> "Başbakanlık Yüksek Katına,
>
> Rodos ve İstanköy adalarından Muğla sahillerine gelen Türk mültecilerden heman yüzde 95'i kendi istekleri ile Marmaris, Bodrum ve Fethiye'den İskân Umum Müdürlüğü'nce tedarik edilen motorlarla geldikleri adalara iade edilmişlerdir.
>
> Geldikleri yer (Rodos) ile maddi ve manevi hiçbir alakası bulunmayan pek cüzi bir kısmı da geri dönmek istememişler ve Türkiye'deki yakınları yanında kalmayı ve serbest olarak çalışmayı tercih etmişlerdir.
>
> Bu durumda bulunan ve adetleri pek az bir miktara baliğ olan bu Türk ırkına mensup mültecilerin anavatanda kalmak hususundaki arzularına rağmen geri iadelerinin muvafık olmayacağını bakanlığımız mütalaa etmekte olduğundan bu hususta ki yüksek düşüncelerinin emrü işarını saygılarımla arz ve rica ederim."

Ancak, Türk hükümeti, Onikiada'dan kaçarak Türkiye'ye gelen mültecilerin geri gönderilmesinde çok fazla başarılı olamaz. Göç eden Onikiadalı Türklerin sayısında hızlı bir artış olur. Bu nedenle de dönemin hükümeti, Türkiye'yi sığınan Onikiada Türklerinin Muğla ili sınırları içinde ikamet etmesi zorunluluğunu getirmiştir.

---

(1) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı
(2) Bkz: Belge-23

Soruna bu yolla çözüm bulunması görüşü benimsenmiş, savaşın ardından göçmenlerin yeniden Onikiada'ya döneceği hesabı yapılmıştır. Ancak evde yapılan bu hesabın çarşıya uyamayacağı birkaç yıl içinde ortaya çıkacaktır.

Onikiada göçmenlerinin masraflarının devlet bütçesinden karşılanıyor olması, zaten savaş nedeniyle ekonomik sıkıntının en üst noktaya çıktığını bir dönemde, hükümeti bu mülteciler konusunda yeni arayışlara yöneltir.

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığı, 2 Mayıs 1945 tarihinde Başbakanlığa yazdığı 102738 numaralı yazıda sanatkâr mültecilerin Aydın, İzmir ve Nazilli'ye nakledilmelerini istemiştir:[1]

"Başbakanlık Yüksek Katına

Alman işgali altında bulunan İstanköy ve Rodos adalarında maruz kaldıkları açlık ve sefalet sebebile anayurda sığınan ve yüksek katlarından telakki olunan emir gereğince Muğla ili haricine çıkarılmayıp bu ile bağlı ilçelerde yerleştirilen ve iaşe, ibadet ve diğer hususlarına ait masrafları iskân bütçesinden temin edilen İtalyan uyruklu mülteci ırkdaşlarımız arasında elektrikçi, şoför, motorcu gibi teknik sanatlara mensup birçok sanatkar bulunmaktadır.

Bu sanatkar olanlar; bulundukları ilçelerin kendi sanatlarını icraaya müsait bir zemin olmaması dolayısıyla atıl kalmakta ve binnetice sureti daimede kendilerine hükümet yardımına maruz bırakılmaktadırlar. İçlerinde eyi teknik sanat mensupları bulunan bu mültecilere bu vaziyette kalmaları kendileri için faidesiz ve buna mukabil de devlet için masraflı bir durum ihdas ettiğinden bu gibi sanatkâr olanlarının Aydın, İzmir ve Nazilli gibi sanatlarının geçebileceği yerlere gönderilmelerinin muvafık olacağını bakanlığımız mütalaa etmekte ve bu düşüncemiz yüksek katlarınca tasvib buyrulduğu takdirde gereğince muamele ifasına müsaadelerini saygılarımla arz ve rica ederim."

(1) Bkz: Belge-24

Böylece, mültecilerin kendi paralarını kazanarak devlete yük olmaması amaçlanmıştır. Ülke savaşın bütün olumsuz koşullarını hissetmektedir. Ülke içinde ekmeğin bile karneye bağlandığı bir dönemde, hükümet mülteci sorunu ile uğraşıp üstelik bir de bu sorunun giderilmesi için bütçeden kaynak ayrılmasına soğuk bakmaktadır.

Özetle, savaş dönemi Onikiada Türkleri için, deyim yerindeyse çile dolu yıllar olmuştur.

Onikiada'da Yunan Yönetimi...

Onikiada 1912'den 1943 yılına kadar İtalyanların egemenliğinde kaldı. İkinci Dünya Savaşı sürerken 1943 yılında İtalyanların teslim olmasından sonra Onikiada'da Alman işgali başladı. Çevresinde yaşanmakta olan sıcak gelişmeleri Türkiye de yakından takip etmekteydi.

Savaş Türkiye'nin çevresini sarmıştı ve bu ateş çemberi giderek daralıyordu. Anadolu'nun hemen yanı başında yaşanmakta olan hareketlilik doğal olarak Türkiye'yi yakından ilgilendiriyordu. Üstelik savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınanlar arasında sadece Onikiada Türkleri yoktu. Bunların arasında işgalden kaçmakta olan İtalyan subaylar da bulunuyordu.

'Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin[1] Başbakanlığa 13 Eylül 1943 tarih ve 3110 sayılı "Rodos Adası'nın bombardımanı" konulu yazısında, Türkiye'ye iltica eden İtalyan subayların sayısını da vermektedir.

Yazıdaki ayrıntılar, İtalyanların Rodos'tan kaçarken çok sayıdaki İtalyan subayın Türkiye'ye iltica ettiğini, denizde yaşanan askeri hareketliliğin de Türk makamları tarafından yakın takip altında tutulduğunu göstermektedir:[2]

---

(1) Gümrük ve Tekel Bakanlığı
(2) Bkz: Belge-25

"Yüksek Başvekâlete,

13/Eylül/943 gün ve 3110 sayılı maruzata ektir.

1- Rodos'un denizden bombardıman yapılmayıp havadan ve Alman tayyareleri tarafından bombalandığı,

2- 11 Eylül'de Kadırga'ya gelen 13 hücumbotundan 12'sinin Leryos istikâmetine gittiği, yalnız birisinin kaldığı,

3- Rodos'tan Kadırga'ya iltica eden İtalyanlara ait bir hücumbotu, 2 askeri motör, 5 sivil motör, 2 yelkenli olmak üzere 10 vasıtanın Marmaris'e getirildiği ve bunların içerisinde 1 binbaşı, 13 üsteğmen, 15 teğmen, 64 erbaş, 252 er olmak üzere 345 kişinin 11 tüfek, 18 tabanca ile Garnizon komutanlığına teslim edildiği ve bunların içerisinde üç kişinin yaralı olduğu,

4- 12 Eylül 1943 günü saat 13'te 12 tonluk İtalyan bandıralı bir motorla 1 yüzbaşı, 3 teğmen, 22 er ve İtalyan tebaalı 20 Rum'un Kadırga'ya iltica ettikleri ve askerlerin garnizon komutanlığına teslim edildikleri,

5- 13 Eylül 1943 günü saat 18'de Kadırga'ya yarımşar tonluk 2 sandal ve 1 tonluk 1 balıkçı gemisiyle 1 yüzbaşı, 6 er ve balıkçı gemisinin sahibi olan İtalyan tebaalı bir Türk ile 4 nüfus ailesinin Kadırga'ya iltica ettiği ve oradan da Marmaris'e getirildikleri bildirilmiştir."

İngilizlerin Onikiada'yı alma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. İngilizler sadece Meis'e çıkabildiler. Almanlar ise savaşın bittiği 1945 yılında Onikiada'dan çıkarılabildi. İngilizler ancak savaşın ardından 'galip devlet' olarak adaların yönetimine el koyabilecekti.

Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin 'Acele' olarak, 3110 sayı numarasıyla 13 Eylül 1943'te Başvekâlete gönderdiği raporda, bir İngiliz savaş gemisinin Meis Adası'na geldiği ve adaya İngiliz bayrağı çekildiği bildirilmektedir:[1]

(1) Bkz: Belge-26

"Yüksek Baş Vekâlete

İzmir Gümrük Muhafaza Alay ve Marmaris Gümrük Muhafaza K.lıklarından alınan 13/Eylül/943 tarihli raporlarda:

1- 11/Eylül/943 günü saat 15'te 10 kadar harp gemisinin Rodos'u bombardıman etmesi üzerine 13 İtalyan hücumbotunun Kadırga Gümrük Muhafaza Karakolumuza iltica ettiği (Kadırga, Marmaris'in 15 kilometre cenubundadır)

2- 10/Eylül/943 günü Kaş bölüğünün Zeytin Tepe Gümrük Muhafaza karakoluna 510 İtalyan askerinin iltica ettiği ve bunların 12. Kor komutanlığınca Antalya toplanma kamplarına sevklerine emir verildiği,

3- 10/Eylül/943 günü saat 10 da 2517 numaralı bir İngiliz hücumbotunun Meis Adası'na girdiği ve adaya İngiliz bayrağı çekildiği Keper karakolumuzdan görülerek haber verildiği, bildirilmektedir.

Derin saygılarımla arz ederim

Yüksek Baş Vekâlete, Dâhiliye Vekilliği'ne ve Genelkurmay Başkanlığı'na arz edilmiştir."

Türkiye'ye sığınanlar arasında Almanlar da vardı. Onikiada'nın İngilizlerin eline geçmesinden sonra savaş zamanı Rodos'a gelmiş olan Almanların bir bölümü de baskıya dayanamayıp Türkiye'ye sığınmıştı.

Alman sığınmacılardan Otto Meyer ve Ernest Bannenberg, 20 Ocak 1946'da Başbakanlığa, "Müsaadelerinizi yalvarırız" başlığı ile çektikleri telgrafta şöyle diyorlardı:(1)

"Taburumuzun sevkile üç seneden beri mecburen bulunduğumuz Rodos Adası'ndan mesak ve mezahime (sevk edilmeye ve sıkıntılara) tahammül edemiyerek müşfik Türkiye hükümetinin cenahı himayesine sığınmış bulunuyoruz; motor ve fab-

(1) Bkz: Belge-27

rika mütehassısı iyi insanlarız. Hükümetin göstereceği yerde ve işte çalışmaya hazırız; bizi Rodos'a iade etmiyerek Türkiye'de kalmamıza..."

İki Alman'ın geri gönderilip gönderilmediği ya da akıbetlerinin ne olduğu konusunda resmi kayıtlarda bilgi bulunmuyor. Ancak, telgrafın satır aralarındaki ifadeler, savaş döneminde Türkiye'ye verilmekte olan önemi de ortaya koyuyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Onikiada 1947'de toplanan Paris Antlaşması'yla resmen Yunanistan'ın yönetimine geçti.

Anlaşmanın 14. maddesi şöyledir:

"1. İtalya işbu antlaşma ile aşağıda belirtilen Onikiada'yı tüm egemenliği ile Yunanistan'a terk eder: Stampalia (Astropalia), Rodos (Rhodes), Kalki (Kharki), Scarpanto, Kazos Piskopis (Tilos), Misiros (Nisyros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi), Kos ve Meis (Castellorizo) ve de bitişik adacıklar.

2. Bu adalar, silahsızlandırılacaktır ve öyle kalacaklardır.

3. Bu adaların Yunanistan'a devriyle ilgili usul ve şartlar, Birleşik Krallık Hükümeti ile Yunanistan arasında, anlaşma ile tespit edilecektir ve bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren en geç 90 gün içinde yabancı birliklerin çekilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır..."

Onikiada'nın Yunanistan'a verilmesinin gerekçesi ise adalarda konuşulan dile bağlı olarak gösterilen nüfus çoğunluğu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu 390 yıl yönetimi altında tuttuğu tebaasına baskı uygulamadığı ve kimseyi Türkçe konuşmaya zorlanmadığı için Onikiada halkının büyük bölümü geleneksel olarak Rumca-Yunanca konuşuyordu. Bu durum, Onikiada'nın Yunanistan'a bağlanması için İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri ABD ve SSCB'ye önemli bir gerekçe oluşturmuştur.

"Dolma Yerken Bir Baktım ki Yunan Askeri Çıkmış İstanköy'e"

Adı Remziye Kunelaki.

Soyadı, Yunanca "Tavşancık" anlamına geliyor. İstanköy'ün yerlisi. 1972 yılında kapatılan Türk okulunun son öğretmeni. 1914 yılında doğmuş. Remziye Kunelaki Onikiada'nın yakın tarihinin canlı tanığı...

Remziye Kunelaki[1], bugün Onikiada'nın ikinci büyük yerleşim merkezi olan İstanköy'deki mütevazı yaşamını sürdürüyor.

— *Nasıl öğretmen oldunuz?*

— Ben İtalyan okulunda okudum. O zaman İtalyanlar buradaydı. Bizi okula aldılar İtalyanca okuttular. Sonra da Türkçe de bildiğim için öğretmen oldum. Ama hani yalan söylemeyelim. İtalyanlar öğretmen yaptı beni.

— *İtalya buradayken size baskı var mıydı?*

— Bize baskı yapmadılar. Hatta beni, Rodos'a kursa bile gönderdiler daha iyi eğitim alayım diye. Daha sonra da buraya gelip ders vermeye başladım Türk çocuklarına. İyi oldu. O kadar çocuk okuttum.

— *Yunan askerinin İstanköy'e gelişini hatırlıyor musunuz?*

— Hatırlamaz olur muyum? Ders arasında yemek yiyordum. Dolma yerken, bir baktım camdan, mavi bayraklı Yunan askerleri geçiyor sokaktan. Mart ayının başıydı. O zaman anladım ki, İtalyanlar gitmiş, Yunanlar gelmiş. Şaştım kaldım tabii. İstiklal harbinde çok zulüm yapmışlardı karşı tarafta (Anadolu).

---

(1) Girit göçmenlerinin soyadları "aki" ile bitmektedir. O nedenle Rodos ve İstanköy'deki kimin yerli kimin Girit göçmeni olduğu soyadından anlaşılabilmektedir. Remziye Kunelaki adanın yerlisi olmasına karşın eşi Girit göçmenidir. Remziye Kunelaki de eşinin soyadını taşımaktadır.

— Peki, Alman işgali sırasında ne yaptınız? Almanlar Türklere nasıl davranıyordu?

— Almanlar soğuk adamlar. Yunan da İtalyan da rahattır. Sert değillerdi. Ama Almanlar sertti. Yüzleri gülmezdi. Bir şey yapacak oldular mı, hemen yaparlardı. Buradaki Rumlara çok eziyet ettiler. Ama nedendir bilinmez bize dokunmamayı tercih ettiler. Hani biz onlarla Birinci Cihan Harbi'nde birlikte savaştıydık ya, galiba o yüzden bize daha yakın olduklarını hissediyorlardı.

— Savaş zamanı nasıldı buraları çok sıkıntı çektiniz mi?

— Biz savaş görmedik burada ama sıkıntı çok çektik. O zaman karşı kıyıya gidip gelirdi buradakiler. Yiyecek getirirlerdi. Çok zor yıllardı savaş yıllar. Aç kaldığımız bile oldu buralarda. Halbuki burada her şey yetişir. Verimlidir bu topraklar.

— Öğrencileriniz ziyarete geliyor mu?

— Gelirler tabii. Çoğu öğrencim Türkiye'ye gitti. Buraya geldikleri zaman uğrarlar. İstanköy'deki bütün Türkleri ben okuttum. Onlara Türkçe öğrettim. Burada kim varsa benim öğrencimdi okul kapatılana kadar.

— Şimdi Yunanlılar ile aranız nasıl?

— Valla ilişmiyorlar bana. Ben yaşlandım. Eskiden de iyi komşularımız vardı Rumlardan.

— Size karşı tavırları nasıldı?

— Siz iyi olunca herkes iyi olur. Her milletin içinde iyiler kötüler var. Türklerde de Rumlarda da...

İkinci Dünya Savaşı yılları Onikiada Türklerini hemen her açıdan ciddi anlamda hırpalamıştır. Türkiye göçmenleri geri çevirse bile özellikle çocuklara ve hastalara yönelik yardımını esirgemez.

Ekonominin zor koşullar içinde olmasına karşın, Kızılay, Onikiada Türklerine yardım elini uzatmıştır.

17 Mart 1941 tarihinde "Türkiye Kızılay Cemiyeti Umumi

Merkezi"[1] Başbakanlığa yazdığı bir yazı ile Rodos'a yapılan yardımların ayrıntılarına ilişkin olarak bilgi vermektedir.[2]

Yazıdan anlaşıldığı üzere, Kızılay'ın Rodos'a yardım göndermesi emri hükümetten gelmiştir. Yardımın tutarı ise o döneme göre önemli bir meblağ sayılan beş bin liradır.

> "Emri devletleri üzerine Rodos'taki çocuklara ve hastalara mahsus olmak üzere, Cemiyetimizce beş bin liralık gıda maddeleri ihzar edilerek Rodos'taki İtalyan Kızılhaçı namına sevki kararlaştırılmış olan
>
> 5840 kilo pirinç
> 2200 kilo zeytinyağı
> 1500 kilo şeker
> 2000 kilo taze balık
> 60 adet canlı hayvan (keçi)'den
>
> ibaret erzakın mubayaa ve sevk edilmesi hususu, Dahiliye Vekâleti vasıtasıyla Muğla vilayetimizden ve muktezi ihraç müsaadenamesinin itası da Ticaret ve Gümrük İnhisarlar Vekâletlerinden rica edilmişti.
>
> Cemiyetimiz hesabına Muğla vilayetimizce satın alınmış ve alakadar vekâletlerce de ihraç müsaadenameleri verilmiş olan bu mevaddın, Marmaris limanından bir motörle Rodos'a sevk ve mahallinde teslim edilmiş olduğunun, Muğla vilayetimizden alınan 14.3.1941 tarihli telgraftan anlaşıldığını tanzimlerine arz eylerim."

Öncelikli Sorun: Eğitim

7 Mart 1947'de Onikiada'yı İtalya'dan devralan Yunanistan Onikiada'da yaşayan Türklere doğrudan baskı yapmama politikasını benimser. Ancak bazı uygulamalarıyla, alttan alta, Türki-

---

(1) Kızılay Derneği
(2) Bkz: Belge-28

ye'nin nabzını ölçmektedir. Bu dönemde Onikiada Türklerinin en büyük sorunu yine eğitim olmuştur.

Onikiada Türkleri okullarının Türkiye'nin koruması altına alınmasını ister. 24 Nisan 1946'da İstanköy Türk Cemaati Başkanı Nâzım, TBMM Başkanı Abdülhalik Renda'ya mektup yazarak döneme ilişkin gelişmeleri aktarır:[1]

"Sayın Abdülhalik Renda
Büyük Millet Meclisi Başkanı
ANKARA/TÜRKİYE

Biz İstanköy'de 33 yıldan beri hars ve kültürümüzü öldürmemek, genç neslin şuurunda Türklük ülkülerini yaratmak için Türk cemaati tarafından himaye gören iki ilkokul kurmuş ve yaşatmış bulunmaktayız.

Altı öğretmen yalınız boğaz tokluğuna milliyet aşkı ile ödev görmüşler ve görmektedirler.

Fakat bugün artık bu okulu yaşatmamıza ve okulumuza devam eden 164 kız, 176 erkek ile okul dışında kalan 80 kız, 30 erkek Türk çocuklarını ülkülerimize göre yuğurmamıza imkân kalmamıştır. Şahsi geçim istirabile karşı karşıya kalmış bulunmaktayız.

Mevcut okullarımızın yüksek Milli Eğitim Bakanlığı himayeleri altına alınarak anayurttaki okulların yönetge ve programları çerçevesi içinde ideallerimizi tahakkuk için yüksek emirlerinizi saygı ile arz ederiz."

Rodos Türk Okulları Müdürü Ali Rıza İdrisoğlu ise, 18 Eylül 1946'da Rodos'taki Türkiye Başkonsolosluğu'na başvurup Türkiye'den ders kitabı talep eder. Talep edilen kitap listesinden Rodos'taki öğrenci sayısının 780 olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bkz: Belge-29

Ne yazık ki girişimler sonuç vermez. Türkiye'den olumlu yanıt gelmez.

Dönemin Yunan hükümeti, ilk aşamada Onikiada'daki Türk okullarına ödenek ayırmayarak Ankara'nın tepkisini ölçer. Bu, aslında Yunanistan'ın bundan sonra Türk azınlığa yönelik uygulayacağı 'baskı ve sindirme politikasının' ilk işaretidir.

Okullara tahsisat için de adres olarak Rodos'taki Türk Başkonsolosluğu gösterilir. Yunan yönetimi ilk önemli manevrasını böylece yapmıştır:[1]

"Rodos Başkonsolosluğu'ndan alınan
20 Mayıs 1947 tarih ve 172/104 sayılı yazı
Örneğidir

2.4.1947 tarih ve 99/68 numaralı yazımızın 1'inci maddesinin H fıkrasında arz ettiğim veçhile yeni Yunan idaresi Türk okulları öğretmenleri için tahsisat vermedi. Bu hususta cemaat tarafından kendilerine müracaat olunan umumi kâtip de maarif müdürü hükümetinin mali müzayakalar içinde bulunduğunu ve Türk okullarına, bütün iyi arzularına rağmen, fazla yardım edemeyeceklerine bununla beraber Atina'dan mümkün olanı istihzale çalışacaklarını beyandan sonra, cemaat temsilcilerine konsolosluğumuza müracaatı da tavsiye edilmiştir.

Öğretmenlerin mayıs aylığı cemaat tarafından, bütün mevcut paraları verilmek suretiyle sağlanabildi. Haziran ve ondan sonraki aylar için hiçbir karşılık yoktur. Cemaatin bu derece parasız olmasının başlıca sebepleri, cemaat ve Evkaf'a ait emlakin pek fena idare edilmiş olması ve mevzuat icabı kiraların bugünkü hayat seviyesine göre son derece 'dün' bulunmasıdır. Şimdi yeniden tensik edilen cemaat ve Evkaf Meclisi'nin emlak ve arazinin idaresinin ıslah ve tanzimine ve hükümetin yardımı ile kiraların makul hadlere iblağına çalışmaktadır. Diğer taraftan da

(1) Bkz: Belge-30

cemaat az çok varlığı olan bütün Türklerden okul için muntazam bir gelir tahsili için hazırlıklar yapmaktadır.

Lakin bütün bu tedbirlerin matlup neticeleri vermeleri zamana, en az birkaç aya bağlıdır. Halbuki öğretmenler her ay muntazam aylıklarını alamayacak olurlarsa, geçim kaygusu ile, vazifeleri terke mecbur olacaklarından Rodos'taki sekiz Türk okulunun kapanması tehlikesi baş gösterecektir. Mahiyeti ve neticeleri her bakımdan pek elim olabilecek olan böyle bir hadiseyi ancak hükümetimizin acil bir yardımı önleyebilir. Ayda 250 dolar ile vaziyet kurtarılabilir. Yukarıda arz ettiğim veçhile emlakin idaresine ve kiralara ait işler tanzim ile cemaatin muntazam okullar geliri temin edildikten ve Yunan İdaresi'nden verilecek tahsisat miktarı öğrenildikten sonra yardımınızın çok azaltılması ve hatta tamamen kesilmesi mümkün olacaktır.

Keyfiyeti ehemmiyetle yüksek huzurlarınıza arzile emirlerini istirham ederim."

Dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka da 10 Haziran 1947 tarih ve 87491 sayılı bir yazıyla durumu Başbakanlığa bildirir:[1]

"Yüksek Başbakanlığa

Onikiada'daki Türk okullarının durumu hakkında Rodos Başkonsolosluğumuzdan alınan 20.5.1947 tarih ve 172/104 sayılı yazının bir örneği ilişik olarak yüksek makamlarına sunulmuştur.

Mütalaasından da anlaşılacağı üzere, yeni Yunan idaresi, Türk okulları öğretmenleri için tahsisat ayırmamakta olduğu, Onikiada Türk cemaatinin bu masrafları karşılamak için başvurduğu tedbirlerin ise ancak birkaç ay sonra müsmir olabileceği bildirilmektedir.

(1) Bkz: Belge-31

Bu durumun doğurabileceği mahzurları önlemek üzere bahse konu okullara gereken tahsisatın verilmesini yüksek tensiplerine derin saygılarımla arz ederim

Dışişleri Bakanı
Hasan Saka"

Ancak Hasan Saka'nın bu girişiminden sonuç çıkmaz ve okullar tek tek kapanmaya başlar. Son olarak Süleymaniye Medresesi de 1972 yılında kapatılır. Bu aslında Türkiye'nin Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum okullarını kapatmasına bir misillemedir. Böylece Onikiada Türklerinin çocukları Yunanca eğitime mahkûm olur. Bugün Onikiada'da yaşayan genç kuşak Türklerin hemen hemen hiç Türkçe bilmemesindeki en büyük etken de budur.

Dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka, 24 Haziran 1947'de, Başbakanlığa 89498 sayı numaralı bir yazı daha gönderir. Hasan Saka bu yazıya, Rodos Başkonsolosluğu'ndan gelmiş olan raporların önemli bölümlerini ekleyip hükümetin dikkatine sunmuştur. Söz konusu yazı aslında, Onikiada'ya ilişkin bütün gerçeği açık biçimde ortaya koymaktadır.(1)

"Yüksek Başbakanlığa,

10 Haziran 1947 tarihli 87491/236 ve 87492/237 sayılı yazılara ektir:

Rodos'taki soydaşlarımızın umumi durumu hakkında Rodos Başkonsolosluğumuzdan alınan bir raporun dikkate değer kısımları aynen nakledilmiştir:

Rumlar, İtalyanların bütün tazyikine ve faşizmin şiddetine rağmen nüfus, milliyet, kültür ve servet bakımından geri gitmemiş, bilakis inkişaflar göstermişlerdir. Bu halin amilleri de din gayretinin ve kilise nüfuzunun Rumlarda birliği ve milli duyguları

(1) Bkz: Belge-32

takviye etmesi, başlarında çok münevver kimseler bulunan papazların Mısır, Amerika ve Kuzey Afrika'ya giderek zenginleşen Rumların çok esaslı ve devamlı yardımları, Yunan âleminin ve Yunan Hükümetinin kilise ve papazlar vasıtasıyla Onikiada Rumlarıyla temas ve münasebetlerini idame etmeleri ve nihayet Rumların iktisadi sahadaki gayret, teşebbüs ve karşılıklı yardımları olmuştur.

Buna mukabil İtalyan işgalini müteakip kısa bir müddet milli birliğini muhafaza edebilen Onikiada Türklüğü inhitat yoluna girmekte gecikmemiş ve bu yolda süratle kaymıştır.

Onikiada Türklerinin kültür seviyesi Rodos idadi mektebinin ilkokul derecesine düşmesi nispetinden daha fazla gerilemiştir. Faşizm idaresinin son devrinde Onikiada'daki cemaat okulları tamamen kapatılmıştır. İngiliz işgaliyle cemaatlere serbestî verilince, Rodos ve İstanköy'deki on Türk ilkokulu yeniden açıldı. Bu okullar her ne kadar nazari olarak cemaatin idaresi altında iseler de öğretmenleri İngiliz idaresi tarafından tayin ve aylıkları da onun tarafından tasfiye edilmiştir. Yeni gelen Yunan idaresinin ne dereceye kadar bu hali idame ettireceği malum değildir.

Okullarımızın öğretmenleri içerisinde muntazam bir lise tahsilini ikmal etmiş veya doğru dürüst bir muallim mektebini bitirmiş bir kişi dahi yoktur. Zaten Onikiada Türkleri arasında İtalyan mekteplerinde orta tahsilini bitiren kadın erkek beş altı kişiden ibarettir.

Büyük ekseriyeti ilkokula bile devam etmemiş olan Onikiada Türk kadınlarından birtakımının milli duyguları hayli zaiflemiştir. Türkiye'nin düşmanı olarak memleketi işgal eden İtalyanlara muvasenet o kadar ilerlemiş ki birçok Türk kadınları ve kızları İtalyanlara ülfetten çekinmemişler ve bu haller Türkler arasında umumi bir takbih ve nefret tezahüratını bile mucip olmamıştır. Rum metropoliti İtalyanlarla evlenecek Rum kızlarının aforoz edileceğini ilan etmesini mukabil Türk kızlarının İtalyanlarla evlenmeleri pek nadir hadiselerden olmamıştır. Umumi bilgiden mah-

rum, sanatlara bigane ve cemiyet hayatından uzak olan, fikir meşgalesi, medeni eğlencesi bulunmayan kadınların çoğunluğunun başlıca esaslı meşgale ve eğlencesi dedikodudan ibarettir.

Cehalet içinde kalmış, iktisaden gerilemiş, Türklük ve efendilik hüviyetleri pek zaiflemiş, başsız ve idealsiz kalmış olan erkeklerin çoğunluğunun da başlıca eğlencesi, hatta birçokları için meşgalesi içkidir.

Bazı Türkler İtalya'ya gitmeye kalkıştılar, bazıları nereye olursa olsun buradan buradan başka bir yere gitmek sevdasına koyuldular, büyük çoğunluğunun ise gözü ve aklı Anadolu'da. Hepsinde hâkim kanaat bundan sonra Onikiada Türkleri için yaşamak imkânlarının kalmayacağı ve tek kurtuluş çaresinin Türkiye'ye göç etmekten ibaret olduğudur. Bu panik havasını tadil etmek ve kendilerini teskin için tabii azami gayret sarf ediliyor.

Eğer Onikiada Türklerinin yerinde kalması devletimizin siyaseti icabı, milli bir zaruret ise bu millidaşlarımıza korunmaları ve kalkınmaları için gerekli yardımları esirgememeliyiz.

a- İstikbal ümidi olan çocukların tahsilini sağlamak için önümüzdeki ders yılından itibaren yurttan ehliyetli 3-4 öğretmen gönderilmesi,

b- Okullar için gerekli kitapların ve tedris levazımının temini

c- Tahsil ve tecrübe görmüş, milli karakteri sağlam birkaç yurttaşımızın buraya gelerek münasip surette Türklerin arasına karışmaları ve yavaş yavaş cemaat işlerinin başına geçmeleri,

d- Bundan böyle yurdumuzda tahsilini yapacak Onikiadalı Türk çocuklarının hiç olmazsa muayyen bir müddet memleketlerine dönüp kendi meslek ve sahalarında çalışmalarının mecburi kalınması

e- Onikiadalı Türklerin yurdumuza göç etmelerine ve tabiiyet değiştirmelerine katiyen mümanaat edilmemekle beraber ziyaret, tedavi, iş maksatlarıyle mümkün olduğu kadar sık ve kolay yurdumuza gelip gitmelerinin sağlanması,

f- Yurdumuzla Onikiada arasındaki ticari münasebet ve muamelelerde nazarı dikkati celbetmeyecek ve mahremane bir

surette Onikiadalı Türk tacirlerin ve müteşebbislerinin bir himayeye mahzar edilmesi,

g- Adalarda iaşe durumu daha ziyade güçleşip açlık tehlikesi baş gösterecek olursa Türkleri açlıktan kurtarmak için gerekli yardımların yapılması,

h- İhtiyarlık, hastalık gibi sebeplerle buralarda kalmaları hiçbir faideyi mucip olmadıktan başka cemaatler için fazla yük teşkil eden bazı kimselerin yurda gelmelerine müsaade edilmesi, tedbirlerin şimdilik tarafımızdan yapılması lazım olan başlıca yardımlar olduğu kanaatindeyim.

Eğer devletimizin siyaseti icabı Onikiada'daki Türklerin yerlerinde kalmaları matlup ve mültezem değilse bu Türklerin maddi ve manevi sefalet içinde tamamen kaybolmamalarının tek çaresi bunların imkânlarının müsaade ettiği en uygun şartlarla tedricen yurdumuza göçmeleridir.

Keyfiyeti bilgilerinize derin saygılarımla arz ederim

Dışişleri Bakanı
Hasan Saka"

Rapor, Onikiada Türklerinin savaş sonrasındaki durumuna ilişkin önemli bir fotoğraf niteliği taşımaktadır. Özellikle, Onikiada Türk toplumunun içinde bulunduğu koşullar, eğitimden yoksun oluşları, İtalyanlarla olan ilişkileri, şimdi acı bir tebessüm ile karşılansa da, o dönemin içleri sızlatan önemli birer gerçeğidir.

Bu noktada, Rodos ve İstanköy'deki okul sayısına da dikkat çekmekte yarar vardır. Eski Rodos Başkonsoloslarından Zeki Çelikkol'un, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe* isimli eserinde yer alan bilgilere göre o dönemde Rodos'taki Girit mahallesinde, Gani Ahmet'te, Uzgur'da, Kızıltepe'de, Salakos'ta, Mikse'de, Lindos'ta ve Hurmalı Mescit'in avlusunda Türk okulları bulunmaktadır.[1]

---

(1) Çelikkol, Zeki, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe,* Türk Tarih Kurumu, İkinci Baskı, 1992, syf: 98

İstanköy'deki Türk okulu sayısı ise üçtür. Çelikkol aynı eserinde Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde, Rodos'taki Türk okullarına ilişkin olarak "Hurmalı, Timurlu, İbrahim Paşa medreseleri vardır. Bir darülkurra, 17 mektep, bir darülhadis vardır" bilgisini verdiğini yazmıştır.

Yavuz Hırsız...

Onikiada'nın Yunanistan'a geçmesinden sonra planlı bir şekilde Türk kimliği ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Okulların tamamen kapatılması, ibadetin baskı altına alınması, kültürel faaliyetlerin sudan gerekçelerle yasaklanmasıyla Yunan hükümeti, Onikiada'daki Türk kimliğinin yok edilmesi için en önemli adımları atar. Ne yazık ki büyük ölçüde de başarılı olur.

Burada uzun bir ayraçla Yunanistan'ın 'ön almaya' yönelik politikasına dikkat çekmek gerekir. Yunan hükümeti, Türk okullarını kapatıp, Türk toplumunu adeta yok olmanın eşiğine getirmişken diğer yandan da Türkiye'yi, Onikiada'da "azınlık yaratmaya çalışmakla" suçlar. Aslında konuyu bu yönüyle gündeme taşıyıp, Türkiye'nin Onikiada Türkleri konusunda girişim yapmasını engellemek istemektedir. Yunanistan'ın önde gelen etkili gazetelerinden *Eleftheros Tipos* Yunanistan'ın Ankara Büyükelçiliğinden Atina'ya gönderilen bir belgeyi yayınlar.

Bu belgede Ankara'nın Rodos'ta bir azınlık sorunu yaratma planı olduğu ileri sürülmektedir. İddialar bu kadarla sınırlı kalmaz. Aynı belgede Müslüman Kardeşlik ve Kültür Derneği'nin Türkiye'nin Rodos Başkonsolosluğu tarafından yönlendirildiği de ileri sürülür. Yunanistan'ın Ankara Büyükelçiliği'nin, Türkiye'nin dış politikadaki yaklaşımlarını ele aldığı 2000 yılı raporuna göre, Rodos ve İstanköy'de Müslüman dernekleri kurulması Ankara'nın Onikiada'da bir azınlık sorunu yaratmak istemesi ola-

rak değerlendirilir. Konuyu Gümülcine'de yayınlanan aşırı sağ eğilimli *Hronos* gazetesi de 4 Ocak 2001 tarihli sayısında gündemine taşır. Gazete haberinde şu iddialar sıralanmaktadır:

> "Yunan Dışişleri Bakanlığı'nın gizli bir yazısına göre Ankara Onikiadalar'da da oyunlar çeviriyor. Ankara, Rodos'ta, Müslümanları esrarengiz bir şekilde adında Türk sözcüğü yer alacak dernek kurmaya yönlendirmek suretiyle, azınlık sorunu yaratmaya çalışıyor. Dışişleri Bakanlığı'nın önemli bir gizli yazısı, George Papandreu veya Albright hakkında yazdıklarımızı teyit eder mahiyettedir. Konu Rodos Müslümanlarının esrarengiz hareketleri ve Rodos Türk Başkonsolosluğu'nun yeni karşıtlık unsurları yaratmaya yönelik planları ile ilgilidir. Esas amaç Ankara'nın yeni azınlık sorununu Türk-Yunan diyaloguna almak istemesidir. Ankara'daki Büyükelçiliğimiz tarafından EIP ve Dışişleri Bakanlığı'nın a4 Müdürlüğü'ne özel kurye ile gönderilen ve bir örneği Sayın Papandreu'nun diplomatik bürosuna da 'dağıtım' kaydıyla verilen söz konusu gizli yazıya göre Türk ajanları Onikiadalarda Elenler'le ve Yunan idaresiyle iyi ilişkiler içinde olan Müslümanlara dayanılmaz baskılar yapmaktadır. Ayrıca Batı Trakya'dan gelmiş bir hocaya da adayı terk etmesi için bunaltıcı bir baskı ortamı yaratmaktadırlar.[1]
>
> Ankara Büyükelçimiz Sayın Korantis mezkûr yazıda 'başkonsolosluk makamı ve bölgedeki dostları son aylarda faaliyetlerini arttırmış olup, bu durumun Ankara'nın Türk-Yunan diyalogu gündemine azınlık sorununu katma girişiminin bir parçası olması olasılık dışı değildir..' demektedir.

---

(1) *Hronos*'un bu iddiasının geçerliliği bulunmamaktadır. İsmail Çakıroğlu'nun hem Rodos'taki Türk Başkonsolosluğu ile hem de Rodos'taki Türklerle ilişkileri son derece olumludur. (BSD) Rodos Başkonsolosu Ahmet Arda, 20.08.2007'de A.A'ya verdiği demeçte, "Şu anda Batı Trakya kökenli imam kendisini parçalarcasına görev yapıyor. Müftülük makamını Yunanistan tanımasa dahi bizim açımızdan o makam önemli. Biz kendisine mümkün mertebe sahip çıkıyoruz," demiştir.

Gizli yazıda Rodos Müslümanları ileri gelenlerinin adadaki Türk başkonsolosunun teşvikiyle ve İstanköy'deki dindaşlarıyla birlikte Rodos Türk Müslümanları Derneği kurmaya çalıştıkları belirtilmektedir.

Bu konudaki dilekçe bir süre önce Bidayet mahkemesine sunulmuş olup onay beklemektedir. Ekonomik bakımdan güçlü bir Müslüman ileri gelen, Onikiadalar Valiliği tarafından gerekli onayın verilmesi için büyük faaliyet göstermektedir! Ayrıca, bir yıl önce valilik, Türkiye'deki depremzedeler için yardım kampanyası başlattığında, Türk konsolosunun dindaşlarını, yardımlarını doğrudan başkonsolosluğa yatırmaya teşvik etmesi dikkate değer bir husustur. O zaman, Yunan resmi kampanyasıyla toplanan meblağ kişi başı 10.000 Drahmi'yi aşmazken, ileri gelenlerin her biri milyon Drahmi'ye ulaşan yardımlar göndermişlerdi. Bu paralar Türk diplomatik torbalarıyla sevk edilmişti.

Yunan yönetimine yakın olan Müslüman nüfustan bazı öğeler, baskılara –Müslüman işverenler tarafından işten kovulmalar vs– maruz kalmaktadır. Bu durumdan tedirgin olan Yunanistan'ın Ankara'daki deneyimli Büyükelçisi Korantis'in Türkiye'nin başkentindeki muteber kaynaklardan elde ettiği bilgilere göre Batı Trakya'nın yanı sıra Rodos ve İstanköy'ü de içine alan eşgüdümlü bir istikrarsızlık planı bulunmakta ve oralarda Yunan çıkarları aleyhine tuzaklar kurmaktadır.

MİT'in şahinleri ajanların oyunlarını şimdi Rodos ve İstanköy'de sergilemektedir. MİT'in Türk Başkonsolosluğu'nun şahinlerine itaat eden adadaki Müslümanlar yüzlerce milyon Drahmi'ye ulaşan meblağları diplomatik torbalarla Türkiye'ye göndermektedirler. Yunan-Türk konularında önemli deneyimlere sahip üst düzey diplomatlarımızın önerilerine karşın, Sayın Papandreu, münzevi ve şahsi bir dış politika çizgisi izlemektedir.

Riskli ve şahsi olan bu dış politika iktidardaki parti içinde yangınlar çıkarmış, hükümette çatışmalar yaratmış ve PASOK'lu bakanlar arasında tartışmalara yol açmıştır.

Ankara'nın, Türk-Yunan diyalogunun gündemine azınlık konusunu dahil etme girişimi, Sayın Pangalos'un MEGA TV'ye verdiği mülakatta işaret ettiği bir hususdu. Kasım ayındaki mülakatında Sayın Pangalos, Batı Trakya'dan bahsederken, Ankara'nın azınlık sorunu yaratacağı tahmininde bulunmuştu. Evet, Onikiadalara ilişkin Türk planları şimdi ifşa edilmektedir."

Yunan basını o kadar ileri gider ki, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Türk Kardiyoloji Derneği tarafından Rodos'taki uluslararası bir toplantıya davet edilmesini bile "azınlık yaratma çabası" olarak değerlendirir. İnternet üzerinden yayın yapan bir haber sitesi, Abdullah Gül'ün Rodos'a davet edilmesiyle ilgili "AB yolunda Türkiye özellikle ülkemize ve adalarımıza karşı 'askerden arındırma' koşulunu gündeme getirerek, hatta azınlığa baskı yapıldığını ve mülklerinin yok edildiğini iddia ederek, tahriklere devam ediyor" değerlendirmesini yapar.[1] Haber-analizde şöyle denilmektedir:

"Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül, (Bilindiği üzere adalarımızda Onikiadalılar'dan daha iyi yaşayan) güya baskıya maruz kalan Müslümanların moralini yükseltmek için Türk Kardiyoloji Derneği'nin ilkbaharda İnci Adası'nda yapılacak uluslararası kardiyoloji kongresine katılma konusundaki davetini kabul etti.

Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçiliği'nden Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül'ün ilkbaharda Rodos'ta yapılacak olan uluslararası toplantıya katılması konusunda Türk Kardiyoloji Derneği'nin olumlu yanıt verdiği yolunda bir haber alınca şaşırdı. Türkiye Genelkurmay Başkanlığı geçen hafta, Onikiada Türklerinin kovuşturmaya maruz kaldıklarını hatırlamamış olsaydı, bunun sade-

(1) *Aegeantimes*, 24 Aralık 2007

ce iki ülke arasında ilişkilerin sıkılaştırılması ve geliştirilmesi yönünde bir hareket olabileceği düşünülebilirdi...

Şaşıran Yunan diplomasisi anlaşılan Türkiye'nin muhtemelen Amerika'nın teşvikiyle Yunanistan'da ciddi bir azınlık sorunu yaratmak için sistemli bir şekilde çalıştığını anlamış görünmüyor. Türkiye, Trakya'daki Müslüman azınlığının karşılaştığı sorunları uluslararası düzeye taşıma konusunda birçok adım attıktan sonra, şimdi de Onikiada'da Türk bulunduğu konusunda, stratejisinin diğer yüzünü açığa çıkarıyor. Öyle görülüyor ki, Dışişleri Bakanı Dora Bakoyanni'nin iki ay kadar önce Ankara'da bulunduğu sırada dile getirdiği 'fırsat penceresi' ya kapandı ya hiç açılmadı."

Yunan basını, Dışişleri Bakanı Dora Bakoyanni'nin Dünya Kadınlar Günü nedeniyle Türkiye'ye davet edilmesinin arkasında da "Ankara'nın Rodos'ta azınlık yaratma niyeti" olduğuna inanmaktadır. Bakoyanni'nin Türkiye ziyareti sonrasında Yunan basınında çıkan bir haber-analizde şöyle denilmektedir:(1)

"Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Üsküp konusundaki gelişmeler nedeniyle Dora Bakoyanni'nin Ankara'ya gerçekleştirdiği gayri resmi ziyaret ile ilgili uygunsuzlukların unutulacağını sanıyorlar. Bakanın Dünya Kadınlar Günü kapsamında düzenlenen bir etkinliğe katılması beklenirken, ziyarete resmi bir karakter kazandırıldı, Bakoyanni'ye Türk talepleri bütün yelpazesiyle hatta Rodos ve İstanköy'deki 'Türk azınlık' konusu dahi açıldı. Yunan tarafı ise bu tür bir gelişmeye hazırlıklı değildi. Türkler her şeyi o kadar iyi hazırlamışlardı ki, İskeçe sözde Müftüsü Mete bir hafta önce Ankara'yı ziyaret ederek tüm taleplerini Babacan'a iletti, o da hepsini Bakoyanni'ye sundu! Konuyu yakın zamanda ayrıntıları ile ele alacağız."

---

(1) Meletis Nikos, *Ethnos*, 21 Mart 2008

Yunan basını, Türkiye'nin en küçük bir açılımına bile sert tepki vermektedir. Türkiye'nin Ege'deki ulusal çıkarlarını savunmasını, Rodos ve İstanköy'deki Türk azınlığı gündeme taşımasını "yayılmacı politika" olarak algılamaktadır. Üstelik Türkiye'nin Ege'deki haklarını savunmasını, Avrupa Birliği ile ilişkilendirip aba altından sopa göstermeyi de ihmal etmemektedir. Genelkurmay Başkanlığı'nın 17 Aralık'ta resmi internet sitesinde Rodos ve İstanköy konusu ile Ege adalarının silahlandırılmasını ele almasından sonra Yunan basını zaman yitirmeden "cephe taarruzuna" geçmiştir:[1]

> "Hiç şüphe yok ki Erdoğan hükümeti dış politikada askeri bürokrasiye ters düşmeyecek şekilde hareket etmek zorundadır. Ancak yeni İslamcılar aslında milliyetçi ve Kemal dönemi sonrası kurulu düzenin genişlemesi arzularını paylaşmaktadırlar. Atina'da bu konu göz ardı edilmektedir.
>
> AB katılım müzakerelerinin ilerlemesi için yaşamsal önemdeki Yunan ve Kıbrıs 'evet'ine gereksinimi olan Türkiye ise, rotasını değiştirmemiştir. Ege'deki yayılmacı arzularını bozulmadan korumaya ve arada bir mini krizler olarak gelişen gerilimlere neden olmaktadır. Buna karşılık yatıştırma diplomasisi uygulayan Atina aslında bütün umutlarını, Ankara'nın AB katılım beklentisi çerçevesinde siyasi tavırlarını Avrupa standartlarına taşıyıp taşımayacağına yatırmıştır. Bu umutlar da boşa çıkmıştır.
>
> Türklerin tahriklere başvurmuş olması bir rastlantı değildir. Birkaç hafta önce Yunanistan'a gelen Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Trakya'yı ziyareti sırasında Ankara'nın amacının ne olduğunu gösterdi. Birkaç gün önce Türkiye'nin Atina'daki askeri ataşesinin aynı bölgeyi ziyaret edip, oradaki Müslüman belediye başkanları ile yemek yemesi rastlantı değildir. Aynı dönem içerisinde, Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Yunanistan'ı Ro-

(1) Ligeros Stavros, *Kosmos Tu Ependiti,* 4 Ocak 2008

dos'u askerleştirmekle suçladı. Ayrıca hem Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün hem de Recep Tayip Erdoğan'ın sadece Üsküp'ü desteklemekle kalmayıp, doğrudan Atina'ya karşı bir tutum sergilemeleri ayrı bir dönem taşımaktadır.

Son olarak bir de ihlaller konusu var. Şu ana kadar büyük bir artış olmamasına rağmen, Türkler sadece reddettikleri 6 ve 10 mil arasındaki hava sahasını ihlal etmekle kalmayıp, Yunan hava sahası olarak tanıdıkları hava sahasını da sistematik olarak ihlal ediyor, sık sık adalar üzerinden alçak uçuş yapıyorlar. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde, Türk savaş uçaklarının Yunan savaş uçaklarınca taciz edildiği bilgisi aktarılıyor. İhlal gerçekleştiğinde, Yunan savaş uçaklarının gerçekleştirdiği püskürtmeyi taciz olarak adlandırıyorlar.

Yunanistan samimiyetle gerilimden uzak kalmaya çalışıyor. Ancak bu samimi arzu politikaların sürdürülmesine yetmemektedir. Çünkü ikili ilişkilerin düzelmesi için bir tarafın niyeti yeterli değildir. Bunun için karşı tarafında iradesi gerekmektedir. İşte eksikliğin olduğu noktada budur. Stratejik düzeyde ne yapacağını şaşırmışlık durumu hâkimdir. Üstelik Türk-Yunan ilişkilerindeki asıl sorun irili ufaklı konular değil, bu konuların temeli olan Ankara'nın yayılmacılığıdır. Bu yüzden de en küçük olay kritik siyasi bir anlam kazanmaktadır."

Yunan hükümeti için erken uyarı sistemi görevi üstlenen Yunan basınının bu yorumları, ciddi anlamda bir Türk paranoyasına işaret etse de haber-analizin satır aralarına dikkatle bakıldığı zaman, Atina yönetiminin Onikiada Türklerine ilişkin siyasal pozisyonunun ana hatlarını görmek olasıdır. Sözün özü, Atina Onikiada'da bir Türk azınlığın yaşadığını kabul etmemektedir. Türkiye'nin Ege'nin tümüne ilişkin haklarını savunması ise yayılmacılık olarak görülmektedir. Onikiada'ya ilişkin –ekonomik, kültürel, sportif– herhangi bir açılım bile "azınlık yaratma çabası" olarak değerlendirilmektedir.

Oysa Türk Dışişleri Bakanlığı'nın ne böyle bir planı ne de böyle bir niyeti vardır. Hatta Türk Dışişleri Bakanlığı, 1999'da başlayan Avrupa Birliği adaylık sürecinde Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs, Ege ve Batı Trakya sorunlarının ötesinde başka bir "sıkıntılı gündem maddesinin ortaya çıkarılmasına" da oldukça soğuk yaklaşmaktadır.

Bu yaklaşım özellikle AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından sonra giderek daha da belirgin bir duruma gelmiştir.[1]

Kaldı ki Türkiye'nin dil eğitimi konusundaki en küçük bir girişimi bile Atina yönetiminde ciddi tepkiye neden olmaktadır. Türkiye'nin Rodos Başkonsolosu Ahmet Arda'nın yaptığı bir açıklamayla, Rodos ve İstanköy'de Türklerin anadillerini öğrenecekleri okulların bulunmamasını protesto etmesi Yunan basınında ciddi bir yankı bulmuştur.[2]

Yunan basını, "Türkiye'nin Rodos'taki Başkonsolosu Arda, Türkiye'nin taleplerine yenilerini ilave etti" ve "Rodos ve İstanköy'de Türklerin anadillerini öğrenecekleri okullar olmamasını protesto etti, aynı zamanda bölgedeki bütün Türklere hizmet verecek okulların açılmasına yönelik çabaların destekleneceğini belirtti. Azınlık konusunun Onikiadalar'da gündeme getirilmesi zaten bekleniyordu ve anlaşılan ilk adımlar atılmaya başlandı," yazar.

Türkçe eğitimden mahrum olan Onikiada Türkleri için sadece Rodos'ta göstermelik olarak bir tek Türkçe dil kursu bulunmaktadır. O da uzun süren mücadele sonucunda açılabilmiştir. Bu kurslara olan ilgi ise Yunan basını açısından şaşırtıcıdır.[3]

---

(1) Türkiye'nin Onikiada konusunda son dönemde yaptığı girişimleri ve Yunanistan'ın tutumunu son bölümde değerlendireceğiz (y.n.)

(2) *Ethos*, 24 Ağustos 2007

(3) *Gnomi*, 28 Kasım 2005, "Üçüncü Dillere İlgi"

Yunan basınında çıkan haber şöyledir:

> "Rodos'ta mevcut durum değişmektedir. Turizm alanındaki gelişmeler ve yeni pazar ilişkileri sonucu, son iki üç yılda 'yasak' sayılan veya unutulmuş dillere ilişkin talep artmaktadır. Tuhaf gelse de, farklı yaş ve meslek grubuna dahil kişiler, Türkçeyi öğrenmek için ilgi göstermişlerdir. Elde edilen bilgilere göre Rodos'ta bir Türk dil kursu işlev görmektedir, ikinci kursun açılması ise acil nedenlerden dolayı şimdilik ertelenmiştir. Türkçeyi doğru öğrenerek konuşmak ve yazmak isteyen Rodoslu Müslümanlar ve yerli işadamları tarafından kursa büyük ilgi gösterilmiştir. Diğer yandan Atina'da açılan Türk dili öğrenim kurslarına ilgi günden güne artmaktadır."

Ankara'daki güncel resmi bilgiler durumun çok iç açıcı olmadığını da ortaya koymaktadır. Onikiada Türklerinden bugün sadece bir elin parmaklarının sayısı kadar olanı varlık gösterebiliyor. Rodos Başkonsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na ulaşan resmi bilgilere göre sadece iki kişinin kayda değer bir çabası söz konusudur. Dışişleri Bakanlığı'nın değerlendirme raporlarında "Rodoslu ve İstanköylü soydaşlar Mustafa Caymaz ve Niyaze Payzanoğlu Türkçe öğretmektedirler," diye yazmaktadır.

Hasan Kaili Yunanistan'ın Ege Üniversitesi'nin Akdeniz Bilimleri Bölümü'nde sözleşmeli okutman olarak görev yapmakta ve seçmeli dillerden biri olan Türkçeyi öğretmektedir. Bu bölümde dört Türk öğrenci Türkçe derslerine katılmaktadır. Resmi veriler Rodos ve İstanköy'de ilkokul, ortaokul ve liseye giden Türk öğrencilerinin toplamının 500 olduğunu göstermektedir. Yine ayrı veriler, meslek ve ticaret okullarına devam eden Türk öğrenci sayısını 20 olarak kayda geçirmiştir. 2003 yılında Rodos'u dönemin İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu ile Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, Onikiada Türklerinde bü-

yük bir coşku ve buna bağlı olarak sorunlarının giderilmesi yönünde ciddi bir beklenti de yaratmıştır. Onikiada Türkleri, gerek Aksu'ya gerekse Gül'e sorunlarını tek tek aktarmışlar, üstelik bu sorunlarının çözüleceği yönünde söz de almışlardır. Ancak, Türkiye'ye dönmelerinin ardından ne Aksu'dan ne de Gül'den ses çıkmıştır. AKP'nin bu iki etkili ve yetkili bakanının kendilerini unutması Onikiada Türkleri arasında tepkilere neden olmuştur. Bu ziyaretin sonrasında adaya giden dönemin AKP milletvekillerinden Prof. Nevzat Yalçıntaş ile beraberindeki AKP'li milletvekilleri bu kez coşkuyla değil, "kucak dolusu sitemle" karşılamışlardır.

1974 Yılı...

Uzun ayracı böylece kapadıktan sonra, ilk olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 7 Mart 1947'de Yunanistan'ın Onikiada'yı resmen devralmasıyla Türklerin, deyim yerindeyse iki arada bir derede kaldığı tespitini yapmak gerekir.

1940'lı yılların ikinci yarısında Rodos ve İstanköy'de toplam 6000 civarında Türk yaşadığı tahmin ediliyordu. Ancak, adaların Yunan yönetimine geçmesiyle Türklerin sayısı hızla azalmaya başlayacaktı. Bir tarafta doğdukları, büyüdükleri topraklar diğer tarafta Yunan yönetimi...

Türkler bu açmazı, Türkiye'ye gitmeyi tercih ederek aşmaya çalışırlar. Bu dönemde Onikiada Türklerinin büyük bölümü Türkiye'ye göç eder. Aslında bu göç hareketi savaşın hemen ardından yoğunlaşmıştır. Onikiada Türkleri için yakın tarihin dönüm noktası ise Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a düzenlediği Barış Harekâtı'dır. 20 Temmuz 1974'te Türk askerinin Kıbrıs'a çıkmasının ardından Onikiada Türkleri için hiçbir şey bir daha eskisi gibi olamayacaktır.

Barış Harekâtı'nın hemen başında Rodos ve İstanköy'de hava bir anda gerilir. Camilere, Türklere ait araç, dükkân ve evlere ses bombaları atılmaya başlanır. Bazı Türkler yol ortasında dövülür. Bu gergin ortam, 1947'den sonra Türkiye'ye yönelik ikinci bir göç dalgasının başlamasına neden olur.

Burada yine Remziye Kunelaki'nin söylediklerine kulak vermekte yarar var:

> "Biz zaten bir şeylerin olacağını biliyorduk. Ajans haberleri kaç yıldır Kıbrıs'ta Türklere saldırıldığını anlatıyordu. Her akşam radyodan ne olup ne olmadığını dinliyorduk. Türk radyolarından belliydi zaten. Bizim kadar buradaki Rumlar da bunları dinliyordu. Dinlemez olurlar mıydı ki hiç, hep Türk askeri buraya gelecek diye korkarlardı. Hatta burada bir Kum Burnu vardır. Oraya dikenli teller filan çektiler hep. Türk askeri gelince adaya çıkamasın diye. Geceleri çıkıp sokaklarda bağırırlardı Rum gençleri. Türk askeri gelirse sizi keseceğiz diye. Ama aklı başında olan Rum komşularımız çok kıymet vermezlerdi bu sözlere ama yine de korkarlardı. Sonra bir yaz sabahı bir duyduk ki, Türk askeri çıkmış Kıbrıs'a... İşte o zaman Rumların sabaha kadar Turgut Reis taraflarına bakarak Türk askerlerini beklediğini gördük. Sonra kendini bilmezler bizim dükkânlarımıza taş attılar, ateşe verdiler, Türkiye'ye gelip gidenleri dövmeye başladılar. O zaman çok kaçan oldu buralardan. Sıkıntıya düşen attı kendini Türkiye'ye..."

Çoğu Türk evlerini, bağlarını, bahçelerini ya çok ucuza satarak ya da güvendikleri Yunanlılara mallarına ilişkin vekâlet verip Türkiye'ye göç eder. Tıpkı 1920'lerin sonu ve 1930'ların başı ile 1947 yılında Onikiada'nın Yunanistan'a verilmesinin ardından yaşandığı gibi...

Göçmenlerin çoğu, akrabalarının bulunduğu İzmir'e ve Marmaris'e yerleşir. Göç dalgasının bitmesinden sonra, Rodos ve İstan-

köy'deki Türklerin sayısı iyiden iyiye azalır. Eski Türk mahallelerinin yerlerinde metruk binalar, boş araziler göze çarpmaya başlar.

"Giritli ve Yerli"

Rodos'taki Türkler bugün genellikle kentin her bölümüne dağılmış olarak yaşamlarını sürüdürler. Rodos'ta olduğu gibi İstanköy'de de Türkler arasında "Giritli ve yerli" ayrımı vardır. Rodos'ta kentin dışında ayrı bir Girit Mahallesi bulunurken İstanköy'de Girit kökenliler, kent merkezinde yaşamayı tercih etmektedirler. Yerli Türkler ise kent merkezine adeta bitişik olan Germe Köyü'nde yaşamaktadırlar. Bu noktada Giritli Türklere ilişkin küçük bir bilgi notunun kaydını düşmek gerekir:

Girit'in elden çıkmasından sonra kaçan Türkler, Osmanlı İmparatorluğu içinde çeşitli bölgelere yerleştirilmişlerdi. Hatta bugün Beyrut'un kuzeyindeki Hamidiye köyünde 200-300 Girit göçmeni Türk yaşamaktadır.[1] Onikiada'ya yerleştirilen Girit göçmenleri, esnaf, zanaatkâr kökenli ve kentsoylu oldukları için, yerli Türkler ile kaynaşmaları çok fazla olmamıştır. Yerli Onikiada Türklerinin daha muhafazakâr olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Germe'de yaşayan Türkler, Yunanlılar ile daha az iç içe olmayı tercih ederken, İstanköy'ün içindeki Girit göçmenleri için aynı tespiti yapmak zordur. Onlar Girit'ten getirdikleri kültürü sürdürür.

Rodos'taki Girit mahallesindeki Türklerin de artık ciddi anlamda asimile olduğunu söylemek olasıdır. Birçoğu Türk adı

(1) Bu köye adı 2. Abdülhamit'e atıfla verilmiştir. Rodos'taki Girit Mahallesi'ndeki caminin adı da yine Abdülhamit'e atıfla Hamidiye olarak anılmaktadır.

taşımalarına karşın, Yunanlılaşmıştır. Hatta genç kuşak Türklerden bir bölümü vaftiz olup Yunan adı bile almaktadır.

25 Mart 2006 tarihinde *Anatropi* gazetesinde çıkan, "Rodos'un Türk asıllı Giritlileri" başlıklı yazı, yakın tarihin pek bilinmeyen ayrıntılarını gündeme taşır:

> "1897 yılında Girit Adası'ndan kovulup Suriye'ye gitmeyen Türkler Rodos ve İstanköy'e yerleşmiştir. Dönemin kaymakamı Suphi Bey, Giritliler için adadaki diğer Türklerden biraz uzak olan şimdiki Giritli Mahallesi olan bölgeye kiremitli evler yapılmasını ve bu bölgeye yerleşmelerini emretmiştir. Çift ev olan 52 kiremitli evi, küçük okulu ve camisi olan bu yeni Türk köyünü usta Yiorgos Çimetas yapmıştır. Rodos eski şehirde olan Hacı Halil Sarayı için de Çimetas ustalığını kullanmıştır. Hacı Halil sarayın bitmiş halini görünce pek memnun kalmıştır. Böylece Hacı Halil garantör olarak girmiş ve Çimetas, sistematik olarak çalışan Rodos'un ilk makarna fabrikasını kurmuştur. Çimetas'ın ünü karşı kıyılarına kadar yayılmış, iyi ustalığı olan, minareler ve çan kuleleri yapmak için Fethiye'ye gitmiştir.
>
> Türk mahallelerinde ve çarşıda Osmanlı fethinden sonra camiye dönüştürülen bazı Bizans kiliselerinde minareler yükseltilmiştir. Bu minarelerin bir kısmı büyük depremlerde bazıları ise savaş zamanı bombalamalarda yıkılmıştır. Ay yıldızlı minareler, şiddetli yağmur zamanında şimşekleri, kahvehanelerde nargilelerini içen Müslümanları korumak istercesine mıknatıs gibi çekerdi."

İstanköy'de Germe'de bulunan birçok turistik lokantanın ve kafeteryanın adında Türkçe isimlere rastlamak olasıyken, Türk kahvesinde Türklerin ne yazık ki Türkçe konuşmasına kolay kolay tanık olunamaz. Germe'de yaşayan Türklerin çok azı Türk vatandaşıdır. Tamamına yakını ise Yunan vatandaşlığını korumaktadır.

Bugün Rodos'ta resmi olmayan tahmini rakamlara göre 3 bin 700, İstanköy'de de 2 bin kadar Türk yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Rodos'taki Türklerden bir kısmı aynı zamanda Türk vatandaşıdır. Ancak, Yunan makamları ile sorun yaşamamak için bunu gizlemeyi tercih ederler. Yunan vatandaşı olmak, doğdukları topraklarda biraz daha rahat yaşayabilmeleri için güvence oluşturmaktadır.

Bugün, Onikiada Türklerinin kültürel kimliklerinin yanı sıra dinsel kimlikleri de tehdit altındadır. Yunanistan laikliği benimsememesine ve resmi olarak bir din devleti görünümünde olmasına karşın, Onikiada Türkleri kendi dinlerinin gereğini yerine getirmede önemli sıkıntılar ile karşı karşıya kalmışlardır.

Avrupa Birliği ilkeleri din ve inanç özgürlüğünü önemli bir ölçüt olarak ortaya koymuş olsa da, Yunanistan için bu durumun –kâğıt üzerinde var olmanın ötesinde– fazla bir anlam taşımadığı ortadadır. Azınlık psikolojisi ağızları kilitlemiştir.

Bugün sadece, "Ne diyelim oluyor işte," serzenişi var. Bunun ötesinde söylenen bir şey yok ne yazık ki...

Gönüllerinden geçenler farklı, söylenenler farklı. Biraz "İşimizden gücümüzden oluruz" kaygısı. Çokça da "Bizi burada yaşatmazlar" sıkıntısı...

Ortaya çıkan üç cümle:

"Burası AB toprağı...

"Biz dilimizde eğitim görmek, çocuklarımızın Türkçe öğrenmesini istiyoruz."

Biraz daha cesaretli olanlar ise ulusal kimliklerine vurgu yapabiliyor.

"Biz kimiz? Yunan yönetiminin bunu kabul etmesi lazım... Dinimiz İslam 'Siz Müslümansınız' diyorlar. Doğru. Ama biz hangi dili konuşuyoruz. Biz Türk değil miyiz? Bunu niye kabul etmiyorlar? Yunan Devleti bize 'Yunan Müslümanı' diyor... Tamam, tabii ki dini bakımdan Müslümanız ama bizim bir de ulu-

sal kimliğimiz yok mu? Biz akşam yemeğine oturduğumuzda masamızda Müslümanca mı konuşuyoruz? İstanbul'daki Eleniler, Yorgolar Türk Ortodoksu mu yani? Onlar da Ortodoksça mı konuşuyorlar? Onlar İstanbul Rumu oluyor da, biz niye Yunan Müslümanı kabul ediliyoruz ki?"

Hepsi bu...

İmam mı, Hoca mı, Müftü mü?

Onikiada Türklerinin eğitim sorunun yanı sıra bir başka önemli sıkıntısı da eğitimli din adamı yoksunluğudur. Türk toplumu, en azından bir bilgili müftünün adada görev yapmasını istemektedir.

Yunanistan, daha 1928 yılında yaptığı bir düzenlemeyle Batı Trakya'daki müftülükleri hukuki bir statüye kavuşturmuştur. Ancak, bu düzenlemenin olduğu yıllarda Onikiada, İtalya'da olduğu için, Rodos ve İstanköy'deki Türk cemaatine hizmet için müftülük ihdas edilmemiştir.

Yunan hükümeti bu durumu bugün, Rodos'ta müftülük açmamak için gerekçe olarak kullanmaktadır. O dönemdeki nüfus kayıtları Onikiada'da yaklaşık 15 imamın bulunduğunu göstermektedir. Onikiada'nın Yunanistan'a geçmesinden sonra Yunan hükümeti, "Rodos Müftülüğü'nün" varlığını gayri resmi olarak kabul eder ama Rodos Müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'nun işgal hükümetleri tarafından verilmekte olan maaşını da keser.

Bu durumu dönemin Rodos Başkonsolosu 20 Mayıs 1947 tarih ve 173/105 sayıyla Ankara'ya yazdığı raporda dile getirir.

Başkonsolosun yaptığı değerlendirme ilginçtir:[1]

> "Yunan idaresi Rodos Müftülüğü'nün de öteden beri işgal hükümetleri tarafından verilmekte olan aylığını kesti.

(1) Bkz: Belge-33

2.4.1947 tarih ve 99/68 sayılı yazımda da arz ettiğim veçhile Onikiada Türklerinin en zekisi ve işe yararı olan Rodos Müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'nu elde tutmak bir zarurettir. Bu zatın başka tarafa sığınmağa mecbur kalması Onikiada Türklerinin mukadderatı bakımından pek zararlı neticeler verebilir. Bu itibarla tahsisatının tarafımızdan verilmesinin çok faydalı olacağını ve ayda elli doların kâfi bulunduğunu arz ederim."

Dönemin Rodos Başkonsolosu'nun bu yazısı üzerine Dışişleri Bakanı Hasan Saka da 30 Haziran 1947'de konuyu hükümetin gündemine taşır:[1]

"Yüksek Başbakanlığa

Rodos Müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'nun tahsisatı hakkında Rodos Başkonsolosluğumuzdan alınan 20.5.1947 tarih ve 173/105 sayılı yazının örneği ekte sunulmuştur. Mütalaasından da anlaşılabileceği üzere adı geçen müftünün elde tutulması Onikiada Türklerinin mukadderatı bakımından zaruri görülmektedir. Bu itibarla Rodos Müftüsü'nün tahsisatı şimdiden hükümetimizce verildiği takdirde baş göstermesi muhtemel menfi bir durumun önlenebileceğini ve bu maksatla alınacak tedbirin yüksek tasviplerine vabeste bulunduğunu derin saygılarımla arz ederim."

Oysa bu dönemde Rodos Müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'nun Yunanlılar için çalıştığı yönünde dedikodular ayyuka çıkmıştır. Onikiada Türklerinin bir bölümü Süleyman Kaşlıoğlu'nu Türkiye'nin gözünden düşürmek için böyle dedikodular çıkarıldığını savunurken, diğer bölümü ise Süleyman Kaşlıoğlu'nun gizliden gizliye Türkiye aleyhtarı çalışmalar içinde olduğuna inanmaktadır. Başkonsolosluğun Süleyman Kaşlıoğlu'na ilgi göstermesinin ve önem vermesinin birçok kişi tarafından kıskanıldığı da ileri sürülmektedir.

(1) Bkz: Belge-34

Sözün özü Türk toplumu arasında Süleyman Kaşlıoğlu ile ilgili olarak rivayet muhteliftir. Kendisinin adadaki bütün cemaatlerle ilişkisi vardır. Süleyman Kaşlıoğlu'nun adadaki Yahudi cemaati ile de arası iyidir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlar Süleyman Kaşlıoğlu ile Yahudi cemaati arasındaki yakın ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Şöyle ki;

1943 yılının Eylül ayında Alman ordusu Rodos'u denetimi altına almıştır. Bu tarihten sonra adada İtalyan egemenliğinden söz etmek olası değildir. İngilizler de 1944 yılının ilk aylarından itibaren adayı bombardımana tutmaya başlamıştır. Bu saldırılarda ölen Yahudiler de olmuştur. Bu nedenle de Yahudi cemaati bir yandan Alman işgali, diğer yandan İngiliz bombardımanı altında adanın artık güvenli olmadığını anladıklarından, dinen değerli olan Tevrat rulolarını ve kitaplarını saklama kararı almıştır.

Bunların içinde 800 yaşında olduğu ileri sürülen bir Tevrat da vardır. İddialara göre söz konusu Tevrat, Kudüs'ten Rodos'a getirilmiştir. Bir başka deyişle o dönemde dünyadaki en eski nüshalardan biridir. Bu nüshalar gizlice Rodos Müftüsü Şeyh Süleyman Kaşlıoğlu'na teslim edilmiştir. Çünkü Musevilere göre adadaki en güvenilir kişi Süleyman Kaşlıoğlu'dur. Müftü de Tevrat nüshalarını Murat Reis Camisi'nde saklar. Burası Rodos'un Yenişehir bölgesinde olup bombardımanda güvenli sayılabilecek bir uzaklıkta bir bölgedir.

Ancak Temmuz 1944'te Rodos'ta yaşayan Yahudiler Auschwitz toplama kamplarına sürülmüştür. Adaların Alman yönetimi, bugünkü deyimiyle etnik temizlik yapmaya kararladır. Kampa gönderilen 1676 Yahudi'den sadece 151'i hayatta kalır. Savaştan sonra, adaya gelen Yahudilerin ilk işi Tevrat nüshalarım aramak olur. Müftü Süleyman Kaşlıoğlu da kendisine emanet edilmiş nüshaları, sakladığı yerden çıkarıp, eski sahiplerine iade eder.

Bu durum, ileriki dönemde Yahudi cemaatinin Rodos'taki mal varlıklarına ilişkin haklarını aramalarına da hukuksal zemin oluşturacaktır.

Süleyman Kaşlıoğlu'na ilişkin bir önemli noktayı daha gündeme getirmekte yarar var. Süleyman Kaşlıoğlu, Rodos'ta, Yunanistan'ı iyi tanıyan, Yunan hükümetlerinin azınlıklara ilişkin politikalarını ve azınlık psikolojisinin ne olduğunu bilen din adamlarının görev yapmasını istemektedir. Süleyman Kaşlıoğlu açısından Batı Trakyalı din adamının Rodos'ta görev yapmasının pratik bir yararı da, Yunan hükümetinin söz konusu din adamını, Yunan pasaportu taşımasından dolayı, istediği gibi adadan uzaklaştırma şansının bulunmayacak olmasıdır. Bu nedenle de Gümülcineli İmam Abdurrahman Tevfik'i Rodos'a davet etmiştir. 1960 yılında Rodos'a gelen Abdurrahman Tevfik, bir süre Süleymaniye Camii imamlığı ve Rodos Müftü Yardımcılığı görevini sürdürdürmüştür. Süleyman Kaşlıoğlu'nun adada kalmasına yönelik ısrarına karşın babası Mahmut Efendi'nin isteğine uyup Gümülcine'ye dönmüştür.

Bu noktada, kısa bir ayraçla, Süleyman Kaşlıoğlu'nun kendisinden sonrası için düşündüğü Abdurrahman Tevfik'in kim olduğuna ayrıntılandırmakta yarar var. Abdurrahman Tevfik aslında ilginç biridir.

Abdurrahman Tevfik 1934 yılında İskeçe'nin Demircik köyünde dünyaya gelmiş, ilkokul öğrenimini köyünde bitirmiş, hafızlığını ise o dönemde Osmanlı'nın son Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi tarafından kendisine "Reis-ul Huffaz" unvanı verilen babası Hafız Mahmut Efendi'den almıştır. 1948 yılında çetecilerin köylerini basıp aynı zamanda köyün imamı olan babasının evini ateşe vermeleri sonrası bütün aile Gümülcine'ye göç etmiştir. Hafız Abdurrahman Gümülcine Medrese-i Hayriyesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra, Gümülcine'nin Kalfa köyünde 7

yıl süreyle ilkokul öğretmenliği yapmıştır. Bir süre de Arapça öğrenimi için Libya'ya gitmiştir.

Süleyman Kaşlıoğlu 17 Temmuz 1974 tarihinde yaşamını yitirir. Kaşlıoğlu'ndan sonra İhsan Kayserili, "Müftü Vekili" olur.

Kaşlıoğlu'nun vefatından sonra 1999 yılı sonunda Gümülcineli bir başka imam Rodos'a gelir.

Adı Çakır Selimoğlu İsmail'dir.

Ama kendisi İsmail Çakıroğlu adını kullanır. Gelme nedeni kendi deyimiyle tamamen ekonomiktir. Yine kendi deyimi ile "ekmek parası" için bu görevi kabul etmiştir. Aslında İsmail Çakıroğlu'nun acıklı bir yaşam öyküsü vardır.

Oğlu Batı Trakya'da, 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin ardından Yunanlıların büyük baskısı altında kalmıştır. Yunan gençler tarafından dövülmüş, kendisine hakaret edilmiş ve Yunan makamları tarafından da cezaevine atılmıştır.

Ne yazık ki bu trajedi İsmail Çakıroğlu'nun oğlunun şizofren olmasıyla sonuçlanmıştır. İsmail Çakıroğlu ayda kazanabildiği sadece 440 Avro ile bir taraftan yarı aç yarı tok geçinmeye çalışırken, arttırabildiği kadar parayı da oğlunun tedavisi için Gümülcine'ye göndermeye çalışmaktadır.

Bu noktada kısa bir ayraç açarak, Yunanistan'da sıradan bir Hıristiyan din adamının, üniversiteden yeni mezun olmuş bir öğretmenin ve kıdemsiz bir polis memurunun en az 1000 Avro almakta olduğu kaydını düşmek gerekiyor. Rodos'ta köylülerin bile sigortası olması zorunluluğu bulunurken, İsmail Çakıroğlu bu haktan mahrum ediliyor.

Çakıroğlu'nun Rodos'a geldiği önemde İhsan Kayserili müftü vekilidir. İki yıl birlikte çalışırlar. Bu dönemde İhsan Kayserili İsmail Çakıroğlu'nu uyarır. "Yunan seni kandırmaya çalışıyor," der. "Yunan'ın derdi müftülüğü ortadan kaldırmaktır. Seni

müftü kabul etmeyip oyalıyorlar," diye dikkatini çekmeyi de ihmal etmez.

Ama bu uyarılar sonuç vermez. Kendisine, Yunan Cumhurbaşkanlığı'nın "müftü" sıfatıyla davet bile göndermiş olmasına karşın, Yunanistan resmi olarak İsmail Çakıroğlu'nu müftü olarak tanımaz.[1]

Ama Çakıroğlu hiçbir baskıya ve tehdide boyun eğmeden bugün de sarığını, cüppesini çıkarmadan Rodos sokaklarında dolaşıp durur. Çakıroğlu müftü sıfatını mahkeme yoluyla da olsa almaya kararlıdır:

— *Mahkemeye başvuracakmışsınız?*

— Genel valiliğe gittim. Yok diyor beş on para verelim vazgeç bu davadan... Sigortam bile yok benim. Yunanistan'da bir kanun var: Tek bir kişi sigortasız kalmayacak.

— *Sadece sigorta için mi gideceksin mahkemeye?*

— Hayır, efendim. Ben müftüyüm. Benim haklarımı, müftüler ne hakka sahipse ben de aynısını istiyorum. Bunu kabul etmezseniz ben Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göndereceğim. "Söylemedi" demeyin. Biz sorun çıkarmak istemiyoruz. Siz "okey" derseniz olur. Demezseniz, "gideceğim" dedim... Böyle verdim kâğıtları... Başbakanlığa, Dışişleri bakanlığına verdim.

— *Sonuç geldi mi?*

— Gelmedi efendim. Kaç kere verdim. "Teşekkür ederiz müftü efendi," diyorlar. Ama çeşit çeşit değiştiriyorlar. Bu benim onuruma dokunuyor. Bugün paşam yarın sabah onbaşım desinler, bu onur kırıcı bir şey.

— *Patmos'ta siz çok ciddi tavır koymuşsunuz. Neler oldu Patmos'ta?*[2]

---

(1) Bkz: Belge-35

(2) Bu olay 2001 yılında Patmos'ta dinler arası diyalog kapsamında yapılan bir toplantı sırasında yaşanmıştır.

— Buranın Cumhurbaşkanı orada, Rahmi Koç'lar orada. Protokol gereği masaya isimleri koyuyorlar. Ama müftü kelimesinden kaçıyorlar. Ben yemeğe geciktim biraz. Ben aldım o kâğıdı elime. Bir kız beni buyur etti. Gelenleri oturtuyor. Ben de sarıkla cüppeyle gitmiştim. Ben de dedim ki, "Ben Rodos'un müftüsüyüm, Rodos Müslüman halkının müftüsüyüm," dedim. Cüppeyi sarığı paaat attım önlerine, "Beni böyle kabul ediyor musunuz?.. Ben Rodos Müslüman halkını temsilen geldim; ben Rodos müftüsü olarak geldim," dedim yine. Cumhurbaşkanı orada. Papandreu orada. "Aman," dediler, "Yapma. Düzelteceğiz... Sakın böyle bir şey yapma "... Kendi elleri ile bana cüppeyi sarığı giydirdiler. Hepsi ayağa kalktı. Patrik diyor ki Yorgo Papandreu'ya, "Çok rica edeceğim. Bu Çakıroğlu problemi çok ciddi bir problem. Sayın bakanım bunu lütfen halledelim." Yorgo Papandreu bana kartını verdi. Randevu alıp gelmemi istedi. Ama ulaşamadım.

— *Sonra ne oldu?..*

— Sonra yazdım ben ona... Dedim ki, "Ben haklarımı istiyorum. Ben imam değilim, ben hoca değilim, ben muhtar değilim, ben Rodos müftüsüyüm."

— *Sonuç alabildin mi?*

— Aldım. Bana, "Sen Rodos Müftüsüsün" diye yazı gönderdi. Ama şimdi, "Bu yanlış olmuş," diyorlar. Burada bir kadın vali vardı, diyor ki, "Bir budala kurnazı suları karıştırıyor burada."

— *Peki, neden sizi müftü olarak tanımıyorlar?*

— Yunanistan'da 10 tane müftülük tanınmış zamanla. Ama Rodos onların dışında... Ben yeniden başvuruda bulundum. Dedim ki: Ne zaman olmuş bu? O kanun çıktığı zaman Rodos sizin değildi ki... 10 tane müftüden üç tane kalmış şimdi. Bir de Rodos dört... Peki, altı taneye ne oldu? Nazar mı değdi!

— *Ondan sonra ne oldu?*

— Beni aldatmaya bakıyorlar. Ölüm var dönüm yok. Yaşımız yetmiş işimiz bitmiş ama ben bitmedim daha. 92 yaşına kadar meydan var. Ben bu işi kazanmadan ölmeyeceğim. Ya öleceğim, ya da kazanacağım.

— *AİHM'e ne zaman başvuracaksınız?*

— Hemen...

— *Nasıl yapacaksınız peki?*

— Zaten gücüm yok ki... Üç defa randevu aldım ama üçünde de aldattılar. Konuşmaya müsaade etmiyorlar. Rodos'ta yedi okul varmış kapanmış hepsi.

Müftü Krizi

Onikiada Türkleri için müftü sorununun geçmişi aslında 1960'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Yunan hükümeti, Evkaf ile anlaşarak 1961 yılında Türkiye'den Rodos'a giden Türk uyruklu imam Hasan Günay'ı dört yıl sonra sınır dışı eder. Bunu da kılıfına uydurmak için Evkaf aracılığı ile yapar.

Yunanistan'ın amacı, Onikiada Türk azınlığı için adeta tutkal görevi gören dinsel faaliyetlerin en aza indirilmesidir. Bu nedenle dinsel bilgisi yüksek aydın din adamlarının Rodos'ta görev yapmasını engellemeye çalışmaktadır.

Dışişleri Bakanlığı'nın 5. Dairesi'nin konuya ilişkin notu, o dönemde Rodos'ta yaşanmakta olan sıkıntıyı bütün ayrıntıları ile gözler önüne sermektedir:[1]

> "11 Nisan 1965 günü Rodos'tan ayrılan Türk uyruklu imam Hasan Günay, 4 yıl önce adaya, Rodos Evkaf İdare Heyeti ile anlaşmak suretiyle ve Türk-Yunan Hükümetlerinin muvafakatileyle, Rodos'taki Evkaf malı camilerde çalışmak üzere gitmiştir.

(1) Bkz: Belge-36

Yaptığı iş karşılığında Evkaf İdare Heyeti tarafından verilen ücret ile Rodos'ta geçimini sağlayan İmam Hasan Günay, işinde kısa zamanda başarı kazanmıştır. Adanın yerlisi olan diğer imamların dini ve dünyevi bilgilerinin yetersizliği, oradaki Türk azınlığın Hasan Günay'a teveccüh etmesine, dolayısıyla azınlığın dini bilgi ve görgüsünün olumlu bir şekilde etkilenmesine sebep olmuştur.

Yunan makamlarının, Batı Trakya'da olduğu gibi Onikiada'da dini tahassüzü (duygulanım) destelemek ve her türlü dini telkinleri engellemek suretiyle oradaki Türk azınlığını milli hisler açısından başka dini bakımdan da baskı altında tutmak hususundaki gayretleri bilinmektedir. Yunan makamlarının, İmam Hasan Günay'ın müspet çalışmalarına baştan beri engel olmak istediklerinde şüphe yoktur.

İmam Günay, ilk defa geçen yıl, ikametinin uzatılmayacağı gerekçesiyle Rodos'tan çıkarılmak istenmişse de, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı nezdinde yapılan teşebbüs üzerine 1 yıl daha adada kalmasına müsaade olunması sağlanmıştır.

Bu defa doğrudan doğruya kendi yetkilerini kullanarak, Hasan Günay'ı adadan çıkartmayı doğru bulmayan Yunan makamları, kendisini, tayinle işbaşına gelen ve kendi adamlarından teşekkül eden Evkaf İdare Heyeti vasıtasıyla uzaklaştırmak yolunu tercih etmiştir.

İki ay önce Rodos Evkaf İdare Heyeti, Hasan Günay'a, 'görevi ile uygun olmayan gayri ahlaki hareketlerinden ve ehliyetsizliğinden dolayı işine son verildiğini' tebliğ etmiştir. Ancak Evkaf İdare Heyeti tarafından alınan kararların Onikiada Valiliğince tasdiki gerektiğinden, Rodos Başkonsolosluğumuzca bu hususta valiliğe müracaat edilmişse de, valilikten cevap almak mümkün olmamış, bununla beraber Valilik Hasan Günay'a, vazifesine son verilmiş olduğundan ikametinin temdit edilemeyeceğini ve adayı terki gerektiğini tebliğ etmiştir.

Öte yandan Türk cemaati tarafından imamın adada kalmasını temin için Valiye verilen 270 imzalı bir dilekçenin, gerekçe gösterilmeden reddolunduğu öğrenilmiştir.

Aynı konuda Atina Büyükelçiliğimiz aracılıyla yapılan teşebbüslere Yunan Hariciyesi, 'kendisini istihdam eden Evkaf İdare Heyetince işine son verilen İmam Günay'ın işine iadesi hususunda bir şey yapılamayacağı, esasen Rodos'ta ikisi Türk olmak üzere 10 adet daha imam bulunduğu, Evkaf İdaresi isterse Günay'ın yerine başka imam getirebileceği' yolunda cevap verilmiştir."

Ancak Hasan Günay hakkında Rodos'a gitmeden önce yapılan araştırma sonucunda Dışişleri Bakanlığı'nın notlarına yansıyan bilgiler çok olumlu değildir. Buna karşın Hasan Günay Rodos'a gönderilmiştir:(1)

"İstanköy Cemaat Başkanı Nâzım Kadrizâde, 25.4.1960 tarih ve 23 sayılı yazısıyla Rodos Başkonsolosluğumuza müracaat ederek imamsız kalan İstanköy Defterdar Camii imamlığına Hasan Günay'ın tayinine tavassut edilmesini istemiş ve bu meyanda bir de, 25.4.1960 tarihli geçim taahhütnamesi ita edilmiş ve bunun üzerine Muğla Vilayetince 21.5.1960 tarih, 30-42494 sayılı bir yıl süreli pasaport verilmiş ise de inkılap hareketi dolayısıyla yurtdışına çıkamamıştır.

İstanköy cemaati başkanlığında Hasan Günay'ın İstanköy'e gelmesine müsaade edilmesi tekrar talep edilmiş ve bunun üzerine Muğla Valiliğince yapılan incelemede:

Adı geçenin imam hatip okulundan mezun olduğuna dair elinde bir vesaiki bulunmadığı, ancak Bodrum müftülüğünce imamete ehil olduğunu mübeyin bir belge verildiği, din hakkında esaslı bir bilgiye sahip olmadığı, İstanköy'e gidip orada yerleşeceği, şahsın durumu itibarıyla yurtdışına çıkmasında bir sakınca olmadığı tespit edilmiştir.

---

(1) Bkz: Belge-37

Keyfiyet Diyanet İşleri Reisliği'ne aksettirilmiş, alınan 24 Ekim 1960 tarih ve 22236 sayılı cevabi yazıda Hasan Günay'ın imamete ait elindeki Bodrum Müftülüğü'nün belgesinin ne suretle verildiği bilinemediğinden, anılanın Muğla Müftülüğü tevcih komisyonu huzurunda Hayrat Hademesi tüzüğünün 10.'ncu maddesine göre tertip edilecek suallerden yazılı imtihan neticesinde imamete ehliyete tahakkuk ettiği takdirde tavsiye olunabileceği bildirilmiştir.

Keyfiyet, Dışişleri Bakanlığı'na yazılmıştır.

İstanköy, Türk Cemaat Başkanı Nâzım Kadrizâde, İçişleri Bakanlığı'na çektiği 1.12.1960 tarihli telgraf ile isteklerini tekrarlamıştır.

13.12.1960 tarih ve 144711 sayılı yazımızla adı geçenin Rodos'a imam olarak tensip edilip edilmeyeceği Diyanet İşleri Reisliği'nden sorulmuş, mezkur reislik önceki yazısını tekrarlamıştır.

3.12.1960 tarih ve 16329 sayılı yazımızla İstanköy Türk Cemaat Başkanı Nâzım Kadrizâde adına yazılan yazımızla Hasan Günay'ın imamlık yapacak ehliyeti haiz bulunmadığı ve bu sebeple yurtdışına çıkamayacağı duyurulmuştur.

Hasan Günay, Muğla tevcih komisyonu başkanlığına 13.1.1961 tarihinde müracaatta bulunmuş ve yapılan imtihan neticesinde imamet ve hitabetlik ehliyetini iyi derecede almağa hak kazandığından mezkur komisyonca 16.1.1961 tarih ve 13 numaralı vesika tanzim ve kendisine ita edilmiştir.

Sözü edilen bu vesaikini Rodos Başkonsolosluğumuza göndermiş ve mezkur konsolosluktan Dışişleri Bakanlığı'na intikal ettirilerek mahzur olmadığı takdirde kendisine çıkış müsaadesi verilmesi mezkur bakanlıktan istenmiştir.

20.4.1961 Tarih Emetre Genel Md. Ş. 4,48772 sayılı yazımızla bir mahsur görülmediği takdirde yurtdışına çıkmasına müsaade edilmesini Muğla Valiliğine yazılmıştır."

İki yazıdan da anlaşıldığı gibi Hasan Günay'ın Onikiada'ya gönderilmesi konusunda bazı soru işaretleri vardır.

Dışişleri Bakanlığı'nın notları arasındaki çelişki de dikkat çekicidir. Ek belge üçüncü sayfada Hasan Günay'ın asıl amacının İstanköy'e gidip yerleşmek olduğuna işaret edilip, adı geçen kişinin imamete ehil olmadığının anlaşıldığına vurgu yapılmış olmasına karşın, 1965 tarihli Ek-4 notunun düşüldüğü belgede, "...Diğer imamların dini ve dünyevi bilgilerinin yetersizliği, oradaki Türk azınlığın Hasan Günay'a teveccüh etmesine, dolayısıyla azınlığın dini bilgi ve görgüsünün olumlu şekilde etkilenmesine sebep olmuştur," denilmiş olmasına karşın daha sonraki uygulamalar, soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir.

Anlaşılan odur ki, Türkiye son dönemde Onikiada Türklerinin sadece bir ibadet sorunu ile bile yakından ilgilenmemiştir. Sorunu sadece günü birlik yöntemlerle çözme yoluna gitmiştir. Bu da Onikiada Türklerinin, arkalarında Türkiye'nin tam desteğini görememelerine neden olmuştur.

Bu noktada Onikiada Türk azınlığının kendi hakkını ve hukukunu savunamadığı tespitini açık yüreklilikle ortaya koymak gerekiyor. Ancak bu tespiti yaparken, Türkiye'nin de özellikle son dönemde dış politikadaki teslimiyetçi yaklaşımlarının etkisini göz ardı etmemek önemlidir. Doğal olarak bu teslimiyetçi yaklaşımlar –birçok farklı yan etkiyle birlikte– Onikiada Türklerini savunmasız bırakmıştır.

Gerek hükümetlerin Türk-Yunan ilişkilerinde "dostluk adına" verdiği tavizler ve "AB yolunda sorun çıkaran taraf Türkiye olmasın" kaygısı, gerekse konunun stratejik boyutunun yeterince değerlendirilememesi, Onikiada Türklerinin ikinci plana atılmasına neden olmuştur. "Bugünkü koşullar içinde Onikiada Türklerinin arkasında kim duracak" sorusunun yanıtını vermek zordur.

3. BÖLÜM

Yok Olan Tarih

Çağdaş Vandalizm

Onikiada'da Türk kimliğinin en önemli dayanaklarından birisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun kurmuş olduğu vakıflardır. Vakıflar, Onikiada Türklerinin bir arada kalması, birliğini, bütünlüğünü koruması için yüzyıllar boyunca adeta bir tutkal görevi görmüştür.

Yüzyıllar boyunca Onikiada Türk toplumunun yoksulları bu vakıflardan yardım almış, Türk okulların bakımını, onarımını bu vakıflar yapmış, öğretmenlerin parasını yine bu vakıflar ödemiştir. Sözün özü bu adalardaki Osmanlı vakıfları Onikiada'daki Türk varlığının en önemli dayanak noktası olagelmiştir.

Bugün gerek kültürel gerekse dinsel açıdan Onikiada Türk toplumu baskı altında tutulurken Osmanlı'nın evrensel mirası vakıflar ise yağmalanıyor. Bin bir çeşit oyunla yapılan yasal düzenlemelerle, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası vakıflar yok ediliyor, ortadan kaldırılıyor.

Bu noktada yine bir ayraç açarak, Avrupa Birliği'nin bu konudaki çifte standardını açıkça ortaya koymak, Türkiye'deki gayrimüslim cemaatlerin vakıfları konusunda Ankara'ya yapmakta olduğu baskıya dikkat çekmek gerekmektedir.

Avrupa Birliği, kendi müktesebatında vakıflara ilişkin bir dü-

zenlemeye sahip olmamasına karşın, bu konuyu siyasal alanda uzun bir süre Ankara'nın önünde tuttu.[1] Ancak, Yunanistan'ın Rodos'ta ve İstanköy'deki Türk vakıflarının yok edilmesine ses çıkarmayı tercih etti.

Buna dikkat çekebilmek için öncelikle Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki gayrimüslim vakıfları ile ilgili neler istemekte olduğunu ayrıntılandırmak gerekiyor.

AB Ne İstiyor?

Aslında, gayrimüslim vakıfları, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, kilise, havra, mezarlık gibi çeşitli şekillerde kurulan hayır kurumlarının hukuki statüsünün bir düzene kavuşturulması amacıyla 1936 yılında bu tip hayır kurumlarından beyanname alınması ve beyanname kapsamında belirtilen mal varlığının söz konusu yapılanmaların vakfiyesi olarak kabul edilmesi ve tüzel kişilik kazanmalarıyla ortaya çıktı.

1974 yılına gelindiğinde ise Yargıtay Genel Kurulu, 1936 beyannamesinde söz konusu hayır kurumlarının yeni mal edinme hakkı olmadığından dolayı, cemaat vakıflarının aslında mal edinemeyeceği ve dolayısıyla bağışlanan malların, bağışlayana geri döneceğini kararını verdi.

Ancak tapuda buna ilişkin işlemlerin başlamasından sonra mirasçısı kalmayan bağışların son mirasçı sıfatıyla Hazine'ye geçtiği belirlendi. TBMM AB Uyum Komisyonu'nun 26.4.2006 tarihli Vakıflar Kanunu Tasarısı Alt Komisyon Raporu'nda konuya ilişkin olarak yapılan şu tespitler dikkat çekicidir:

---

(1) Vakıflar Kanunu, AB'nin istediği biçimiyle 5737 Kanun numarası ile TBMM'den onay alarak 20 Şubat 2008 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

"...Bu ve benzer şekilde cemaat vakıflarının mal edinememeleri dolayısıyla tapuda Vakıflar Genel Müdürlüğü, Hazine, namı müstear, namı mevhumlar veya vasiyet edilmiş veya bağışlanmış olup da halen bağışlayan veya vasiyet edenler adına kayıtlı taşınmazların tasarının kanunlaşması durumunda yürürlüğünden itibaren 18 ay içerisinde tapu sicil müdürlüklerine müracaat edilmesi halinde ilgili vakıflar adına tescil edilebileceğinin düzenlediği; bu düzenlemelerden fazlasının, Osmanlı devletinden intikal edenler ve daha sonra Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulmuş vakıflar ile ilgili dağınık bir mevzuatı birleştirmeyi amaçlayan bir tasarıda olmaması gerektiği; 30.06.2005 tarihindeki TBMM AB uyum Komisyonu toplantısında da gündeme gelen ve Avrupa Komisyonu Türkiye delegasyonunun da ilgili bazı taleplerinin olduğu cemaat vakıflarının tapuda iptal edilmiş ve mülkiyeti iyi niyetli üçüncü kişilere geçmiş malları hakkındaki tazminat konusunun esas olarak bu tasarı kapsamında ele alınmaması, gerekiyorsa belki farklı boyutlarda ele alınması gerektiği; bu türden cemaat vakfı kavramının AB ülkelerinde olmamasına karşın, tasarının düzenlediği hükümlerin ve söz konusu vakıflar ile ilgili açılımların, temel hak ve özgürlükler bakımından AB ülkeleri düzenlemelerinin kesinlikle gerisinde olmadığı..."

İşte AB açısından da gayrimüslim cemaat vakıflarına ilişkin kırılma noktası da burada olmuştur. AB ülkelerinde benzer düzenlemeler olmamasından dolayı, Brüksel konuyu, temel hak ve özgürlükler bağlamında ele alıyor ve Türkiye'ye de yine bu bağlamda baskı uyguluyordu. Dolayısıyla, üçüncü kişilere kalmış veya Hazine'ye devredilmiş cemaat vakıf mallarının, temel hak ve özgürlükler çerçevesinde iadesini düzenleyen bir yasanın çıkarılmasını istiyordu. Ancak bu noktada, Dışişleri Bakanlığı'nın konuya ilişkin TBMM AB Uyum Komisyonu'na şu uyarısı, kritik bir önem taşıyordu:

"... Hali hazırda üç davanın (Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı, Yedikule Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi Vakfı ve Rum Patrikhanesi Büyükada Yetimhanesi başvuruları) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne intikal ettiğinde davacıların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin mülkiyet hakkını düzenleyen bir numaralı ek protokolüne istinaden tazminat talep ettikleri ve kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığı iddialarını da gündeme getirdikleri; AB çevrelerinin 1974 tarihli Yargıtay Genel Kurulu kararından sonra tapu işlemleri iptal edilen taşınmazlar için el konulmuş mallar ifadesini kullandığı ve ilk iki davanın önümüzdeki aylarda sonuçlanmasının beklendiği ve tahminen sekiz yüz davanın daha açılabileceği..."

Aynı şekilde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nin de şu görüşlerine dikkat çekmekte yarar vardır:

"Avrupa Birliği Genel Sekreterliği temsilcileri tarafından ise; AB Komisyonu ile konuya ilişkin diyaloglarının devam ettiği, her şeye karşın AB çevrelerinin tasarıyı olumlu karşıladıkları, vakıflar konusunda AB müktesebatı olmadığı ve tarama sürecinde ülkemizin karşısına bu konunun çıkarılmayacağı ama konunun Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporlarında yer aldığı ve müktesebatın olmamasından dolayı temel hak ve özgürlükler çerçevesine oturtulduğu, AB Komisyonu'nun cemaat vakıflarının mülkiyet haklarına özel bir ilgi gösterdiği ve bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin olası bir olumsuz kararının yargı ve temel haklar konusundaki tarama sürecini de etkileyebileceği, çünkü söz konusu ihtimalde artık, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararının da müktesebatın bir parçası sayılacağı, hatta konunun bir performans denetimine çevrilebileceği hususu belirtilmiştir."

Görüldüğü gibi, AB vakıflar konusunu temel hak ve özgürlükler gibi evrensel bir bağlamda değerlendirip, Türkiye'yi

baskı altında tutarken, diğer taraftan üyesi olan Yunanistan'ın Ege adalarındaki Osmanlı vakıflarına ilişkin politikalarına kayıtsız kalmaya devam ediyordu.

Bu kayıtsızlık, gerek Yunanistan'ı koruyup kollama çabasından, gerekse Türkiye'nin AB politikasından kaynaklanmaktadır. Bugüne kadar, Kıbrıs'taki Türk vakıf mallarını gündeme taşımayarak, Rumların özellikle mal-mülk konusunda elini güçlendiren hükümet, aynı şekilde Ege'de yağmalanan Türk vakıf mallarını görmezden gelip, Türkiye'deki gayrimüslim cemaat vakıflarının malları konusunda AB'nin baskı yapmasına zemin de hazırlamış oluyordu. Türkiye, konunun pazarlıklarda tam denk gelmesine karşın adalardaki Türk vakıflarının haklarının korunmasını, karşılıklılık ilkesi bazında dahi gündeme getirmiyor.

Bu noktada yine kısa bir ayraç açarak, Yunan Parlamentosu'nun, Batı Trakya'daki Türkleri de yakından ilgilendiren "vakıfların yönetimi" ile ilgili yasa tasarısını 12 Şubat 2008'de onaylamasından önceki tartışmalara göz atmakta yarar var. Atina yönetimi bu yasayı çıkarıp, Türkiye'nin Batı Trakya ve vakıflar ile ilgili diplomatik manevralarını boşa çıkarmak istiyordu. AB'nin bu konudaki baskıları da Atina yönetimini sıkıntıya sokmuştu. Çünkü AB'nin önde gelen ülkeleri her ne kadar göz yumuyor olsa da, birliğin içinde Yunanistan'ı suçlayan sesler de yüksek çıkmaya başlamıştı.

Aslında yasa, Türk azınlığın, "Vakıflar İskeçe, Gümülcine ve Demoteka bölgelerinde tek çatı altında toplansın" talebini yerine getiriyordu. Ayrıca 1980'den bu yana süregelen bir uygulamaya son vererek, vakıf yönetimlerini valilerin ataması yerine azınlıkların seçmesinin önünü açıyordu.

Yasanın, Batı Trakya'daki Türk azınlığı memnun etmeyen maddelerinin başında ise Atina'nın atadığı müftülere vakıf yönetiminde yer verilmesi geliyordu. Yasa Türk azınlığın "vakıf malları belirlensin" talebine de cevap vermiyordu. Vakıf mallarının

satışı ile ilgili maddeler de uygulamanın belirsizliği yüzünden sıkıntı yaratmıştı. Yasada, vakıf malları ile ilgili anlaşmazlıklar da 3'ü Hıristiyan, 2'si Müslüman'dan oluşan 5 kişilik bir heyetin kararına bırakılıyordu. PASOK Partisi İskeçe Milletvekili Çetin Mandacı "Yasa, doğmadan ölmüş bir bebek gibi. Bu yeni yasa uygulanacağına, azınlığın tepkisi yüzünden uygulanamayan eski yasa kalsın daha iyi. Parlamento'da 2 azınlık milletvekili var. Biz azınlığın yüzde 50 oylarını topladık. Ancak yasa hazırlanırken kimse bizim görüşümüzü sormadı" diyordu.(1)

Yasa çıkmadan önce, Yunan basınının önemli bir bölümü Türk azınlığa taviz verildiği inancını taşıyordu. 2007 yılının sonlarına doğru Yunan basınında çıkan şu haberdeki değerlendirmeler ise dikkat çekiciydi:(2)

> "Yemek yedikçe iştah da açılıyor. Okullarımızdaki tarih kitapları için endişe edenlerin harekete geçmesiyle başlayan bir yıl, elbette ulusal alanı temsil edenlerin bu kez azınlık haklarına yönelik bir müdahalesi ile kapanacaktı.
>
> Trakya'daki vakıflar ile ilgili yasa tasarısı 7 Aralık'ta meclise getirildikten sonra ilkokul 6. sınıf tarih kitabı aleyhinde dünyayı ayağa kaldıran gazeteler yine alarm çanları çaldı. Bu yönde faaliyet gösterenler, bugün Trakya'nın sesinin güçlendirilmesini (aslında yerli aşırı milliyetçi çevrelerin sesinin güçlendirilmesi)(3) ve yasa tasarısının yenilikçi maddelerinin geri çekilmesi amacıyla 'antivaro internet sitesinde yayınlanan bir metnin imzalamaya davet ediliyor' Bu protesto ortamında dinle ilgili aşırı görüşler de eksik değil. Metni imzalayanlar, 'yasal müftülerin rolünün genişletilmesini ve İslamın en yüksek yetkilisi olarak azınlığa ait

(1) http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319& haberID=427521
(2) *Eleftherotipia*, 29 Aralık 2007, IOS
(3) Vakıflar Yasası.

vakıfların yönetiminde ve mütevelli heyeti adaylıklarında söz sahibi olmasını' talep ediyorlar."

Aslında Yunanistan açısından vakıflar konusu ne anlam taşıyordu ve söz konusu yasa tasarısında neler öngörülüyordu?

Makedonya Üniversitesi, Balkan, Slav ve Doğu Etütleri Bölümü'nden Yardımcı Profesör Konstantinos Tsiteslikis, konuyla ilgili bir yazısında, hayırsever kurumlar olan vakıfların Osmanlı döneminde Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin cemaatlerini düzenleyen organlar olduklarını belirtmiştir. Yunanistan'da özellikle Müslümanlara ait vakıfların üç aşamada belirlendiğine işaret etmiştir.

Konstantinos Tsiteslikis, 1881, 1913 ve 1923 tarihlerinin önemine dikkat çekerek bugün en önemli vakıfların Trakya'da ve daha sonra Rodos, İstanköy ve başka yerlerde bulunduğunu dile getirmiştir.

Sadece Trakya'da azınlığın korunması çerçevesinde özel bir yasa statüleri olduğunu belirtmiş ve söz konusu vakıfların bugünkü yönetimlerinin azınlığın yetimhanelere, yaşlılar-fakirler yurduna yerleştirilmeleri ya da öğrencilere burs verilmesi gibi ihtiyaçları tam olarak karşılamadığını vurgulamıştır.

Yazının devamında vakıflar konusuyla yakından ilgilenenlerin, atanmış mütevelli heyetinde yer alanların ve Dışişleri Bakanlığı yerel yetkililerinin bile yeterli bilgiye sahip olmadığının ve ellerinde vakıfların serveti hakkında tam bilgi bulunmadığının altı çizilmiştir. Yazıda ayrıca bunun en önemli nedenin mütevelli heyetlerinin atanmaları ve azınlığın uygulamalara katılmamaları olduğu belirtilerek şimdiki statü çerçevesinde vakıfların nasıl yönetildiği hakkında bilgi aktarılmaktadır.

Yazının son bölümünde vakıflar ile ilgili yasa tasarısına karşı tepkilerin nedenlerine yer verilerek şöyle denilmiştir:

"Birçok değişik kesimde yasa tasarısına karşı tepki gösterilmektedir.

Birinci tepki, başlangıçta yasa tasarısını reddeden, ardından da belirli değişiklikler, aynı zamanda da tartışmalara katılmayı talep eden azınlığın siyasi aydınlarından geldi. Lozan Antlaşmasının 40. maddesine göre hayırsever vakıfların kurulması, yönetilmesi ve gözlenmesinin azınlık tarafından yürütüldüğü unutulmamalı. Ancak yasa tasarısının tamamen reddedilmesinin vakıflar konusu ile ilgisi olmayan siyasi art niyetlere hizmet ettiği anlaşılıyor.

İkinci tepki Yunan aşırı milliyetçi çevrelerinden geldi. Bunlar karşılıklılık ilkesi çerçevesinde on yıllardan bu yana Trakya ve İstanbul'daki vakıflara indirilen darbeleri unutarak karşılıklılık ilkesinin kaldırılmasına ve vakıflar için seçim yapılmasına tepki gösterdiler. Aynı zamanda personel seçimi üst kuruluna (ASEP) başvurarak işe alınmada Müslümanlar lehine olan özel kotaya karşı da tepki gösterdiler ki; bu olumlu karşılanması gereken bir önlem. Bu, azınlığın sosyal ve ekonomik gelişmesini sağlayacak dengeler kurduğu için olumlu sayılmalıydı.

Üçüncü tepki, siyaset ve diplomasi çevresinden geldi. Çünkü azınlığın yasayı uygulamayı reddetmesi durumunda Türkiye ikili konularda yeni karışıklıklar ve Trakya'daki azınlıkla ilgili konularda yeni engeller ortaya çıkmasından, Yunan Hükümeti'nin vakıfları, atanmış ve tamamen küçümsenen mütevelli heyetleriyle yönetmek zorunda kalmasından kaygılanıyorlar.

Bütün bunlara rağmen, yasa tasarısı daha cesur olmalıydı ve söz konusu vakıflar, (sadece yeni vakıflar için öngörüler içeren) ilgili ortak hukuk çevresine dahil edilmeliydi. Böylece düzenli ve şeffaf bir yönetimle, belirli zamanlarda vakıfların idaresiyle ilgili raporların sunulmasıyla ve azınlık lehine bu ilkeleri güvence altına

almaktan sorumlu olan devletin garantör yetkisiyle, azınlığın vakıfların serveti üzerindeki yetkisini kararlılıkla uygulaması güvence altına alınacaktı. Vakıflar, itiraf edilmeyen hedeflerin siyasi oyunu oldukça, bunu yapan hangi taraf olursa olsun, en mükemmel hukuki çözüm dahi sorunları çözmeye yetmez."

Mum Gibi Eriyen Tarihi Miras

Ayracı böylece kapadıktan sonra Onikiada'da vakıflara ilişkin gelişmelere yakın tarihin penceresinden bakmak da gerekir.

Osmanlı mirasının yok edilme çabalarını sadece Yunan hükümetinin bugünkü politikalarına bağlamak hatalı bir yaklaşımdır. Osmanlı'nın Onikiada'dan çıkmasının hemen ardından dönemin İtalyan yönetimi ile adalardaki Türk kültürüne yönelik yoğun bir saldırı başlamıştır.

Osmanlı-Türk kültürel mirasının bir bölümü İtalya'nın Onikiada'nın yönetimini elinde tuttuğu 1912-1943 yılları döneminde, ancak çoğu Yunanistan'ın egemen olduğu yıllar boyunca büyük darbeler yemiştir. Yine Rodos'un simgelerinden Sümbüllü Hamamı 1940 yılında, yani İtalyan yönetimi döneminde yıktırılır. Gerekçesi de Şövalyeler mahallesinin ihyasıdır.[1]

Eski Hamam da Yunan Hükümeti tarafından önce istimlak edilir sonra yerine park yapılır. Rodos'un Eski Çarşısı'ndaki Türk hamamı da bugün artık Belediye Hamamı adıyla yarı açık, yarı kapalı biçimde zamana direnmeye çalışmaktadır. Hatta bu hamamın gayri ahlaki işler için de kullandığı dedikodusu kulaktan kulağa dolaşmaktadır.

---

(1) Çelikkol, age, syf: 98

Yine Rodos'un simgelerinden olan eski hamam ise –ki Rodos'un Osmanlılar tarafından alınışının hemen ardından yaptırılmıştır– 2. Dünya Savaşı sırasında kısmen zarar görmesine karşın, Evkaf tarafından 1962 yılında tamamen yıktırılmıştır. Üstelik "yıkım törenine" Onikiada Valisi de katılmıştır. Yıktırılma gerekçesi de buraya Evkaf'a ait dükkân yapılması projesidir. Ancak eski hamamın arazisine ne dükkân yapılmıştır ne başka herhangi bir bina. Rodos Belediyesi 1971 yılında buraya el koymuştur.(1)

Çarşı Camii ve Hilmi Paşa Camisi amacı dışında kullanıma açılmıştır. Rodos ve İstanköy'deki camilerin altında barların açılmasına izin verilmesi, buralarda içki içilip yüksek sesle müzik çalınmasına kimse ses çıkarmaz olur. Oysa bu durum, günlük yaşam rutinleri içinde dinsel yaklaşımları çok öne çıkarma gibi eğilimleri olmasa da Türk azınlıkta önemli rahatsızlık yaratmaktadır. Bu durumu, kendi kültürlerine ve inançlarına saygısızlık olarak görmektedirler. Ancak yine de sokakta gezen İstanköylü veya Rodoslu bir Türk için yorum yapmak zordur. Bugün bilinçli bir şekilde yürütülen Yunanlaştırma politikası ne yazık ki sonuçlarını vermeye başlamıştır. Enderun Camii ikona müzesi yapılmış, birçok camiinin kapısına kilit vurulmuştur.

Üç Vakıf...

Nasıl yağmalandığına geçmeden önce Onikiada'daki vakıfları genel hatlarıyla ele almak yararlı olur. Rodos'ta halen Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne kalan üç vakıf faaliyetini sürdürüyor. Ahmet Fethi Paşa Vakfı, Rodos Evkaf İdaresi ve Melek Paşa Vakfı...

---

(1) Çelikkol, age, syf: 99

Rodos'taki camilerin bakımı ve onarımı amacıyla kurulan Evkaf-ı Mazbuta (Camiler Vakfı) ile adadaki Türk okullarının masraflarının karşılanması için kurulan Evkaf-ı Mektebiye (Okullar Vakfı), adanın İtalyan yönetiminde olduğu dönemde, 1929 yılında, "Rodos Evkaf İdaresi" adı altında birleştirilmiştir ve Evkaf Kanunu'na tabi tutulmuştur.

Rodos Evkaf İdaresi, adanın Yunan yönetimine geçtiği 1947 yılında çıkarılan, ancak temel itibariyle İtalyanların çıkarttığı kanunun Yunancaya tercümesinden ibaret olan 518 sayılı Evkaf Nizamnamesi esaslarıyla yönetilmeye başlamıştır. Evkaf Nizamnamesi'ne göre, yönetim kurulunun adadaki Müslüman Türkler tarafından önerilecek isimler arasından, valilikçe atanacak yedi kişiden oluşması gerekiyordu.

Ancak, bu uygulama kâğıt üzerinde kalmıştır. Söz konusu uygulamanın kâğıt üzerinde kalması da 390 yıllık vakıfların yağmalanması için kapı açmıştır.

Evkaf İdaresi'nin yanı sıra Rodos'ta mütevellisi İstanbul'da yaşayan "Müstesna Vakıf" statüsünü haiz Fethi Paşa Vakfı da bulunur.[1] Vakıf, 1792'de Hafız Ahmet Ağa tarafından kurulmuştur. Aslında Hafız Ahmet Ağa'nın kökeni Rodos'un yerli Türklerinden Hasan Ağa'ya kadar dayanmaktadır. Tarihi kayıtlarda bulunmasa da halk arasındaki söylenceye göre Kanuni Sultan Süleyman Rodos'u aldıktan sonra, atlarının bakımı için seyis arar.

---

(1) Fethi Ahmet veya Ahmet Fethi Paşa... Babası Hafız Ahmet Ağa Rodoslu olduğu için "Rodosizâde"; Sultan Abdülmecit'in kız kardeşiyle evlendiği için de "Damat" olarak anılır. 1830'da Ferik (tümgeneral), 1833'te Viyana Büyükelçisi ve bir süre sonra da sonra müşir (mareşal) oldu. Valilik ve Paris elçiliği yaptı. Ticaret Nazırı, Meclisi Vâlâ Reisi, Harbiye Nâzırı ve Tophane Müşiri oldu ve 56 yaşında iken ölünce Divanyolu'nda Sultan Mahmut Türbesi bahçesine gömüldü. Bütün bu çeşitli ve önemli görevleri içinde en çok Tophane Müşirliği üzerinde durulur.

Kendisine, Fatih Sultan Mehmet'in seferi sırasında Rodos'a yerleşmiş Uzgur köyündeki Türklerden Hasan Ağa tavsiye edilir. Kanuni Sultan Süleyman da Hasan Ağa'nın hizmetinden çok memnun kalır ve yanına alır. Hasan Ağa da böylece saraya girmiş olur.

Hasan Ağa'nın torunlarından olan Hafız Ahmet Ağa da, bugün Fethi Paşa Vakfı olarak bilinen vakfı kurar. Oğlu Fethi Paşa'nın 1799'da getirdiği, Arapça, Farsça ve Türkçe 2 bin civarındaki el yazması ile bir kütüphane ve bir aşevi oluşturulur. Kütüphanede ilk fizik, ilk cebir ve ilk astroloji kitabı bulunuyor. Kütüphanenin sorumlusu Yusuf Kıbrıslı'nın anlatımına göre Namık Kemal, 1884'te Rodos'a vali olarak atandığı zaman 3 yıl bu kütüphanede çalışmış. Ayrıca Fatih döneminden kalan altın yazmalı dört Kuran da kütüphanenin en değerli eserleri arasında yer alıyor. Ahmet Fethi Paşa Kütüphanesi, oldukça uzun süren bir restorasyonun ardından 18 Ekim 2007'de yeniden hizmete açıldı. Bu kütüphane BM Çocuklara Yardım Fonu tarafından UNICEF tarafından dünya malı olarak kabul edildi. Bu noktada, kütüphanenin restorasyonunun tamamen vakıf gelirleriyle yapıldığı notunu da düşmek gerekiyor.

Fethi Paşa Vakfı'nın vakıfnamesinde, vakfın işleyişine ilişkin düşünülmüş ayrıntılar ise dikkat çekicidir.

Vakıfnamenin bugünün Türkçesi ile özeti şöyledir:[1]

> "Bin iki yüz kuruş ayrılıp bu para ile her sene Malta'dan lüzumuna göre bir veya iki Müslüman esirin kurtarılması, eğer bu paradan baki kalırsa, başka yere sarf etmeyip, ertesi sene bu iş için bin iki yüz kuruş zam ederek yine esir kurtarılması için sarf edile.

(1) Bu özet, Zeki Çelikkol'un, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe* eserinden alıntı ile bugün Fethi Paşa Vakfı Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Yine bu varidattan, her sene dört mübarek gece Leyle-i Mevlit, Regaip, Miraç ve Berat'ın her birinde, Rodos Adası'nda bulunan kütüphanemde, Başhafız Kütüp Efendi'nin marifetile Tarikat-ı Aliyye fırkasından yirmi kişi tedarik edilerek, kütüphane derhanesinde bu zevatı toplıyarak yetmiş bin Kelime-i Tevhid okunup, hâsıl olan sevapları, validelerim ve bütün akraba-ı taallukatımın ruhlarına bağışlamak hizmetleri mukabilinde, yirmi kişinin her birine altmışar paradan cümlesine otuz kuruş verile.

Yine bu varidattan yirmi kuruş sarf ile kütüphanemde gaziler helvası yaptırılıp, Tevhid-i Şerif sonunda bu fukaralara yedirile.

Her sene Muharrem on beşinci gününde, yine bu varidattan otuz kuruş sarfile, kütüphane avlısında aşure pişirilip, fukaraya dağıtmak, aşure pişirenlere ücret olmak üzere yedi buçuk kuruş verile.

Yine bu varidattan her sene Kurban Bayramı arifesi günü, yüz kuruş sarf ile, mütevelli eli ile kurban kesilip, hâsıl olan sevapların kezalik (keza) validemin ve akraba-ı taallukatımın ruhlarına hediye edilerek fukaralara dağıtıla. Kuzu kesenlere de ücret olarak ve bıçak parası vesair masraf için, mütevelli eli ile yedi buçuk kuruş sarf oluna.

Her sene Şevva Şerif'te Sitte-i Şevval tabir olunan mübarek günde oruçlu olan kütüphane hademelerinin ve sair zevatın, her sene kütüphane dahilinde, Baş Hafız-ı Kütüp Efendi'nin odasında ihlâs etmeleri için, altı gecenin her birinde, bu varidattan yedişer kuruş sarf oluna."

Fethi Paşa Vakfı'nın başında, torunu Semih Sait Argeşo bulunuyor. Mütevelli Heyeti Başkan Vekili ise oğlu Cengiz Argeşo'dur. Cengiz Argeşo aslında bu görevi yeni üstlenmiş durumda. Vekilliği 2003 yılına kadar Rodos'un tanınmış iş adamlarından, 'Anka travel & tourism co.'nun sahibi, Cactus ve Sıravast otelleri sahibi, Yeşil Marmaris Denizcilik İşletmesi'nin Rodos temsil-

cisi olan ve bu görevi yaklaşık 15 yıl boyunca sürdüren Andreas Karayannis yürütmüştü.

Karayannis 15 Ağustos 2003 yılında beynindeki ur nedeniyle tedavi görmekte olduğu Atina'da yaşamını yitirince, Argeşo ailesi ciddi bir hukuk mücadelesinin ardından vakfın mütevelli heyetinin başkanlığını ve başkan vekilliğini alabilmiştir. Karayannis'in Yunan resmi makamlarıyla ve özellikle Yunan Gizli Servisi EİP ile çok yakın olduğu, Türkiye aleyhtarı görüşlere sahip bulunduğu, Ahmet Fethi Paşa Vakfı'nın olanaklarıyla kendisine önemli miktarda maddi çıkar sağladığı zaten bilinmektedir. Bunun biliniyor olmasına karşın nasıl olup da Türk hükümetlerinin bu konuyu ciddi bir gündem maddesi yapmamış olduğu da önemli bir soru işaretidir.

Dışişleri Bakanlığı'nın belgelerinde ise "Eski mütevellinin 1998'de vefatından sonra 2002 yılında yeni mütevelli atanana kadar geçen 4 yıllık süre içinde vakıf, yönetim ve dolayısıyla mali sorunlarla karşılaşmış ve sorunlar vekilliğe atanan Cengiz Argeşo'nun müdahaleleriyle çözülebilmiştir" değerlendirmesi yer almaktadır.

Ceniz Argeşo da Türkiye'deki gayrimüslim vakıfları için Ankara'ya baskı yapan AB'nin, kendi üyesi olan Yunanistan'ın uygulamalarını görmezden geldiğine inanıyor. Argeşo, vakıflar konusunda çok önemli bir ayrıntıya da dikkat çekmektedir. Bu ayrıntı Yunanistan'ın Osmanlı vakıflarına uygulamakta olduğu vergi politikasıdır.

Bu politika çerçevesinde Yunanistan, Osmanlı vakıflarından Türkiye'nin gayrimüslim vakıflarından aldığının iki katından daha fazla vergi alıyor. Türkiye'de zamanının çoğunu Balıkesir Gönen'deki tarım işletmesinde geçirmekte olan Argeşo'nun şu sözlerini dikkatli değerlendirmek gerekir:

"Büyük Dedemiz, Fethi Paşa Vakfı'nı kurduktan sonra vakfa gelir sağlaması için Rodos'ta bazı dükkânlar satın aldı. Ancak vakıf malı olan bu dükkânlardan gelen kazancın yüzde 41,6'sını Yunanistan alıyor. Buradaki uygulamaya göre bakım, onarım, personel gibi giderlerimizi de masraftan düşemiyoruz. Yunanistan'da biz en ağır vergileri ödüyoruz. Biz bir tarihi, bir kültürü, dünya için hazine değerindeki eserleri koruyup yaşatmaya çalışıyoruz. Türkiye bu konuda ağırlığını koymalı."

Bu iki vakfın yanı sıra Rodos'ta Melek Paşa Vakfı da faaliyet göstermektedir. Melek Paşa Vakfı'nın, Rodos'un Lindos ilçesi, Malona, Massarı ve Charaki köylerinde, içinde portakal ve zeytin ağaçları yer alan yaklaşık 80 dönümlük bir arazisi, eski bir değirmeni bulunmaktadır.

Bu vakfın mütevellisi Siyavuşoğlu ailesindendir. Siyavuşoğlu ailesi ise Osmanlı Hanedanı mensubudur. Melek Mehmet Paşa Vakfı'nın mütevelli vekili olan Nâzım Siyavuşoğlu, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın 13'üncü göbek torunudur.

Aynı zamanda Mülhak ve Mazbut Vakıflar Araştırma Kültür Derneği'nin Genel Başkanlığı'nı da yürütmekte olan Siyavuşoğlu'nun 12.01.2005'te "Cemaat Vakıfları Sendromu" başlığı ile TBMM'ye verdiği beş sayfalık dilekçe, cemaat vakıfları konusunda Türkiye'nin yapması gerekenlere ilişkin önemli bir yol haritası niteliği taşımaktadır.[1] Ancak dönemin hükümeti bu yol haritasını hiçbir şekilde dikkate almaya yanaşmamıştır.

Melek Paşa Vakfı ise yaklaşık 80 yıldır Rodoslu Ahcızâde ailesindedir. Çoğunluğu Ankara'da yasayan 60 kadar vârisi bulunmaktadır. Vakfın arazilerini işleten ise Rodos Türklerinden İrfan Ahcızâde'dir. İrfan Ahcızâde, kardeşi Affan Ahcızâde ile

(1) Bkz: Belge-38

birlikte çiftçilik yapmakta ve vakfın arazisini işletmektedir. Bu kişiler geçmiş yıllarda sattıkları vakıf gayri menkulleri karşılığında Rodos'ta aldıkları 50 kadar dairenin sahibidir. İzmir'de de çok sayıda daireleri vardır. Ailenin oğlu Kenan Ahcızâde İngiltere'de Oxford Üniversitesi Turizm bölümünü bitirip Rodos'a dönmüştür.

Ailenin küçük kızı Gülşah Ahcızâde halen Rodos'un en pahalı özel okuluna devam etmektedir. Melek Paşa Vakfı'nın bir dönem murahhas âzâsı olan Rodos vali vekili Rıza Rızoboulos'un uzun süre bu görevi yürüttüğü, yetkilerini kendi lehinde kullanarak gayri menkullerinin miktarını ciddi şekilde artırdığı, örneğin 2001 yılında, Evkaf idaresinin ihaleye çıkardığı Salakoz köyündeki 28 dönümlük vakıf tarlasını yakınları adına satın aldığı yönünde iddialar vardır.

Bugün vakıf malları içinde yer alan camiler ve dükkânlar, çok kısıtlı biçimde Onikiada'daki Türk toplumunun kullanımına sunulmaktadır. İstanköy'de Defterdar Camii, sadece cuma günleri Türk cemaatine açılırken, kale içindeki caminin artık izi bile yoktur.

Kalenin hemen dışındaki Gazi Hasan Paşa (Lonca) Camii ise yıllardır kapalı durumdadır. Türkiye'nin, "Bu camiinin onarımını biz yapalım" yönündeki önerisine ise Yunan hükümeti kulaklarını tıkamayı tercih etmiştir. Oysa caminin ayakta kalabilmesi için ciddi bir onarıma gereksinimi bulunmaktadır.

Rodos'taki müstesna vakıfların yanı sıra faaliyette olan Evkaf'ın kurucusu Kanuni Sultan Süleyman'dır. Kanuni Sultan Süleyman ve damadı İbrahim Paşa kendi adlarına birer cami yaptırmıştır. Bunlar için gelir sağlayacak dükkânlar, evler, bağlar ve bahçeler bağışlanmıştır. Ancak vakfedilen gayri menkullerin büyük bölümü bugün ortada bulunmamaktadır. Ya kamulaştırılmış ya da çeşitli yollarla el değiştirmiştir.

Rivayet o ki Fethi Paşa da, Londra'da bulunduğu dönemde Big Ben Saat kulesini görür ve aynısının Rodos'a yapılmasını ister. Vakıf da 1852'de, bugün Rodos'un simgelerinden biri olan saat kulesini de yaptırır. Ancak Yunan Hükümeti, vakıf malı olan bu saat kulesini kamulaştırır ve adını da Bizans Kulesi olarak değiştirir. Kimsenin aklına da Bizans döneminde mekanik saat kavramının olup olmadığını sormak gelmez.

Evkaf'ın Makûs Talihi...

Evkaf İdaresi, Onikiada'da Türk vakıflarına yönelik yağmadan en fazla nasibini alan yer olmuştur. Evkaf İdaresi'nde olan malların bir bir ortadan kaldırılması, Onikiada'nın İtalyan yönetiminde olduğu döneme kadar uzanmaktadır. Ancak Evkaf İdaresi'nin denetimindeki gayri menkullere yönelik yağma adanın 1947'de Yunan yönetimine geçmesinin ardından hız kazanmıştır.

Evkaf İdaresi, Yunan hükümetinin adadaki temsilcilerinin çeşitli yöntemleriyle çok sayıdaki mülkünü kaybetmiştir. Bu malların bir bölümü de metropolitliğe hibe edilmiştir. Metropolitliğe hibe edilen mülkler arasında dört cami ve on beş mescidin bulunması ise dikkat çekicidir. Metropolitliğin dört cami ile on beş mescidi ne yapacağı ise önemli bir sorudur.

Yunan hükümeti bugüne kadar Evkaf İdaresi'ne başına mütevelli olarak, yerel otoritelere yakın duran, onların çıkarını kollayan ve isteklerine boyun eğen Türklerin atanmasına öncelik vermiştir.

Burada, Evkaf Nizamnamesi'ne göre ayrıca evkaf mallarının satışının mümkün olmadığını, vakıf mallarının ancak eşdeğer bir malla ve bu işlemin vakıf lehine olması şartıyla takas edilebileceği kaydını düşmek gerekmektedir.

Vakfın eski başkanlarından Saadettin Nasuhoğlu'nun 1965 yılında vefatına kadar Evkaf İdaresi'nin elindeki hiçbir vakıf malı satılmamıştır. Nasuhoğlu, Yunan hükümetinin bütün baskısına karşın, vakfın mallarını korumayı başarmıştır.

Nasuhoğlu'nun vefatından sonra ise bu süreç büyük bir hız kazanmıştır. Vakıf nizamnamesine göre Evkaf'ın yedi kişilik yönetim kurulunu Müslüman cemaatin seçmesi gerekmektedir. Ancak, Yunan hükümeti, 1964 yılındaki Kıbrıs olaylarının ardından bu uygulamayı kaldırmıştır. Bu tarihten sonra Evkaf'ın başına direk olarak atama yapmaya başlanır. Bu da Evkaf'ın giderek yok olmasına giden sürecin önünü açmıştır.

"Kırk Yalan"

Daha sonra Evkaf'ın başına getirilen Ziya Pekmezci, Halil Kurtlar, Hüseyin Kadirler, "Kırk Yalan" lakabıyla tanınan Mehmet Kozacı, Kurtuluş Uzel, Önder Uzel gibi isimlerin yönetiminde vakıf malları satılmaya başlamıştır.

Bu kişilerin, Yunan makamlarına yakın olduğu iddiaları sürekli gündemdedir.

Öyle ki, Dışişleri Bakanlığı'nın resmi belgelerinde Evkaf İdaresi üyeliği daha sonra da başkanlığı yapacak olan Ziya Pekmezci'nin Yunan polisine yıllardan bu yana hizmet ettiği, bütün çabasının Rodos'taki Türk vakıf malları gelirinden faydalanmak olduğu, Yunan amaline (amaç, emel) hizmeti göz önüne alınarak Onikiada Valisi tarafından evkaf meclisi üyeliğine tayin olunduğu vurgulanmaktadır:[1]

(1) Bkz: Belge-39

"ZİYAETTİN PEKMEZCİ'nin 1962 yılında ailesi efradı ile birlikte Yunan uyrukluğuna geçtiği Rodos Başkonsolosluğumuzun 7 Aralık 1963 tarih 507-30 sayılı yazısıyle bildirilmiştir.

Müsaade almadan kendi arzusuyla Yunan uyrukluğuna geçen adı geçenin Bakanlar Kurulu'nun 6-8-1964 tarih ve 6/3438 sayılı kararıyla vatandaşlığımızı kaybettiği anlaşılmıştır.

Rodos Adası'nda bulunan Türklerden bazısının Türkiye aleyhine faaliyet gösterdiği emin bir kaynaktan bildirilmesi üzerine keyfiyetin tahkiki Dışişleri Bakanlığı'ndan istenmiş, alınan cevabi yazıda:

ZİYA PEKMEZCİ'nin Yunan polisine senelerden beri hizmet ettiği, bütün gayesinin Rodos'taki Türk vakıf mallarının gelirinden faydalanmak olduğu ve Yunan amaline hizmeti göz önüne alınarak 12 ada Valisi tarafından evkaf meclisi üyeliğine tayin olunduğu Dışişleri Bakanlığı'nın 14-Aralık-1964 tarih ve 5'nci Daire 521.216/3086 sayılı yazılarıyla bildirilmiştir."

Bu belge vakıf mallarının peşkeş çekilmesi trajedisini bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır. Ziya Pekmezci'ye ilişkin Dışişleri Bakanlığı'nın bir başka değerlendirmesi de, 1961 yılında Rodos'a gelip, 1965 yılında Yunanistan'ın Evkaf İdaresi'ni kullanarak adadan ayrılmak zorunda bıraktığı İmam Hasan Günay'a ilişkin hazırlanmış olan bilgi notunun son paragrafında yer almaktadır.

Dışişleri Bakanlığı'nın notu, Yunan hükümeti ve Evkaf İdaresi'nin nasıl işbirliği içinde olduğunu da göstermektedir:

"İmam'ın adadan uzaklaştırılmasında önemli rol oynayan Evkaf İdare Heyeti'nin durumu şöyledir:

Yunan makamları, Lozan Antlaşmasındaki azınlıklarla ilgili hükümlerin Onikiada'daki Türklere uygulanmasını reddetmektedirler. Bunun neticesinde Evkaf İdare Heyeti, Batı Trakya'da olduğu gibi seçimle değil, fakat Valinin tayini ile teşekkül

etmektedir. Böylece Yunan makamları memleketimize bağlılıkları bulunmayan gerici kimseleri Heyete tayin etmektedir. Son defa Evkaf Meclisi'nin Başkanlığı'na getirilmiş olan Ziya Pekmezci adındaki şahıs vaktiyle Türk vatandaşı iken uyrukluğumuzdan çıkarılmış bir kimsedir."

Raporların tarihlerine bakıldığı zaman, Sadettin Nasuhoğlu'nun ölümü ve Ziya Pekmezci'nin vakıf üzerindeki etkinliğini artırmasının, 1960'lı yılların ikinci yarısına denk geldiği görülmektedir.

Üstelik Ziya Pekmezci'nin Türk vatandaşlığından çıktığı tarihe bakıldığı zaman, birilerinin bu gelişmeleri önceden kurguladığı görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Yani, Ziya Pekmezci önce Yunan vatandaşlığına alınmış, Evkaf Yönetim Kurulu'na sokulmuş ve vakfın mallarını satmaya yanaşmayan Sadettin Nasuhoğlu'nun ölümünün ardından başkanlığa getirilmiştir. 1967'deki Kıbrıs olayları da Atina yönetimi için güzel bir gerekçe oluşturmuştur.

Ortada ciddi bir oyunun olduğu açıktır.

Mehmet Kozacı'nın, Türkiye düşmanı olduğu Yunan basınında da açıkça dile getirilir. Yunan basınında Mehmet Kozacı'ya ilişkin şu değerlendirmeler yapılır:[1]

"Eski Rodos Vakıf Malları İdaresi Başkanı Mehmet Kozacı, Türk makamları tarafından 'Yunan dostu' ve 'Türk mallarını talan etmek amacıyla Yunan makamlarının yardımcısı' olarak değerlendirildiğinden Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır. Kozacı'nın avukatları, kendisinin Yunanların dostu olduğu gerekçesiyle Türkiye'ye girişini yasaklayan Ankara Emniyet Genel Müdürlüğü

(1) *Dimokratiki*, 15 Mart 2006, "Eski Vakıf Başkanı Türkiye'nin Düşmanı"

Kamu Hukuku şubesinin 984/169 sayılı ve 6-4-1984 sayılı yazısını sundular. Söz konusu yazıda aşağıdakilere yer verilmektedir:

'Mehmet Kozacı'nın Türkiye'ye giriş yapmak üzere izin verilmesini ele alan davanın iptali için, vekil avukatı Tuncay Alemdaroğlu aracılığıyla bakanlığımıza sunulan dilekçe incelenmiştir. Davacı Mehmet Kozacı, vize almak ve İzmir'de kalan annesi Münevver Kozacı'yı ziyaret etmek amacıyla Rodos Başkonsolosluğu'na başvurmuştur. Rodos Vakıf malları ve Müslüman topluluğunun eski başkanı olarak, Türk mallarını talan etmek üzere Yunan makamlarına yardım etmiştir ve ekteki yazıdan görüldüğü gibi Yunan makamlarının yardımcısı ününe sahip olduğundan Türkiye'den sınırdışı edilen ve girişi yasaklanan kişiler arasında yer almaktadır.

Şerafettin Tarhan.

İçişleri Bakanı,'

Kozacı ve avukatları, İzmir'deki avukat Bahaddin'e kendisini, Müslümanların mallarını talan eden 17 Rodoslu'nun muhbiri olarak gösteren birisinin sahte olduğunun açık olduğu ve bu hususun yazı bilimi uzmanı tarafından ispatlanabileceğini savunmaktadır. Aynı zamanda söz konusu yazının Türk emniyet makamlarına değil, bir avukata gönderildiğinin görüldüğünü savunmaktadırlar."

Mehmet Kozacı'ya ilişkin skandallar sadece Evkaf'taki yolsuzluklarla sınırlı kalmaz. Mehmet Kozacı özel yaşamı ile de Yunan basınının manşetlerinde yer bulur. *Rodiaki* gazetesinde yer alan şu haber, Mehmet Kozacı'nın özel yaşamına ilişkin önemli ayrıntıları gündeme taşımıştır:

"39 yaşında bir Müslüman[1] son yıllarda yaşadığı İzmir'den vekâlet vererek Rodos'taki avukatı aracılığı ile 29 Ağustos günü

(1) Sadık Recep Kozacı, Mehmet Kozacı'nın üvey oğludur.

Yargıtay'a sunduğu dosya ile üvey babası Mehmet Kozacı aleyhinde dava açmıştır. Söz konusu kişi dava dosyasında Mehmet Kozacı'nın evlatlık edindiği ve kendisine ve eşine ahlaksız davranışlarda bulunduğunu, psikolojik baskı uyguladığını, kendisini Rodos'tan uzak tutmaya çalıştığını ve mal varlığını elinden almaya çalıştığını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Ayrıca Mehmet Kozacı'nın 1962 yılından bu yana Rodos'taki Müslümanlara ait değeri yüksek arazileri dolandırıcılıkla ele geçirme çabaları hakkında bilgi vermiş ve 17 soydaşın Yunanistan lehinde faaliyet gösterdiği yönünde Türk makamlarına şikâyette bulunduğuna değinmiştir. 39 yaşındaki kişi şok edici bir şekilde Mehmet Kozacı'nın kendisine ve eşine cinsel tacizde bulunduğu, kendisine şiddet uyguladığı ve 1990 yılında askerlik görevlerini yapmaması ve Türkiye'ye gitmesi için kendisini ikna ettiğini hatta İzmir, Yunanistan konsolosluğuna pasaportunu teslim etmesini söyleyerek, Yunan vatandaşlığını kaybetmesine sebep olmak istediğini anlatmıştır."

Bu haberde yer alan iddialara yanıt 5 Ekim 2006 tarihli *Rodiaki* gazetesinde yer alır. Mehmet Kozacı iddialara, "Oğlum ve gelinime şiddet uygulamadım. Cinsel tacizde bulunmadım. Oğlum psikolojik olarak rahatsız... Evlatlık durumunun iptali için 1995 yılında yaptığımız başvurudan beri bu tür yalanlar söylüyor," diyerek kendisini savunmaya çalışır. Yine aynı gazetede 1 Kasım 2006'da Mehmet Kozacı bu kez eşi ile kendisine şiddet uygulandığını savunur. Bu haberde de "Annesine ve bana şiddet uyguladığı için onu terk ettik. Üvey annesi adına sahte evrak düzenledi ve 1995 yılında açılan dava ile evlatlık işlemlerinin iptal edilmesi talep edildi," der. Sözün özü, Mehmet Kozacı'nın yaşamının her boyutunda birtakım karanlık ilişkiler söz konusudur.

Bu kişilerin Yunan makamlarına yakın ilişkileri bilinmektedir. Valiliğin çeşitli girişimleri ile vakıf malları satılmaya başlanır, satış ihalelerine girecek kişiler için "Yunan kökenli olma" koşulu getirilir. Yunanistan, vakıf mallarının Türklerden Yunanlılara geçmesini amaçlamaktadır. Bu yasayla, Türkiye'nin para desteği ile bu malların Türklerde kalmasının önüne geçilmiştir.

Yunan Basını Yunanistan'ı İhbar Etti

Nedendir bilinmez, Osmanlı-Türk mirası olan bu tarihi hazineler Evkaf İdaresi'nden çıkıp Yunan hükümetine teslim edilirken Türkiye'de kimsenin sesi çıkmaz.

Avrupa Birliği ise Türkiye'deki cemaat vakıfları için deyim yerindeyse ortalığı birbirine katmaktadır. Söz konusu Yunanistan'daki Türk vakıf malları olunca, bu hazinelerin yağmalanmasına göz yumulur. Tarihin garip bir ironisidir ki, bu vakıf mallarının yağmalanmasına, Yunan makamlarının kendilerine yakın Evkaf yöneticilerinden bağış (!) almasına, yine Yunan basını tepki gösterir.

Yerel gazeteler Evkaf'taki rüşvet olaylarını sürekli gündemde tutup hesap sorarlar. Bir anlamda Yunan basını kendi ülkesini ihbar eder. Yine ilginçtir ki bunlar olurken Türk basını bütün bu skandalları görmezden gelmiştir.

Yunanistan'ın elindeki resmi verilere göre Evkaf'tan en büyük hibe "Kırk Yalan" lakaplı Mehmet Kozacı'nın yönetimde olduğu dönemde yapılmıştır. *Dimokratiki* gazetesinin 15 Mart 2006 tarihli sayısında yer verilmiş ayrıntılardan da anlaşıldığı gibi bu kişinin şimdi Türkiye'ye giriş yasağı bulunuyor.

Osmanlı arşivleri tarandığı zaman, Rodos'ta kale içindeki eski şehrin tamamının Evkaf'ın malı olduğu görülüyor. Ancak bugün

elde kalan mal miktarı neredeyse parmakla gösterilecek kadar azdır.

Evkaf İdaresi'nin elinde sadece Rodos Kaleiçi'ndeki Süleymaniye Camii, İbrahim Paşa Camii, Murat Reis Camii, Recep Paşa Camii, Sultan Mustafa Camii, Ağa Camii, Mimar Sinan Camii, Ali Hilmi Paşa Camii, Kanduri Camii, Girit Mahallesi Camii bulunuyor.

Bugüne kadar Evkaf İdaresi'nin hibe ettiği yerler arasında İbrahim Paşa Camii'nin önünde yer alan, eskiden dini eğitim verilen bir binayı oluşturan 20 dükkân bulunuyor. Bunların yanı sıra hibe edilenler arasında kale içi mevkiindeki 17 mescit binası, bir imarethane, çok sayıda tarla, köylerdeki Türk okullarının binaları, Lindos Köyü Camii, Salakoz Köyü'ndeki 28 dönümlük vakıf tarlası gibi çok değerli gayri menkuller yer alıyor.

Vakıf mallarının bir bölümü yılların ilgisizliği sebebiyle harap durumdadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO ve Avrupa Birliği'nin girişimleriyle vakıf malı olan tarihi eserler şimdi restore ediliyor.

Finansmanın büyük bölümü Avrupa Birliği fonlarından karşılanıyor. Restorasyonun maliyeti ve buna Avrupa Birliği'nin katkısı, tarihi eserlerin kapısındaki tabelalarla gösteriliyor. Ancak restore edilen camilerin daha sonra hangi amaçla kullanılacağı bilinmiyor. Zamanla Osmanlı'nın Onikiada'daki vakıflarından bir metrekare toprak bile kalmayacağı açıktır.

Mehmet Kozacı hakkında Evkaf'ın yönetiminde olduğu dönem boyunca vakfa ait 200'den fazla tapulu araziyi zimmetine geçirdiği iddiasıyla dava açılmıştır.

Halen Rodos Evkaf İdaresi'nin başkanlığını, bu görevi yaklaşık 25 yıldır sürdüren ve aynı zamanda TC vatandaşı olan Önder Uzel yürütüyor. "Sünnetçi Halil" lakabıyla bilinen Halil Kurt-

lar son döneme kadar "idare memuru" olarak görev yapıyordu. Şimdi ise akıbeti meçhul...

Vakfın başına gelmeden önce garson olarak çalışan ve görev yaptığı süre içinde ciddi bir mal varlığı edindiği iddia edilen Önder Uzel şimdi ağır hastadır. Felç geçirdiği ve yatağından zorlukla kalkabildiği söyleniyor. Uzel'in Rodos'ta çok sayıda dairesinin olduğu yine iddialar arasında. Önder Uzel'in ağabeyi ise Evkaf'ın muhasebecisi...

Rodos Türk cemaati arasında konuşulanlara göre, Halil Kurtlar'ın idare memuru olarak görev yaptığı dönemde Evkaf'ı Yunan asıllı eşi Cleopatra fiilen idare etmiş. Durum böyle olunca da, bağışlar ve hibeler konusunda kimin çıkarının nasıl kollanacağı sorusu kendiliğinden cevap buluyor.

Vakıf Parasıyla Yunan Bayrağı

Yunan basınının, Evkaf İdaresi ile Güney Ege Bölge Sekreteri Bayan Martha Simantoni arasındaki rüşvet bağlantılarını gösterdiği haberler skandalın boyutlarını açıkça ortaya koymuştur. Simantoni, PASOK iktidarı tarafından bu göreve getirilmiştir.

Rodos'ta haftalık olarak yayımlanan, sağ eğilimli, 4 bin tirajlı *Gnomi* gazetesinin 22.09.2003 tarihli baskısında, "Vakıf kasasından akıl almaz harcamalar! Vakıf parasıyla makam otosuna Yunan bayrakları... Ayrıca pahalı lokantalarda yemekler..." başlığı ile bir haber-yorum yer alır.

Yazıda şöyle denilmektedir:

> "Güney Ege Bölge Sekreteri Bayan Martha Simantoni kendisini her istediğini yapabilen ve kimseye hesap verme zorunluluğu hissetmeyen, özel bir hükümet yetkilisi sanıyor herhalde?! Bu durum, imzaladığı yazılardan ve vakfın kasasından öde-

nen çeklerden anlaşılmaktadır. Bu konu, ayrıca Yunan devletini de küçük düşürmektedir. Hele bazı öyle hususlar var ki, bunlar mantık ölçüsünü de aşmaktadır. Örneğin,

• Simantoni'nin makam arabasının benzini, lastikleri, servisi vb. Vakıf çekleriyle ödenmektedir.

• Makam arabasına alınan iki Yunan bayrağının bedeli vakıf çekiyle ödenmiştir.

• Rodos'un pahalı ve lüks lokantalarında yenen çeşitli yemeklerin parası vakfın çekleriyle karşılanmıştır. Bunlardan daha da beterleri var; sözle değil, yazılı belgeler ile bunların hepsi yakında açıklanacak...

Evkaf İdaresi'nin Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne yaptığı bağışlar uzun bir süre Onikiada basınını meşgul eder.

Rodos basını 2002 yılında yapılan bağışları sürekli gündeminde tutar. Rodos'un etkili gazetelerinden haftalık olarak yayımlanan, sağ eğilimli *Gnomi* 11.08.2003 günkü sayısında, "Rodos Evkaf İdaresince Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne çeşitli binaların bakım ve onarımı, kültürel etkinlikler gerçekleştirilmesi, bürokratik giderler vb. karşılığı olarak, 2002 yılında 151 bin 137 Avro, 2003 yılında da şu ana kadar 180.000 Avro hibe edildiği, bu para transferlerinin usulsüz ve şüphe çekici olduğu" şeklinde ifadelerin yer aldığı bir yazı yayınlar.

Yazının yanı sıra, hibeye ilişkin belgeleri gazetenin o günkü sayısında yer alır.

Bu yazı Rodos'a bomba gibi düşer.

Etkisi Rodos'la da sınırlı kalmaz. Atina'da da yankı bulur. Yazıda şöyle denilmektedir:

"Bu hibeler ile ilgili olarak vakıf yönetiminin ve vakıf deneticilerinin de sorumluluğu bulunmakla birlikte, asıl sorumluluk, nihai imzayı atan Güney Ege Bölge Sekreteri Bayan Martha Simantoni'ye aittir. Toplam 331 bin 137 Avro tutarındaki söz ko-

nusu meblağın özel amaçlarla kullanılmak üzere vakıf yönetimince Bölge Sekreterliği'ne hibe edildiği görülmektedir. Burada dikkati çeken diğer bir husus, vakıf yönetimin Bölge Sekreterliği'nin ne kadar paraya ihtiyaç duyduğunu önceden bilmesi ve yönetim kurulundan ona göre bir karar çıkartmasıdır. Bu, vakıf yönetimin sadece verilen emirleri yerine getirdiğini göstermektedir."

Rüşvet Çarkı...

Bayan Martha Simantoni'nin başında bulunduğu Güney Ege Bölge Sekreterliği, 14.05.2002 gün ve 9425 sayılı resmi yazısında, Evkaf İdaresi'nin 13.05.2002 gün ve 8 sayılı, Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne daire masraflarının karşılanması amacıyla 146 bin 735 Avro hibe edilmesi yönündeki kararını onaylar. Ancak Güney Ege Bölge Sekreterliği daha sonra fikir değiştirir. 13.06.2002 gün ve 11956 sayılı yazıyla hibenin kullanım yeri ve amacı için başka gerekçeler gösterilir.

Böylece 146 bin 735 Avro tutarındaki hibenin, Bölge Sekreterliği'nce kullanılan kiralık dairelerin bakımı, çeşitli kültürel etkinliklerin desteklenmesi ve bazı hayır işlerinde harcanmak amacıyla verilmesi onaylanır.

Harcamalar karşılığında istenen bağışlar bunlarla da sınırlı kalmaz. Bayan Simantoni 15.05.2002 gün ve 9044 sayılı yazısıyla, Güney Ege Bölge Sekreterliği mensuplarının 20-22.04.2002 tarihleri arasında Siros'a seyahat masraflarının karşılanması için Evkaf İdaresi'nden hibe edilen 4 bin 402 Avro ile ilgili 22.04.2002 gün ve 7 sayılı vakıf kararını da onaylar.

Yani, vakıf yönetim kurulu, Bölge Sekreterliği mensuplarının Siros'dan Rodos'a seyahat için paraları olmadığını önceden biliyor ve hemen 4402 Avro'nun Bölge Sekreterliği'ne hibe edilmesine oy birliğiyle karar veriyordu!

Aslına bakıldığı zaman, Evkaf İdaresi ile Bayan Simantoni arasında yazılı olmayan bir anlaşmanın olduğu hemen göze çarpıyordu. Bayan Simantoni, ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu Evkaf İdaresi'ne bildiriyordu. Evkaf İdaresi de hemen yönetim kurulunu toplayıp, gereken miktarda parayı uygun bir gerekçeyle bağış olarak Bayan Simantoni'ye veriyordu. Hibelerde yer alan küsuratlar, yapılacak harcamanın önceden bilindiğini açık ve net biçimde ortaya koyuyordu. Çark bu kadar basitti. Böylece, Osmanlı'nın yoksullar için, okullardaki öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi için kurduğu vakıflar, Bayan Simantoni'nin bütçe dışı harcamaları için finansman merkezi olarak kullanılıyordu.

Bayan Simantoni bu yolsuzluktan dolayı kimsenin hesap soramayacağından o kadar emin ki, vakıftan yapılacak bağışların küsuratlarının yuvarlanmasını bile istemiyordu.

Güney Ege Bölge Sekreterliği, bu skandaldan yaklaşık bir ay sonra, Evkaf'ın bir başka kararına onay damgasını basar.

15.07.2003 gün ve 7753 sayılı yazıyla, Rodos Evkaf İdaresi'nin 08.07.2003 gün ve 12 sayılı, Güney Ege Bölge Sekreterliği'nin donanımının çağdaşlaştırılması, binalarının bakımı ve onarımı, kültürel faaliyetlerin desteklenmesi ve hayır işlerinde sarf edilmek üzere Bölge Sekreterliği'ne 180 bin Avro hibe edilmesine dair yönetim kurulu kararını onaylar.

Evkaf İdaresi'nin karar metninin çevirisi şöyledir:

"TUNANAK SURETİ

12/8-7, 2003 Sayılı Oturum

Vakıf Yönetim Kurulu Başkanı Önder Uzel ve ve Vakıf İdare Memuru Halil Kurtlar'ın çağrısı üzerine bugün 8 Temmuz 2003 günü Theofisiku ve Panetiu Sokak'ta kâin Rodos Vakıf İdaresi'nde bir araya gelen ve yukarda adı geçen başkan ve idare memuru ile Ahmet Rodanaki, Hüseyin Zeraki ve Salih Vidinli adındaki üyelerden oluşan Vakıf Yönetim Kurulu, Sekreter Hri-

sula Konissi'nin de hazır bulunduğu toplantıda aşağıdaki hususu görüşmüştür.

KONU 1: Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne yapılacak para bağışı.

Vakıf Yönetim Kurulu üyelileri aralarında yaptıkları karşılıklı görüşmeler sonucu, Güney Ege Bölge Sekreterliği dairelerinin donanım ve binalarının bakım ihtiyacını gidermek, kültürel etkinlikleri desteklemek ve hayır işlerinde kullanmak üzere, Güney Ege Bölge Sekreterliğine daire giderleri olarak sarf edilmek üzere 180.000.- Avro bağışta bulunmayı oy birliği ile kararlaştırmıştır.

Başkan Önder Uzel
Üyeler Ahmet Rodanaki, Hüseyin Zeraki, Salih Vidinli
İdare Memuru Halil Kurtlar"

Rodos basını bütün bu konuları ele alıp Bayan Simantoni'nin ve Evkaf İdaresi'nin ipliğini pazara çıkarır. *Gnomi* gazetesi, sayfalarında skandala ilişkin şu yoruma yer verir:

"Rodos Evkaf İdaresi bir kamu kuruluşudur. Yunan kanunlarına tabi olan bu kuruluşun kendisine ait bir tüzüğü de vardır. Yönetim kurulu Rodoslu Müslümanlardan oluşmakta ve Yunan hükümet temsilcisi tarafından desteklenmektedir. Fakat vakfın denetimi konusunda asıl yetkili, Güney Ege Bölge Sekreteridir. Eskiden bu görev ve yetki, valiye ya da valinin yetkili kıldığı valilik müdürüne aitti. Büyük bir gayrimenkul serveti bulunan vakfın gelirinin kullanılması bazı kurallara tabidir. Bu gelirleri hiç kimse dilediğince kullanamaz."

Evkaf'tan alınan bağış Bayan Simantoni'nin koltuğunu da sallar. Atina, Bayan Simantoni'ye ilişkin haberlerden rahatsız olur. PASOK destekli Bayan Simantoni, Evkaf ile girdiği çıkar ilişkisinden sonra bütün şimşekleri üzerine çekmeye başlar. *Rodiaki* gazetesinin 13.08.2003 günkü sayısında, "11.08.2003 günü *Gno-*

mi gazetesinde çıkan, Rodos Evkaf İdaresince Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne usulsüz hibelerde bulunulduğu yönündeki iddialar sebebiyle Bayan Simantoni'nin güç duruma düştüğü" yönünde bir haber yer alır:

> "Rodos Vakıf yönetiminin bağışları ile ilgili olarak *Gnomi* gazetesinde yer alan haberlerden sonra, Güney Ege Bölge Sekreteri Martha Simantoni'nin yeri iyice sarsılmıştır. Bazı hükümet yetkilileri, bağışlarla ilgili olayı, bardağı taşıran son damla olarak nitelendirmişlerdir. Bu çevrelere göre, Simantoni bu tutumu ile Yunan devletini masraflarını karşılayamayacak kadar fukara bir dilenci durumuna düşürmüştür. Başbakan Sifnos'ta tatilde olmasına karşın, Başbakanlık ikametgâhı olan Maksim Sarayı, Rodos'taki gelişmelerden haberdar edilmiş bulunmaktadır. Güney Ege Bölge Sekreteri Bayan Simantoni, çeşitli mercilere ilettiği mesajlarda, kendi imzasını taşıyan ve inkâr edilmesi imkânsız olan bu belgelerde yer alan hususlara cevap vermeyeceği imajını yaratmıştır. Ancak bu taktik bir zaaf taktiği olup, kişilerin kendisi hakkında çeşitli fikirler üretmesine engel olamaz. Simantoni, vakıfla ilgili gerçeğin ortaya çıkmasından sonra sakin görünmeye çalışmasına karşın, aslında çok endişelidir ve görevden alınmaktan korkmaktadır. Zaten PASOK içinde bazı çevreler uzun zamandır bu yönde hareket etmektedir. Bayan Simantoni buna karşılık, hiç kimsenin, hatta emrinde olduğu İçişleri Bakanı Kostas Skandalidis'in dahi kendisini görevden alamayacağı, çünkü kendisinin arkasında Başbakanın eşi Dafni Simitis'in bulunduğu imajını yaymaya çalışmaktadır. Ancak daha önceleri kendisinden daha üst makamlarda bulunan kimseler dahi arkalarındaki desteği yitirerek işgal ettikleri makamlardan uzaklaştırılmışlardır."

Bağış skandalı giderek büyür ve Bayan Simantoni görevinden alınır. 7 Mart 2004'te yapılan seçimlerin ardından Yeni Demokrasi Partisi Haralambos Kokkinos'u yeni Güney Ege Bölge Sekreteri olarak atar.

İlginçtir ki, Bayan Simantoni'ye büyük miktarlarda bağış yapan Evkaf İdaresi, ayda sadece 440 Avro verip imam olarak çalıştırdığı İsmail Çakıroğlu'nun sigortasını bile yapmaz. Kanunen yasak olmasına karşın, bu duruma göz yumulur. Hatta Evkaf İdaresi'nin Müftü İsmail Çakıroğlu'na, "camiyi açma" diye baskı yaptığı da konuşulur halk arasında.

"İtiraf"

Rodos'ta Evkaf İdaresi yönetiminin Yunanistan'ın Güney Ege Bölge Sekreteri'ne yaptığı bağışlar ciddi bir gündem malzemesi oluşturur. Basının yoğun ilgisi hem Güney Ege Bölge Sekreterliği'ni hem de Evkaf İdaresi'ni zor durumda bırakır. Peşpeşe çıkan haberler nedeniyle Evkaf İdaresi'nin açıklama yapması artık zorunluluk olur ve Başkan Önder Uzel, *Dimokratiki* gazetesine "itiraf" niteliği taşıyan bir açıklama gönderir.

Açıklama gazetenin 12.08.2003 tarihli sayısında yer alır. Açıklama şöyledir:

"— Rodos Vakfı Yönetim Kurulunun girişimi ve Güney Ege Bölge Sekreterliği'nin mutabık görüşüyle kültürel faaliyetlere ve hayırseverlik işlerine katkı sağlamak, Bölge Sekreterliği hizmetlerinin yürütüldüğü binaların bakımını, onarımını ve donanımının çağdaşlaştırılmasını temin etmek amacıyla Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne 146 bin 735 ve 180.000 Avro'luk bağışlarda bulunulmuştur.

• Bağışın Bölge Sekreterliği'ne yapılmasındaki amaç, bağışın daha kısa yoldan ve gereken yerlere ulaşmasını sağlamaktır. Zira vakıf Güney Ege Bölge Sekreterliği'nin denetimi altındadır.

• Vakfımız geçmişte de müteaddit defalar benzer amaçlarla para ve gayrimenkul bağışında bulunmuştur. Zaten vakfın en önemli amaçlarından biri de budur.

• Aslında bu tip faaliyetler, gazetede belirtilenlerin aksine, alkışlanmalı ve ödüllendirilmelidir. İnsanları yanlış yönlendirmenin ve yanlış izlenimler yaratmanın hiçbir anlamı yoktur."

Açıklama, hem itiraf niteliği taşımaktadır hem de, skandalın boyutlarını göstermektedir.

Önder Uzel'in Evkaf'ın mallarını açıkça Yunanistan'a peşkeş çekiyor olmasına ve bunun da Türkiye tarafından en üst düzeyde biliniyor olmasına karşın, son dönemde Rodos Başkonsolosluğu'nun karşı tavır almaması dikkat çekicidir.

Hatta Rodos Başkonsolosu Ahmet Arda, 2005 yılında Vakfın Kurban Bayramı kutlamalarına katılmakta bir sakınca görmemiştir.

Anatropi gazetesinin 13-14 Kasım 2005 tarihli sayısında yayınlanan "Vakfın Düzenlediği Ramazan Bayramı Kutlaması" haberi Başkonsolos Arda'nın yanı sıra Başkonsolosluk görevlilerinin de vakfın kutlamasına katıldığını yazmaktadır. Haberde kutlamaya ilişkin şu bilgiler verilir:

"Rodos Türk Vakfı'nın, Ramazan Bayramı nedeniyle düzenlediği kutlama büyük bir resmiyetle gerçekleşmiştir. Söz konusu kutlamada TC Başkonsolosu Ahmet Arda başta olmak üzere Vakıf Başkanı Önder Uzel, Ege ve Onikiadalar Politikası Bakanı A. Pavlidis, Onikiadalar Valisi Y. Maheridis, Rodos Belediyesi Başkanı Yiannapulos, Milletvekilleri Karamarios ve Paraskevas, TC Rodos Başkonsolosluğu Sekreter Tercümanı S. Özcan ve Rodoslu Müslümanlar katılmıştır. Kutlamada 2005 yılında Yunanistan'daki üniversite ve yüksekokullara giren Rodoslu Müslüman öğrenciler ödüllendirilmiştir. TC Başkonsolosu Arda yaptığı konuşmada; düzenlenen kutlama için herkese teşekkür edip Rodoslu Müslümanlar ve Hıristiyanlar tarafından çok sıcak karşılandığını ve Rodos'ta kendisini yabancı hissetmediğini vurgulamıştır. Kutlamada Milletvekilleri Karamarios ve Paraskevas, Ege ve Onikiadalar Bakanı Pavlidis ve Rodos Metropoliti Kirillos da birer konuşma yapmışlardır."

Klima Skandalı...

O dönemde Rodos basını sadece Rodos'ta değil, İstanköy'de yaşanan skandalları da gündeme getirir. Rodos'taki skandalların benzeri İstanköy'de de yaşanmaktadır.

Bayan Simantoni, İstanköy Vakfı Başkanı'ndan klima istemiştir. Bu isteği de yine vakıf yönetim kurulunun kararı ile yerine getirilmiştir. *Rodiaki* gazetesi 2 Ekim 2003 tarihli sayısında bu skandalı sayfalarına taşır ve İstanköy Vakfı Başkanı'nın demecine ilişkin bir haber yayınlar:

> "İstanköy Vakfı da, Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne küçük hediyeler verme fikrini benimsemiş bulunmaktadır.
>
> Bu husus İstanköy Vakıf Başkanı Mehmet Yaren'in yaptığı beyanla da teyit edilmektedir. Adı geçen yaptığı açıklamada, Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne örneğin bir klima cihazı gibi küçük hediyeler alındığını itiraf etmiştir. Bu itiraf Güney Ege Bölge Sekreteri Bayan Martha Simantoni'nin faaliyetleri hakkında yeni bir örnek teşkil etmektedir. Bilindiği gibi adı geçen, Rodos Vakfı'nda bundan çok daha beterlerini yapmıştır. Vakıf ile Bölge Genel Sekreterliği ile ilgili olarak basında çıkan haberler hakkında görüşü sorulan İstanköy Vakfı Başkanı Mehmet Yaren 'Rodos Vakfında neler olup bittiğini bilmiyorum. Fakat bizim vakıfta böyle şeyler yok. Bizden Bölge Genel Sekreterliği, Rodos Şubesinde yaptığımız, örneğin klima cihazı vs gibi birkaç küçük hediye dışında böyle şeyler istemedi.'
>
> Yaren, saflığı yüzünden, Bayan Bölge Sekreteri'nin kendilerinden klima cihazı satın alınması gibi bazı küçük hediyeler istediğini itiraf ederek, aslında Bölge Sekreteri'ni ihbar etmiş olmaktadır. Adam doğrusunu söylemiş. 'Biz kendimiz verdik' demiyor da, 'bizden bazı hediyeler istendi de verdik' diyor. Sonra da bizi, her şeyin iyi gittiğine inandırmak istiyorlar."

Yunan hükümetinin resmi kayıtlarına göre Evkaf, Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne 2002 yılında 151.137, 2003 yılında da 180.000 Avro olmak üzere toplam 331.137 Avro bağışta bulunmuştur.

Evkaf, bağış adı altında Yunan hükümetine bol miktarda hibede bulurken, Rodos Türk cemaatinin özellikle dinsel görevlerini yerine getirme konusunda sıkıntıları bir türlü bitmez.

Geçen yıllarda, Yunan basınının "meczup" ilan ettiği bir kişinin Türklere ait mezar taşlarını kırdığı hâlâ Rodos'ta yaşayan Türklerin hafızalarındadır.

1 Ekim 2001 tarihli *Gnomi* gazetesinde, "Müslüman mezarlığında vandalizm" başlıklı bir haber yayınlanır.

Haberde, "Müslüman mezarlığına giren ve burada 18 mezarda çeşitli hasarlar meydana getiren Nikolaos oğlu İlias Yorgakis adında 22 yaşında bir genç, polisler tarafından tutuklanarak hakkında hazırlanan dava dosyası ile birlikte Rodos Vilayet Mahkemesi Savcılığı'na sevk edilmiştir" denir.

Ancak haberin bitiş cümlesi özellikle dikkat çekicidir:

"Şimdilik, faili bu yöne bir harekete iten nedenler hakkında bilinen yegâne şey, yakalanması sırasında ettiği, 'mezarlardaki yıldızlar' ve 'yargılamaya geldiği' gibi tutarsız laflardır."

Rodos basını Türk mezarlığına yapılan saldırıyı bir meczubun üzerine atmakta sakınca görmemiştir. Ayrıca Rodos Belediyesi'nin vergi mükellefi olan kendi vatandaşlarının dini görevlerini yerine getirmesi için gerekli önlemleri neden almadığını da sormaz.

Dernek ile Vakıf Karşı Karşıya

Bu gelişmeler yaşanırken, Türk cemaati ile Evkaf yönetimi arasındaki sıkıntı da su yüzüne çıkar. 2000 yılının Mart ayında, uzun süren hukuksal bir mücadelenin ardından Rodos Asliye Hukuk Mahkemesi, Müslüman Kardeşlik ve Kültür Derneği'nin kuruluşunu onaylamıştır.

Ancak, Yunan yönetiminin dikkati derneğin üzerindedir. Kısa bir süre sonra dernek Rodos ve İstanköy'de Türkiye'nin ajanı gibi faaliyet göstermekle suçlanır. Bu ciddi bir suçlamadır ve derneğin hedef alınması için de Yunan derin devletine gerekçe hazırlandığı izlenimi ortaya çıkmıştır.

Dernek Başkanı Mustafa Şeyh, *Eleftheros Tipos* gazetesindeki bu yönde yer alan habere tepki gösterir ve:

"Biz derneğimizi sorun yaratmak için kurmadık. Camilerin durumu, dinimiz ve anadilimizle ilgili bazı sorunlarımızla ilgilenmek üzere bu derneği kurduk" şeklinde bir açıklama yapar.

Drasis gazetesi bu cevaba, "Truva Atı olmadığınıza inanmak istiyoruz" başlığı ile yayınladığı bir haberle karşılık verir. Bu bir anlamda, "bundan sonra Türkiye ile ilişkilerinizde dikkatli olun" mesajıdır.

Polemik karşılıklı bir süre daha devam eder. Dernek, Evkaf'ın uygulamalarından, yaptığı bağışlardan ve hibelerinden de rahatsızdır. Vakıf mallarına gereken ilginin gösterilmemesi ve harap olmaları, çeşitli yöntemlerle bunların elden çıkışı, atamayla gelen vakıf yöneticilerine karşı Türk toplumu içinde bir tepki doğmasını beraberinde getirmiştir. Sözün özü, dernek Türk toplumunun sıkıntısını dile getirmektedir.

Bir başka açıdan bakıldığında gerek "Truva Atı" gerekse "Türkiye'nin ajanı gibi faaliyet göstermesi" yönünde yapılan suçlamalar, derneğin Evkaf'ın Yunanistan'a peşkeş çekilmesine ses çıkarmaması için bir "önleyici müdahale" niteliği taşımaktadır.

Valilik ve belediyeye şikâyet dilekçesi yazılır:

> "Vakıf hiç kimseye sormadan düzensiz bir şekilde hareket etmektedir. Acaba onları kim kontrol etmektedir?
>
> Acaba bu şahıslar bölgenin kültürel ve dini mirasının kaderi hakkındaki kararları kendileri mi almaktadırlar? Bunları kimler ve hangi kriterlerle seçmiştir?

Vakıf idaresi yönetim kurulu için kaç senedir seçim yapılmamıştır? Acaba, vakıf mallarının idaresi için hizmet vermeye hevesli, bilgili kişilerin seçilmesi zamanı gelmemiş midir? Biz Rodos Müslümanları Kültür Derneği olarak vakıf yönetim kurulu seçilmesi yolundaki isteğimizi ve taahhüdümüzü dile getiriyoruz."

Ancak yine sonuç alınamaz. Dernek Başkanı Mustafa Şeyh 2007 yılında görevini bırakır. Yerine ise hiç Türkçe bilmeyen Hasan Ramandaki gelir. Hasan Ramandaki soyadından da anlaşılacağı üzere Girit kökenlidir.

"Cenazeleri Kim Yıkayacak?"

Bu soru anavatanda yaşayan Türkler için çok fazla gündemde olmasa da Onikiada Türkleri için ciddi bir sıkıntıya işaret etmektedir. Rodoslu Türklerin bugün cenaze işlerini yapacak dini görevlileri bile bulunmamaktadır.

Rodoslu Türkler, vergi mükellefi Yunan vatandaşı olmalarına, bu tür hizmetleri almak için vergi veriyor olmalarına karşın, hükümet bu hizmeti kendilerine sağlamamaktadır. Vakıf malı olan Müslüman mezarlığının bakıcısı olmadığı gibi, Rodoslu Türkler kendi cenazelerini kendileri yıkamak ve mezarlarını kendileri kazmak zorunda kalırlar.

Osmanlı'dan kalma mezar taşları ile bugüne ait mezarlar yan yanadır. Müslüman mezarlığının hemen yanında ise Hıristiyanlara ait mezarlık da bulunuyor. Ancak Türk Mezarlığı'nın bakıcısı olmadığı için tehditlere açıktır.

Bugün Türklerin kendi cenazelerini yıkamak zorunda kaldığı gasilhanede ise dev gibi lağım fareleri cirit atıyor. Evkaf, kendi malı olan mezarlığın bakımı için gerekli önlemleri almıyor. Ancak, Güney Ege Bölge Sekreterliği'ne yüz binlerce Avro bağışta bulunabiliyor.

Onikiada'daki Yunanlaştırma politikalarından en önemlisi, Türk toplumunun özellikle dinsel açıdan baskı altına alınmasıdır. Rodos'ta sekizi büyük olmak üzere birçok cami bulunmasına karşın, bunlardan bir tanesi açıktır. İbrahim Paşa Camii de sadece cuma namazı için Türk cemaatini ağırlar. Haftanın diğer günlerinde kapısında koskoca bir kilit asılıdır. Türk hamamının ya da Yunanlıların deyişiyle Belediye Hamamı'nın tam karşısında ise Rodoslu Türklerin nikâh törenlerinin yapıldığı Mustafa Paşa Camii bulunuyor. 1758 yılında yapılan Mustafa Paşa Camisi'nin de minareleri sökülmüş, bütün kubbeleri yıkılmış. Tam bir enkaz görüntüsü var. Her an yıkılacakmış gibi duruyor. Yunan hükümeti, Türklerin burada nikâh töreni yapmasına ses çıkarmıyor.

İbrahim Paşa Camisi'nin kapalı tutulması, Rodos'taki Türkler arasında önemli bir sıkıntı konusu olur. Camilerin kapalı olmasına ve açık olanların da amacı dışında kullanılmasına tepki giderek büyür. Fethi Paşa Vakfı Kütüphanesi'nin sorumlusu Yusuf Kıbrıslı'nın anlatımına göre, geçen yıllarda Müslüman Derneği üyesi bir grup, Girit'in Yunanistan'a katılmasından sonra getirilen göçmenlerin ikamet ettiği "Girit Mahallesi'ndeki" Hamidiye Camii'ne giderler ve kapıdaki kilidi kırıp camiye girerler.

Rodos'taki Türklerin anlatımına göre de amaç caminin temizlenmesi ve ibadete uygun hale getirilmesidir. Çünkü caminin içi öylesine bakımsızdır ki, bu durum cemaat içinde ciddi rahatsızlıklara neden olmaktadır. Yusuf Kıbrıslı, "Çok kere söyledik bu caminin böyle olmayacağını ama kimselere dinletemedik," demektedir. Aslında bu görev de Evkaf İdaresi'nindir. Çünkü bu cami de Evkaf'ın malıdır. Ancak Evkaf bu konuda adım atmamaktadır. Evkaf adım atmayınca da cemaat harekete geçmiştir.

Yine Yusuf Kıbrıslı'nın anlatımına göre cemaatin camiye girmesinden sonra ciddi bir kargaşa yaşanır. Dernek Başkanı Mustafa Şeyh, kullanılmakta olan camiye sandalyeler konduğunu ve camide mumlar yakıldığını söyler ve "Bunlar İslam dini

dışındadır. Bu da bizi rahatsız etmektedir," şeklinde tepki gösterir.

Cami krizi bununla sınırlı kalmaz. 2002 yılında Ramazan'ın ilk günü Türk Cemaati Murat Reis Camii'ne teravih namazına gider. Namazın hemen ardından Yunan polisi, camiyi basar ve cemaati camiden çıkarır. Gelen tepkiler üzerine Rodos Arkeoloji İdaresi tarafından gösterilen gerekçe ise ilginçtir:

"Cami yıkılabilir. O yüzden kapatıyoruz ve tamirata alıyoruz."

Caminin kapısına kilit vurulur. O günden bu yana da cami kapalıdır. Böylece kullanımına engel olunur. Bu kararla, ibadete açık tek cami olarak İbrahim Paşa Camii kalır. Dernek Murat Reis Camii'nin basılmasından sonra savcılığa dilekçe verip şu taleplerde bulunur:

> "Son otuz yıldır söz ve düşünce hürriyetinin bulunduğu hür ve demokratik bir ülkede yaşamamıza karşın, özellikle dini konularda bazı insan haklarından mahrum edilmekteyiz.
>
> • Vakıf yönetiminin derhal görevden uzaklaştırılmasını istiyoruz. Herhangi bir seçim yapılmaksızın göreve getirilen bu yönetim yirmi beş yıldan beri yasadışı olarak görevde bulunmaktadır. Dernekler tüzüğüne göre, hükümetler bile dört yılda bir seçim yapmak zorundadırlar.
>
> • Rodos'a ikinci bir imamın da gelmesini istiyoruz. Halihazırda görev yapan hoca hastadır. Bu hoca hastalandığında veya izinli olduğunda ölülerimizi kendimiz gömmek zorunda kalıyoruz.
>
> • Çocuklarımıza din dersi verilmelidir. Zira otuz yıldan beri biz ebeveynler dahi Allahsızız. Yani Allah'ımızı ve dinimizi bilmiyoruz. Şimdiki hoca da gerekli bilgilere sahip değildir.
>
> • Yabancı dil konuşan diğer çocuklar gibi, bizim çocuklarımızın da anadillerini öğrenmesini istiyoruz. Bize bir dershane ve Rodoslu, Yunan uyruklu bir öğretmen tahsis edilsin. Bizim böyle bir öğretmen adayımız bulunmaktadır."

Dernek Başkanı'nın gösterdiği tepki yankı bulur ama çok da fazla dikkate alınmaz.

Murat Reis Camii ve Türbesi, Rodos Türkleri için "mukaddes" olarak kabul edilmektedir. Türkiye'deki Eyüp Sultan, Telli Baba türbeleri gibi...

Bir anlamda Murat Reis Türk toplumunun kendi kültürünü koruması açısından, önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Açık açık söylenmese de, Murat Reis Camii'nin kapatılmasında, türbesinin ve çevresindeki külliyenin kaderine terk edilmesindeki temel amaç, Türk cemaatinin bir araya geldiği, ortak kültürünü temsil ettiği, geçmişle bağını sürdürdüğü yerlerin işlevsiz bırakılmasıdır. Yunan derin devleti ince bir operasyonla, bu politikasını sürdürür. Murat Reis'in aslında bir Osmanlı paşası değil de bir Arap denizcisi olduğunu kanıtlamak için harekete geçer.

Amerikalı Araştırmacı Devrede

30 Ocak 2005 tarihli *Prodos* gazetesi, "Murat Reis Mezarlığı'ndaki kitabeler Amerikalı bir araştırmacı tarafından inceleniyor. Araştırmalar dört yüz yıllık bir dönemi kapsıyor" başlıklı bir haber yayınlar.

Haberin amacı, Murat Reis'in bilimsel olarak Türk olmadığını kanıtlamaktır. Haberde şöyle denilmektedir:

> "Rodos'un tarihi ile ilgili şimdiye kadar açıklanmamış bir husus ortaya çıkarılmaktadır. Dört yüzyıllık dönemi kapsayan Murat Reis mezarlığındaki kitabeler incelenecektir. Rodos Belediyesi, Kültür Bakanlığı, Onikiada Bizans Eserleri 4. Dairesi ve Arkeolojik Eserler İdaresi arasında 12 Temmuz 2004 günü varılan anlaşma ile bu araştırmanın Amerikalı Osmanlı tarih araştırmacısı Dr. JOHN BARNES'e verilmesi kararlaştırılmıştır.

Adı geçen araştırmacı Murat Reis mezarlığında bulunan 200, 4. Arkeoloji İdaresi'ne ait başka bir yerde de bulunan 100 kadar mezar taşı üzerindeki kitabeleri inceleyecektir.

70'li yıllarda Rodoslu Müslüman öğretmenlerden Rauf Kalaycıoğlu tarafından bu taşlarla ilgili bir araştırma yapılmıştı. Ancak bu araştırmanın bilimsel yönü olduğu söylenemez.

İlgin bir metotla gerçekleştirilecek Barnes'in araştırmaları üç etapta tamamlanacaktır.

- İlk etapta mezar taşlarının üzerinde bulunan Arap harfleri ile yazılı kitabelerin sureti çıkarılacak ve bunlar Latin harfleri ile yazıldıktan sonra Türkçe ve Yunancaya çevrilecektir.
- İkinci etapta uluslararası alanda tanınmış Osmanlıca ve Türkçe kaynaklardan yararlanılarak tarihi araştırmalar yapılacaktır. Bu konuda yapılacak araştırmalar mümkün olduğu takdirde mezarlarda yatan kimselerin biyografileri ile bağlanacak ve bu kişilerin tarihe olan katkıları belirlenmeye çalışılacaktır. İlk değerlendirmelere göre incelenecek taşların %20'si (60 kadar) tanınmış kimselere aittir. Geri kalan taşlar genellikle bunların yakınları ve akrabalarıdır.
- Üçüncü etapta külliyenin oluşumu ile ilgili bilgiler yer alacak ve diğer tekkelere kıyasla faaliyeti gözden geçirilecektir

Barnes bu konuda verdiği bilgilerde Murat Reis mezarlığının pek çok kişinin sandığı gibi Türklere ait değil de Osmanlılara ait olduğunu, bu ikisinin arasında önemli bir fark bulunduğunu, zira Osmanlıların etnik bir sıfat belirlenmeksizin aristokrat sınıfı oluşturduklarını, mezarlığın bulunduğu külliyenin bugünkü manastırlara benzediğini, külliyede Murat Reis mezarlığından başka Murat Reis Türbesi, şeyhin ikamet yeri, misafirlerin ağırlanacağı bir bölüm, iki fırın ve yemekhanesinin bulunduğunu söylemiş ve külliyeyi bir tekke olarak vasıflandırmıştır.

Barnes tekkenin önemli bölümünün binalar bölümü olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir:

Murat Reis Türk değildi. 1610 yılında Kıbrıs'ın Baf açıklarında bir deniz savaşında öldü ve Rodos'a gömüldükten son-

ra azizleştirildi. Böylece Külliye onun adını aldı ve bütün Doğu Akdeniz'de hastalıklara şifa verme özelliği ile tanınır hale geldi.

Bölgeden binlerce kimse Murat Reis'in türbesini ziyaret ederek hastalıklara şifa dilemektedir. Murat Reis mezarlığına ilk gömülen kişi, 1522 yılında Rodos kuşatması sırasında ölen ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bayraktarlığını yapan kişidir.

John Barnes'in yaptığı araştırma ile dört asır boyunca Rodos'un tarihine damgasını vuran ve ayakta kalması gereken Murat Reis külliyesi ile ilgili pek çok şey gün ışığına çıkacak ve arada bazı efsaneler de yıkılmış olacaktır."

Gazetenin haberinde imalı bir dille, Murat Reis külliyesi ile ilgili pek çok şeyin gün ışığına çıkacağı ve burada "bazı efsanelerin de yıkılmış olacağı" dile getirilir. Burada amaç, "İleri sürüldüğü gibi Türklerin Rodos tarihinde çok fazla yeri yoktur" iddiasına zemin hazırlamaktır.

Yunan derin devletinin operasyonu bununla da sınırlı kalmaz. Rodos Belediyesi Ortaçağ Şehrini Yaşatma Dairesi Murat Reis mezarlığını ve külliyesini restore etme kararı alır. Restorasyon bedeli ise 1 milyon Avro olarak belirlenir. Ancak belediyenin asıl amacını PASOK eğilimli *Prodos* gazetesi 23 Ocak 2005 tarihli sayısında açıklar.

Külliye, restore edildikten sonra Rodos Belediye Konservatuarı'na verilecektir. Türk toplumu ise yenileme işleminin tamamlanmasından sonra külliye binasının eskiden olduğu gibi "Müftü Evi" olarak kullanılmasını ister. Ancak, bu talepleri şimdiden, "hayır" cevabı ile karşı karşıyadır.

Murat Reis'in türbesi ve camii şimdi kapalı...

Bir Türk ailesi bakıcılığını üstlenmiş durumda. Para almadan hayır için yapıyorlar bu işi. Murat Reis Külliyesi'nin daha önce "Müftü Evi" olarak kullanılan bölümü bugün kelimenin tam anlamıyla perişan haldedir.

Anadolu Ajansı 2007 yılında türbedar aileyi şu haberle Türkiye'nin gündemine taşır:

"RODOS (A.A) - 01.09.2007 - Kenan Gürbüz - Barbaros Hayrettin Paşa'nın amirallerinden olan Murat Reis'in türbesinin bekçiliğini, 49 yıldır Rodos'ta yaşayan bir Türk aile yapıyor.

Yunanistan'ın Rodos Adası'nda bulunan ve Barbaros Hayrettin Paşa'nın amirallerinden olan Murat Reis'e ait türbenin bekçiliğini eşi ile birlikte yapan 76 yaşındaki Şaban Karkınlıoğlu, 'Biz elimizden geldiğince mekânların bakımını da yapıyoruz. Türbe ve camiyi ziyaret edenlerin desteği ile yaşamımızı sürdürüyoruz' dedi. Eşi Süheyla Karkınlıoğlu ise sadece Türkiye'de yaşayan akrabalarını ziyaret amacıyla türbeden birkaç defa ayrıldığını ifade ederek, 'Ömrümüz burada geçti. Bu mübarek mekânların bekçisi olmak büyük mutluluk' diye konuştu."

Külliye'den çok harabeyi andıran binalar bugün ayakta zor durmaktadır. Murat Reis'in türbesi yıllar boyunca Rodoslu Türklerin ziyaret ettikleri bir yer olmuş.

Şimdi ise bomboş... Restore edileceği günü bekliyor.

Ancak ilginçtir ki, Türkiye'nin Rodos Başkonsolosu Ahmet Arda, Yunanistan'ın başta Girit Mahallesi'ndeki Hamidiye Camisi'nde ve Murat Reis Türbesi olmak üzere Türk eserleri üzerinde oynanmakta olan yenileme oyununu görmezden gelmektedir. Başkonsolos Ahmet Arda'ya göre, "en önemli sorun Onikiada Türklerinin anadilde eğitim sorunudur. Onun dışında Rodos'taki Osmanlı eserleri sistematik biçimde yok edilmemektedir."

Başkonsolos Ahmet Arda bu iddiasını 22.08.2007 tarihinde Anadolu Ajansı'na verdiği bir röportajda dile getirmektedir:

"RODOS (A.A) - 22.08.2007 - Kenan Gürbüz - Türkiye'nin Rodos Başkonsolosu Ahmet Arda, 'Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türklerin anadilde eğitim gördükleri bir okul yok. Anadilde eğitim görmelerini istiyoruz' dedi.

Başkonsolos Arda, AA muhabirine yaptığı açıklamada, 1972 yılına kadar Rodos'taki Türk okulunun açık olduğunu, bu okulun binasının hâlâ durduğunu söyledi. Şu anda Rodos'ta Türkçe eğitim görülen bir okul bulunmadığını ifade eden Arda, 'Tahminlerimize göre, Rodos'ta 3 bin 500, İstanköy'de bin 500 Türk yaşıyor. Bunların maalesef anadilde eğitim gördükleri bir okul yok. Anadilde eğitim görmelerini istiyoruz' diye konuştu.

Türklerin kendi sivil toplum örgütleri aracılığıyla bu konuda girişimde bulunabileceklerini kaydeden Başkonsolos Arda, sözlerini şöyle sürdürdü:

'Bir Yunan vatandaşının kendi hükümetinden bir talebi olacaktır. Bu talebe bir üçüncü ülkenin katılması ters tepki doğurabilir. O nedenle, adalarda yaşayan Türkler, kendi sivil toplum örgütleri, dernekleri aracılığıyla girişimde bulunabilirler. Böyle bir girişimde bulunmaları halinde eğer bizden bir şey isterlerse biz Türkiye olarak yardımcı olmaya hazırız. Kitap isterlerse kitap, öğretmen isterlerse öğretmen gönderebiliriz. Türklerin anadilini öğrenmeleri herhalde Yunanlı idarecilerin de işine yarar.'

Rodos'taki Osmanlı döneminden kalma camilerin kiliseye dönüştürüldüğü yönündeki iddiaların gerçek dışı olduğunu bildiren Arda, şunları söyledi:

'Rodos'taki İslam eserlerinin sistematik bir şekilde yok edildiği, gerçek dışı bir iddia. Özellikle AB fonları da işin içine girince birçok esere kaynak bulunarak restore ediliyor. Son olarak kentteki Süleymaniye Camisi'nin restorasyonu tamamlandı. Yalnız restorasyonlar tamamlanınca başka sorunlar ortaya çıkıyor, bu kadar şeyi restorasyondan sonra nasıl kullanacaklar. Bu sefer kullanmasanız binayı çürümeye terk ediyorsunuz. Mesela, bulunduğumuz yer bir imaret, burayı restore etmişler. İmareti kafe ve galeri olarak değerlendiriyorlar.'

Murat Reis Türbesi ve Külliyesi, Recep Paşa Camisi, Türbesi ve Şadırvanı ile Meydan Çeşmesi'nin de ciddi bir şekilde ele alınıp restore edilmesini beklediklerini ifade eden Arda, şöyle konuştu:

'Ayrıca, İstanköy'deki Lonca Camisi de muazzam ağaç işçiliği olan bir yapı. Bu eserin de acilen onarılması gerekiyor. Osmanlı burada 400 yıl kalmış. Günahıyla sevabıyla bir şeyler yapmış. Bu eserlere sahip çıkılması lazım... Süleymaniye Camisi'nin restorasyonu, imaretin değerlendirilmesi gibi, bu üç mabedin de yakın bir zamanda ciddi bir şekilde ele alıp onarılması gerekiyor. Böylelikle kendi kültürlerine sahip çıkmış olurlar. Birkaç hafta önce Murat Reis Türbesi ve Külliyesi'nin restorasyonu için 900 bin Avro ayrıldığını öğrendim.'

Recep Paşa Camisi, Türbesi ve Şadırvanı'nda incelemelerde bulunan Ahmet Arda, bakımsızlığına dikkat çekerek "Burası bana sorarsanız Rodos'un yüz karası. Rodos'un güzelliğine, tarihi geçmişine, kültürlerin birliği ve kaynaşmasına yakışmayacak bir görüntü var. Bu ifadeleri de Yunanlılara söylüyorum' dedi.

Başkonsolos Arda, Rodos'ta 1900'lü yıllarda yapılan Faralyalılar Konağı'nın bir Türk tüccara ait olduğunu ifade ederek, 'Bu tarihi konak büyük bir ihtimalle restore edilecek. Restorasyonu Bizans Dairesi adlı kurum yapıyor. Bugüne kadar kentteki tarihi Osmanlı evlerinden biri restore edildi. İkisinin restorasyonuna daha kısa sürede başlanacak. Restore edilen evlerin nasıl kullanılacağı belli değil' diye konuştu."

Göçmenlerden Yakın Takip...

Bütün bu gelişmeler Onikiada'dan gelerek Türkiye'ye yerleşmiş olan Türkler tarafından da yakından takip edilmektedir. Onikiada göçmenleri gerek orada kalan yakınları gerekse basın kuruluşları aracılığı ile gelişmeleri izlemektedirler. Hatta izlemekle de kalmayıp özellikle Evkaf'ın içine düştüğü durum, vakıfların yağmalanması ve Türk-Yunan ilişkileri konusunda da ciddi uyarılarda bulunmaktadırlar.

8 Aralık 2000 tarihinde Rodos, İstanköy ve Onikiada Türk-

leri Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Prof. Dr. Mustafa Kaymakçı'nın "Süleymaniye Medresesi'nde Yıkımı Durdurun" başlığı ile yayınladığı açıklamada, belki de Onikiada Türklerinin bütün sorunlarını özetler niteliktedir.

Açıklamada Onikiada Türklerinin sorunları şöyle sıralanmaktadır:

"1. Osmanlı Türklerinden kalan kültür mirasımızın bakımı ve tamirlerine izin verilmemekte, tamirler göstermelik olmakta ve eserler zamanın tahribatına bırakılmaktadır. Örneğin Rodos Adası'nda ünlü Süleymaniye Medresesi yıkılmak istenmektedir. Yunan hükümeti Süleymaniye Medresesi'nin altında bulunan eski St. Jean Kilisesi'nin ortaya çıkartılmasını bahane ederek medresenin temelini kazmaya başlamış ve bu okulu kapatmıştır. Aslında bu medrese, Rodos Türklerinin kurmuş oldukları Evkaf Dairesi'ne aittir, ancak daha sonra medreseye yasal bir kılıf bulunarak Yunanistan Kültür bakanlığı el koymuş bulunmaktadır.

Süleymaniye Medresesi, Türk çocuklarına ilk, orta ve lise eğitimi vermek üzere 1876 yılında inşa edilmiş tarihi bir binadır. Öğrencilerin yüzde 80'inin Türk çocukları olması nedeniyle ilköğretim okulu işlevini sürdüren ve Türkçe eğitim yapan Süleymaniye Medresesi, 1972 yılında Yunan hükümetince gerekçesiz kapatılmıştır. Rodos Adası'nın en görkemli yerinde bulunan bu eğitim binasının yıkılmasına izin verilmemelidir. Yunan hükümetinden Süleymaniye Medresesi'nin temelindeki kazıyı durdurarak yıkıma engel olmasını talep ediyoruz.

Uluslararası topluluğun da Rodos ve İstanköy'deki Osmanlı Türklerinden kalan eserleri artık insanlığın kültürel mirası olarak kabul etmelerini istiyoruz. Türkiye'nin antik çağa ait kültürel mirasa sahip çıkması, koruması ve bakımı ne kadar önemli ise Yunanistan'ın da Osmanlı Türklerinden kalan kültürel mirasa sahip çıkması, koruması ve bakımı o kadar gerekli ve önemlidir.

2. Süleymaniye Medresesi'nin yıkılmasına bağlı olarak bir önemli konuyu da kamuoyuna ve uluslararası topluluğa bildirmekte yarar görmekteyiz. Rodos ve İstanköy'de Osmanlı Türklerinden kalan kültür mirasının korunması amacıyla kurulan Evkaf Dairesi vardır. Ancak Yunan hükümetleri, Evkaf Dairesine sürekli masraflar yaptırarak elindeki arazileri ve malları sattırmakta, Evkaf Dairesi güçsüzleştirilmektedir. Yunan hükümetleri bu uygulamayı, ne yazık ki bazen kendilerine verilen emanete ihanet eden kişileri Vakıf Yönetim kurullarına atayarak gerçekleştirmektedir.

Sonuç olarak Osmanlı Türklerinden kalan camiler, okullar, türbeler, imaretler, çeşmeler gibi eserler zamanın tahribatına bırakılarak yıkılmaları istenmektedir. Bunlara ek olarak Süleymaniye Camisi de örnek verilebilir. Süleymaniye Camisi'ne göstermelik olarak kurulan onarım iskeleti, camide yenileme yapılıyor görüntüsünü vermekte, ancak caminin diğer yüzü yıkılmaya bırakılmaktadır. Bu işlem on yılı geçkin süredir devam etmektedir.

Açıklamada eğitim sorununa da güçlü ifadeler ile işaret edilmektedir:

3. Rodos ve İstanköy'deki Türkçe eğitim yapan okullar başta Süleymaniye Medresesi olmak üzere tamamen kapatılmış durumdadır, buna bağlı olarak soydaşlarımız Yunan okullarında seçmeli ders olarak bile kendi anadillerini öğrenmekten mahrumdurlar. İnsanların en doğal haklarından biri olan anadilleriyle eğitim yapma hakkı Onikiadalar'daki soydaşlarımıza verilmemektedir. Türklere anadilleriyle eğitim hakkı vermeyen Yunanistan, sadık bir Yunan yurttaşı olan Türklerin kültürel kimlikleriyle örgütlenmelerini de engellemektedir.

Türk-Yunan dostluğunun sürekli ve kalıcı olma durumu, Yunan hükümetlerine bağlıdır. Ayakları sağlam yere basmayan dostluk söylemleri kimseyi yanıltmamalıdır. Bir temel gerçeğin Yunan hükümetlerince kabul edilmesiyle barış kalıcı olabilir. O

da barışın karşılıklı menfaat ilişkileri üzerine kurulmasından geçmektedir. Barışın bu temel gerçek üzerine kurulması için Yunan hükümetlerinin yapması gereken işler Rodos ve İstanköy Türkleri açısından özetle şunlar olmalıdır; Birincisi, Rodos, İstanköy ve Onikiadalar'daki kültürel eserlerin korunmasına, bakım ve onarımına Yunan hükümetlerinin özen göstermesidir. İvedilikle Süleymaniye Medresesi'nde yıkımı durdurmalı ve Süleymaniye Camii'nin onarımında göstermelik ve göz boyayıcı davranışlardan kaçınmalıdır.

İkincisi, Rodos ve İstanköy'deki soydaşlarımızın Türk kimlikleri kabul edilmeli ve kültürel kimlikleriyle örgütlenmelerini engelleyen baskılara son verilmelidir. Şimdiki durumda bu adalarda yaşayan Türkler salt Müslüman kimlikleriyle kabul edilmektedirler.

Üçüncüsü, Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türk çocuklarına en azından ilköğretim düzeyinde Türkçe eğitim yapma hakkı sağlanmalıdır."

Sözün Bittiği Yer...

Bugün bütün bu bağlamda Onikiada'ya ilişkin en önemli sorular, Türklerin varlıklarını koruyup koruyamayacakları, bu adalardaki Türk eserlerinin yok olup olmayacağı ve vakıf mallarının tamamen Yunanistan'ın eline geçip geçmeyeceğidir.

Bu soruların yanıtını sağlıklı olarak verebilmek için, Onikiada'nın tarihine yakın gözlüğü ile bakmak yeterli olacaktır. 1920'li yılların başından 1960'lı yılların ortasına kadar yapılan resmi yazışmalarda yer alan değerlendirmeler bugün için de önemli bir yol haritası niteliği taşımaktadır.

O dönemde yapılan tespitlerin, getirilen önerilerin tamamına yakını, bugün için de geçerliliğini büyük ölçüde korumaktadır.

Bu noktada son bir ayraç açarak, Rodos Başkonsolosluğu yapmış olan ve 20 Mart 2007 tarihinde yaşamını yitirmiş Emekli Büyükelçi Zeki Çelikkol'a ayrıca dikkat çekmek gerekir. Bugüne kadar Rodos'taki Türk varlığına ilişkin en kapsamlı araştırmayı Zeki Çelikkol yapmıştır. Yapmakla da kalmamış, bu araştırmasını kitaplaştırıp önemli bir esere imza atmıştır. Zeki Çelikkol, gelecek kuşaklara önemli bir miras bırakmıştır.

Bugünün siyasal ve stratejik dengeleri ile küreselleşmenin desteklediği yerelleşme, çokuluslu şirketlerin çıkarlarına hizmet eden azınlıkların ön plana çıkmasına neden olurken, söz konusu denklem içinde olmayan azınlıkların göz ardı edilmesi ne yazık ki 21. yüzyılın acı bir gerçeği olarak ortaya çıkmaktadır.

Oysa Onikiada Türklerinin özgün kültürü, adaların sahip olduğu tarihi miras, bunların kayıtsız koşulsuz korunmasını ve gelecek kuşaklara bırakılmasını gerektirmektedir. Ne dünün İtalyan yönetimi ne de bugünün Yunan yönetimi bu gerçeği görebilmiştir. Küçük siyasal hesaplar, vizyonsuz yöneticilerin basit yaklaşımları yüzlerce yıllık tarihin yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

Bugün tarihi miras olarak kabul edilen varlıkların değeri kuyumcu terazisi ile tartılırken, Onikiada'daki Türk eserlerinin korunması konusunda Yunan siyasetçilerin ileri görüş yoksunluğu baskın çıkmıştır. Bir yüzyıldan kısa süre içinde bu adalardaki yaklaşık 400 yıllık Türk varlığı, toplumuyla, eserleriyle, kültürüyle silinme noktasına gelmiştir.

Acı olan bir başka nokta da, bir uygarlık projesi olarak sunulan Avrupa Birliği'nin bu konuda göstermelik birkaç adım atmak dışında sessiz kalmayı tercih etmesidir. Hatta Onikiada'da cami ve mescit restorasyonu gibi projelere para aktaran Avrupa Birliği, bu politikasıyla Yunanistan'ın Onikiada'daki Türk toplumunun cami, mescit gibi kullanılabilir durumda olan tarihi eserler ile arasındaki "günlük yaşam rutini" içindeki bağını koparmaktadır. Yunanistan, Avrupa Birliği fonları ile restore ettirdiği cami ve mescitleri ibadete kapayıp, asıl kullanım alanı dışına çıkarmaktadır. Bu topraklardaki vakıflar Onikiada'daki Türk varlığı için yüzyıllardır bir tutkal görevi görmüştür. O tutkal şimdi ortadan kaldırılmaktadır. Ancak bu tutkal, Rodos Türk toplumunu din bağlamında tutucu yapmamıştır. Rodos Türk toplumu, büyük bir oranda –azınlık olmanın bütün baskısına karşın– tutucu yaşam biçiminden uzak durmayı tercih etmiştir. Rodos Türkleri bugün son derece çağdaştır. Sokakta başı kapalı bir tek kadın bile görmek olası değildir. Ramazan'da teravih namazını kılan kadınların başında tülbent, ayaklarında blue jean görüntüsü Türkiye'de yadırgansa bile, bu durum Rodoslular için

hiçbir sıkıntı yaratmamaktadır. Rodoslu Türkler arasında bayram namazını kadın ve çocuklarla birlikte kılmak gelenek olmuştur. Rodos'un 1960'lı yıllarına ait bütün fotoğraflarda, Türk kadınları çağdaş giysilerle görülebilir.

Ancak Rodos Türkleri tarihi köklerinden aldıkları gelenekleri koruma konusunda da hassasiyet göstermektedirler. Bayramlarda birlikte namaz kılınır, daha sonra Fethi Paşa Kütüphanesi'nde buluşulur. Burada başta Türk başkonsolosu olmak üzere, adanın ileri gelen aileleri ve müftü Türk toplumu ile bayramlaşır. Sonra da topluca bayram yemekleri yenir. Sözün özü, Onikiada Türk toplumu, yaşadıkları bütün olumsuz gelişmelere karşın, varlıklarını koruma çabası içindedir. Ne yazık ki bu çaba, Avrupa Birliği tarafından görülmemektedir. Vakıfların giderek yok olması, mallarının yağmalanması, Türk toplumunun bu çabasına vurulmuş en büyük darbedir.

Avrupa Birliği, siyasal açıdan özellikle gayrimüslim vakıfları konusunda Türkiye'yi baskı altında tutup, istediği yasaların çıkarılmasını, istediği düzenlemelerin yapılmasını sağlarken, Onikiada'da yapılan yağmayı görmezden gelmesi oldukça önemli bir çifte standart örneğidir. Yunanistan'ın tam üyesi olduğu Avrupa Birliği'nin müktesebatını tam olarak üstlenmesine ve bu bağlamda yolsuzluğa karşı mücadelede ciddi bir sorumluluk almış olmasına karşın, Evkaf İdaresi ile Güney Ege Bölge Sekreterliği arasındaki yolsuzlukları görmezden gelmesi, Atina yönetimini bu konuda baskı altına almaması da dikkat çekilmesi gereken bir başka konudur.

Türkiye ise sessizdir.

Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptığı açıklamanın dışında Dışişleri Bakanlığı'nın son dönemde sadece küçük birkaç girişimi söz konusu olmuştur.

Ancak bu küçük girişimler bile Yunanistan'ı fazlasıyla rahatsız etmeye yetmiştir. Konunun İslam Konferansı Örgütü'nün 19-21

Haziran 2006'da Azerbaycan'da yapılan 33. toplantısında ele alınacağının ortaya çıkması üzerine Yunan basını "erken uyarı" görevini hızla yerine getirmiştir:[1]

> "Bu yaz azınlık konusunun başrolde olacağı görülüyor. Çünkü Trakya Müslümanları tartışmasından sonra Ankara, İstanköy ve Rodos için de buna benzer bir konuyu açmaya hazırlanıyor.
>
> Haziran ayında, Bakü'de İKÖ yıllın konferansında 57 İslam ülkesinin dışişleri bakanları, İKÖ Genel Sekreteri'nin (Türk) azınlık aleyhine sözde ayrımlar konusundaki Yunanistan'ın Trakya politikasını kınayan raporunu onaylamaya davet edilecekler. Ancak bu rapor, buna benzer geçmişteki oylamalardan iki noktada farklı: Çok geniş ve (ilk kez) Yunanistan'ın başka bölgelerinde de 'Türk azınlık' konusunu ortaya koyuyor. Metnin girişinde, ayrımcılık unsurları olarak, 'müftülerin ve vakıf yönetimleri seçimleri konusunda insan hakları ihlali', 'Müslüman anıtlarının tahrip edilmesi ve saygısızlık' ve 'özel derneklerin unvanlarında Türk teriminin yasaklanması' kaydediliyor.
>
> ...Rodos ve İstanköy'de 'Türk toplumlarının' (dini, kültürel, temsil edilme) haklarının ihlaline değinilmesi ilginç; Rodos ve İstanköy Türk toplumlarının dillerinde eğitim, dini gereksinimleri, vakıfların idaresi ve kültürel mirasların korunmasından mahrum oldukları' ifade ediliyor."

Bakü'deki toplantıda ele alınan iki rapor Atina yönetiminde alarm zillerinin çalmasına neden olmuştur.[1]

Aylık *Stratigiki* dergisinin Temmuz 2006 tarihli sayısında, Ürdün Üniversitesi Stratejik Etütler Merkezi araştırmacısı Antonia Dimu imzasıyla yapılan değerlendirme, Yunanistan'ın bu kararlardan nasıl rahatsız olduğunu ortaya koymaktadır:

---

(1) Mihas Takis, *Elefterotipia,* 21 Mayıs 2006

"... Raporlarda, Türk-Müslüman azınlıktan ve Türk Prof. Dr. İhsanoğlu başkanlığındaki İKÖ Genel Sekreterliği'nin iddialarına göre, Rodos ve İstanköy'de yaşayan ve anadillerinde (dergi notu: Türkçe) eğitim görme, dini görevlerini ifa etme, İslam vakıflarını yönetme, kültürel miraslarının devamını sağlama (madde 15) fırsatına sahip olmayan Türk cemaatlerinden ilk kez söz ediliyor. Açıkça belli olduğu üzere Türk diplomasisinin koordineli çalışmaları ve Ankara'nın stratejik hedeflerine ulaşmak için İKÖ'den yararlanma yönünde belirli bir plan uygulamasıyla bu ifadeler, Atina'nın lehine değil. Çünkü Atina bu ifadelerin 'benimsenmesini' engellemek ve gelişmelerin önüne geçmek için vaktinde hareket etmeyi bir kez daha başaramadı.

Tayyip Erdoğan Hükümeti, Türkiye'nin İslam profilinin yayılmasına ve demokrasinin İslam'a uygunluğunu ön plana çıkarma gayretiyle, Müslüman dünyasında lider rolü oynamaya büyük önem veriyor. Bu strateji, ülkenin AB üyeliğine paralel olarak ilerletiliyor."

Oysa AKP hükümetinin Onikiada Türklerine ilişkin olarak, söz konusu dergide ileri sürüldüğü gibi bir yaklaşımı bulunmamaktadır. Yunan basını İKÖ zeminindeki bu etkisiz çabayı bile büyütüp, bir an önce önlem alınması için hükümetini uyarmaktadır. Bu noktada Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun ailesinin de Rodos kökenli olduğu notunu düşmekte yarar var.

Konu, 2006 yılı sonuna kadar Yunan basınının gündeminde olmuştur. Yunan basını İKÖ' nün söz konusu kararlarını, "Türkiye'nin Onikiada'da gözü var" imasında bulunabilecek kadar ileri noktalarda yorumlamayı tercih etmiştir. Yunan basınına göre Türkiye Yunanistan'ın egemenliğindeki adalarla "şimdilik" ekonomik açıdan ilgilenmektedir. Değil bu imaya ilişkin bir değer-

(1) OIC/ICFM-33/POL/SG. REP.4 (Kıbrıs'taki Durum), OIC/33-ICFM/2006/MM/SG. REP.3 (Batı Trakya, Türk-Müslüman Azınlığın Durumu)

lendirme yapılması, sadece "Peki ya Türkiye daha sonra hangi açılardan Onikiada ile ilgilenecektir?" sorusunu gündeme taşımak bile, Türkiye'yi az çok tanıyan siyasilerin alaycı gülümsemesine neden olacak kadar akıldışıdır.

To Vima'nın "Türkiye, Yunanistan'ın Egemenliği Altındaki Adalara Şimdilik Ekonomik Düzeyde Ayak Basmayı Amaçlıyor" başlığı ile yaptığı değerlendirme Yunanistan'daki Türk paranoyasının hangi düzeyde olduğunun anlaşılması bakımından önemlidir:[1]

> "İKÖ Dışişleri Bakanlar Kurulu'nda ilk kez Rodos ve İstanköy'deki Müslümanlardan söz edildi. Türkler son zamanlarda Doğu Ege adalarına 'garip' bir ilgi gösteriyorlar. Bu adaların Yunanistan'a ait olduğuna dair itirazlar dile getirmiyorlar, örneğin Kardak ve diğer kayalıklarla yaptıkları gibi onları 'gri bölgelere' dahil etmiyorlar. Ankara son zamanlarda Sisam, Sakız ve Onikiada'dan bazılarına ilgi gösteriyor. Yunanistan'ın turistik kalkınmaya sahip ve ürün çeşitliliği açısından zengin bir bölge olan Küçük Asya bölgesiyle ticaret yapmak istemesinin arkasında saklanan Türkiye şimdilik –şimdilik ekonomik düzeyde– ayağını Yunan egemenliğindeki adalara atmak ve ekonomik zorluklardan, yerli halkın saflığına ve altyapıdaki eksikliklere kadar her şeyden yararlanmaya çalışıyor. Türkiye'nin bu ilgisine bu adalarda, özellikle Rodos'ta yaşayan 2 bin Türk kökenli destek veriyor.
>
> Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yapılan İKÖ Dışişleri Bakanları Kurulunda Türk kökenli ada sakinlerinden söz edilmesi –üstelik bunun dayanaksız verilerle yapılması– Atina için rahatsız edici bir sürpriz oldu. Dışişleri Bakanı Gül'ün de katıldığı toplantının sonuç bildirgesinde 15. paragrafta, 'Rodos ve İstanköy'deki Türk toplumları anadillerinde eğitim görme, dini ihtiyaçlarını yerine getirme, vakıflarını yönetme ve kültürel miraslarını koruma haklarından mahrum durumdalar' deniliyor.

(1) Efstathiadis Stathis, *To Vima,* 10 Aralık 2006

Uluslararası konferansta ilk kez bu tür bir konudan söz ediliyor. Doğu Ege adalarını ziyaret eden Türk turist, işadamı, tüccar hatta öğrenci sayısı 2004'ten bu yana iki mislinden fazla bir artış kaydetti, aynı şekilde adalardan Türk sahillerine geçenlerin sayısında da önemli bir artış yaşandı. Ancak anılan adalarda yaşayan Yunanlı sakinler alışveriş yapmaya veya Küçük Asya'da birkaç gün tatil yapmaya ilgi gösterirken, Türkler daha çok küçük çapta alışveriş ve kumarhane ziyaretlerinin yanı sıra, yerli Müslümanlarla, her zaman masum olmayan temaslarda bulunuyorlar. Yunan makamları, bazı Türklerin ziyaretlerinin yukarıdan yönlendirildiğine dair belirtilerin olduğunu biliyorlar. Türkiye'nin adalardaki Türkleri bölgedeki insanlar arasındaki yakınlaşma yönünde önemli bir köprü olarak kullanmak isteği zaten belli oluyor. Bu köprüyü kullanmak adına Ankara, ada bölgesinin iyiliğini düşünen, kurtarılması yönünde proje önerileri sunan taraf rolünü oynuyor. Bir ay önce Rodos'ta yapılan Türk-Yunan işadamları toplantısında konuşan Türkiye'nin Rodos Başkonsolosu Ahmet Arda, 'adaların suya ve enerjiye ihtiyaçları var. İhtiyaçları olmayan şey ise tecrit edilmeleridir. Ekonomik yardımlar sürekli azalıyor. Yunanistan devlet bütçesinden 5 milyon Avro vermeyi başaramazsa, adaların çoğu susuzluk tehlikesi ile karşı karşıya gelecek. Taşımacılık bu ekonomik yardımlara dayanıyor. Enerji ise zaten zor yetiyor. Yatak sayısının otellerde 10 binden 15 bine kadar artması beklenirken su ve enerji ihtiyaçları da ona göre artacak; önyargının aşılması durumunda, Türkiye'den adalara su ve enerji ikmali yapılması sağlanabilir; taşımacılık için ise Türk toprakları kullanılabilir' dedi.

Türk başkonsolos önyargılarla ilgili olarak da, 'yerel mekanizmanın' esnek olmadığını söylerken, örneğin Rodos için süs olan Murat Reis ve Recep Paşa gibi Osmanlı döneminden kalma bazı anıtların restorasyonunun nedensiz olarak geciktirildiğini –Süleymaniye Camii restorasyonu oldukça ilerledi, yakında açılması bekleniyor– biliyor. Öte yandan, tecritten söz ederken de Türk pasaportlu olanların Yunanistan'ı ziyaret etmek için vi-

zeye ihtiyaç duyduklarını hatırlattı. Rodos'taki toplantıda Türk başkonsolosunun da gündeme getirdiği karşı sahillerdeki Türk sakinlerin Doğu Ege adalarına vizesiz gidip gelmelerini Ankara talep ediyor, ancak Atina bunu kabul etmiyor."

Stratigiki dergisi yine Temmuz 2006 sayısında, "Türk diplomasisindeki hareketlenmeye dikkatli bir yaklaşımla çok genel çerçevede şu sonuçlara varılabilir: Türkiye askeri düzenin de yer aldığı bir nevi çok cepheli bir dış politika uyguluyor" diye yazar ve cepheleri de şöyle sıralar:

— Bir yandan yüksek riskli kuzey Irak cephesiyle, diğer yandan da daha az riskli olan Yunanistan ile olan ilişkilerde duruma göre Ege'de Türk ihlalleriyle, Kardak'ta Türk gemilerinin seyretmesiyle ve Gelibolu açıklarında petrol sondajlarıyla gerginlik yaratmak.

— Türkiye gündeminin birinci sırasına azınlık konusunu yerleştiriyor, uluslararası jeopolitik ve diplomatik verilerden yararlanarak ve Batı Trakya'ya yönelik ilgiyi sürekli ön planda tutarak, gelecekte açılabilecek küçük bir cepheyi açık tutuyor.

— Türkiye geçmiş yılların tezlerine geri dönüyor. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Rodos ve İstanköy adalarında azınlığın varlığından söz ediyor. Oysa Lozan Antlaşması bu konuyu kapsamıyor, çünkü o dönemde Onikiadalar İtalyan işgali altındaydı. Bu temelde Rodos'taki Türk konsolosluğunun rolünün yeniden aktif olması bekleniyor.

— Türkiye, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya gibi, Yunanistan'ın ikili konularını çözümlemek amacıyla uzun yıllardır müzakerelerde bulunduğu ülkelerle diplomatik ilişki yolları yaratmaya çalışıyor. Aynı çerçevede Ankara, Kıbrıs'ın ikiye bölünmesine yönelik kapsamlı bir plan çerçevesinde temaslara açıkça sözde Kıbrıs Türk devletini de dahil etmeye çalışıyor.

Ezcümle, Türkiye'nin en küçük bir ilgisi bile Yunan basınındaki paranoyanın ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Onikiada Türklerinin Lozan Antlaşması'nın kapsamında olmaması, Türkiye'nin onların hakkını hukukunu savunamayacağı anlamına gelmemektedir. Yunan basınında yer aldığı şekliyle Atina yönetiminin, "Lozan Antlaşması Rodos ve İstanköy'deki Müslüman azınlığı kapsamıyor, çünkü o dönemde Onikiadalar İtalyan işgali altındaydı" tezi 21. yüzyılın insan hakları uygulamaları ile ciddi anlamda çelişmektedir.

Onikiada açısından ise yaşanan trajedinin önüne geçilmesi için, konunun dünya kamuoyu nezdinde ve sürekli olarak gündemde tutulması gerekmektedir. Sadece İKÖ kararlarının ve basit ekonomik açılımların hemen hiçbir önemi bulunmamaktadır.

Bu konuda belki de en güzel örneği Yunanistan vermektedir. Yunanistan, Türkiye'de yapay azınlık sorunu yaratmak için sürekli Pontus ve sözde Küçük Asya soykırımı konularını gündeme taşıma çabası göstermektedir. Atina'nın Bizans hayali ile yaşamakta olan siyasetçileri, olmayan soykırımları, tarihin sayfalarına gömülmüş imparatorlukları gündemde tutmak için elinden geleni yaparken, ne yazık ki Türkiye'de ne sivil toplum örgütleri ne de hükümet Onikiada Türkleri için benzer çaba içindedir. Kaldı ki, Onikiada Türkleri, ne Pontus Rumları gibi tarihin sayfalarına gömülmüştür ne de yapay bir azınlıktır. Yaklaşık 500 yıldır o adalarda yaşamaktadırlar.

Bugünkü dünya dengeleri içinde Ege'nin iki yakasındaki Türk ve Yunan halkları dost olmak, Ege'yi bir barış denizi olarak yeniden canlandırmak zorundadır. Ege'deki barış ortamı, her iki halkın yararına olacaktır. 21. yüzyılın gerçekleri bunu zorunlu kılmaktadır. Ancak bunun sadece bir tarafın çabası ile gerçekleşmeyeceği de açıktır. İçilen uzolar, oynanan sirtakiler, karşılıklı

dostluk mesajları kamuoylarına sunulan basit bir imajın ötesine geçmemektedir. Ortadaki çözülememiş sorunlar can yakarken dostluk, kardeşlik, iyi komşuluk retoriği hemen hiçbir anlam ifade etmemektedir. Önemli olan iki ülke arasındaki sorunların adilce çözülmesidir. Onikiada Türklerinin varlıklarını koruyabilme, Osmanlı'dan kalan tarihi mirası ayakta tutabilme çabası da –Batı Trakya Türklerinin yaşamakta olduğu sıkıntılar gibi, kıta sahanlığı, FIR Hattı, aidiyeti belirsiz adacıklar sorunları gibi– iki ülke arasında öncelikli konular arasında yer almak zorundadır. Türk hükümetlerinin Onikiada Türklerinin yaşamakta olduğu trajediyi hem Ankara-Atina ekseninde hem de AB çerçevesinde ivedilikle gündeme taşıma sorumluluğu vardır. Ancak bu sorumluluğun yerine getirilmesi konusunda ne yazık ki bugünün AKP iktidarının siyasal iradesi bulunmamaktadır. 2008 Türkiyesi, küresel güçlerin yarattığı yapay sorunlar ile boğuşmayı sürdürmektedir. AKP ise ciddi anlamda ele alması gereken konulara uzak durmaktadır.

Ne olursa olsun bugün Onikiada'daki Türk varlığının korunması konusunda hiç kimsenin umutsuzluğa kapılma lüksü yoktur. Bu bağlamda, İsmet İnönü ile KKTC'nin Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş arasında 1965 yılında geçen şu diyalogu akıllarda tutmak büyük önem taşımaktadır:

> "Paşam artık dayanamıyoruz, ya bir aya kadar gelip bizi kurtarırsınız ya da..."
>
> "Veya ne, teslim mi olursunuz? Türk'ün sabrı bittiği yerde başlar. Türkseniz, dayanacaksınız. Vatan müdafaasında Türk'ün sabrı bittiği yerde yeniden başlar. Türk iseniz sabrınız tükenmemiş demektir."

EKLER

Ek–1: Onikiada[1]

KERPE (KARPATHOS SCARPANTO) ADASI: Onikiada'nın Girit Adası'na en yakın olan iki adasından büyük olanıdır. 1900 yılında Londra'da basılan ve bütün Ege adaları ile ilgili ayrıntılı bilgiler içeren *Mediterranean Pilot* adlı denizcilik kitabında ise Kerpe Adası ile ilgili olarak özetle şu bilgiler verilmektedir:

> "... Ada kuzey-güney istikametinde 36 mil uzunluktadır. Eni ise 2-6 mil arasındadır. Adanın bütününü yüksek tepelerden oluşan dağ sırası kaplar... En yüksek dağı olan Lastos, adanın güney ucundan 11,5 mil mesafededir. Ve 4000 feet yüksekliğe ulaşır. Adanın büyük bir bölümünü kaplayan 8000 nüfusu vardır. Bunların çoğunluğu Rum'dur ve adanın güney tarafındaki dokuz köyde yaşarlar."

1900 yılında Londra'da yayımlanan bir başka kitapta bu konuya değinilmekte ve adada Rumlardan başkalarının da yaşadığı belirtilmektedir. Büyük kısmı kayalık olan Kerpe Adası'nda ziraata elverişli yerler yok denecek kadar azdır. Adada var olduğu söylenen demir cevheri yatakları da bugüne kadar işletilememiştir.

---

(1) Taşkıran, Dr. Cemallettin, *Onikiada'nın Dünü ve Bugünü,* Gn. Kur. ATASE Yayını, Gn. Kur. Basımevi, Ankara, 1996. Bilgiler www.turk-yunan.gen.tr'den özetlenerek alınmıştır.

Kerpe dağlarında gümüş, demir, kurşun madenleri vardır. Daha birçok madenler, şimdiye kadar işletilmediği için metruk ve gizli kalmıştır. Fakat adanın sahil taraflarındaki alçı ve mermer taşı madenleri hayli zaman işlenmiş ve dışarıya da uzun süre ihraç edilmiştir

KAŞOT (KASOS) ADASI: Onikiada'nın en uç bölümünde, Kerpe Adası'nın hemen arkasındadır. Girit Adası'na en yakın mesafede bulunan adadır. İkisi oturulabilir, ikisi otlak olarak kullanılan dört adadan oluşmaktadır. Kaşot Adası'nın ziraata elverişli toprakları, yok denecek kadar sınırlıdır. Hatta Kaşot Adası'nın bir kaya parçası olduğu bile söylenebilir. Uzunluğu kuzeydoğu ve güneybatı istikametinde 9,5 mil, en uç noktadaki eni ise 334 mildir. 3 millik bir kanalla Kerpe Adası'ndan ayrılır. Ada 1700 feet yüksekliktedir ve çoğunlukla dağlık bir bölgedir. Hemen hemen tamamı Rum olan bir nüfusu vardır.

1900 yılında İngiltere'de basılan denizcilik kitabında, ada nüfusun tamamına yakını Rum olarak belirtilmektedir. Ada Yunan isyanları yüzünden birkaç kez sıkıntılı duruma düşmüş ve nüfusunun büyük bir kısmı zaman zaman boşalmıştır. Ancak, sonradan gidenler dönmüş ve ticaret yapmaya başlamışlardır. Kaşot Adası'ndan 434 millik mesafede ve kuzeybatı yönüne paralel olarak uzanan bir grup adacık vardır. Bu adacıklarla Kaşot Adası arasındaki kanal mesafesi 113 mil ile 3 mil arasında değişir.

Gerek Kerpe, gerekse Kaşot Adası'nın her türlü ihtiyacının, 1900'lü yıllarda bile, her on beş günde bir İzmir'den gelen vapurlarla karşılanması, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur.

RODOS ADASI: 1400 kilometrekarelik yüz ölçümü ile Onikiada'nın en büyüğü olan Rodos, Anadolu kıyılarındaki Marmaris limanına 43,5 kilometre, Fethiye limanına 77,5 kilometre

uzaklıktadır. Yunanistan'ın Pire limanına yaklaşık 410 kilometre, Girit Adası'na 145 uzaklıktadır. Ada kuzeydoğu, güneybatı yönünde uzanır. Uzunluğu 75 kilometre, genişliği ise orta kısımlarında 25 kilometreyi bulan Rodos'un kıyılarının uzunluğu ise 220 kilometredir.

Rodos Adası'nda hububat, sebze, tütün, narenciye, zeytin ziraati yapılır. Balıkçılık, süngercilik, turizm faaliyetleri ileri seviyededir. Ada ekonomik yönden kendi kendine yeterli sayılabilir. Tek limanı Rodos şehrindedir; burada da 3 liman vardır: Mandraki, Mercantile, Acandia.

Rodos bitki örtüsü bakımından zengindir. Dağlarda, özellikle orta kısımlarda ormanlar ve makilik alanlar geniş yer tutar. Dere ve çay vadileri ile sahil ovalarında önemli sayılabilecek meyve bahçeleri ve bağlar mevcuttur.

Rodos şehrinden başka, adadaki önemli köy ve kasabaları şunlardır:

Kalitheas, Afandos, Malona, Lindos, Lardhos, Yannathi, Katayia, Apolakia, Monolitos, Apollona, Kalavarada, Soroni, Maritza. Güneybatıdaki Katavia kasabası civarında başlayan ve kuzeydoğu yönünde uzayan dağ silsilesi, adayı boydan boya kateder. Bu silsile üzerinde güneybatıdaki 563 metre rakımlı İstiyatı dağı, Armanisti burnu, doğusunda 825 metre rakımlı Armanista dağı, Armanista dağından kuzey doğuya 1215 metre rakımlı Attayırod ve uzantısında 788 metre rakımlı Profitis İlias dağı bulunmaktadır. Kalavarda-Peveranyomaritza hattından itibaren kuzeydoğuya doğru arazi münferit tepeler halinde alçalır. Adada bol miktarda zeytin ağacı bulunmaktadır. Üzüm, incir, keçiboynuzu ve narenciye, Rodos Adası'nda yetişen başlıca meyve ağaçları arasında yer almaktadır. Ada ortasında, dağlık kısmından sahillere doğru birçok dere ve çay akar. Akarsuların önemli bir

kısmı yazın kurumakla beraber, çay vasfında devamlı su bulunan akarsuların en önemlileri şunlardır:

Güneydoğu sahillerinde akan İseafilya, Gadura, Malona dereleri ile Batı ve kuzeybatı sahillerinde akan Lireno, Argiro dereleri.

Su ihtiyacı genellikle adanın çeşitli bölgelerinde açılmış olan artezyenlerden sağlanmaktadır. Kırsal kesimlerde su sıkıntısı çekilir. Yaz sezonunda kalabalık yerleşim birimlerinde sıkıntı belirgin bir düzeye çıkar.

Kuzeydoğusundaki Rodos şehri, adanın merkezi ve en önemli limanıdır. Diğer önemli yerleşim merkezleri ise; Arhangelos, Afanda, Malonas, Katavia, Kremastis, Paradissi, Trianta, Koskinu'dur.

Ada ekonomik yönden kendi kendine yeterli sayılabilir. Tarım alanında hububat, sebze, tütün, narenciye, zeytin ziraatı yapılır. Adada hububat üretimi, sadece bölgesel tüketimi karşılıma amacına yöneliktir. Balıkçılık, süngercilik, turizm ileri seviyededir. Adada küçük endüstri ve el sanatları ile ilgili tesis bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu çanak, çömlek yapımından çiniciliğe kadar giden seramik koluna aittir. Deri, plastik, basit kimya sanayii, makine tamir iş yerleri mevcuttur.

Tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Rodos, zaman zaman tarımsal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bunun da nedeni, tarım alanında çalışan ekonomik aktif nüfusun, daha kârlı olan turizm sektörüne kaymakta oluşudur.

Yaklaşık 63 bin hektar olan ormanlık araziden, adada yılık ortalama olarak 30.000 ton kereste ve 200 ton odun kömürü elde edilmektedir. Akandia limanının güneyinde Rodos elektrik santrali ile adanın kuzeyinde Rodos şehrine 3 kilometre mesafede Soroni Elektrik Fabrikası vardır. Her iki santral adanın tüm elektrik ihtiyacını karşılayabilmektedir.

Adada, Yunanistan'ın Ege Üniversitesi'ne bağlı olarak Pedagoji ve Turizm Yüksek Okullarında eğitim sürdürülmektedir. Pedagoji ve Turizm Yüksek Okulu'nun yanı sıra, 1989-1990 öğretim yılında Eczacılık Fakültesi de eğitime başlamıştır. Rodos şehrinin güneyinde lise seviyesinde eğitim yapan Demir Ticaret Okulu bulunmaktadır. Halkın geçim kaynağının en önemli bölümü turizme dayalıdır. Bunun yanında tarım, hayvancılık, küçük el sanatları ve hediyelik eşya üretimi, diğer önemli gelir kaynağıdır. Rodos, şu anda Atina bölgesinden sonra Yunanistan'ın ikinci büyük turizm merkezidir. Uluslararası turizmin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gösterdiği gelişmelerden faydalanan Yunanistan, son 25 yıl içerisinde özellikle Rodos'ta sistemli bir şekilde geniş yatırımlara girişerek uluslararası standartlarda turizm tesisleri kurmuştur.

Adada halen 65.000 yatak kapasiteli, yaklaşık 180 adedi 3 ve 5 yıldızlı 222 turistik otel bulunmaktadır. Ada etrafını asfalt bir yol dolaşır. Diğer yollar şose ve stabilizedir. Pire, İtalya, İskenderiye ve Onikiada'nın diğer adaları ile düzenli deniz ulaşımı vardır. Pire ve Brindizi ile düzenli hava seferleri yapılmaktadır.

LİMONİYE (ALİMİNİA-ALİMNİA) ADASI: Herke Adası'nın hemen yanında bulunan bu ada 900 feet yüksekliğe sahiptir. Herke'den 3-4 mil uzaklıktadır. Güneybatı yönünde oldukça derin demirlemeye müsait bir limanı vardır. Bu limanın üst kısmında ise yerleşim yeri kurulmuştur. Herke ve Limoniye adalarının arasında birçok küçük adacık vardır. Bunların aralarında geçit vardır. Rodos kıyısına doğru üç küçük adacık daha göze çarpar. Bunlar sığ suları ve kayalıkları olan adalardır. Su bulunmaz. Bu adaların hiçbirinden yiyecek erzak temin etmek mümkün değildir.

İLYAKİ ADASI (TİLOS-PİSKOPİ ALEKİ): Kuzeybatı ve güneydoğu yönünde uzanan adanın uzunluğu 8 milden biraz fazladır. Çeşitli büyüklükte birkaç koyu bulunur. Kuzeybatı yönünde uzanan kısımları dağlıktır. Bu dağlık alanın en yüksek tepesi 2000 feet yüksekliği bulur. Yüksek tepeler adayı neredeyse tamamen dolaşır. Adanın kuzeybatı bölümü yüksek uçurum ve yarlardan ibarettir. Venediklilere ait bazı kale kalıntılarını ve kuleleri görmek mümkündür. Ada genellikle dağlarla kaplı olduğundan büyük bir kısmı ziraata ve tarıma elverişli değildir. Ancak yine de bazı yerlerde ziraat yapılır. Buralarda yerleşen halk, iki önemli yerleşim yeri kurmuştur ve bu iki yer arasındaki düz arazide ziraat yapmaktadır. Daha çok badem, zeytin, incir ve şarapçılıkla uğraşılır. Ada nahiye merkezi olduğu için üzerinde ancak iki yüz elli kadar ev vardır. Hava ve suyu gayet güzel ve sağlıklıdır. Ada, Kanuni Sultan Süleyman zamanında fethedilmiştir. Sömbeki Adası'nın ele geçirilmesiyle görevlendirilen kalyon kaptanlarından Mahmut Kaptan, İlyaki'ye doğru giderken yolda şehit olduğundan, donanmada ikinci reis olan Özağa, Kara Mahmut'un cenazesini Rodos'a taşıdıktan sonra İlyaki'yi ele geçirmiştir. Şövalyelerin elinden alınan ada, diğer adalar gibi Rodos'a bağlanmıştır. Son zamanlara kadar bu ada Sömbeki ilçesine bağlı idi. Üzerindeki küçük ve düzenli bir liman mevcut olup, yelkenli kayıklar kışın fırtınalı havalarda iyi korunurlar. Adanın batı tarafında Aya Anton dağı eteğinde, üzerinden asırlar geçtiği halde hâlâ mevcut olan bir kalenin henüz bu gün yapılış gibi yeniliğini koruduğu kapı ve duvarlarının pek sağlam olduğu görülmektedir. Kalenin, 478 Hicri senesinde Kudüs'ü ele geçirdikten sonra Loren'e dönmekteyken tesadüfen adaya uğrayan God Kravodö Bolyon tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. 20. yüzyıl başlarında adanın nüfusu 3000 civarındaydı. Bunlar ziraatle ge-

çimlerini sağlarlar ve Rodos valisi olan Türk paşasına çok az bir vergi öderlerdi. Adanın yiyecek ihtiyacının çok büyük bir kısmı Anadolu'dan sağlanırdı. Adada su yok denecek kadar azdır.

İNCİRLİ ADASI (NİSEROS-NİSYROS): Volkanik dağ kayalarından oluşan beşgen şeklindeki adanın uzunluğu 4 mildir. Tarihi devirlerde patladığı bilinen bir krateri vardır. Bu büyük ve düzensiz krater, adanın merkezinin geniş bir bölümünü kaplar. Kraterin denizden yüksekliği 1350 feet ile 1574 feet arasında değişir. Fakat adanın batı tarafında bulunan küçük bir krater 2270 feet yüksekliği ile adanın en yüksek yeridir. Adanın kıyıları sarp kayalıklardan oluşur. Fakat adadaki badem ağaçları ve üzüm bağları, denizden adaya çekici bir görünüm verir. Büyük kraterde sülfür bulunur. Bu kraterin aşağı tarafında ise 455 feet yükseklikte küçük bir düz ova vardır. En önemli yerleşim yeri Mandraki kasabasıdır. 20. yüzyılın başlarında İncirli Adası Rodos'a bağlıydı ve 2500 civarında bir nüfusa sahipti. O zamanlar adada ne at, ne de katır vardı. Bütün işler eşeklerle ve insan gücü ile yapılıyordu. Adanın ovalık kısmında badem, zeytin, incir, şarap üretilir. Büyük gemilerin yanaşabileceği bir liman yoksa da, Mandraki kasabasına bir mil kadar uzaklıktaki iskele, bazı gemilerin demirlemesine uygundur. Yiyecek erzak temini çok zordur. Su ise tamamen depolarda tutulmakta ve oradan kullanılmaktadır. 20. yüzyılın başlarında İzmir'den her on beş günde bir buharlı gemi İncirli Adası'na gitmekteydi. Sıcak su kaynakları, ada sakinlerinin çamaşırlarını yıkamaları ve banyo gereksinimlerini karşılamaları için kullanılmaktadır. Adanın batı kısmında 350 feet yüksekliğinde ve bir milden biraz daha fazla uzunluğa sahip Rakhia adacığı ile, kuzeybatı bölümünde yine Rakhia adacığına benzeyen ancak 235 feet yüksekliğinde sığ sular ve kayalara kaplı Rigusa adacığı vardır.

YALI ADASI (İALOS): İncirli Adası'nın hemen kuzeybatısında yer alır. Kuzeydoğu, güneybatı yönünde uzunluğu 3 mildir. Çok ince bir berzahla (ince kara parçası) bağlanan iki parçadan oluşur. Kuzey parçası 580 feet yüksekliğindedir. Adanın kıyıları çok düzensizdir ve sığ sular ve kayalıklarla çevrilidir. Kuzeydoğu bölümünde Agios Antonios denilen küçük bir adacık, alçak bir kara ile adaya bağlanmıştır. Yalı Adası'na yakın Strongyli adlı bir küçük adacık daha bulunur.

SÖMBEKİ ADASI (SYMİ-SYME): Reşadiye ve Bozburun yarımadalarının önünde, Karaburun ile Datça arasındaki koyu kapatacak biçimde uzanan bir adadır. Kuzey-güney istikametinde 7 mile yakın bir uzunluğu vardır. Doğu-batı istikametinde ise 5,5 mil uzunluktadır.

Kıyıları oldukça düzensizdir. O kadar çok girintili çıkıntılıdır ki, çok sayıda koyu vardır. Simi, adanın tek yerleşim yeridir ve iskeleye doğru kurulmuştur. Adanın dış manzarası güzelse de içi pis su birikintileriyle kaplıdır. 20. yüzyıl başlarında adada 8000 civarında oturan vardı ve hemen hepsi kasabada yaşıyordu. Bunların büyük bir kısmı sünger avcılığı yapıyordu. Ada, Rodos'a bağlıydı ve diğer adalara satılan Avrupa malzemelerinin bir deposu durumundaydı. Sünger avcılığı bu adada Osmanlılar zamanında başlamıştı. Sömbeki Adası'nda yapılan ve Türklerin "sümbek" adını verdiği küçük ve hafif teknelerle sünger avcılığı adada büyük bir gelişme gösterdi. Elde edilen süngerler adalılar tarafından İstanbul, Trieste, Marilya, Franfurt, Londra ve Bale'deki ticari temsilciliklerle bütün Avrupa'ya dağıtılıyordu. 1866 yılından sonra adaya özel dalma elbisesi ve dalma başlığının gelmesiyle sünger avcılığı iyice gelişti. Sömbeki Adası sünger ticaretinin merkezi haline geldi. Öyle ki 20. yüzyılın başlarında Sömbeki Adası'ndaki yerleşim yeri olan Simi bir Avrupa şehrinden farksızdı. Söm-

beki'nin kuzeyinde bulunan Nimos Adası doğu-batı istikametinde 2 millik bir uzunluğa sahiptir. Sömbeki Adası'nın güney ucunda ise bir mil uzunluğa sahip Seskli Adası vardır.

KOÇBABA ADASI (ASTROPALYA STAMPALİA): Onikiada içerisinde kıyıları bakımından en düzensiz olanlardan biridir. Doğu-kuzeydoğu istikametinde 9,5 mil uzunluğundadır. İnce bir kara parçasıyla bağlanmış iki geniş ve yüksek taş kütlesinden ibarettir. Adanın güneybatı tarafı 7 milden fazla uzunluğa ve 1660 feet yüksekliğe sahiptir. Bu ölçüler kuzeydoğu bölümünde 6 mil uzunluğa ve 1300 feet yüksekliğe ulaşır. İki ayrı kaya kütlesinden dolayı uzaktan iki ayrı ada görünümünü verir. Adanın güney bölümünün doğu kıyısında kurulan ve adayla aynı isme sahip bir yerleşim yeri vardır. Burada 20. yüzyıl başlarında 1500 kişi yaşıyordu. O zaman adanın toplam nüfusu 2500 idi ve Türklere bağlı olarak Rodos Paşası idaresinde balıkçılıkla yaşıyorlardı. Adada çok sayıda harabe vardır ve bunların kolonları görülebilecek durumdadır. Ortaçağdan kalma bir kalesi vardır. İskele ve çıkarma yeri, yerleşim yerinin kurulduğu kuzey tarafında bulunan küçük bir koydur.

20. yüzyıl başlarında Koçbaba Adası'na gidebilmenin en iyi yolu Kilimli Adası'ndan botla gitmekti. Adanın kuzey ve güneyinde, kayalıklardan ibaret birkaç adacık vardır. Adanın, Girit Adası yönüne doğru olan kısmındaki adacıklar sayıca daha fazladır.

İSTANKÖY ADASI (KOS): Ada özellikle güney ve batı bölümünde kayalıktır. Adanın kuzey bölümünü doğu kısmı verimli topraklara sahiptir. Tahıl, ipek ve şarap üretimi yapılır. Meyve ağaçları her yerde bulunur. 20. yüzyıl başlarında adanın nüfusu 9500 idi. Adada Rumlar köylerde, Türkler ise şehirlerde yerleşmişlerdi. Bodrum yarımadasının güneyinde bulunan ada, Reşadiye yarımadasına 7,6 mil, Bodrum limanına 11 mil, Bodrum

yarımadasına 2,25 mil uzaklıktadır. Rodos'a 110 kilometre, Girit'e 250 kilometre, Pire limanına 350 kilometre uzaklıktadır. Yüzölçümü 287 kilometre, uzunluğu yaklaşık olarak 40, genişliği 8 kilometre'dir. Ada güneybatıda (Aridio köyü civarında) 2 kilometre'ye kadar incelir, sonra genişler. 1961 sayımına göre nüfus 21,169'dur. Bunun 1400'ü Türk'tü. Türkler daha çok İstanköy, Germe, Pili'de toplu olarak oturmakta idiler. İstanköy, Onikiadalar içerisinde en verimli olanıdır. Ziraat ileri durumdadır. Hububat, sebze, tütün, zeytin ve küçükbaş hayvan yetiştirilir. Balıkçılık ve süngercilik yapılır. Sıcak su banyoları ve tuzla vardır. Kuzey ve kuzeybatı sahili tamamen plajlarla kaplı olan İstanköy, sebze, meyve bahçeleri ve bağlarla örtülüdür. İstanköy, Andımahya, Kefala, Cardemena kasabaları, Germe, Pili, Zibari, Asfendia köyleri, en önemli yerleşim yerleridir. İstanköy, Gökova körfezinin girişi üzerinde bulunmaktadır. Adanın güneydoğusunda bulunan Dikeo dağı hariç, geri kalan kısmı yeknesak ve 200-300 metreyi bulan tepeler ve düzlüklerle kaplıdır. Dikeo dağı güneyi, sahile diktir. Adanın kuzey kıyıları kumsal ve plajlarla kaplıdır. Dikeo dağı ile Kefalos güneyi kısmen maki cinsi bitkilere örtülüdür.

İstanköy, Pili, Antimahya, Kefalos ve Cardemena kasabaları civarında meyve bahçeleri, bağlar ve zeytinlikler mevcuttur. Adanın geri kalan kısmı tamamen çıplak gibidir. Adanın genelde düz ve yeknesak bir topografyası olduğundan, akarsu olarak nitelendirilebilecek su yoktur. Mevcut olan küçük dereler ise genelde kışın su tutmakta, yazın ise kurumaktadır. İstanköy şehri ve Antimahya, Kefalos, Cardemena kasabaları ile Germe, Pili, Zibari, Asfendiyu, Mastikari, Tingaci, Marmari, Kamello, Lagudi ve Asomata köyleri en önemli meskûn mahallerdir. İstanköy şehri, adanın en önemli meskûn yeri ve ekonomik merkezidir.

Doğu Ege adalarının genel karakterine uygun olarak doğal kaynaklar ve yeraltı zenginlikleri yönünden fakir olan İstanköy'de

yaşayan halk, denize ve toprağa bağlı faaliyetler içerisindedir. Turizm ve tarım en önemli geçim kaynaklarıdır. Arazinin küçüklüğü, ulaşım sınırlamaları ve pazarlama güçlükleri nedeniyle tarımsal üretim gelişmemiştir. Nüfusun %70'i turizm sektöründe çalışmakta, geriye kalan %30 ise ziraat, hayvancılık ve sanayi mamulleri üretimiyle ilgilenmektedir.

İstanköy Adası, gıda maddeleri dışındaki tarım ve hayvancılık ürünleri ile sanayi açısından kendi kendine yeterli durumda değildir. Tahıl ve etin önemli bir kısmı resmi veya kaçak olarak Türkiye'den ithal edilmektedir. Kamari köyünün güneyinde bulunan Latra dağı eteklerinde maden ocakları mevcut olup çıkarılan madenler Yunanistan'a sevk edilmektedir. Adada balıkçılık önemli bir yer tutmakla birlikte son yıllarda bu alana ilgi oldukça azalmıştır. Türkiye'den balık ithal etmektedirler. Elektrik gereksinimi, Kalimnos Adası'ndan yeraltı kablolarıyla sağlanmakta, bir trafo merkezinden tüm adaya dağılmaktadır. İstanköy'den Yunanistan'a, maden dışında herhangi bir mal gitmemektedir. Adanın ticareti, turizme yönelik hediyelik eşya üzerine kuruludur. Tarım ürünleri ada içinde tüketilmektedir. Gerçek anlamda bir sanayiden bahsetmek mümkün değildir. Sanayi işletmesi olarak gösterilen birimler, genellikle küçük tezgâhlar ve el sanatları ile uğraşan küçük iş yerleridir. İstanköy şehrinde şarap fabrikası, Cardemena'da bir kiremit ve tuğla fabrikası, salça fabrikası, hazır giyim fabrikası ile el sanatları ile ilgili birkaç atölye ve birkaç zeytinyağı imalathanesi bulunmaktadır. 1988 sayımına göre nüfusu 25.000 olan İstanköy'de 1000 civarında Türk yaşamaktadır. Türk azınlığın büyük çoğunluğu, İstanköy şehrine 3 kilometre uzaklıktaki Germe köyünde toplu halde yaşamaktadır. Bir arada oldukları için birbirlerine son derece bağlı bulunmaktadırlar. İstanköy halkı, yaş grupları açısından incelendiğinde; yaşlı nüfus, genç ve orta yaşlı nüfusa göre daha fazladır.

Ada halkı geçimini çiftçilik ve balıkçılıkla sağlamaktadır. Gıda maddeleri yönünden yetersiz olan İstanköy Adası'nda, sebze ve meyve diğer Yunan adalarından getirildiği gibi, kaçakçılık yoluyla Türkiye'den getirilebilmektedir. Bu husus, İstanköy halkının bir kısmının çıkarını Türkiye ile yakınlaştırmış bulunmaktadır. Adada turizm mevsimi, mart sonlarında başlamakta, kasım sonlarına kadar devam etmektedir. Adaya genellikle Kuzey Avrupa ülkeleri rağbet etmektedirler. Turistik yatak kapasitesi, otel ve pansiyonlar dahil 20 bin civarındadır. Son yıllarda, adada turistik yatırımlara ağırlık verildiği görülmektedir. İstanköy'de, 1 klasik ve teknik lise ile 4 ortaokul ve 15 civarında ilkokul vardır.

Türkler, ortaokul ve liselerden sınırlı şekilde yararlanabilmektedirler. Eğitim açısından, Yunanistan genelinin oldukça altına kalmıştır. Türk okullarının kapatılması, soydaşlarımızı zor durumda bırakmıştır. Maddi durumları iyi olan soydaşlarımız, çocuklarını okul döneminde Türkiye'ye göndermekte, Türkçe ve din bilgisi eğitimini sağlamaktadırlar.

Sağlık tesislerinin kapasiteleri yeterli değildir. Şehir merkezinde 70 yataklı devlet hastanesi ile bir sağlık ocağı, Pili'de 20 yataklık bir askeri hastane bulunmaktadır. Bir liman ve bir havaalanı bulunan adanın yolları gayet düzenlidir.

KEÇİ ADASI (KAPPARİ - PSERİMOS): Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'sinde "Keçi Adası" olarak isimlendirdiği bu ada, İstanköy Adası'na 3 mil uzaklıktadır. Piri Reis, haritasını da çizdiği ada hakkında şu bilgileri vermektedir:

> "Bu ada kara bir dağdır. O dağın İstanköy'e karşı bulunan kıyıları güzel demir atma yerleridir. Yüz parça poyraz ve yıldız günlerinde bu yerde rahatça yatarlar. Oradan İstanköy Adası üç mildir. İstanköy kıyıları ise, hep yufka sulu iyi demir atma yerleridir. Şimdi bu sözü edilen adanın, bahsi geçen İstanköy

Adası'na karşı olan kıyılarına varılırsa orada bir küçük ada bulunmaktadır. O küçük adacık ile Keçi adasının arasından geçip, nerede olursa demir atabilirler. Güzel demir atma yerleridir. Fakat bu sözü edilen adanın asıl yatağı, gün batısı tarafında bir adacık bulunmaktadır. Bu küçük adaya Kabrutis derler. Bu Keçi adasına da Kabrus derler. Fakat Avrupalı denizciler, bu Keçi adasına Apsarma adını verirler. Bu küçük adacık ile Keçi adasının arası güzel demir yerleridir. Denizin dibi görülür. Küçük gemiler veya kadırga ile yahut da kayıklarla varılırsa, sözü edilen bu yerde, Keçi adasının bir bucağı bulunmaktadır. Bu bucak yufka sulu güzel demir atma yeridir. İçecek su bulmak arzu edilir ise, sözü edilen bu yerden yukarıda ararlarsa, su bulunur. Büyük gemiler doğruca orta yerde yatabilirler."[1]

Ada Kuzeybatı ve güneydoğu bölümünde 4 mil uzunluktadır. Kıyıları çok düzensizdir. Kuzeydoğu bölümündeki kayalıkların yüksekliği 835 feet yüksekliği bulur.

KİLİMLİ ADASI (KALİMNOS): Kilimli dağlık ve taşlık bir adadır. Ancak Pothia denilen havza kısmında ovalar bulunur. Anadolu kıyılarında Bodrum'un batısında, İstanköy Adası'nın kuzeyinde yer almaktadır. Üçgeni andıran bir yapıya sahiptir. Adanın batı kısmında birkaç adacık bulunur. Güney ucunda ise, iki küçük adacık vardır. Düzensiz bir şekli vardır. Asıl ana bölümü güneydedir ve burası 6 mil genişliği bulur. Her yeri dağlık bir adadır. Merkez kayalar iki büyük dağ yüksekliği oluşturur. Bunlardan biri 2250 feet yüksekliği ulaşan Parasiva ve diğeri güneydoğu yönünde çeyrek mil kadar uzanan 2200 feet yükseklikteki dağdır. Kıyıları da kayalıktır. Birçok koy bulunur. Tarımsal verimlilik açısından diğer adalarla kıyaslanamayacak kadar üstündür. Portakal ve limon bahçeleri ile ünlü olmasının yanı sıra, incir, şarap,

(1) Piri Reis, s. 443.

yağ, arpa ve iyi kalite bal bulunur. Balı çok eski zamandan beri ünlüdür. 20. yüzyılın başlarında adanın nüfusu 7000 idi. Bu nüfusun büyük bir çoğunluğu iskelede ve denizden 800 feet yükseklikte kurulan Kilimli yerleşim yerinde yaşar. Halkı daha çok denizcilik, sünger avcılığı ve ziraatla uğraşır. Türk idari yapısında ada Rodos'a bağlıydı ve oraya az miktarda bir vergi öderdi. Aynı dönemde Kilimli Adası'na İzmir'den her hafta buharlı gemilerle ve Bodrum'dan da botlarla ulaşılmaktaydı. Adanın batı tarafında ve güney ucunda birkaç küçük adacık yer alır. Piri Reis, Kilimli hakkında şu bilgileri vermektedir:

"İşte bu Kilimnos adlı ada, yüksek dağlı bir adadır. O dağın bütün çevresi kırk mildir. Bakımlı bir kalesi vardır. Bu kale, devlet erkânına tabidir. Fakat sözü edilen bu adanın büyük gemilere uygun limanı, adanın güne batısı karayel tarafında, Kalimnos'a yakın, kara ve yüksekçe bir ada bulunmaktadır. Bu adaya Talendu derler. Onun ile Kalimnos arasın da Portonoda derler. Burası iyi limandır. Büyük gemiler girerler, derindir. İçme suyu da bu limanda bulunur. Karşıda ise dağ başında bir kilise vardır. Bu kilisenin altında akarsu bulunmaktadır.

Daha sonra, bu sözü edilen limanın lodos tarafında, deniz içinde iki küçük ada vardır. Bu adacıkların birine Aya Nikola derler, diğerine ise Nera derler. Bu iki adanın arası, derin denizdir. Bu sözü edilen Talendu limanından çıkıp, yıldız tarafından dolaşıp, Kalimnos ile Leros arasından geçerlerse, bu ikisinin arası bir buçuk mildir. Fakat bu bir buçuk millik arada, üç adet alçak ve uzunca küçük adalar bulunmaktadır. Bu yüzden bu arada dört boğaz bulunur.

Kalimnos tarafında bulunan iki boğazdan gemi geçmez. Fakat Leros tarafında bulunan boğaz derindir. Barçalar geçer. Leros adasına çok yakın hareket edilmelidir ki, iyi geçit bulunsun.

Daha sonra bu yerden beş mil gün doğusu tarafında, ağzı gün batısı tarafına açılan bir körfez vardır. Bu körfeze Sisi Kardın

derler. İyi yataktır. İçme suyu da bulunur. Bu körfezin denizden işareti ise; liman uzaktan Karadağ gibi bir adaya benzer. O dağın üzerinde Kalimnos dağları vardır. Bu sözü edilen ada gibi görünen yere varırlar. Ada gibi yeri de sol tarafa alıp, içeri girerler.

Daha sonra sözü edilen bu limanın dört mil keşişleme tarafında, ağzı keşişleme yönünde açılan bir bucak varır. O bucak iki dağın arasındadır. Bu bucağın iki mil kadar kıble tarafında, iki çatal yüksek dağlar vardır. Bu iki çatal dağın ortasında, poyraza karşı bir bucak bulunur. Bu bucağa Pazunda derler. Burası çektiri gemilerine iyi yataktır. Çünkü su alıp da yollarına devam ederler. Bu sözünü ettiğimiz yerin denizden işareti budur: Daha önce sözü edilen iki çatal dağın ortasına doğru varırlar. Körfez gibi bir yerin kıble tarafına yatarlar. Su alıp yollarına devam ederler. Çünkü poyraz ile yatılır bir yer değildir. Burası Kavu Apuya dedikleri yüce, kara, kütük bir burundur. Kalimnos dağlarından gelip denize inmiştir. Bu burnun lodos tarafında gün doğusuna karşı bir körfez vardır. Açık yerdir.

Bu yerden çıkıp kıble tarafına, yani İstanköy'e giderken, yumru bir kara burun vardır. Yani, sözü edilen Kalimnos adasının keşişleme yönüne karşı olan bu burna Pornin deriz. Bu burna Hristiyanlar Kavu Apuya derler. Kalimnos dağından gelip inmiş yüce bir burundur. Bu burnu lodos tarafına dolaşınca, adına Vati dedikleri bir bucak bulunmaktadır. Gün doğusuna karşı, mesela bu sözü edilen yer, iki ayrılmış yüksek bir dağ gibidir. Yarım mil kadar içeri girerler. Bir körfezdir. Bu körfezin iki tarafı yüksek yarlardır. Demir yeri bulunmaz, çünkü derindir. Fakat bu sözü edilen körfezin içerisinde sonunda bir parça sığlık bulunmaktadır. Çay, gelir buraya akar. Sazlık yerlerdir. Hem de ağı ağacı çoktur. Fakat bu sözü edilen su acı olup içilmez.

Orada aynı zamanda harap binalar vardır. Eski zamanlarda büyük şehir imiş. Bu şehri bu yerlerin papazlarının rivayet ettiklerine göre, Seydi Bin Mansur harap eylemiştir. Şimdi bu sözü

edilen şehrin adına Vati derler. Şayet bu Vati limanına giderlerse, burası tam bir liman değildir. Sarp yerlerdir. Bir gemiden fazla gemi varamaz. Eğer buraya bir gemi varırsa, iki tarafa palamar bağlayıp yatmalıdır.

Gün doğusu-keşişlemeden çekinilmesi gereken yerlerdir. Çünkü dar yerdir. Bir gemiden de fazla gemiye yatak bulunmaz, derindir, yalımdır. Bu körfezin içinde en iç tarafında, kıble yönünde harap bir kilise vardır. Bu kiliseni önüne kayıklar iskeleye yanaşır. Orada içme suyuna ihtiyaç duyulursa, sözü edilen kiliseden bir buçuk mil kadar içeride, karada kaba ağaçlar vardır. Bu ağaçların yanında ak bir tepe bulunmaktadır. Burada tabii iki pınar vardır. Fakat bu sözü edilen pınarlara giderken, acı olan çay sağ tarafta kalır. Karşıda ise, yüksek iki sivri dağ bulunmaktadır. O dağa doğru giderlerse suyu bulurlar.

Daha sonra, bu Vati limanından dört mil kadar gün batısına dolaşırlarsa, bir körfez vardır. Bu körfeze Punya derler. Bu körfez iyi demir atma yeridir. Körfezin sonu ise sığlıktır. İstanköy ile Kalimnos kalesine kaleye ulaşırlar. Bu Kalimnos burnundan Keçi adası, keşişleme yönünde üç mildir. İstanköy de on mildir."(1)

LEVYOS ADASI (LEROS): Piri Reis *Kitab-ı Bahriye*'sinde Levyos adası için de şunları yazmaktadır:

"Bu adanın çevresi otuz sekiz mil kadardır. Gün doğusuna karşı yüksektir, burnun üzerinde bir kalesi bulunmaktadır. Bakımlı bir kaledir. Bu kale devlet erkânına aittir. O kalenin iki tarafında iki körfez bulunmaktadır. Bu körfezler, gün doğusu keşişlemeden başka rüzgârlara iyi yataktır. Kale önünde bulunan körfez, yıldız tarafında olup, buna Ayoz Meride derler. Genellikle gemilerin iyi çıktığı bir körfezdir. Şimdi bu sözü edilen kalenin iki tarafında bulunan körfezlerin keşişlemeden tarafta

(1) Piri Reis, s 433-439

olan körfeze karşı deniz içinde iki yumru ada vardır. Bu adalardan birisine Aya Kiriki, ikincisine ise Pilatos derler. Bu adaların araları çok fazla derindir. Yelken ile iri barçalar geçer. Yine bu sözü edilen Leros adasının yıldız tarafında Partanu dedikleri tabii güzel bir liman vardır. Bu limanın işareti önünde bulunan bir adadır. O adanın iki tarafından limana girilir. Ancak bu adanın gün doğusu ve gün batısında olan burunların uçlarından çekilmesi gerekir. Çünkü temiz değildir, istenildiğinde haritasına bakılır. Yine bu sözü edilen Partanu limanının poyraz tarafında bulunan ağzın dışında, poyraz üzerinde, bir mil kadar açıkta bir sığlık vardır. Bu sığlığın üzerinden iri gemiler geçer, çünkü derindir. Hatta rüzgârsız günlerde dibi bile görünür. Daha sona bir liman da bu sözü edilen adanın gün batısı tarafında bulunmaktadır. Bu limana ise Portovinu derler. Bağlar limanı anlamına gelir. Bu liman iyi yatak yeridir. O limandan çıkı, kıble tarafında buluna Kıyılama Kelemez (Kalimnos) boğazına doğru gelirken, Portolemun adını verdikleri, Kalimnos'a karşı bir liman vardır. Bu liman da iyi yataktır. Oradan geçip Kalimnos boğazına varılırsa, bu boğazda üç parça, alçak uzun adacıklar vardır. Bu adacıkların, önceki küçük adacıkla, Leros adasının arasından büyük gemiler geçer. İkinci boğazdan ise bir geçit vardır. Üçüncü boğaz ile Kalimnos yakınında bulunan iki boğazdan gemiler geçemez, sığlıktır. Bunların hepsi, dört boğazdır. Çünkü iki büyük adanın ortasında üç tane küçük ada bulunmaktadır. Öyle olsa dört boğaz olur. İki boğazda Kalimnos tarafındadır ve sığdır. Kalimnos ile Leros adasının arası bir buçuk mildir. Bu sözü edilen boğazdan Leros Kalesi, yıldız-karayel üzerine beş mildir."(1)

Kıyıları düzensiz ve girintili çıkıntılı olan Levyos Adası 8 mil civarında bir uzunluğa sahiptir. Çok yüksek dağlıklar ve tepeler bulunmaz. Adanın kuzeydoğusunda bulunan Kithi dağı denizden 1060 feet yüksekliktedir.

---

(1) Piri Reis, s. 427-429.

Adadaki tek yerleşim yeri olan St. Morina'da ortaçağdan kalma bir harabe vardır. 20. yüzyıl başlarında adanın nüfusu 5000 civarındaydı. Bunlar Rodos paşasına vergi öderlerdi. Halk, denizcilik, sünger avcılığı ve ziraatle uğraşırdı. Ada çok verimli değildi. Ancak meyve ve bal bulunurdu. Adaya, İzmir, Rodos ve Suriye kıyılarından 15 günde bir gemi seferi vardı

PATMOS ADASI (PATİNO): Kuzey-güney yönünde 7 mil, doğu-batı arasında ise 4,5 mil uzunluğu bulunan ada, çok düzensizdir. Pek yükseltisi bulunmayan Patmos'un en yüksek yeri olan St. Elias denizden 874 feet yüksekliktedir ve tek bir siyah taş kütlesi gibidir. 20. yüzyılın başlarında çoğunluğu Rum olan 2500 nüfusu vardı. Bunlar kendi gemileriyle bir yerden diğerine ticaret yapıyorlardı. Ada Türk idaresinde Rodos Paşalığına bağlıydı ve oraya vergi ödüyordu. Adaya her 15 günde İzmir ve diğer limanlardan vapur seferleri vardı. Piri Reis kitabında Patmos adası için şunları yazmıştır:

> "Bu sözü edilen ada boz bir adadır. Bu adanın çevresi 25 mil kadardır. Eski zamanlardan kalma manastırlıktır. İçinde keşişler bulunur. Bu keşişlerin büyükleri, İstanbul'dan Patrikhane'den gelir, bu adada papazlık yapar ve patriğe vergi verir. Çünkü bu adada Batnos Baba derler bir kimsenin kabri bulunmaktadır. Kilise içindedir. O kişiye Hıristiyanlar, San Palamuza derler. Fakat Türkler Abatnos Papas derler. Onun hakkında da şöyle bir hikâyeler anlatılır:
>
> Bu papazın cenazesini iki defa bu adadan alıp, Balat (Milet) şehrine götürüp defneylemişler. Sonra, yine bu sözü edilen adada bulundu derler. Bu sebepten Türklerden ve Hıristiyanlardan hiç kimse, bu ada halkını ruhbanlardır diyerek incitmezler. Daha sonra, bu adanın gün doğusuna karşı tabii bir limanı vardır.

Bu liman iki çataldır. O limanın üzerinde sözü edilen manastırlık bir kale gibi görünür. Patnos adası Hıristiyanlarca kutsal sayılan Hıristiyan Azizi Saint John'un, inanışa göre, Tanrı'yı gördüğü ve gördüklerini yazdığı mağarası ile de tanınmıştır."[1]

(1) Piri Reis, s. 423.

Ek–2:
Lozan Antlaşması'nın İlgili Maddeleri[1]

Madde 12: İmroz (Imbros) Adası ile Bozcaada (Tenedos) ve Tavşan Adaları (Iles aux Lapins) dışında, Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limmi (Lemnos), Semadirek (Semendirek, Samothrace), Midilli (Mitylyne), Sakız (Chio), Sisam (Samos) ve Nikarya (Nicaria) Adaları üzerinde Yunan egemenliği konusunda 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5nci ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşmasının 15nci Maddeleri hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine bildirilen karar, bu Antlaşmanın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve 15'nci Maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere doğrulanmıştır. İşbu Antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır.

Madde 15: Türkiye, aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer.

Bugünkü durumda İtalya'nın işgali altında bulunan Stampalia (Astropolia), Rodos (Rhodes, Rhodos), Kalki (Calki, Khalki), Skarpanto (Scarpanto), Kazos (Casos, Casso), Piskopis (Piscopis, Tilos), Miziroz (Misiros, Nisyros), Kalimnos (Calim-

(1) *Mondros, Sevr, Lozan Andlaşmaları* (Bugünkü Türkçe ile) ATO yayını, hazırlayan: İbrahim Sadi Öztürk

nos, Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi) ve İstanköy (Cos, Kos) Adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası.

Madde 16: Türkiye işbu antlaşmada açıklanan sınırlar dışında bulunan tüm arazi üzerinde ve bu araziye bağlı ve de işbu antlaşma ile üzerlerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış olan adalardan başka adalar üzerinde –ki bu arazi ve adaların kaderi ilgililer tarafından saptanmış ve saptanacaktır– her ne içerikte olursa olsun sahip olduğu tüm hukuk ve dayanaklardan vazgeçtiğini beyan eder.

Ek–3:
Saint Jean Şövalyeleri

Saint Jean Şövalyeleri, Malta Şövalyeleri ya da Rodos Şövalyeleri 11. yüzyılda kurulmuş bir şövalye tarikatıdır.

Katolik bir yardım derneği olarak günümüze kadar ulaşmış olan bu tarikat, tarihin bazı dönemlerinde bağımsız bir devlet olarak güçlü bir ordu ve donanmaya sahip olmuş, Avrupa ve Osmanlı tarihinde büyük izler bırakmıştır.

Merkezi İtalya'nın Roma kentinde bulunan tarikatın günümüzdeki resmi adı İtalyanca'da *Sovrano Militare Ordine Ospedaliero di San Giovanni di Gerusalemme di Rodi e di Malta,* yani Kudüs, Rodos ve Maltalı St. Jean Egemen Askeri Hastabakıcılar Tarikatı veya kısaca Malta Tarikatı'dır. Ayrıca St. Jean Hastabakıcıları Tarikatı, St. Jean Şövalyeleri adları bu tarikat için zaman zaman kullanılmıştır.

Tarikatın başlangıcı Kudüs'teki St. Jean Kilisesi yakınında bir dinsel dayanışma örgütünce hasta hacıların tedavisi amacıyla işletilen hastanenin gelişmesiyle ortaya çıktı.

1099'da Haçlıların Kudüs'ü fethetmesinden sonra, hastanenin başrahibi Gerard Kudüs'teki çalışmalarını yoğunlaştırdı. Provence'lılarla İtalyanların Filistin yolu üzerindeki kentlerinde hanlar kurdu. Hastanede tedavi gören bazı haçlı şövalyeleri mallarının bir bölümünü buraya bağışladı; bazıları ise Kudüs'te hastanede kalıp hastaneye hizmet ettiler. Böylece zenginleşen hastane, has-

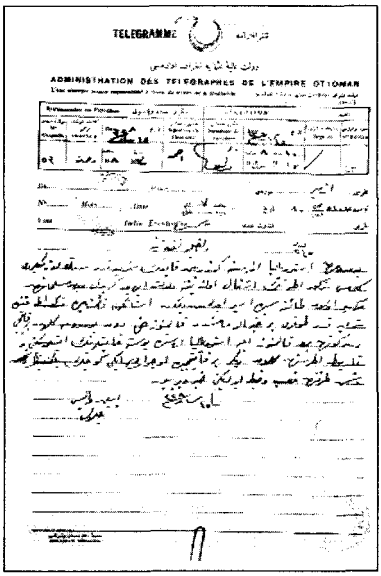
ta ve yoksullara hizmette olduğu kadar Müslümanlara karşı savaşta da etkin olan zengin ve güçlü bir kurum durumuna geldi.

1291'de Akka'nın düşüşü ve Haçlı Prensliklerinin ortadan kalkması üzerine, mezhep üyeleri bir gün yeniden fethetmek umuduyla Filistin'e yakın olabilmek için Kıbrıs'a çekilip hacılara ve hastalara yönelik çalışmalarını burada sürdürmeye karar verdiler.

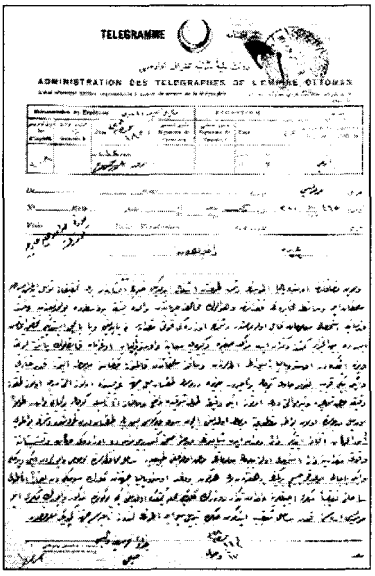
1309'da Rodos'u ele geçirdiler. Burada bir hastane kurup adayı bağımsız devlet gibi yönettiler. Doğu Akdeniz'de güçlü bir donanmaya sahip oldular. 1522'de Osmanlı İmparatorluğu Rodos'u fethetti, ama 1530'da Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Karl, Malta Adası'nı tarikata bağışladı.

Şövalyeler Osmanlı saldırılarına karşı direnerek donanmalarını güçlendirdiler ve gelişmiş bir hastane kurdular; en parlak dönemlerini burada yaşadılar. Osmanlı tehdidinin azaldığı 17. ve 18. yüzyıllarda tarikat da giderek zayıfladı. 1798'de Malta Adası Napolyon Bonapart'ın eline geçti. Tarikatın merkezi 1834'te Roma'ya taşındı.

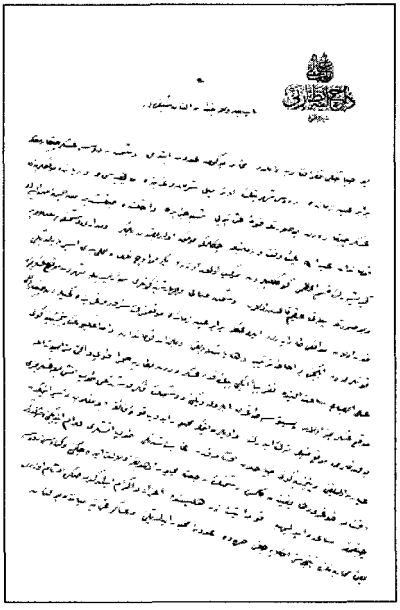
Belgeler

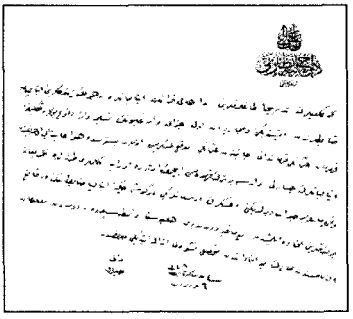
Belge 1

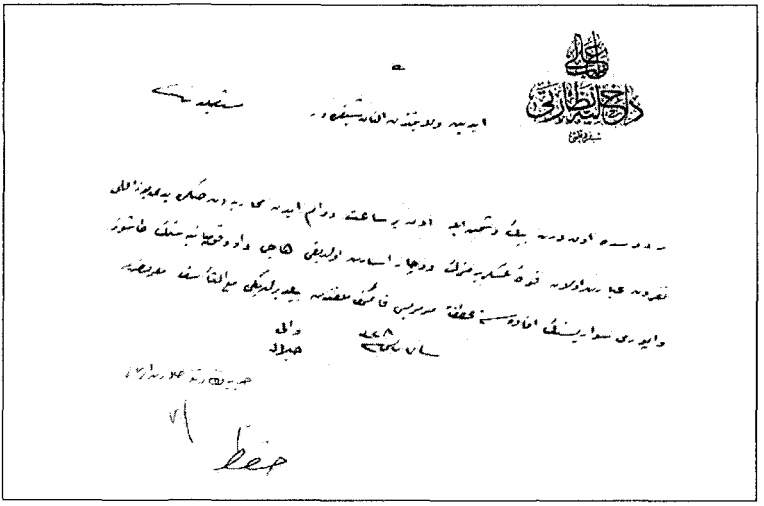
Belge 2

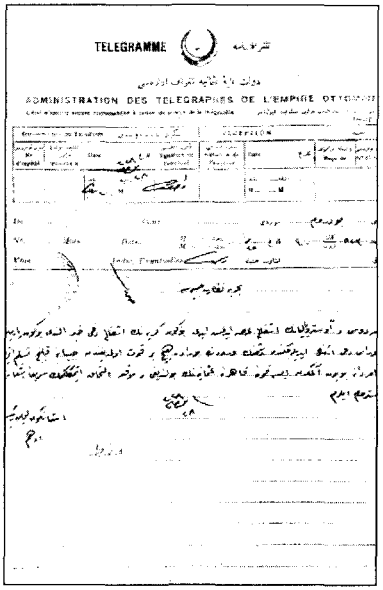
Belge 3.1

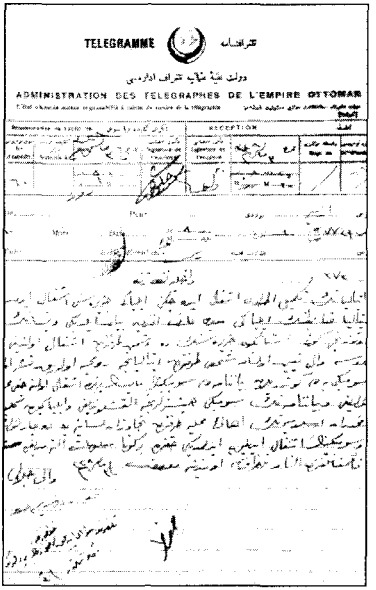
Belge 3.2

Belge 4

Belge 5

Belge 6

2336
335

22 Ilk 1933

Hariciye Vekâletine

Bir kaç vekâttenberi Hükûmeti mahalliyenin alelumum türklere ve konsolosluğumuza karşı muamele tarzında bariz bir değişiklik hissedilmektedir.

Mayıs 1933 de Vekâleti celile ile temas etmek üzere açık telyazı ile telakki ettiğim emir üzerine Ankaraya gelerek tekrar evdetimden sonra bu vaziyet gündengüne daha dikkati e ehemmiyet başlamış ve bilhassa Cumhuriyetimizin onuncu yılı münasebetile yapılmış olan tezahuratdan sonra çok müessir bir şekil almıştır.

Hükûmeti Cumhuriyemin bilhassa bu son beş altı ay zarfında muhtelif vesilelerle adalardeki vatandaşlarımıza hakkın da göstermiş olduğu alâkanın Adalar ahalisi üzerindeki fevkalâde tesirleri, mahallî hükûmetin şimdiye kadar görmediği ve tahmin etmediği bir şey olmuştur. Bu alâkamız, mahallî hükûmetce ne kadar antipatiyetle karşılanmışsa alelumum türkleri ve hattâ rumları e nisbetde lehimize imale etmiştir.

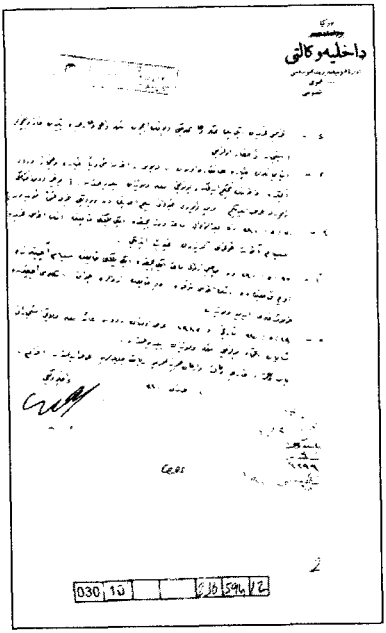
Malûmu devletleri olduğu üzere İstankeyde 23 mayısdaki hareketdarsında Bodrum belediyesince yapılan ilk muvaffakiyeti müteakip Hilâli Ahmerimiz tarafından konsolosluğumuz marifetile vatandaşlara para dağıtılmış ve nihayet Dahiliye Vekâletimizin emrile Konya vapuru İstankeye uğrayarak felâketzedeleri çekmeye muvaffak olmuştur. Bu alâkamız ve Dahiliye Vekâletimiz, türk mültecileri hakkında gazetelerde intişar eden tamimi, İstankeydeki İtalyan tebaası türklerden bir çoğunun türkiye için passeport almalarını ve memleketine geçmelerini mucip olmuştur. Bu hal de hükûmet tarafından iltifat ile karşılanmıştır.

Eylûl içtidalarında Maarif Vekâleti, lise ve orta mekteplerimizde okutturulmak üzere muvaffakiyetle açılış ve konsolosluğumuzda yapılan intihanda kazanan İtalyan tebaadan iki türk çocuğu Adana lisesine yerleştirilmiştir. Hükûmeti mahalliyenin Rodostaki türk mekteplerimin hükûmete devri için Osmanlı imaliye nezâretinde yaptığı teşebbüs ve propagandada bu sırada aktif kalmış ve bu, konsolosluğumuzun bulunduğu yolunda bir sebebe yol açmıştır.

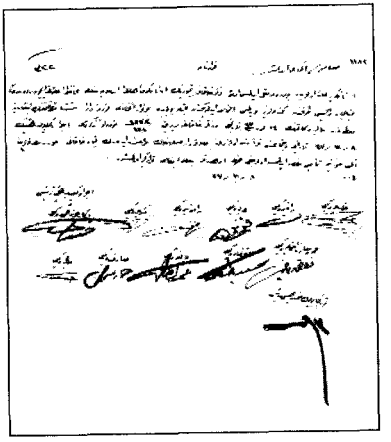
Bir müddet evvel, muhtaç türk çocukları giydirilmek üzere konsolosluğumuzda yapılan teşebbüs Himayei etfal Cemiyeti tarafından hüsnükabul ve iltifat edilmiş ve muhtaç 45 türk çocuğu Bayramda giydirilmiş ve Himayei etfalimizin bu şefkatli yardımı bütün türklerin Hükûmeti Cumhuriyemize karşı minnet ve iftihar duygularını pek parlak bir surette izhara vesile olmuştur.

2./.

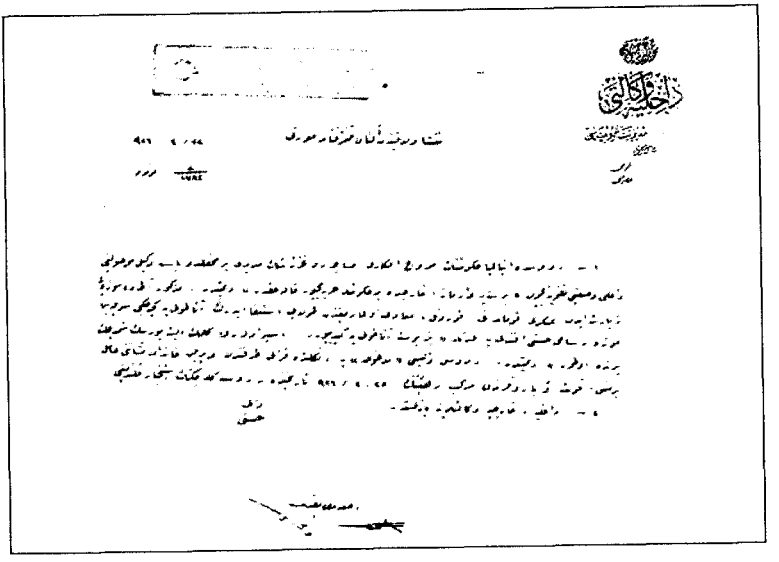
Belge 7

Belge 8

Belge 10

Belge 9

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Umumî Kâtibin Müdürlüğü
15
2707

Yazıldığı yer: Muğla	Telgraf Merkezinin No: 502
Tarihi: I3/8/934	Kaleme geldiği Tarihi: I3/8/934 Saat:
Numarası: 734/I2479	Açıldığı: M.A. I4/8/934

Dahiliye Vekâletine

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1- Rodos adasında askerî vaziyetlerde bir tebeddülât olmadığı ve yalnız umumî seferberlikte Avusturya'dan alınan ve kıymeti harbiyesi bulunmayan bir torpitonun ada muhafızı olarak bulunmakta olduğu.

2- Rodos'ta Türk ve İtalyan tebaalı Türklere karşı tatbik olunan muamelelerden dolayı hemen umumiyetle bunların Türkiyeye hicret istedikleri ve bir kısmının pek ucuz fiyatla mallarını satmakta oldukları Rodostaki habercimiz Mustafa Efendinin iş'arına atfen Fethiye Kaymakamlığından bildirilmiştir.

Dahiliye Vekâletine, Büyük Erkanı Harbiye Riyasetine arz, Dağ Livası Kumandanlığına, İzmir, Aydın; Antalya vilayetlerine yazılmıştır.

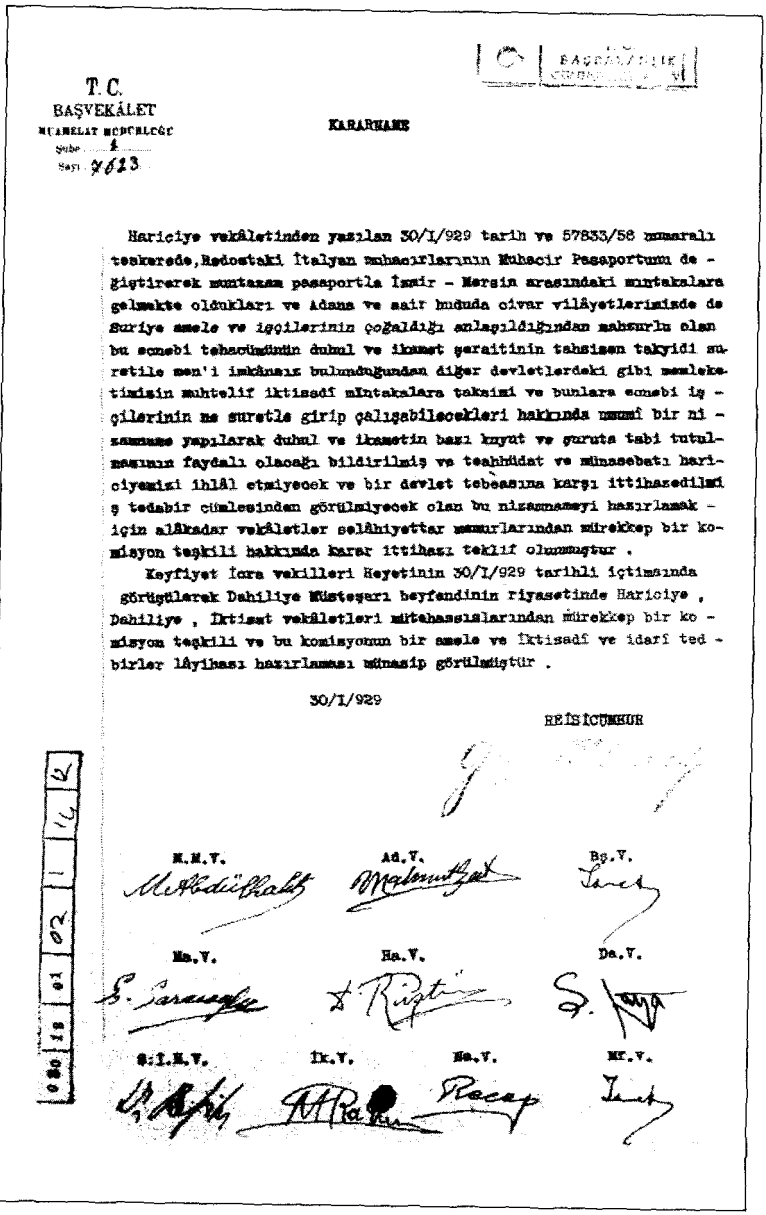
Muğla Valisi
Ömer Cevat

Hafiz
18.7.35

-1-

030 | 10 | | | 237 | 604 | 20

Belge 11

T.C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube 1
Sayı 9613

KARARNAME

Hariciye vekâletinden yazılan 30/I/929 tarih ve 57833/58 numaralı tezkerede,Rodostaki İtalyan muhacirlarının Muhacir Pasaportunu değiştirerek muntazam pasaportla İzmir - Mersin arasındaki mıntakalara gelmekte oldukları ve Adana ve sair hududa civar vilâyetlerimizde de Suriye amele ve işçilerinin çoğaldığı anlaşıldığından mahzurlu olan bu sebebi tehavvünün duhul ve ikamet şeraitinin tahsisen takyidi suretile men'i imkânsız bulunduğundan diğer devletlerdeki gibi memleketimizin muhtelif iktisadî mıntakalara taksimi ve bunlara sebebi iş - çilerinin ne suretle girip çalışabilecekleri hakkında umumî bir ni - zamname yapılarak duhul ve ikametin bazı kayıt ve şuruta tabi tutulmasının faydalı olacağı bildirilmiş ve teahhüdat ve münasebatı hariciyemizi ihlâl etmiyecek ve bir devlet tebeasına karşı ittihazedilmiş tedabir cümlesinden görülmiyecek olan bu nizamnameyi hazırlamak - üzere alâkadar vekâletler selâhiyettar memurlarından mürekkep bir komisyon teşkili hakkında karar ittihazı teklif olunmuştur .

Keyfiyet İcra vekilleri Heyetinin 30/I/929 tarihli içtimaında görüşülerek Dahiliye Müsteşarı beyefendinin riyasetinde Hariciye , Dahiliye , İktisat vekâletleri mütehassıslarından mürekkep bir komisyon teşkili ve bu komisyonun bir amele ve İktisadî ve idarî tedbirler lâyihası hazırlaması münasip görülmiştür .

30/I/929

REİSİCUMHUR

M.M.V. Ad.V. Bş.V.

Ma.V. Ha.V. De.V.

S.İ.M.V. İk.V. Ma.V. Mf.V.

080 18 01 02 1 14 2

Belge 12

T.C
RADOS KONSOLOSLUĞU
4002/152

28.II.1934

Rodostan muhaceret h.

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Hariciye Vekâletine

Rodostan,gerek Türk ve gerekse italyan tebeasi ırkdaş larımız arasında Türkiyeye muhaceret umumî bir cereyan vardır.

Evvelki emri devletleri vechile bunların yerlerinde kalmaları için nasihat edilmekte ve italyan tebeasi olanlara viza vermek hususunda müşkilât gösterilerek cereyanın önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Agustostan beri hicret Türk tebeasi 150 nufusu geç miştir. Bunlar türk oldukları işlerinden çıkarılan veya kendi lerine iş verilmeyen kimselerdir.

Bir taraftan işlerin bozuk gitmesi,İzmirden gelen bazı italyanlerin aleyhimizdeki propagandaları ve atem fena muamele gören türklerin yaşayışını tahammül edilmez hale getirmek tedir. Türk evlerinde müstecir bulunan italyanlar hemen umumiyetle bedeli icar vermemekte ve sabıta tarafından bu hususta teşvik ve yardım görmektedirler.Bundan başka türklere bir çok vesilelerle ceza tertibedilmekte bu da vaziyetlerini bütün fena laştırmaktadır.

Tebeamızdan Baylan Mustafa isminde bir şahıs,kahvesi ni italyan tebeasından Mehmet isminde birine devretmek istemiş ve sabıtaca mumanaat edilmişti. Vukubulan teşebbusüm üzerine kahvesini devretmekte serbest olduğu bildirildiği halde bilahar alıcı olan Mehmet karabinyer dairesine celbedilerek kahveyi devir aldığı takdirde yeni sene başında kahveyi işletmek için kendisine iş ruhsatiyesi verilmeyeceği teblig edilmiş ve bittabi devir keyfiyeti de akim kalmıştır. Bu suretle el altından tapılmakta olan hareketlerin önüne geçmek imkansızdır. Bunu sabıta maksadı mahsusla ve yuksek makamlarının malûmat ve emrile yapmaktadır. Bu şerait dairesinde muhaceretin önüne geçmek çok güç olacaktır.

Konsoloslugumuzdan viza alamıyanlar, sahilde bulabildikleri kayıklarla anadoluya kaçmaktadırlar.

Vaziyet arzolunur efendim.

Konsolos

030 | 10 | 238 | 605 | 12

Belge 13

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü
Şube : 4.
Hususi :
Umumi : 41987

20. VIII. 1938
Ceb: Rodos ve İstankoy adalarından gelecek ırkdaşlarımız H.

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekâlet Yüksek Makamına

I – Rodos ve İstankoy adalarındaki İtalyan tabiiyetinde bulunan Türk ırkdaşlarımızın orada bir taraftan muhitin ve geçim yollarının darlığı diğer taraftan İtalyanların tazyiki karşısında hayat darlığına dayanamıyarak İzmir civarına geldikleri vilâyetten bildirilmiş ve ötedenberi bütün adalar sekenesinin yaptıkları gibi senenin altı ayında yurtda çalışmak ve kazandıkları para ile diğer altı ayını memleketlerinde geçirmek imkânlarına müsaade verilmesi ilaveten istenilmiştir.

Maişetlerini tedarik için anılan adalardan yurda gelecek ırkdaşlarımızın muvakkaten çalışmaları vekâletimizce de muvafık görülmüş ve keyfiyet anılan vilâyete tebliğ edilmiştir.

Bilgi olarak saygılarımla arz ederim.

2 –Başvekâlete ve Hariciye Vekâletine yazılmıştır.

Dahiliye Vekili

22-8-938

Belge 14

Hariciye Vekâleti
V. nci Daire Umum Müdürlüğü
Şube

Ankara [illegible] 1938
Hususi :

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Ek: 1

Yüksek Başvekâlete

Rodostaki Türk çocuklarının Türkiye mekteblerinde tahsillerine dair Rodos Konsolosluğundan alınan telgrafın bir suretî, ilişik olarak takdim kılınmıştır efendim.

H.A.

Hariciye Vekili
Kâtib 26. V.

Takdim
22-8-938
Hüsrev
19-9-35

BAŞVEKÂLET EVRAK

Belge 15

T. C.
BAŞBAKANLIK
HÜKÜMET ARŞİVİ

İstanköy: I/3/1934

İstanbul Defterdar Cevamii Şerife Mütevellisi
Necati Beyfendiye

Muhterem efendim,

İstanbul'da mukim hemşehrimiz Hacı Ömer oğlu zade Ömer Beyfendinin vesatatı aliyelerile İstanköy'de 20/Nisan/1933 zelzelesinden zedelenen Defterdar camii şerifinin tamiri hususundaki alakanızı şehrimiz müslümanları fevkalade bir memnuniyetle karşıladı. İşbu camii şerifin İtalya hükûmetince ittihaz edilen tedabiri anlatmakla alakanızı daha ziyade uyandırmağa vesile olacağı ümidindeyiz. Bundan bir ay evvel hükûmet Evkaf heyeti nezdinde yaptığı teşebbüste Defterdar camiinin zelzeleden harabiyetine mebni hükûmett tamirini deruhte ederek yukarı kısmını Kütüphaneye ifrağ ve aşağıdaki on dört dükânı yine kemafissabık Evkafa terkedeceğini beyanetmiş ise de Evkaf heyeti hükûmetin bu teşebbüsünü kat'iyyen reddetmiş ve camiimizin yine cami olarak tamirini talep etmiştir. Pek az bir müddet sonra Rodos Baş Mühendisi marifetiyle cami keşfettirilmiş ve hükûmete taktim ettiği raporda camiin tehlikeli bir vaziyette maili inhidam olduğunu ve altındaki dükân müstecirleri ve gelen geçen ahali için büyük bir tehlike teşkil ettiğini bildirmişti. Bunun üzerine İstanköy hareketi arz komiserliğinden Evkaf dairesine gelen bir emirde:

Camiin tehlikeli bir veziyetten bahsile şimdiye kadar yerinde durması ancak binayı yekdigerine rapteden demirlerin mukavemeti sayesinde olduğunu ve fakat demirlerin tedricen çürümeğe yüz tutmasile küçük bir ihtizazdan müteessiren yıkılması ki "bu ihtizazlar şüphesizdir" binaenaleyh müstecirlerin dükânları derhal tahliye-

030 | 10 | | | 131 | 308 | 7

Belge 16.1

sini ve acilen tamirini ve Evkaf idaresi her tehlike karşısında mes'ul olduğunu ve sureti tamiri ise (50000)elli bin İtalyan frangına vabeste olduğu bildiriliyordu. Bunun üzerine Evkaf ve cemaat hey'etleri müştehiden biliçtima her ne bahasına olursa olsun camiin tamirine karar verildi.

Hareketi arzdan sonra Evkafa ait musakkafat büsbütün tahrip edilmiş olduğundan Mali kuvveti büsbütün tenkis ettirildi. Ahali-i islâmiye ise zaten felâketzede bir mevkide bulunduğundan bu kadar mühim bir meblâğı temin etmek mümkûn olmiyor. Bu gün mevkiimiz çok nazik ve mühimdir. Zira Mali kuvvetimiz ademi müsaadesine mebni hükûmet bunu bir bahane addederek Evkafın ve müslimanların biricik istinatgâhları olan bu camii - ortadan kaldırmak teşebbüsünde bulunması melhuzdur ki bu taktirde müslimanlarınindirilecek olan bu son darbe ile terki diyar etmek ve ana vatanına iltica etmek zaruretinde kalmış olurlar. Eger hükûmeti Cumhuriyemiz siyaseten Adalarde ikametimizi muvafık görüyorsa her halde acilen camimizi tamir ve mahv olan mekteplerimizin de istikbalde inkişafına vesile olacak olan bu varidat menbaını ehya etmeğe teşebbüsatta bulunması bilumum - şehrimiz Türkleri tarafından ehemmiyetle rica ve istirham olunur .

Ötedenberi İtalya hükûmetinin Adalarda takip ettiği hali hazır ve istikbale ait siyasi prensiplerin şamil olduğu netayiç şimdiden ehemmiyetle nazarı dikkate alınması icabeder. Şimdi - ise hareketi arz fırsatından bilistifade daha vasi bir mikyasta tatbik ile evvelâ mekteplerimizi yıktı. Saniyen bu mektepleri-idare eden Evkaf ve Masrif varidat menbaı musakkafat tahrip - edildi. Salisen tatbik ettiği Yenişehir plânından büsbütün hukuki tasarrufiyemizden tecrit edildik. Şehrimiz Türklerini idare eden Evkaf müessesesi bu gün aciz bir mevkide bulunmakta ve

030 10 191 308 7

Belge 16.2

yegâne ümidi bu camiin varidatından toplamaktadır. Bu gün bu İktisadî buhran zamanında senevi varidatı asgarî on beş bin liret temin ediyordu. Daha evveleri ise 30-35 bin lirete kadar terfi ettiği Evkâf idaresince müsbet bir hakikattır.

Binaan aleyh mübeccel hükûmetimiz müslimanların ve - arkadaşların adalarda ikameti ancak defterdar camiinin tamirine ve bu yüzden varidat Evkaf ve Maarifin yeniden inkişafına vabeste olduğundan acilen tamiri hususunda yardım ve muavenetinizi bekleriz. Bilvesile hörmetlerimizi sunar ve zatı - alinizin hamiyet ve şefkatine müsteniden lâzım gelen teşebbüsatın icrasını istirham eyleriz efendim.

İstanköy Türk ahalii İslâmiye N.

Şekip zade Faruk

Belge 16.3

SURET

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.

RODOS KONSOLOSLUĞU

Rodos 30.5.1934

Umumî: 2736
Hususi: 14

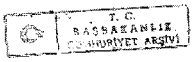
Mütevellisi bulunduğumuzu istihbar ettiğim İstanköydeki camiişerifin yıktırılması veya başka bir şekle ifrağ edilmesi hakkında cemaati islâmiye nezdinde mukâvemeti mahalliye tarafından tezyikat yapıldığı söyleniyor.

Bu camiyi kurtarabilmek için mütevelli sıfatiyle, Cemaata ne derecede kadar teşebbüste bulunabileceğinizi ve bu hapta Konsolosluğumuzca Ankarada Evkaf Umum Müdürlüğü nezdinde teşebbüsatta bulunulmasına lüzum görürseniz bu cihetide bildirmenizi rica ederim Efendim.

Konsolos

(İmza okunamamıştır).

Belge 17

17-6-1934

Muhterem Şükrü Kaya Beyefendi Hazretleri,

İstanköyden ve Rodos Konsolosluğumuzdan gönderilen mektupların birer suretlerini leffen takdim ediyorum. Bu felâketzede memleketin Defterdar camisi için bir muavenette bulunup bulunamayacağımızı Evkaf Müdiri Umumisinden bilistişare ve bu baptaki fikirlerinizden hürmetle istifade eylemeği bir vecibei vicdaniye bilir ve en derin saygılarımı sunarım Efendim Hazretleri.

Şakkı Evel Defterdarı Hacı
İbrahim Efendi vakfı mütevellisi
kaymakamı: Nacati

adres
İstanbul Vişne Karakolu
Karşısında 45 N° 6 Evde

Belge 18

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Hususi Kalem Müdürlüğü

26/6/934

5
230

Başvekil Paşa Hazretlerinin yüksek huzurlarına

İstanköyde Defterdar vakfı mütevellisinden aldığım mektubu leffen yüksek huzurlarına takdim ediyorum.

İstanköyde epey mühim iradı olan Defterdar camii zelzeleden harap olmuştur. Çabuk tamir edilmezse yıkılmak tehlikesi vardır. Halbuki esasen zelzeleden çok perişan olan halkın bu işi başarmaya takatı yoktur. Mahallî hükûmeti ise Adadaki Türk unsuruna tatbik ettiği siyaset icabı bir çok emsali olduğu üzere bu camiide fırsattan istifade ile yıkmak niyetindedir. Rodos konsolosunun mütevelliye yazıp mütevellinin bendenize yolladığı ve suretini leffen takdim ettiğim mektubu da bunu teyit etmektedir. Adanın bütün vakıfları zelzeleden harap olmuştur. Bu vaziyet karşısında ana vatanın hemen yanı başında - bir avuç kalmış Türkler şimdi hiç olmazsa bu camiin ve iratlarının kurtarılarak harap olan Türk mekteplerinin ihyasına imkân verilmesini Cumhuriyet hükûmetinden dilemektedirler. Bu hususta yardım imkânının tetkik ve temini için Evkaf Umum müdürlüğüne emir buyurulmasını, tazimle arz ve iltirham eylerim efendim.

Dahiliye vekili
S. Kaya

Evkaf Umum Müdürlüğüne

27.6.34

EVKAF EVRAKI
Kayıd 30 Haziran 1934
Sayı No. 5539

M. Mh? 27/6/34 nezdeki

Belge 19

Evkaf Umum Müdürlüğü
Muhasebe Müdürlüğü
Sayı: 14/337 - 76

Dahiliye Vekâleti Celilesinden makamı devletlerine takdim kılınıp havale buyurulan merbut tezkere ve merbutatı mündericatına nazaran Defterdar Vakfı hayratından olan İstanköydeki Defterdar camii şerifinin meili inhidam olduğu ve tamiri için takriben (5 500) türk lirasına ihtiyaç bulunduğu anlaşılmaktadır.Vakfın Istanbul Evkaf müdürlüğündeki nakit mevduu ise yalnız 108 liradan ibarettir.Bu para ile bir şey yapmak imkânı bulunmadığı ve Adada meskûn Türkler ~~Türkler~~ için hususî bir ehemmiyeti haiz bulunduğu anlaşılan bu camiin idamesi de muvafık olacağı cihetle atiyen istihsal edilecek varidatından geri alınmak üzere Defterdar hacı İbrahim efendi vakfına reddiyat tertibinden tavi zen (5 500) Beşbin beş yüz lira verilerek bu tamiratın mütevelli tarafından yaptırılması.

Gerçi bu cami hududu Millî haricinde isede vakfın muhasebesi Istanbul evkaf müdürlüğünce görülmekte olduğundan mevzuatı kanuniye dairesinde yapılması lâzımgelen mezkûr tamiratın mahallindeki konsolosun nezareti altında evkaf komisyonu marifetile ve müzayede,münakasa kanununun 18 inci maddesinin (Z) fıkrasına tevfikan emaneten icrası ve (5 500) beşbin beşyüz liralık döviz mübayaasile tamirat yapıldıkça bedelinin peyder pey tesviye ettirilmesi düşünülmekte olduğundan tasvip buyurulduğu takdirde keyfiyetin heyeti vekilei celile kararına iktiran ettirilmesi mesul ihtirem rica olunur Efendim Hazretleri.

7 Temmuz 1934 Umum Müdür
Rüştü

~~Aslı gibidir.~~

Mutalaaları rica ile
Hariciye Vekâletine
7.7.34

tarih 7.7.934 Numara 4/3526 Ek 4

030	10			191	326	7

3

Belge 20

C
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Türkiye Cümhuriyeti
Hariciye Vekâleti
V. nci Daire Umum Müdürlüğü

42

Ankara : 5 - 8 - 1934
Hulâsa :

Sube
66835
582

Yüksek Başvekâlete

20 Nisan 1933 zelzelesinde hasara uğramış olan İstanköydeki Defterdar Camiinin tamirine mütedair olup mütalea beyanı zımnında Vekâletimize havale buyurulan, Evkaf Umum Müdürlüğünün 7 Temmuz 1934 tarih ve I47337/76 numaralı tezkeresi, mütalea kılındı.

Rodos Konsolosluğumuzun mezkûr camiin tamirine resmen nezaret etmesi, yarın memleketimizdeki İtalyan ve diğer ecnebi Konsoloslarının kilise ve saire tamiratında aynı suretle hareketini intaç edecek bir emsal teşkiline mahal verebileceğinden; böyle nahoş bir vaziyet tahaddüsüne yol verilmiş olmamak için. Konsolosumuzun göstereceği emin bir zatın mütevelli tarafından tamirata tevkil kılınmasının ve bunun hesabat ve diğer hususatının Konsolos tarafından gayri resmi surette murakabe edilmesinin muvafık olacağı, arzolunur.

Keyfiyete mütedair evrak, aynen ve ilişik olarak tekdim edilmiştir, Efendim.

Hariciye Vekili n.
Hâtib ve V.

Karaağaç el. Cafer Tayyar Eğilmez

Sora V. Hme
5-8-934

030 10 191 308 7

5-8-934 4488 5 2

Cevabî muharrerata hariçi daire ve şube işaretiyle yazılıdır. Şube ve numarası ve havale numaralarının derci mercudur

Belge 21

Belge 22

T. C.
SIHHAT ve İÇTİMAİ
MUAVENET VEKÂLETİ
İskân Umum Müdürlüğü
~~Zabıtahalk bürosu~~
Genel No. B:I
Özel No. 10566

Ankara 16-10-1945

Geriye dönmek istemeyen
Rodos ve İstanköy adaların
dan gelen mülteciler H:

Başbakanlık yüksek Katına

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Rodos ve İstanköy adalarından Muğla sahillerine gelen Türk mültecilerinden heman yüzde doksan beşi kendi isteklerile Marmaris , Bodrum ve Fethiyeden iskân Umum Müdürlüğünce tedarik edilen motorlarla gel dikleri adalara iâde edilmişlerdir .

Geri ile maddî ve manevi hiç bir alâkası bulunmayan pek cüzi bir kısmı da geriye dönmek istememişler ve Türkiyedeki yakınları yanında kalmayı veya serbest olarak çalışmayı tercih etmişlerdir .

Bu durumda bulunan ve adedleri pek az bir miktara baliğ olan bu türk ırkına mensub mültecilerin ana vatanda kalmak hususundaki arzularına rağmen geriye iadelerinin muvafık olmıyacağını Bakanlığımız mütalea etmekte olduğundan bu hususdaki yüksek düşüncelerinin emrü işarını saygılarımla arz ve rica ederim .

Dr. Ali Rıza Atadan

Sağlık ve Sosyal Yardım
Bakanı

Belge 23

T. C.
SIHHAT ve İÇTİMAİ
MUAVENET BAKANLIĞI
İskân Umum Müdürlüğü

Genel No. B.İ.
Özel No. 102738
İlişiği :

Ankara 2 – 5 – 1946

Sanatkâr Mültecilerin
Aydın, İzmirve Nazilliye
nakilleriişine dair

Başbakanlık yüksek Katına

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Alman işgali altında bulunan İstanköy ve Rodos adalarından maruz kaldıkları açlık ve sefalet sebebile anayurda sığınan ve yüksek katlarından telakki olunan emir gereğince Muğla İli haricine çakırılmayup bu ile bağlı İlcelerde yerleştirilen ve iaşe , ibate ve diğer hususlarına ait masrafları iskan bütçesinden temin edilen italyan uyruklu mülteci ırkdaşlarımız arasında Elektirikçi , Şöför , Motorcu gibi teknik sanatlara mensub bir çok sanatkâr bulunmaktadır .

Bu sanatkâr olanlar ; bulundukları İlcelerin kendi sanatlarını icraya müsaid bir zemin olmaması dolayısile atıl kalmakta ve binnetice sureti daimede kendilerini hükûmet yardımına maruz bırakmaktadırlar .

BAŞBAKANLIK EVRAKI
Tarih 5-6-1946
Numarası 20581
Ek

İçlerinde eyi teknik sanat mensubları bulunan bu mültecilerin bu vaziyette kalmaları kendileri için faidesiz ve ona mukabil de devlet için masraflı bir durum ihdas ettiğinden bu gibi sanatkâr olanlarının Aydın , İzmir ve Nazilli gibi sanatlarının geçebileceği yerlere gönderilmelerinin muvafık olacağını bakanlığımız mütalea etmekte ve bu düşüncemiz yüksek katlarınca tasvib buyurulduğu takdirde gereğince muamele ifasına müsaadelerini saygılarımla arz ve rica ederim .

Sağlık ve Sosyal Yardım
Bakanı

030 10

- 1 -

V.E

Belge 24

T. C.
Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti
Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı
1. Şube 3. Kısım
U. :
Sayı H. 3110
Ekt :

Yüksek Başvekâlete

Ankara
19

Özü
Rodos Adasının bombardımanı H:

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

13/Eylül/943 gün ve 3110 sayılı maruzata ektir:

Marmaris Gümrük Muhafaza Bölük K.lığından alınan 14/Eylül/943 günlü raporda:

1 - Rodosun Denizden bombardıman yapılmayıp Havadan ve Alman tayyareleri tarafından bombalandığı.

2 - 11/Eylülde Kadırgaya gelen 13 Hücumbotundan 12 sinin Leryos istikametine gittiği, yalnız birisinin kaldığı.

3 - Rodostan Kadırgaya iltica eden İtalyanlara ait bir Hücumbotu, 2 Askerî Motör, 5 sivil Motör, 2 Yelkenli olmak üzere 10 vasıtanın Marmarise getirildiği ve bunların içerisinde 1 Binbaşı, 13 Üsteğmen, 15 Teğmen, 64 Erbaş, 252 er olmak üzere 345 kişinin 11 Tüfek, 18 Tabanca ile Garnizon Komutanlığına teslim edildiği ve bunların içerisinde 3 kişinin yaralı olduğu.

4 - 12/Eylül/943 günü saat 13 de 12 tonluk İtalyan Bandıralı bir motorla 1 Yüzbaşı, 3 Teğmen, 22 Er ve İtalyan tabalı 20 Rumun Kadırgaya iltica ettikleri ve askerlerin Garnizon Komutanlığına, Sivillerin de Hükûmet Makama teslim edildikleri.

5 - 13/Eylül/943 günü saat 18 de Kadırgaya yarımşar tonluk 2 Sandal ve 1 tonluk 1 Balıkçı gemisiyle 1 Yüzbaşı,6 Er, ve Balıkçı gemisinin sahibi olan İtalyan tabalı 1 Türkle 4 nüfus ailesinin Kadırgaya iltica ettiği ve oradan da Marmarise getirildikleri, bildirilmiştir.

Derin saygılarımla arzederim.

6 - Yüksek Başvekâlete, Dahiliye Vekilliğine ve Genelkurmay Başkanlığına arzedilmiştir.

arzolunur
17. 9. 943

Gümrük ve İnhisarlar Vekili

Karşılıklarda şube adının, sayısının yazılması ve her yazıya ayrı cevap verilmesi.

Örnek Gümr. Mh. (V) 136 — 1939

030	10			55	364	45

-2-

Belge 25

T. C.
Gümrükler ve İnhisarlar Vekâleti

Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı
1. Şube 3. Kısım
U.
Sayı H. 3740
Eki

ANKARA
13 Eylül 194

Yüksek Başvekalete

Özü

ACELE

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

İzmir Gümrük Muhafaza Alay ve Marmaris Gümrük Muhafaza bölük K.lıklarından alınan 13/Eylül/943 tarihli raporlarda:

1 - 11/Eylül/943 günü saat 15 de 10 kadar Harp gemisinin Rodosu bombardıman etmesi üzerine 13 İtalyan hucumbotunun Kadırga Gümrük Muhafaza karakolumuza iltica ettiği (Kadırga Marmarisin 15 kilometre cenubundadır).

2 - 10/Eylül/943 günü Kaş bölüğünün Zeytintepe Gümrük Muhafaza karakoluna 510 İtalyan askerinin iltica ettiği ve bunların 12. Kor Komutanlığınca Antalya toplama kampına sevklerine emir verildiği.

3 - 10/Eylül/943 günü saat 10 da 2517 numaralı bir İngiliz hucumbotunun Meyis Adasına girdiği ve Adaya İngiliz Bayrağı çekildiği Keper karakolumuzdan görülerek haber verildiği, bildirilmektedir.

Derin saygılarımla arzederim.

Yüksek Başvekâlete, Dahiliye Vekilliğine ve Genel Kurmay Başkanlığına arzedilmiştir.

arzolunur.
17. 9. 1943

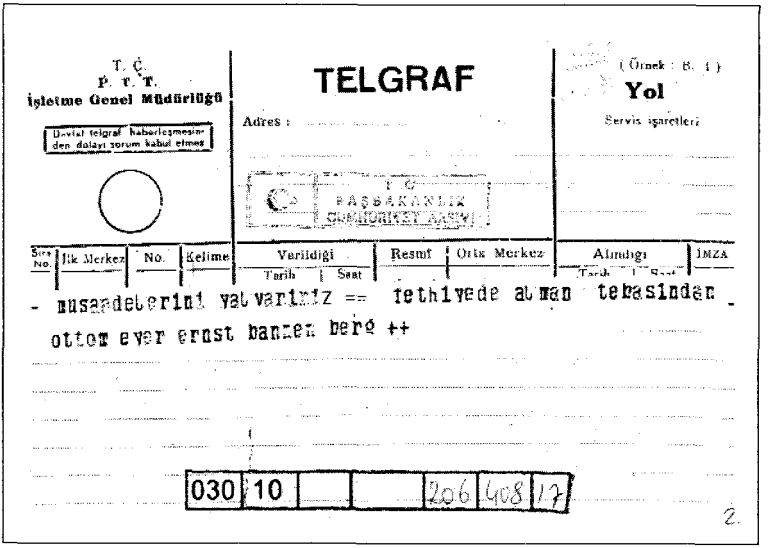
Gümrük ve İnhisarlar Vekili

Karşılıklarda şube adının ve sayısının yazılması G. Muhafaza K. örnek 8 - 1935

030	10			55	367	23

BAŞVEKÂLETİ
Numara
13.9. 4/6128

Belge 26

T. C.
P. T. T.
İşletme Genel Müdürlüğü

Devlet telgraf haberleşmesinden dolayı sorum kabul etmez

TELGRAF

(Örnek : B. 1)

Yol

Servis işaretleri

Adres :

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

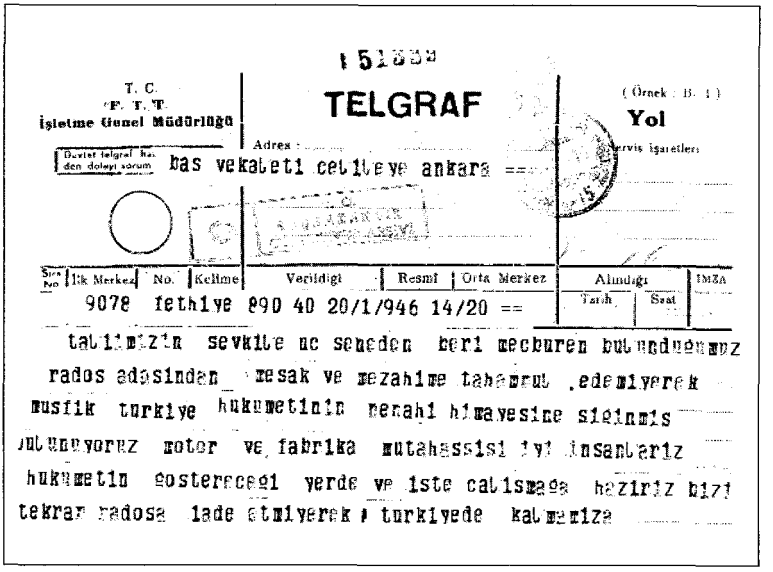
Sıra No.	İlk Merkez	No.	Kelime	Verildiği Tarih	Verildiği Saat	Resmî	Orta Merkez	Alındığı Tarih	Alındığı Saat	İMZA

- musaadelerini vaz'ınız == fethiyede alman tekasından
otter ever ernst banzen berg ++

030	10			206	408	17	

2.

Belge 27.1

T. C.
P. T. T.
İşletme Genel Müdürlüğü

Devlet telgraf haberleşmesinden dolayı sorum

TELGRAF

(Örnek : B. 1)

Yol

Servis işaretleri

Adres :

bas vekaleti cebiye ankara ==

Sıra No.	İlk Merkez	No.	Kelime	Verildiği	Resmî	Orta Merkez	Alındığı Tarih	Alındığı Saat	İMZA
		9078	fethiye	890 40 20/1/946 14/20 ==					

tahliyemizin sevkine üç senedenberi mecburen bulunduğumuz rados adasından esasen ve mezahiren tahammül edemiyerek musafir türkiye hükumetinin penahi himayesine sığınmış bulunuyoruz motor ve fabrika mutahassısı iyi insanlarız hükumetin göstereceği yerde ve işte çalışmağa hazırız bizi tekrar radosa iade etmiyerek türkiyede kabulümüze

Belge 27.2

TÜRKİYE
KIZILAY CEMİYETİ
UMUMİ MERKEZİ

Ankara, 9 Mart 1941 194

Telgraf adresi : Kızılay. Ankara
Telefon : Reislik 5924
Umumi kâtib 5920

203
6/7

No. 3831 Muhasebe

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekâlet yüksek Makamına

Emri devletleri üzerine, Rados'daki çocuklara ve hastalara mahsus olmak üzere, Cemiyetimizce beşbin liralık gıda maddeleri ihzar edilerek Rados'daki İtalyan Kızılhaçı namına sevkı kararlaşdırılmış olan:

5840	kilo	Pirinç
2200	"	Zeytinyağı
1500	"	Şeker
2000	"	Tazebalık
60	aded	Canlı hayvan (keçi)

den ibaret erzakın, mübayaa ve sevk edilmesi hususu, Dahiliye Vekâleti vasıtasile Muğla Vilâyetinden ve muktazi ihraç müsadenamesinin itası da Ticaret ve Gümrük ve İnhisarlar Vekâletlerinden rica edilmişdi.

Cemiyetimiz hesabına Muğla Vilâyetince satın alınmış ve alâkadar Vekâletlerce de ihraç müsadenameleri verilmiş olan bu mevaddın, Marmaris limanından bir motörle Rados'a sevk ve mahalline teslim edilmiş olduğunun, Muğla vilâyetinden alınan 14.3.1941 tarihli telgrafdan anlaşıldığını tazimlerimle arz eylerim.

R.K.
0.B.

KIZILAY C.UMUMİ MERKEZİ
REİSİ
H. H. Kemal

18-3-941

030	10			178	234	21

Belge 28

Sayın Abdülhalik Renda
Büyük Millet Meclisi Başkanı
ANKARA
TÜRKİYE

Biz İstanköyde 33 yıldan beri hars ve kültürümüzü öldürmemek , genç neslin şuurunda Türklük ülkülerini yaratmak için Türk cemaatı tarafından himaye gören iki İlkokul kurmuş ve yaşatmış bulunmaktayız .

Altı öğretmen yalnız boğaz tokluğuna milliyet aşkı ile ödev görmüşler ve görmektedirler.

Fakat bu gün artık bu okulum yaşatmamıza ve okulumuza devameden 164 kız ,176 erkek ile okul dışında kalan 80 kız 30 erkek Türk çocuklarını ülkülerimize göre yuğurmamıza imkan kalmamıştır. Şahsi geçim istirabile karşı karşıya kalmış bulunmaktayız .

Mevcut okullarımızın yüksek Milli Egitim Bakanlığı himayeleri altına alınarak Anayurttaki okulların yönetke ve programlarıçerçevesi içinde ideallerimizi tahakkuk için yüksek emirlerinizi saygı ile arz eder[illegible].4/IV/1946

Saygı ile ellerinizden öperiz.

İstanköy Türk cemaatı başkanı
Nazım

Bodrum ikinci okul öğretmeni Kazlı Vur[illegible] elile

BAŞBAKANLIK
Hususi Kalem Müdürlüğü

Tarih	Numara	Ek
		E:2

030	01			90	553	8

Belge 29

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Rodos Başkonsolosluğundan alınan
20 Mayıs 1947 tarih ve 172/104 sayılı yazı
örneğidir

2/4/1947 tarih ve 99/68 numaralı yazımızın 1 inci maddesinin H fıkrasında arzettiğim veçhile yeni Yunan idaresi Türk okulları öğretmenleri için tahsisat vermedi. Bu hususta cemaat tarafından kendilerine müracaat olunan umumî kâtip ve maarif müdürü Yunan hükûmetinin malî müzayakalar içinde bulunduğunu ve Türk okullarına, bütün iyi arzularına rağmen, fazla yardım edemiyeceklerini bununla beraber Atina'dan mümkün olanı istihsale çalışacaklarını beyanlan sonra, cemaat temsilcilerine Konsolosluğumuza müracaatı da tavsiye etmişler.

Öğretmenlerin mayıs aylığı cemaat tarafından, bütün mevcut paraları verilmek suretiyle, sağlanabildi. Haziran ve onden son raki aylar için hiç bir karşılık yoktur. Cemaatin bu derece parasız olmasının başlıca sebepleri cemaat ve evkafa ait emlâkin pek fena idare edilmiş olması ve mevzuat icabı kiraların bugünkü hayat seviyesine göre son derece düşük bulunmasıdır. Şimdi yeniden tensik edilen cemaat ve evkaf meclisleri emlâk ve arazinin idaresinin ıslah ve tanzimine ve, hükûmetin de yardımiyle, kiraların makul hadlere iblâğına çalışmaktadır. Diğer taraftan da cemaat az çok varlığı olan bütün Türklerden okullar için muntazam bir gelir tahsili için hazırlıklar yapmaktadır.

Lâkin bütün bu tedbirlerin matlup neticeleri vermeleri zamana, en az bir kaç aya bağlıdır. Halbuki öğretmenler her ay muntazaman aylıklarını alamıyacak olurlarsa, geçim kaygusiyle, vazifeleri terke mecbur olacaklarından Rodos'daki sekiz

./.

030 10 256 725 22

2

Belge 30.1

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Türk okulunun kapanması tehlikesi başgösterecektir. Mahiyeti ve neticeleri her bakımdan pek elim olabilecek olan böyle bir hadiseyi ancak hükümetimizin acil bir yardımı önliyebilir. Aydın iki yüz elli dolarla vaziyet kurtarılabilir.

Yukarıda arzettiğim veçhile emlâkin idaresine ve kiralara ait işler tanzim ve ıslah ve cemaatin muntazam okullar geliri temin edildikten ve Yunan idaresinden verilecek tahsisat miktarı öğrenildikten sonra yardımımızın çok azaltılması ve hatta tamamen kesilmesi mümkün olacaktır.

Keyfiyeti ehemmiyetle yüksek huzurlarına arzile emirlerini istirham ederim.

Başkonsolos

Belge 30.2

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü
Şube 3.
U. No. 87491
B. No. 226
Ekl: 1

601

Ankara, 10 Ekim 1947/194
Hakkında Onikiada'daki Türk okulları öğretmenleri h.

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek Başbakanlığa

Onikiada'daki Türk okullarının durumu hakkında Rodos Başkonsolosluğumuzdan alınan 20/5/1947 tarih ve 172/104 sayılı yazının bir örneği iliştik olarak yüksek makamlarına sunulmuştur.

Mütalâasından da anlaşılacağı üzere, yeni Yunan idaresi, Türk okulları öğretmenleri için tahsisat ayırmamakta olduğu, Onikiada'daki Türk cemaatinin bu masrafları karşılamak için başvurduğu tedbirlerin ise ancak bir kaç ay sonra sonuç verebileceği bildirilmektedir.

Bu durumun doğurabileceği mahzurları önlemek üzere bahse konu okullara gereken tahsisatın verilmesini yüksek tensiplerine derin saygılarımla arzederim.

Dışişleri Bakanı
Hasan Saka

Belge 31

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü
Şube 3.
U. No. 89498
H. No. 262
Ref :

Ankara 2 Temmuz 1940
Hakkında Onikiadadaki Türklerin durumları hakkında.

Yüksek Başbakanlığa

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

10 Haziran 1947 tarihli 87491/236 ve 87492/237 sayılı yazılara ektir:

Rodos'daki soydaşlarımızın umumi durumu hakkında Rodos Başkonsolosluğumuzdan alınan bir raporun dikkate değer kısımları aşağıya aynen nakledilmiştir:

" Rumlar İtalyanların bütün tazyiklerine ve Faşizmin " şiddetine rağmen nufus, milliyet, kültür ve servet bakımın- " dan geri gitmemiş bilâkis inkişafler göstermişlerdir. Bu halin " âmilleri de din gayretinin ve kilise nufuzunun rumlarla birliği " ve millî duyguları takviye etmesi, başlarında çok münevver " kimseler bulunan papasların da yine aynı gaye uğrunda fedakâ- " rane çalışmaları, adalardan Mısır, Amerika ve Kuzey Afrika'ya " giderek zenginleşen rumların çok esaslı ve devamlı yardımları, " Yunan âleminin ve Yunan Hükümetinin kilise ve papaslar vasıta- " siyle Onikiada rumlariyle temas ve münasebetlerini idame etme- " leri ve nihayet rumların iktisadî sahadaki gayret, teşebbüs " ve karşılıklı yardımları olmuştur.

" Buna mukabil italyan işgalini müteakip kısa bir müddet " millî birliğini muhafaza edebilen Onikiada Türklüğü inhitat " yoluna girmekte gecikmemiş ve bu yolda süratle kaymıştır.

" Onikiada Türklerinin kültür seviyesi Rodos idadî " mektebinin ilkokul derecesine düşmesi nisbetinden daha fazla

030 | 10 | | 239613 25

-5- 1

Belge 32.1

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü

- 2 -

Ankara, ... 194
Hulâsa .....

Şube

U. No. ....
H. No. ....
Tel: ....

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

" gerilemiştir. Faşizm idaresinin son devrinde Onikiada'daki
" cemaat okulları tamamen kapatılmıştır.İngiliz işgaliyle cemaat-
" lere serbestî verilince Rodos ve İstanköy'deki on Türk ilk oku-
" lu yeniden açıldı. Bu okullar her ne kadar mazarî olarak ce-
" maatin idaresi altında iseler de öğretmenleri İngiliz idaresi
" tarafından tayin ve aylıkları da onun tarafından tasfiye edil-
" miştir. Yeni gelen Yunan idaresinin ne derecaye kadar bu hali
" idame ettireceği malûm değildir.

" Okullarımızın öğretmenleri içerisinde muntazam bir
" lise tahsilini ikmal etmiş veya doğru dürust bir muallim mek-
" tebini bitirmiş bir kişi dahi yoktur. Zaten bütün Onikiada
" Türkleri arasında İtalyan mekteplerinde orta tahsilini bitiren
" kadın erkek beş altı kişiden ibarettir.

" Büyük ekseriyeti ilk okula bile devam etmemiş olan Ön-
"ikiada Türk kadınlarından bir takımının millî duyguları hayli
"zaiflemiştir. Türkiye'nin düşmanı olarak memleketi işgal eden
"İtalyanlarla muvaneset o derece ilerilemiş ki bir çok Türk
"kadınları ve kızları İtalyanlarla ülfetten çekinmemişler ve bu
"haller Türkler arasında umumî bir takbih ve nefret tezahüratını
"bile mucip olamamıştır. Rum metropolidi İtalyanlarla evlenecek
"rum kızlarının aforoz edileceğini ilân etmesine mukabil Türk
"kızlarının İtalyanlarla evlenmeleri pek nadir hâdiselerden olma-
"mıştır.Umumî bilgiden mahrum,sanatlara bigâne ve cemiyet ha-
"yatından uzak olan, fikir meşgalesi, medenî eğlencesi bulunmayan
"kadınların çoğunluğunun başlıca ve esaslı meşgale ve eğlencesi

030 10 239613 25

2

Belge 32.2

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü

Şube - 3 -

Ankara, ... 194
Hulâsa .....

U. No .....
H. No. .....
Ref: .....

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

" dedikodudan ibarettir.

" Chalet içinde kalmış, iktisaden gerilemiş, Türklük ve " efendilik hüviyetleri pek zaiflemiş, başsız ve idealsiz kalmış " olan erkeklerin çoğunluğunun da başlıca eğlencesi, hatta bir " çokları için meşgalesi içkidir.

" Bazı Türkler İtalya'ya gitmeğe kalkıştılar, bazıları " her nereye olursa olsun buradan başka bir yere gitmek sevdasına " koyuldular, büyük çoğunluğun ise gözü ve aklı Anadolu'da. Hep- " sinde hâkim kanaat bundan sonra Onikiada Türkleri için yaşamak " imkânlarının kalmıyacağı ve tek kurtuluş çaresinin Türkiye'ye " göçetmekten ibaret olduğudur. Bu panik havasını tadil etmek ve " kendilerini teskin için tabii azamî gayret sarfediliyor.

" Eğer Onikiada Türklerinin yerlerinde kalması devleti- " mizin siyaseti icabı, millî bir zaruret ise bu milletdaşlarımıza " korunmaları ve kalkınmaları için gerekli yardımları esirgememe- " liyiz.

" a)İstikbal ümidi olan çocukların tahsilini sağlamak " için önümüzdeki ders yılından itibaren yurttan ehliyetli 3-4 " öğretmen gönderilmesi,

" b) Okullar için gerekli kitapların ve tedris levazımının " temini,

" c) Tahsil ve tecrübe görmüş, millî karakteri sağlam bir " kaç yurttaşımızın buraya gelerek münasip surette Türklerin ara- " sına karışmaları ve yavaş yavaş cemaat işlerinin başına geçmeleri

030 10 239 613 25 3

Belge 32.3

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü
Şube

Ankara, ... 194
Hüküm .....

- 4 -

U. No. .....
H. No. .....
Ref: .....

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

" d) Bundan böyle yurdumuzda tahsilini yapacak Onikiada'lı
" Türk çocuklarının hiç olmazsa muayyen bir müddet memleketlerine
" dönüp kendi meslek ve sahalarında çalışmalarının mecburî kalır-
" ması,

" e) Onikiada'lı Türklerin yurdumuza göçetmelerine ve
" tabiiyet değiştirmelerine katiyen mümanaat edilmekle beraber
" ziyaret, tedavi, iş maksatlariyle mümkün olduğu kadar sık ve
" koley yurdmuza gelip gitmelerinin sağlanması,

" f) Yudumuzla Onikiada arasındaki ticarî münasebet ve
" muamelelerde nazarı dikkati celbetmiyecek ve mahremane bir su-
" rette Onikiada'lı Türk tacirlerinin ve müteşebbüslerinin bir
" himayeye mazhar edilmesi,

" g) Adalarda iaşe durumu daha ziyade güçleşip açlık teh-
likesi başgösterecek olursa Türkleri açlıktan kurtarmak için ge-
" rekli yardımların yapılması,

" h) Ihtiyarlık, hastalık gibi sebeblerle buralarda kalma
" ları hiç bir faideyi mucip olmadıktan başka cemaatler için fazla
" yük teşkil eden bazı kimselerin yurda gelmelerine müsaade edil-
" mesi, tedbirlerinin şimdilik tarafımızdan yapılması lâzım olan
" başlıca yardımlar olduğu kanaatindeyim.

" Eğer Devletimizin siyaseti icabı Onikiada'daki Türk-
" lerin yerlerinde kalmaları matlup ve mültezem değilse bu Türk-
" lerin maddî ve manevî sefalet içinde tamamen kaybolmamalarının

./.

4

030 10 239613 25

Belge 32.4

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü
Şube

404
691

Ankara, 2 Haziran 1947
Hulâsa

U. No.
H. No.
Ref:

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

"tek çaresi bunların imkânların müsaade ettiği en uygun şartlarla
"tedricen yurdumuza göçmeleridir."

Keyfiyeti bilgilerine derin saygılarımla arzederim.

Dışişleri Bakanı
Hasan Saka

Belge 32.5

602.

Rodos Başkonsolosluğumuzdan alınan
20 Mayıs 1947 tarih ve 173/106 sayılı yazının örneğidir:

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Yunan İdaresi Rodos Müftülüğünün de ötedenberi işgal hükümetleri tarafından verilmekte olan aylığını kesti.

2/4/1947 tarih ve 99/68 sayılı yazımda da arzettiğim veçhile Onikiada Türklerinin en zekisi ve işe yararı olan Rodos Müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'nu elde tutmak bir zarurettir. Bu zatın başka tarafa sığınmağa mecbur kalması Onikiada Türklerinin mukadderatı bakımından pek zararlı neticeler verebilir. Onikiada Türklerinin Trakyadaki soydaşlarımızın akibetine uğramamasının şimdiden alacağımız tedbirlere çok bağlı olduğu kanaatındayım. Bu itibarla Rodos Müftüsünün tahsisatının, tensip buyurulacak şekilde, tarafımızdan verilmesinin çok faydalı olacağını ve ayda elli doların maksadı temine kâfi bulunduğunu en derin saygılarımla arzederim.

Başkonsolos

Belge 33

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü

Şube 3.
U. No. 87492
H. No. 237
Lef: 1

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

602

Ankara 13 Haziran 1947
Hulâsa Rodos Müftüsü hak.

Yüksek Başbakanlığa

Rodos Müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'nun tahsisatı hakkında Rodos Başkonsolosluğumuzdan alınan 20/5/1947 tarih ve 173/105 sayılı yazının bir örneği ilişik olarak yüksek makamlarına sunulmuştur.

Mütalâasından da anlaşılacağı üzere, adı geçen Müftünün elde tutulması Onikiada Türklerinin mukadderatı bakımından zarurî görülmektedir. Bu itibarla Rodos Müftüsünün tahsisatı şimdiden hükûmetimizce verildiği takdirde baş göstermesi muhtemel menfi bir durumun önlenebileceğini ve bu maksatla alınacak tedbirin yüksek tasviblerine vabeste bulunduğunu derin saygılarımla arzederim.

Dışişleri Bakanı
Hasan Saka

030 | 10 | | | 256 | 125 | 23

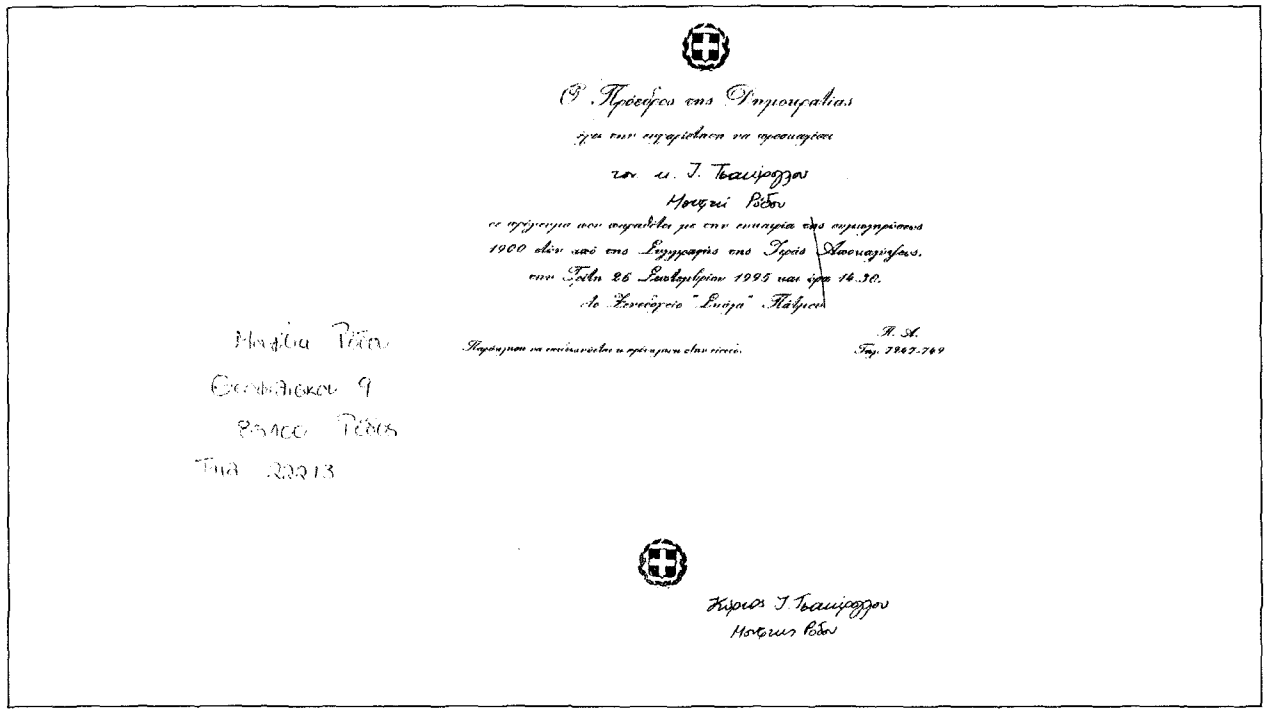
-2-

10 6-952 32172 1

BAŞBAKANLIK ARŞİVİ

1

Belge 34

Β΄ Πρόεδρος του Πρωτοδικείου

για την εγγραφείσαν να προσωρινήν

τον κ. Γ. Τσαμπαζήν

Ηθοποιό Ρόδου

σε πρόσκλησιν που απευθύνει με την ειδικήν του συμπεριφοράν

1900 είναι από του Συμβολαίου του Τρίτου Διοικητηρίου.

στην Τρίτη 26 Σεπτεμβρίου 1995 και ώρα 14.30.

Δ. Γενικόν Γραφείο "Σπίτα" Πάλμου

Π. Μ.

Παράγραφος να επαναληφθεί η πρόσκλησις είναι κενή. Τηλ. 7247-749

Μαρία Τζίνη

Θεοδωρίκου 9

Ρόδος Τ.Κ.

Τηλ 22213

Χρήστος Γ. Τσαμπαζήν

Ηθοποιός Ρόδου

Belge 35

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
DAİRE V

(1965) E-4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

RODOS'DAN SINIR DIŞI EDİLEN İMAM GÜNAY HAKKINDA
NOT

11 Nisan 1965 günü Rodos'dan ayrılan Türk uyruklu imam Hasan Günay, 4 yıl önce adaya, Rodos Evkaf İdare Heyeti ile anlaşmak suretile ve Türk ve Yunan Hükûmetlerinin muvafakatile, Rodos'daki Evkaf malı camilerde çalışmak üzere gitmiştir.

Yaptığı iş karşılığında Evkaf İdare Heyeti tarafından verilen ücret ile Rodos'da geçimini sağlayan imam Hasan Günay, işinde kısa zamanda başarı kazanmıştır. Adanın yerlisi olan diğer imamların dinî ve dünyevî bilgilerinin yetersizliği, oradaki Türk azınlığının Hasan Günay'a tevecüh etmesine, dolayısıyla azınlığın dinî bilgi ve görgüsünün olumlu bir şekilde etkilenmesine sebep olmuştur.

Yunan makamlarının, Batı Trakya'da olduğu gibi Oniki Ada'da da dinî taassubu desteklemek ve her türlü gerçek dinî telkinleri engellemek suretiyle oradaki Türk azınlığını millî hisler açısından başka dinî bakımdan da baskı altında tutmak hususundaki gayretleri bilinmektedir. Yunan makamlarının, imam Hasan Günay'ın müsbet çalışmalarına başlanberi engel olmak istediklerinde şüphe yoktur.

İmam Günay, ilk defa olarak geçen yıl, ikâmetinin uzatılamayacağı gerekçesiyle Rodos'dan çıkartılmak istenmişse de, Yunan Dışişleri Bakanlığı nezdinde yapılan teşebbüs üzerine 1 yıl daha adada kalmasına müsaade olunması sağlanmıştır.

Bu defa, doğrudan doğruya kendi yetkilerini kullanarak Hasan Günay'ı adadan çıkartmayı doğru bulmayan Yunan makamları, kendisini, tayinle işbaşına gelen ve kendi adamlarından teşekkül eden Evkaf İdare Heyeti vasıtasıyla uzaklaştırmak yolunu

030 01 64 397 15

./..

Belge 36.1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

tercih etmişlerdir.

İki ay önce Rodos Evkaf İdare Heyeti, Hasan Günay'a, "görevi ile uygun olmayan gayrî ahlâkî hareketlerinden ve ehliyetsizliğinden dolayı işine son verildiğini" tebliğ etmiştir. Ancak, Evkaf İdare Heyeti tarafından alınan kararların Oniki Ada Valiliğince tasdiki gerektiğinden, Rodos Başkonsolosluğumuzca bu hususta Valiliğe müracaat edilmişse de, Valilikten cevap almak mümkün olmamış, bununla beraber Valilik Hasan Günay'a, vazifesine son verilmiş olduğundan ikâmetinin temdit edilemeyeceğini ve adayı terki gerektiğini tebliğ etmiştir.

Öte yandan, Türk cemaati tarafından imamın adada kalmasını temin için Valiye verilen 270 imzalı bir dilekçenin, gerekçe gösterilmeden reddolunduğu öğrenilmiştir.

Aynı konuda Atina Büyükelçiliğimiz aracılığıyla yapılan teşebbüslere Yunan Hariciyesi "kendisini istihdam eden Evkaf İdare Heyetince işine son verilen imam Günay'ın işine iadesi hususunda bir şey yapılamayacağı, esasen Rodos'da ikisi Türk olmak üzere 10 adet daha imam bulunduğu, Evkaf İdaresi isterse Günay'ın yerine başka bir imam getirtebileceği" yolunda cevap vermiştir.

İmamın adadan uzaklaştırılmasında önemli bir rol oynayan Evkaf İdare Heyetinin durumu şöyledir:

Yunan makamları, Lozan Andlaşmasındaki azınlıklarla ilgili hükümlerin Oniki Ada'daki Türklere uygulanmasını reddetmektedirler. Bunun neticesinde Evkaf İdare Heyeti, Batı Trakya'da olduğu gibi seçimle değil, fakat Valinin tayini ile teşekkül etmektedir. Böylece Yunan makamları memleketimize bağlılıkları bulunmayan gerici kimseleri Heyete tayin etmektedir. Son defa Evkaf Meclisinin Başkanlığına getirilmiş olan Ziya Pekmezci adındaki şahıs vaktiyle Türk vatandaşı iken uyrukluğumuzdan çıkarılmış bir kimsedir.

Arzolunur.

030 01 64 297 15

2

Belge 36.2

DEVLET ARŞİVLERİ [illegible]

Adı ve Soyadı : HASAN GÜNAY

Baba Adı : MEHMET

Doğum yeri :AYDIN ÇİNE KAZASI YAĞIŞLAR KÖYÜ

Doğum tarihi : 1936

İstanköy cemaat başkanı NAZIM KADRİZADE, 25-4-1960 tarih ve 23 sayılı yazısıyla Rodos Başkonsolosluğumuza müracaat ederek imamsız kalan İstanköy defterdar camii imamlığına HASAN GÜNAY'ın tayinine tavassut edilmesini istemiş ve bu meyanda bir de, 25-4-1960 tarihli geçim taahhütnamesi ita edilmiş ve bunun üzerine Muğla Vilâyetince 21-5-1960 tarih 30-42494 sayılı bir yıl süreli pasaport verilmiş ise de inkılâp hareketi dolayısıyle yurt dışına çıkamamıştır.

İstanköy cemaatı başkanlığınca HASAN GÜNAY'ın İstanköy'e gelmesine müsaade edilmesi tekrar talep edilmiş ve bunun üzerine Muğla Valiliğince yaptırılan incelemede:

Adı geçenin İmam Hatip okulundan mezun olduğuna dair elinde bir vesaiki bulunmadığı, ancak Bodrum Müftülüğünce imamete ehil olduğunu mübeyyin bir belge verildiği,din hakkında esaslı bir bilgiye sahip olmadığı,İstanköy'e gidip orada yerleşeceği,şahsın durumu itibariyle yurt dışına çıkmasında bir sakınca olmadığı tesbit edilmiştir.

Keyfiyet Diyanet İşleri Reisliğine aksettirilmiş alınan 24-Ekim-1960 tarih ve 22236 sayılı cevabi yazıda HASAN GÜNAY'ın imamete ait elindeki

3

Belge 37.1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bodrum Müftülüğünün belgesinin ne suretle verildiği bilinemediğinden, anılanın Muğla Müftülüğü tevcih Komisyonu huzurunda Hayrat Hademesi tüzüğünün 10 uncu maddesine göre tertip edilecek suallerden yazılı imtihan neticesinde imamete ehliyeti tahakkuk ettiği takdirde tavsiye olunabileceği bildirilmiştir.

Keyfiyet Dışişleri Bakanlığına yazılmıştır.

İstanköy Türk Cemaat Başkanı NAZIM KADRİZADE,İçişleri Bakanlığına çektiği 1-12-1960 tarihli telgrafla isteklerini tekrarlamıştır.

13-12-1960 tarih ve 144711 sayılı yazımızla adı geçenin Rodos'a imam olarak tensip edilip edilmeyeceği Diyanet İşleri Reisliğinden sorulmuş mezkûr Reislik önceki yazısını tekrarlamıştır.

3-12-1960 Tarih ve 16329 sayılı yazımızla İstanköy Türk Cemaat Başkanı NAZIM KADRİZADE adına yazılan yazımızla HASAN GÜNAY'ın imamlık yapacak ehliyete haiz bulunmadığı ve bu sebeple yurt dışına çıkamıyacağı duyurulmuştur.

HASAN GÜNAY, Muğla Tevcih Komisyonu Başkanlığına 13-1-1961 tarihinde müracaatta bulunmuş ve yapılan imtihan neticesinde imamet ve hitabetlik ehliyetini iyi derecede almağa hak kazandığından mezkûr komisyonca 16-1-1961 tarih ve 113 numaralı vesika tanzim ve kendisine ita edilmiştir.

Sözü edilen bu vesikaiini Rodos Başkonsolosluğumuza göndermiş ve mezkûr Konsolosluktan Dışişleri Bakanlığına intikal ettirilerek mahzur olmadığı takdirde kendisine çıkış müsaadesi verilmesi mezkûr Bakanlıktan istenmiştir.

20-4-1961 Tarih Em.Genel Md.Ş.4.48772 sayılı yazımızla bir mahzur görülmediği takdirde yurt dışına çıkmasına müsaade edilmesi Muğla Valiliğine yazılmıştır.

Belge 37.2

CEMAAT VAKIFLARI SENDROMU

T.B.M.M DİLEKÇE KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA
ANKARA 12 / 01 / 2005

Cemaat Vakıfları, Lozan Barış Antlaşmasında " T.C. uyruklu, Müslüman olmayan azınlıklar" olarak ifade edilen vatandaşlarımıza aittir. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nda "Cemaat Vakıfları " olarak geçmektedir. Bunlar; Rum, Ermeni, Yahudi, Keldani, Süryani, Bulgar, Hristiyan Gürcü'lere ait bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıklar Kilise, Okul, Mezarlık, hasta hane gibi sosyal, sağlık ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir bina yapmak veya bu kabil binalarını onarmak istediklerinde, gerekçesini göstererek Padişaha müracaat ederlerdi. Bu başvuru devlet tarafından yerinde araştırılır, ihtiyacın gerçek olup olmadığı incelenirdi. Bu araştırmadan sonra nüfus yapısı da dikkate alınarak, Padişah Fermanı ile izin verilirdi. Bu fermanda hangi semtte, kaç kişilik, kilise, okul vs. yapılacağı, binanın Eni, Boyu, kaç kat olacağı, odalarının, pencerelerinin sayısı belirtilirdi. Ayrıca binanın inşası veya onarımı için gerekli paranın başvuru esnasında önceden bulundurulması şart koşulur, Cemaatten başkaca para toplanmasına izin verilmezdi. yapılan işler daha sonra da denetlenirdi. Başbakanlık Arşivinde bu konulara ilişkin pek çok belge vardır. Yani bir özgürlük vardı ama sınırlı ve kontrollü idi. Ayrıca bu fermanlar vakıf kurulması için izin belgesi değildir. Vakfiye de değildir. Adeta yapı iznidir.

Bugün cemaat vakıfları olarak kabul ettiğimiz bu kurumlar gerçek anlamda vakıf olmayıp, tek, tek hayır kurumları halinde idi . Vakıf olmadıklarından vakfiyeleri (vakıf senetleri), kadının (yargıç) bu vakfiyelerin (Vakıfların) tesciline ilişkin kararı, vakfedeni, Mütevellileri (yöneticileri) yoktu. Malları genellikle tapuda din adamları ve cemaatin güvenilir insanları üzerinde kayıtlı idi. Bu hayır kurumlarını ve mallarını Patriğin, Hahambaşının başkanlık ettiği kendi cemaatlarına ait cismani ve ruhani meclisler yönetiyordu.

Hulaskargazi Cad. No: 183 Şişli/İSTANBUL Tel/Fax: (0212) 296 27 98
www.hanedan.org e-mail: nazim@siyavuzoglu.com

Belge 38.1

Bir vakıf vakfiye ile kurulur. Vakfiyenin, vakfedeni (Kurucusu), vakfa tahsis ettiği malları olur...Vakfiyede hayır şartları, vakfın nasıl yönetileceği, gelirlerinden giderleri çıktıktan sonra artanın (gelir fazlasının) nereye sarf olunacağı yazılıdır. Kadının (yargıcın) huzurunda vakfeden ve şahitleri hazır bulunarak Vakfiye yapılır, sonra vakfeden vakfı tescil mütevellisine teslim eder. Hemen sonra usulen vakıftan vazgeçtim der. Kadı bunun üzerine vakfedilen malların mülkiyetinin Allah'a geçtiğini, vakıftan artık dönülemeyeceğini vakfın sahih (doğru,muteber) olduğunu söyler, karara bağlar, böylece vakfın kuruluşu kesinleşirdi. Bu usule uygun olarak kurulmuş **Azınlık Tebaaya ait vakıflar vardır ve bunların vakfiyeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kayıtlıdır. Bunlar mülhak vakıf olup, 33 adettir. Hepsi de nakit para ile kurulmuştur. (Cemaat vakıfları bunlardan farklı olup, vakfiyeleri yoktur. Kurucuları belli değildir).**

Osmanlı İmparatorluğu 16 Şubat 1328 / 1912'de geçici bir kanunla (Eşhas-ı Hükmi yenin Emval-i Gayri menkule ye Tasarruflarına dair Kanun-u Muvakkat) Osmanlı Tabiiyetindeki şirketlere, cemiyet, vakıf ve hayır kurumlarına taşınmaz mallara tasarruf etme yetkisi verdi. Kanun metninde Azınlık veya Cemaat vakfı sözü hiç geçmemekte, Osmanlı **cemaat ve müesses'at-ı hayriyesi** olarak kanunun 3. Maddesinde geçmekte, kanunun 4. maddesinde mazbut vakıflar, mülhak vakıflar, Osmanlı **cemaat ve müesses'at-ı hayriyesi** adları zikredilmekte, Mazbut vakıfları Vakıflar İdaresi memurlarının, Mülhak Vakıfları, Vakıflar İdaresi memurlarının iştiraki ile beraber Mütevellileri'nin, **Osmanlı Cemaat ve hayriyesini** başkanlarının temsil edeceği belirtilmektedir. Oysa vakıf çok yaygın bir kurum olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut idi. **(Eğer azınlıkların hayır kurumları vakıf olsa idi, kanunda aynen zikredilirdi) . Bu kanunla azınlık hayır kurumları için tapuda başkaları adına kayıtlı gayri menkullerini kendi adlarına kayıt ettirme imkanı doğdu ve dolayısıyla tüzel kişilik kazandılar.**

2

MÜLHAK ve MAZBUT VAKIFLAR ARAŞTIRMA ve KÜLTÜR DERNEĞİ 2001

Belge 38.2

Lozan Barış Antlaşmasının I. Kısmının III. Bölümünün 37-45. maddelerinde azınlıklar ve haklarının korunmasına ilişkin hükümler yer almıştır. Bu maddelerden sadece 42. maddede 'azınlık vakfı' sözü geçmektedir. Azınlıklara ve vakıflarına diğer Türk uyruklularla hukuk ve uygulamada eşit davranılacağı, aynı kolaylıkların gösterileceği, kamu düzeninin korunmasında eşit yükümlülükler yükleneceği 37-44. maddelerde hükme bağlanmış, 45. maddede ise ' Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır. 'hükmü yer almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra 05. 06. 1935'te kabul edilip, 14-12-1935'te yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 'A Muvakkat AA' maddesi ile o zamana kadar Vakıflar İdaresine hesap vermemiş olan bütün vakıfların mütevelli ve mütevelli heyetlerinden (yöneticilerinden) vakıfları ile ilgili bir takım bilgileri ihtiva eden beyannameleri vermeleri istenmiştir. Amaç azınlık vakıflarının ve vakfiyesi kaybolan, yanan vakıfların vakfiye, hesap, kayıt gibi eksiklerini tamamlamaktır.

Özellikle Ermeniler tarafından " **1936'da bizden gayri menkullerimiz için beyanda bulunmamız istendi. 1936 beyannamelerini böyle verdik"** diye ifade edilen beyannameler bunlardır. Azınlık hayır kurumlarının vakfiyeleri olmadığından Vakıf olabilmeleri için bu beyannameleri vakfiye yerine geçmiştir. Vakfiyesi kaybolan, yanan vakıflar da bu madde hükmünden yararlanmışlardır. (Bu durumda olan vakfiyelerin tarihi, hangi kadının tescil kararı verdiği, düzenlenen beyannamelere yazılırdı.)

17.07.1936'da çıkan Vakıflar Nizamnamesi (Tüzüğü)nün 33. maddesi ile bu konu perçinlenmiş, vakfiyesi olmayan vakıfların düzenlenecek beyannameler yoluyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kütüğe tescil ve kayıt olunacağı hükme bağlanmıştır. Bu beyannamelerde bir vakfiyede bulunması gereken; vakfın adı, malları (akar ve hayratın), gelirinin nereye harcanacağı, vakfın nasıl yönetileceği gibi hususlar sorularak vakfiye eksikliği giderilmiştir. Ancak (azınlıklar bu beyannameleri kanunun çıkışından itibaren üç ay içinde vermeleri gerekirken, çok isteksiz ve geç vermişlerdir.) 1940' lârda verilmiş pek çok beyanname vardır. Soruların hepsine cevap vermemişlerdir. Yahudi Vakıflarının beyannamelerin çoğunda vakıf adı yoktur. Hepsine 1936 beyannamelerinin altına aynen "Vakıf olmadığınız halde vakıflar idaresinin talepleri üzerine itiraz hakkı saklı kalmak kaydıyla bu beyannameyi veriyoruz." demişlerse de, Vakıflar idaresi bunları vakıf olarak kabul edip, işleme tabi tutmuştur. (Azınlıklar olayı anlayamamış, mallarına el konacağını zannederek vakıf olmak istememişlerdir.) 3

MÜLHAK ve MAZBUT VAKIFLAR ARAŞTIRMA ve KÜLTÜR DERNEĞİ 2001

Belge 38.3

Halbuki böylece o zamana kadar varolan azınlıklara ait hayır kurumları "Vakıf" haline getirilmişlerdir. Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Türkiye'deki bütün vakıflar, bu arada azınlık vakıflarının hepsi kayıtlıdır. Vakıf olmak, bu kurumlara tüzel kişilik, davada taraf olma, gelirlerini cemaatlerinin ihtiyacına sarf etme, mallarını idare etme, cemaatlerinin seçtiği yönetim kurulları tarafından yönetilme imkanları vermiş, durumlarını sonsuza kadar güvenceye almalarına olanak sağlanmıştır. Çünkü vakıf sonsuza kadar kurulduğu kabul edilen bir kuruluştur. Lozan Barış Antlaşmasında azınlık vakıflarını tanıyan, kabul eden "**Türkiye Cumhuriyeti, aslında vakıf olmayan bu kurumları, 2762 sayılı Vakıflar kanunu ile vakıf haline getirilerek iyi niyetini göstermiştir.**" Vakıf olmayan azınlık hayır kurumlarının tüzel kişilikleri olmayacaktır.

Cemaat vakıflarının sayısı toplam 160' dır. Bunlardan 75'i Rum, 51'i Ermeni, 18'i Yahudi, 9'u Süryani, 2'si Bulgar, 1'i Gürcü, 3'ü Keldani, 1'i Maroni'dir. Rumlara ait 44 ilkokul, 9 orta-lise Ermenilere ait 22 İlkokul, 4 Orta, 5 lise. Yahudilere ait 4 İlkokul, 1 lise, tüm azınlık vakıflarına ait 200 Kilise Rumlara ait bir hasta hane (Balıklı Rum Hasta hanesi) Ermenilere ait iki hasta hane (Yedi kule Sulp Pırgıç Ermeni Hasta hanesi , Taksim Sulp Agop Hasta hanesi), Yahudilere ait bir hasta hane (Balat Or Ahayım Hasta hanesi) vardır. Tapuda vakıfları adına kayıtlı, kira getiren pek çok gayri menkulleri vardır.

Son olarak Türkiye Cumhuriyeti kabul ettiği Avrupa Uyum Yasaları adıyla bilinen 4471 sayılı ve çeşitli kanunlarda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun"un Cemaat Vakıflarıyla ilgili 4. maddesi ile de Cemaat Vakıflarına yeni imkanlar tanıyarak bu vakıfların korunması ve gelişmesi için iyi niyetinin devam ettiğini göstermiştir.

MÜLHAK VE MAZBUT
VAKIFLAR ARAŞTIRMA VE KÜLTÜR DERNEĞİ
2001

Belge 38.4

YORUM:

1-Anayasa da eşitlik maddesi var. 4471 sayılı kanun bu maddeye aykırı.

2- Türk Medeni Kanununun 101. Maddesine göre "bir ırk ve cemaati desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz" diyor. Osmanlı zamanında azınlık vakıfları bu esasa göre kurulmuş.

Vakıf hukukunun nüvesini teşkil eden binlerce Mülhak Vakıf yok edilip hakları sınırlandırılırken, Mazbut Vakıf konumuna getirilmiştir. Bu haklar şimdilerde cemaat vakıflarına bonkörcesine sunulmakta. Cemaatler de doymaksızın daha da fazlasını istemekte. Bir de uluslararası vakıf sempozyumları ile ulusal konularda, hassasiyet ve duyarlılık gösterdiğimiz dönemleri fırsat bilen cemaatler, hakarete varan üslupları ile yararlanmaya çalışmasalar.

Vatandaşlar arasında hiçbir din ve inanç kritize edilemez olup, ancak karşılıklı saygı ve hoşgörü esastır.

Türkiye Cumhuriyeti demokratik, laik , sosyal hukuk devletidir. Tüm vatandaşlar ırk, din, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, ve benzeri konularda özgür ve eşit haklara sahiptir.

Unutulmamalıdır ki İmparatorluk döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de bu birlikteliğimiz devam edecektir.

NAZIM SİYAVUŞOĞLU
Mülhak ve Mazbut Vakıflar Araştırma ve Kültür Derneği
Genel Başkanı

Halaskargazi Cad. No: 183 Şişli/İSTANBUL Tel/Fax: (0212) 296 27 98
www.hanedan.org e-mail: nazim@siyavusoglu.com

Belge 38.5

CUMHURİYET ARŞİVİ

Adı ve Soyadı : ZİYAETTİN PEKMEZCİ

Baba Adı : SÜLEYMAN FAİK

Doğum yeri ve tarihi : Rodos 1902

Nüfusa kayıtlı olduğu yer : İzmir Hacımahmut mahallesi hane 556/468 cilt 200

ZİYAETTİN PEKMEZCİ'nin 1962 yılında ailesi efradı ile birlikte Yunan uyrukluğuna geçtiği Rodos Başkonsolosluğumuzun 7-Aralık-1963 tarih 507-30 sayılı yazısiyle bildirilmiştir.

Müsaade almadan kendi arzusuyla Yunan uyrukluğuna geçen adı geçenin Bakanlar Kurulunun 6-8-1964 tarih ve 6/3438 sayılı kararıyla vatandaşlığımızı kaybettiği anlaşılmıştır.

Rodos Adasında bulunan Türklerden bazısının Türkiye aleyhinde faaliyet gösterdiği emin bir kaynaktan bildirilmesi üzerine keyfiyetin tahkiki Dışişleri Bakanlığından istenmiş alınan cevabi yazıda: ZİYA PEKMEZCİ'nin Yunan polisine senelerden beri hizmet ettiği,bütün gayesinin Rodos'taki Türk Vakıf malları gelirinden faydalanmak olduğu ve Yunan amaline hizmeti gözönüne alınarak 12 ada Valisi tarafından evkaf meclisi üyeliğine tayin olunduğu Dışişleri Bakanlığının 14-Aralık-1964 tarih ve 5 inci Dairе 521.216/3086 sayılı yazılarıyla bildirilmiştir.

030 01 64 297 15

Belge 39

Kaynakça

1. *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Türk Tarih Kurumu, Zeki Çelikkol, İkinci Baskı, 1992
2. *Rodos ve Onikiadalar Tarihi,* Batsıyalı Mehmet, İzmir, 1999
3. *The Columbia Encyclopedia,* 2. basım, New York, 1956,
4. *Ege'de Temel Sorun,* Ali Kurumahmut, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.
5. *Encyclopedia Britannica.*
6. *Lozan II,* Kadir Mısıroğlu, İstanbul 1973.
7. *Büyük Larousse.*
8. *İslam Ansiklopedisi,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
9. *Osmanlı Tarihi,* Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Türk Tarih Kurumu, Ankara
10. *Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları*
11. *Ege'de İskânsız Adacık ve Kayalıklar (EGEAYDAAK) Sorunu,* Doç. Dr. Celalettin Yavuz, MİSAM, 15.5.2007
12. *Onikiada'nın Dünü ve Bugünü,* Dr. Cemalettin Taşkıran, Gn. Kur. ATASE Yayını, Gn. Kur. Basımevi, Ankara, 1996
13. *Kitab-ı Bahriye,* Piri REİS, I. Dizi, Sayı 2, 2002 Türk Tarih Kurumu
14. *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,* Cumhuriyet Arşivleri
15. Yunan basını: *Rodiaki, Proodos, Anatropi, Gnomi, Dimokratiki, To Vima, Hronos* gazeteleri (2002-2008)
16. *Stratigiki Dergisi* (Temmuz 2006 sayısı)

17. *Mondros, Serv, Lozan Andlaşmaları* (Bugünkü Türkçe ile) ATO yayını, Hazırlayan İbrahim Sadi Öztürk
18. www.turk-yunan.gen.tr
19. www.tsk.mil.tr
20. http://www.yargitay.gov.tr/aihm/select.php
21. İnsan Hakları Bilgi Bankası, http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/aihm.htm
22. www.aegeantimes.gr

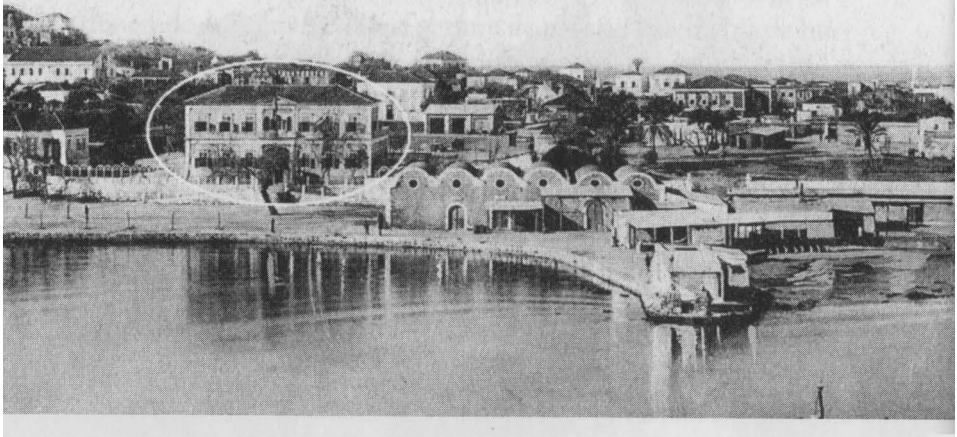
Rodos Kalesi; 1940'lı yıllar

Tersane Kapısı'nda Osmanlı Çeşmesi

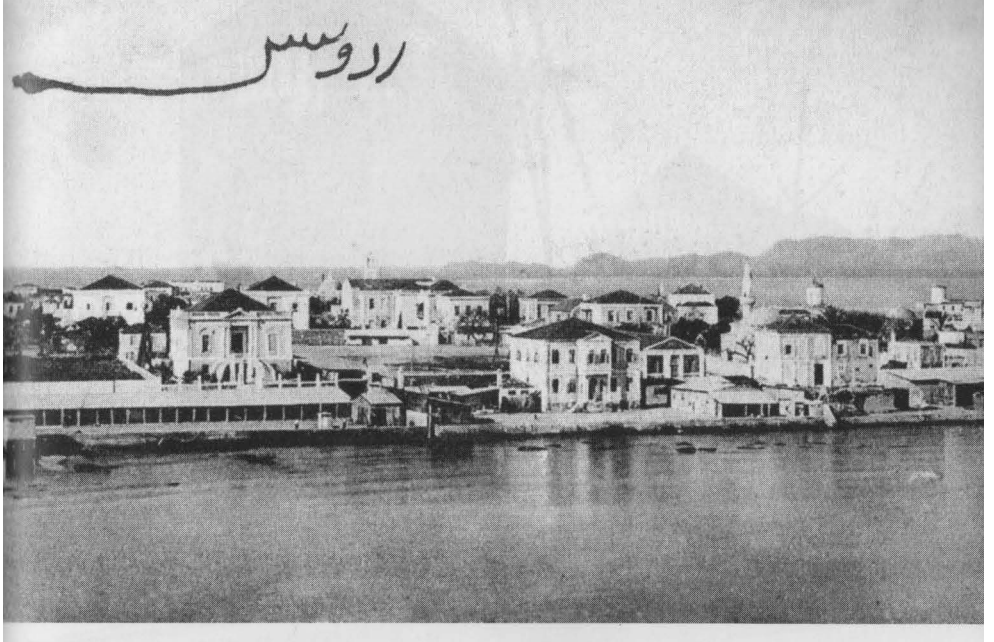

ABİDİN DİNO PAŞA'NIN
VALİ KONAĞI

Şövalyeler Sokağı'nın Osmanlı dönemindeki görünümü

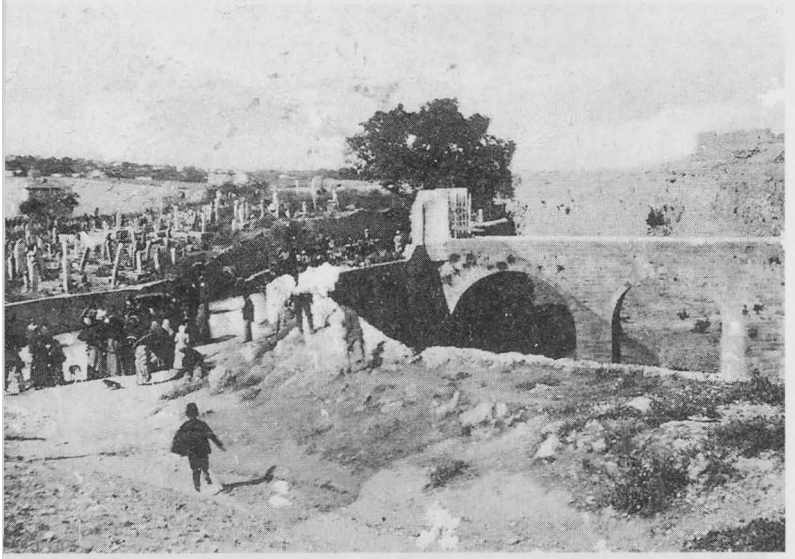
Mendirekten bir görünüm (1875)

Süleymaniye Camii Şadırvanı (1940'lar)

Rodos Limanı'na girişte
üç değirmenler

Kızılkapı girişinde Osmanlı mezarlığı.
İtalyan işgali döneminde mezarlık kaldırılıp
yerine ağaçlar dikildi.

Ağa Camii

1946'da Rodos'ta Hintli askerler

Osmanlı döneminde Vilayet Konağı
(Bugün Postane binası)

Eta Külür, Şerif Ali Hoca (1940'lı yıllar)

Bir nikâh töreninde Türk hanımları

1946 öğretim yılı açılış töreni

Soldan sağa: Müezzin Tahsin, İhsan Hoca, Rodos Müftüsü

Öğretmenler toplu halde (1950)

Türk okulunda öğretmenler (1955)

1946 öğretim yılı açılış töreni

Soldan sağa: Müezzin Tahsin, İhsan Hoca, Rodos Müftüsü

Öğretmenler toplu halde (1950)

Türk okulunda öğretmenler (1955)

Türk oto tamircileri; en sağda Hasan Külür (1940)

Süleymaniye Medresesi karşısında bir Türk satıcı ve Türk öğrenciler (1967)

Bir Türk kahvesi (1946)

Rauf öğretmen, Türk İlkokulu'nda
öğrencileriyle birlikte beden eğitimi dersinde (1966)

Türk öğretmen ve öğrenciler (1955)

Rodos'ta bir Türk berberi (1960)

Türk öğrenciler, Türk ve Yunan öğretmenleriyle

1960'lı yıllarda birlikte fotoğraf çektiren
Türk ve Yunan aileleri

1940'ta bir yolcu gemisi Rodos Limanı'nda

1970'li yıllarda Eski Çarşı ve Süleymaniye Camii

Aşevinin kullanılmayan kazanları

Ahmet Fethi Paşa Vakfı Kütüphanesi

Rodos Kalesi

Süleymaniye Medresesi

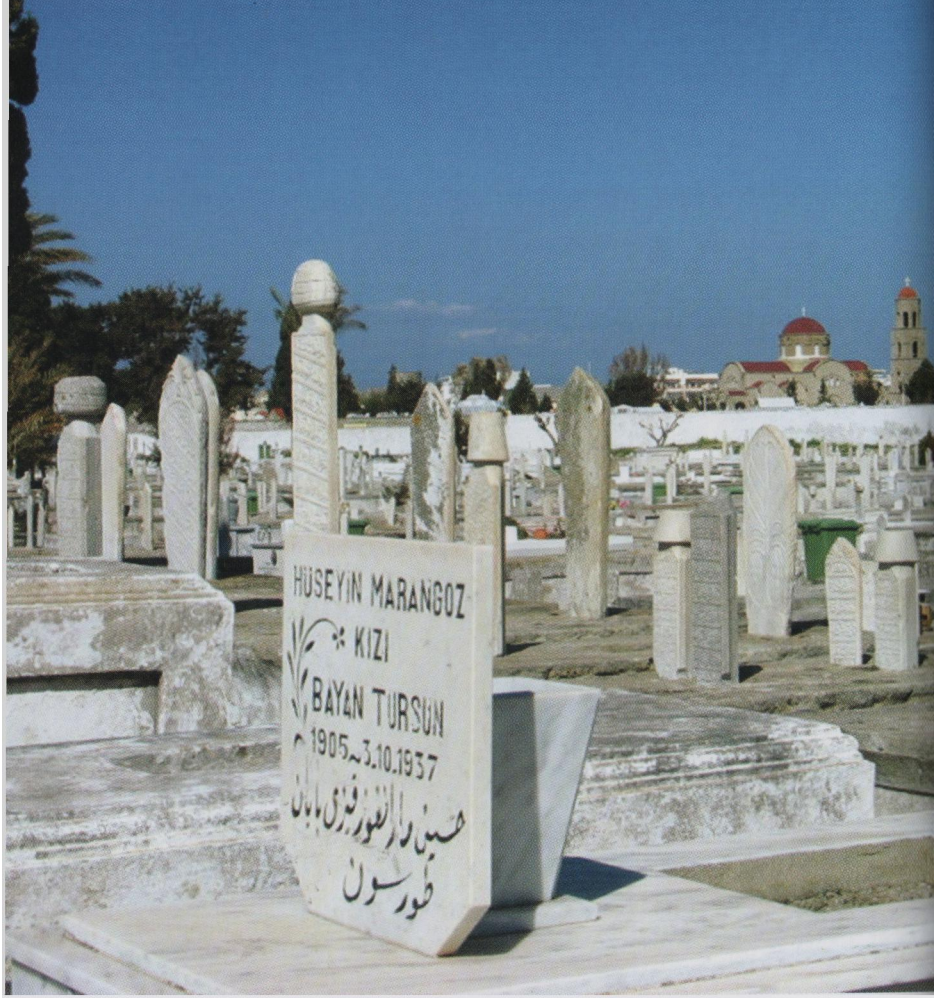

Defterdar Camii

Evkaf idare binası

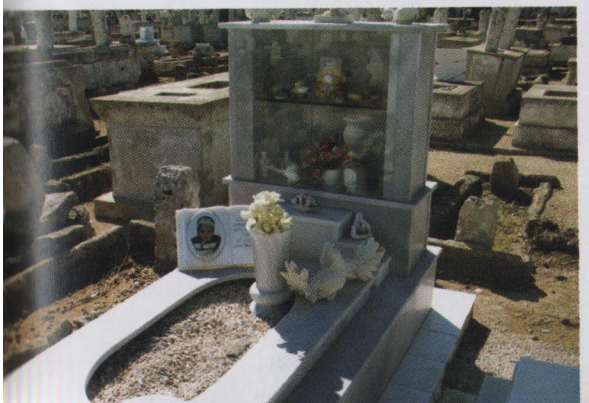

Cenazelerini kendileri gömen Türkler

Türk mezarlığı

Musevilerden örnek alınarak düzenlenmiş bir Türk mezarı

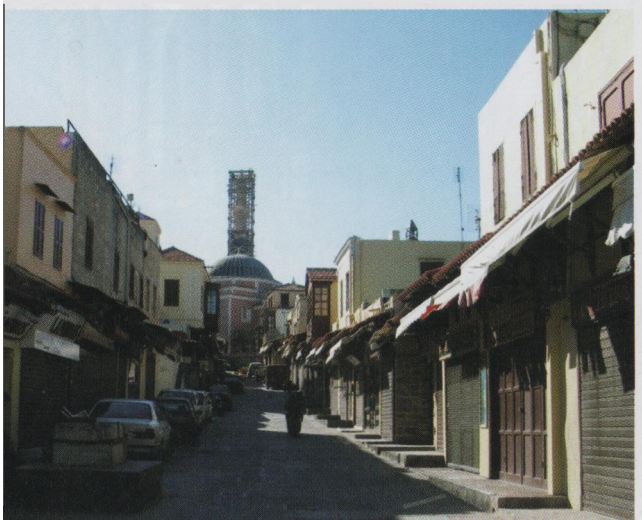

Türklerin nikâh salonu olarak kullandıkları minaresiz cami

Fethi Paşa
Saat Kulesi

Kafeterya haline getirilmiş vakıf mülkü

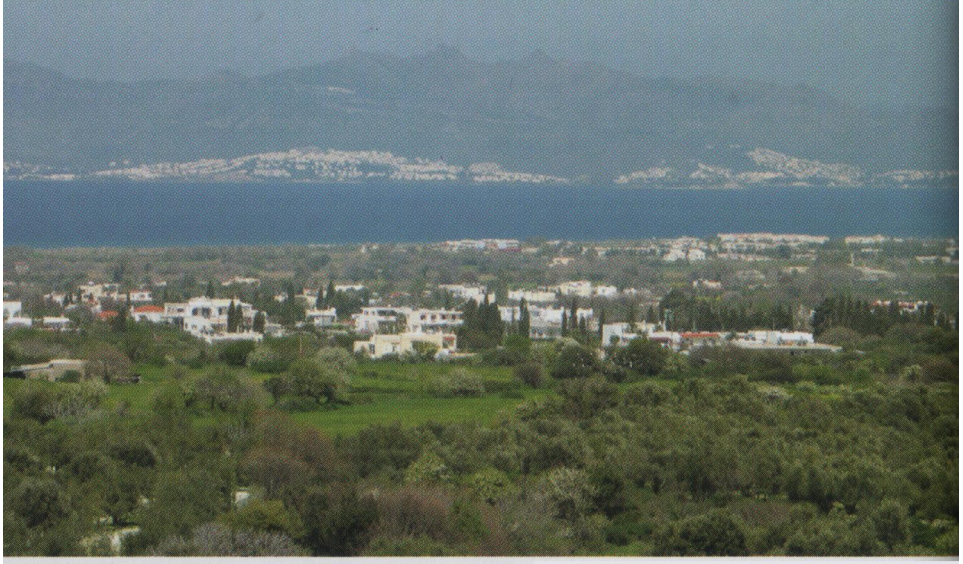
Kale içinde vakfın elden çıkardığı dükkânlar ve Süleymaniye Camii

Ahmet Fethi Paşa
Vakıf Nizamnamesi

Türk öğretmen Remziye Kunelaki

İstanköy'den Turgutreis

İstanköy'de İtalyan tarzı binalar

İstanköy'den Bodrum-Turgutreis

İstanköy'de kapalı olan Lonca Camii

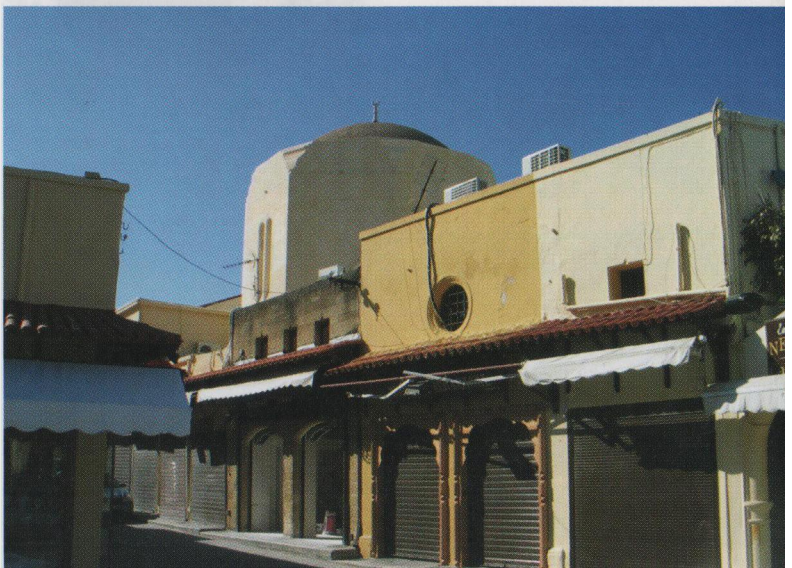

Rodos Osmanlı Şehitliği

Melek Paşa Vakfı; charaki-kilise

Kale içinde vakfın bağışladığı dükkânlar

Germe'de Türk işletmeleri

BAHADIR SELİM DİLEK

EGE'NİN UNUTULAN TÜRKLERİ

Küresel sermaye baronlarının çıkarlarının olduğu bölgelerde etnik ve dini azınlıklar ön planda tutuluyor. Ancak küresel sermayenin çıkarının olmadığı bölgelerdeki azınlıklar istikrarsızlık unsuru olarak görülüyor. Bu azınlıklar ya tamamen görmezden gelinip yok sayılıyor ya da unutuluyor. Tıpkı Rodos ve İstanköy'deki, bugün sayıları 3-5 bin arasında tahmin edilen Türk azınlık gibi.

Lozan Antlaşması'nın sağladığı haklardan yararlanamayan Onikiada Türkleri, önce 1912'den 1943 yılına kadar İtalya'nın, 1947 yılından sonra da Yunanistan'ın baskıları sonucu bugün tamamen yok olma noktasındadır.

Bu kitapta, Onikiada Türklerinin yaşadığı trajedi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1960'lı yılların sonuna kadar olan döneme ilişkin resmi yazışmalara dayanılarak anlatılmıştır. Belgeler, Onikiada Türklerinin nasıl baskı altında tutulduğunu, tarihi mirasın nasıl yok edildiğini, vakıflar üzerinde oynanmakta olan oyunları gözler önüne sermektedir. Kitaptaki belgelerin çoğu ilk kez tıpkıbasımlarıyla birlikte Türk okurunun bilgisine sunulmaktadır.

15.00YTL

ISBN 978-9944-150-72-9
9 789944 150729
08.34.Y.0298.060

SKB 0438828 YKT

Cumhuriyet Kitapları